8

yeni ÜLKE

1979

KENAN SOMER
İŞÇİ VE SINIFI

MUZAFFER ERDOST
FAŞİZM KONUSUNDA BAZI AÇIKLAMALAR

VAHAP ERDOĞDU
TÜRKİYE KAPİTALİZMİNİN AĞIRLAŞAN TOPLUMSAL-EKONOMİK SORUNLARI

SERPİL GÜVENÇ
SURİYE VE ARAP DÜNYASINDA BİRLİK KONUSUNDA YENİ ADIMLAR

KAYA GÜVENÇ
AFGANİSTAN'DA DEMOKRATİK DEVRİM

RAGIP GELENCİK
BİLİM TARİHİNDE BİR KÖŞE TAŞI: EİNSTEİN

SVETLANA BATSİYEVA
İBNİ HALDUN'UN TOPLUMSAL ORTAMI VE İKTİSADÎ FİKİRLERİ ÜZERİNE

İÇİNDEKİLER

İDEOLOJİK BİRLİK VE ANTİ-FAŞİST VE ANTİ-EMPERYALİST DAYANIŞMA ÜZERİNE
YENİ ÜLKE
1-16

TÜRKİYE KAPİTALİZMİNİN AĞIRLAŞAN TOPLUMSAL-EKONOMİK SORUNLARI
VAHAP ERDOĞDU
17-40

FAŞİZM KONUSUNDA BAZI AÇIKLAMALAR
MUZAFFER ERDOST
41-117

İŞÇİ VE SINIFI
KENAN SOMER
118-138

SURİYE VE ARAP DÜNYASINDA BİRLİK KONUSUNDA YENİ ADIMLAR
SERPİL GÜVENÇ
139-172

AFGANİSTAN'DA DEMOKRATİK DEVRİM
KAYA GÜVENÇ
173-186

BİLİM TARİHİNDE BİR KÖŞE TAŞI: EİNSTEİN
RAGIP GELENCİK
187-203

HALK OYUNLARI ÜZERİNE BAZI TASLAKLAR
MUZAFFER ERDOST
204-219

İBNİ HALDUN'UN TOPLUMSAL ORTAMI VE İKTİSADİ FİKİRLERİ ÜZERİNE
SVETLANA BATSİYEVA
220-239

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELER YANITLAR

SOSYALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİ
KENAN SOMER
240-244

AVRUPA'DA SEÇİMLER VE KAPİTALİZMİN YENİ ARAYIŞLARI
YURDAKUL FİNCANCI
244-251

KAHRAMANMARAŞ FAŞİST KATLİAMINDAN BAZI ÇİZGİLER YA DA GÜNEŞ NE ZAMAN DOĞACAK
M. E.
252-266

ÜLKE

SAYI 8 TEMMUZ AĞUSTOS EYLÜL 1979

İDEOLOJİK BİRLİK
VE
ANTİ-FAŞİST VE ANTİ-EMPERYALİST
DAYANIŞMA ÜZERİNE

Proleter devrimci harekette bölünmüşlüğün nedenlerinin irbirinden farklı kökenleri vardır. Bunları şöyle sıralamak olanaklıdır: *Birincisi*: Dünya devrimci hareketindeki bölün-üşlük ve bunun Türkiye devrimci hareketinde yansıması. *İkincisi*: Marksizmin bir bütün olarak değil, şu ya da bu yönüyle kavranmış olması. *Üçüncüsü:* Küçük-burjuva bilincin, roleter devrimci saflara karışması ve küçük-burjuva sosyalizmi. *Dördüncüsü*: Anarşizm. *Ve beşincisi:* Bütün bu eğilimleri içersinde yansıtan devrimci hareketin son onbeş yıllık tarihsel oluşum sürecinin özelliklerinden doğan bölünmeler. İdeolojik birliğin olanaklarının var olup olmadığının ortaya konabilmesi, bir ölçüde, bu konuların açıklığa kavuş-urulmasına bağlıdır.

BUGÜN dünya devrimci hareketi tek bir merkezden yoksundur, ve sosyalist uluslar arasındaki bölünmüşlük, dünya devrimci hareketinde çok merkezliliğin ve yeni ideolo-

jik ayrılıkların nedeni olmuştur. Dünyanın yarım yüzyılı aşkın bir zamandır iki sisteme, sosyalist ve kapitalist olarak iki sisteme bölündüğü, bilinen bir gerçektir. İki sistemden biri, sosyalist sistem, yeryüzünde giderek daha büyük bir alanda oturan daha büyük bir nüfusun yeğlediği bir sistem olmaktadır. Emperyalist sistem ile sosyalist sistem arasındaki uzlaşmaz karşıtlık, ve buna karşılık, sosyalist uluslar arasında çözümlenebilir çelişkiler bulunması bir gerçeklik iken, sosyalist uluslar içinde, bunun, adeta tersine çevrilmek istendiği bir tarihsel dönem içersinde bulunduğumuzu okur bilmektedir. Emperyalizme karşı savaş içinde gelişen ulusalcılık eğilimleri, sosyalizmin kuruluşu aşamasında, enternasyonalist ideolojiye uyarlanmadığı için, sosyalist uluslar arasında ideolojik çatışmaya kaynaklık eden yeni bir merkezin doğuşuna neden olmuştur. Emperyalist sisteme karşı davranışta, emperyalist sistemle uzlaşma eğiliminin ağır bastığı yeni bir merkez; bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerin devrimci ve demokratik savaşımında emperyalist sistemin çıkarlarını yeğleyen yeni bir merkez — sosyalist sisteme dönük davranışta, ulusalcılık eğilimlerinin ağır bastığı ve bu nedenle de daha eski olan sosyalist ulus ile uzlaşmaz bir eğilimin öne çıktığı yeni bir merkez. Sosyalist sistem içersinde yeni bir merkezin ortaya çıkması, dünya devrimci hareketi içersinde bölünmenin bellibaşlı nedenlerinden biri olmuş, kuşkusuz, bu, her ülkenin özel koşullarına göre, devrimci hareket içersinde farklı biçimde yansımıştır. Emperyalizmin ideologları, sosyalist sistem içersindeki bu bölünmenin, gerek emperyalist ülkelerde, gerek bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerde devrimci hareket içersine *uzlaşmaz* bir biçimde yansımasına özel özen göstermişlerdir. Burada, anti-emperyalist özden kaynaklanan ulusalcılığın, anti-komünizmden kaynaklanan ulusalcılığa dönüştürülmesi ve anti-emperyalist savaşımın, emperyalist özsel içeriğinin boşaltılıp çarpıtılarak anti-komünizme dönüştürülmüş olması, vurgulanması gereken iki temel noktadır.

Bu bölünmüşlük, Türkiye devrimci hareketi içersinde varlığını duyurduğu zaman, Türkiye devrimci hareketi, henüz bir sınıf hareketine dönüşmemiş bulunuyordu ve henüz kendisi devrimci otoriteden yoksundu. Bu nedenle de,

devrimci hareketin bağrında, açılıp serpilme olanağı buldu. Bu bölünmüşlüğün üç koşulu da hâlâ canlıdır: emperyalizmle uzlaşma eğiliminin ağır bastığı merkezin bu doğrultuda daha güçlenen eğilimi; bu merkezin emperyalizm ile geliştirilen geniş boyutlu iktisadî ittifakları; Türkiye'de devrimci ideolojinin, sınıfı ile kenetlenmemiş olması ve devrimci otorite yoksunluğu. Bu bölünmüşlüğün çöküşü, bu koşulların ortadan kalkmasına bağlıdır ve kuşkusuz daha güçlü bir ideolojik savaşım, bu bölünmüşlüğü önemli ölçüde geriletebilecektir.

KAPİTALİZMİN yavaş geliştiği ülkelerde, marksizm, bir bütün olarak o ölçüde geç ve o ölçüde şu ya da bu yönüyle kavranır. Emperyalist sistem içersinde yarı-bağımlı bir ülke olan Türkiye'de, sorun kendini farklı biçimlerde ortaya koyar. Çünkü yarı-bağımlı bir ülkede, kapitalizmin gelişmesi, emperyalist ülkelere bağımlı bir özellik taşır, ve bu nedenle de, özü gereği bağlı bulunduğu bu sisteme bağımlılıktan kurtulmadıkça iktisadî özerkliğine kavuşamaz. İkincisi, kapitalist üretim tarzı, kendi büyüklüğüne bağlı olarak üretici güçlerin gelişmelerinin engeli haline gelmeden, emperyalizme bağımlı olduğu için, üretici güçlerin gelişmesinin engeli olur. Emperyalist sömürü dolayısıyla, sermaye birikimi, ulusal büyüklüğüne bağlı olarak gerçekleşemez, bir başka deyişle, kapitalist üretim tarzının kendi büyüklüğüne bağlı olarak biriktirilen artı-değer kitlesi, büyük ölçüde yurtdışına akar, ve dolayısıyla sermayeye büyük gereksinme duyan bağımlı ülke, kendi biriken sermaye büyüklüğü oranında genişletilmiş yeniden-üretime giremez. Dolayısıyla proleterleşme, işçi sınıfının büyümesinden daha da hızlı olur. Bu nedenledir ki, emperyalist sisteme bağımlı ülke, devrimci bunalımla, kapitalizmin gelişme koşullarını tamamlamadan karşı karşıya gelir. Bir yandan marksizmin şu ya da bu yanıyla kavranmış olması, bir yandan devrimci bunalımın nitel ve nicel farklılıkları, yarı-bağımlı ülkede, ideolojik ayrılıkları daha da çeşitlendirir.

Marksizmin bir bütün olarak kavranması ve yaşama geçirilmesi, kuşku yok ki, her şeyden önce yarı-bağımlı bir ülkede, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, ilerlemeyecektir.

Marksizmin bir bilim olarak kavranması ve soğurulması, maddî temele bağlı olduğu kadar, ideolojik çalışmaya, ideolojik çalışmanın *niteliğine* de bağlı bir şeydir, ve bu anlamda emperyalist sistem içersinde, dünya devrimci hareketinin sorunları ile birlikte, kapitalizmin gelişme hızından daha büyük bir hızla soğurulabilme olanağına sahiptir. İdeolojik birliğin sağlanması, marksizmin bir bütün olarak kavranmasından ve devrimci harekete katılan yığınların bunun bilincine varmasından geçer. Bugün, kendileri, marksizmin şu ya da bu yanını, yani "eksik" olarak kavrayanlar, ve bu "eksik"liği gidermeye yönelmeye yanaşmayanlar, bu ideolojik birliğin oluşmasına katkıda bulunamazlar. İdeolojik birlik, marksizmin bu "parça"larının bir mozayiğinden de doğmayacaktır. İdeolojik birlik, marksizmi teorik açıdan bir bütün olarak kavrarken, aynı zamanda, ülkenin gerçeklerine, tarihsel derinliğine ve güncel somut sorunlarına, marksizmi bir bütün olarak uyarlayabilmekte kendini gösterir. Tarihsel varlığını olduğu kadar, ülkenin güncel iç sorunlarını ve dünya sorunları içersindeki yerini ideolojik olarak tahlil etmeye girişmeyen hiçbir hareket, ideolojik birliği oluşturamaz. Marksist teorinin yalnızca "bilinmesi" değil, soğurulması, yaşama geçirilmesi, pratik olarak maddî bir güç haline getirilmesi de gerekir. Ve öyle görünmektedir ki, marksizmin bir bütün olarak kavranması ve yaşama geçirilmesi anlamında ideolojik birlik, devrimci sınıf ve katmanların bu anlamda bir birlik oluşturması, bir ideolojik oluşum *sürecini* gerektirmektedir, ve Türkiye devrimcisinin temel görevlerinden biri, bu süreci oluşturma ve hızlandırmadır. İdeolojiyi oluşturma ve geliştirme, bir yandan yığınlarla ve özellikle de kendisinin temsil ettiği sınıf ile bağlarını ne denli hızla geliştirirse, o denli hızlanabilir. Ve bu süreç, kuşkusuz, partileşme sürecinin bir aşamasıdır ve ideolojik süreci tamamlamadan partileşme, kendi eksikliklerini, kusurlarını, zaaflarını içersinde taşımak zorundadır. Bundan, bizim, bugün Türkiye'de kurulmuş bulunan sosyalist partilerin *önemini* yadsıdığımız anlamı çıkarılmamalıdır; bundan, çok sayıdaki sosyalist partinin ideolojik birliği şu ya da bu ölçüde henüz yaratamayacak düzeyde olduğunu, ve yasal olarak kurulmuş partilerin sayısının da, Tür-

kiye'de farklı görüşleri kucaklamaya yetmediğini, daha çok sayıda farklı ideolojik görüşler bulunduğunu vurguladığımız anlamı çıkarılmalıdır.

KAPİTALİST üretimin egemenliği koşullarında, küçük üretim her an kapitalizmi doğurur. Şu da bilinir ki, küçük üretim bağrında her an kapitalizmi doğurmakla birlikte, küçük üreticilerin çoğu proleterleşir. Nesnel olarak proleterleşmekle birlikte, büyük kesimiyle, öznel olarak küçük-burjuva olma özlemlerini taşırlar. Proletaryanın saflarına sürekli olarak "acemi erler" olarak dalga dalga katılırlar, saflarını kabarttıkları burada, canlı, ama düzensiz bir kaynaşma gözlemlenir. Bir kısmı yeni katıldıkları sınıfın bilincini kavramakta gecikmez, bir kısmı proletaryanın saflarına eski sınıfının bilincini, küçük-burjuva bilinci taşırlar. Kapitalistleşmenin hızlanma evrelerinde, proletaryanın saflarında görülen manzara aşağı yukarı böyledir. Bir yanıyla kırsal yaşama bağlı, köylü ilişkilerini sıkı bir aile bağı içersinde sürdürenler, ya da kırsal alanda ailenin bir yanıyla köylü, bir yanıyla ücretli-işçi olduğu (maden çıkarma gibi) bir konum içersinde bulunanlar, ya da yarı-proleter olmakla birlikte, sanayi merkezlerinden uzakta bulundukları için ücretli-işçi olarak çalışma olanağı bulamayanlar, ya da dağınık, küçük işyerlerinde çalışanlar, toplu ve büyük işletmelerde çalışanlara göre, kendi sınıf bilincine daha geç varırlar, sınıf olarak iktisadî savaşım için gerekli birliği oluşturma olanağından da büyük ölçüde yoksun kalırlar.

Kapitalizmin, kapitalist-olmayan tüm üretim biçimlerini egemenliği altına aldığı, ataerkil, yarı-feodal, feodal ve aşiret mülkiyet biçimlerini, kendi gereklerine uygun bir biçime, kapitalizme meta üreten ve kapitalist meta tüketen biçimlere dönüştürmeye yaygın bir biçimde başladığı zaman, mülksüzleşme o denli yaygınlaşır ve toplumun her gözeneğinden her an proleter fışkırır. Bu, aynı zamanda, proletaryanın saflarına, farklı geleneksel eğilimleri de hızla taşır. Ve proletaryanın safları, her türlü sosyalizmin, küçük-burjuva sosyalizminin, feodal sosyalizmin eğilimleri ile dolar taşar. Bunlar, aynı zamanda, ataerkil evin geleneksel eğilimlerini, bir ucunda serf evinin ve bir ucunda aşiret

üyeliğinin geleneksel eğilimlerini, töre ve göreneğini, proletaryanın saflarına taşırlar. Bu eğilimler, ancak, yeni katıldıkları sınıfın içersinde, yeni yerleşme yerinin, yeni çalışma biçiminin, yeni işyerinin niceliğine ve niteliğine göre, farklı sürelerde silinir; bazan bu, birkaç kuşağı içine alan bir süreyi kucaklayabilir. Bütün bu olgular, proletaryanın saflarında, bilimsel sosyalizmin yanısıra, gerici ideolojilerin yaşama ortamı bulduğu koşulları da birlikte yaratır. Proletaryanın safları, yalnızca proleter ideolojide görüş ayrılıklarının değil, küçük-burjuva ideolojisinin, feodal ideolojinin, burjuva ideolojinin ve ensonu emperyalist ideolojinin canlı bir biçimde kaynaştığı bir alan oluşturur. İşçileri, iktisadî savaşımın alanına çekmeye çalışan sendikalar, yalnızca, onları iktisadî açıdan daha güçlü olarak temsil ettikleri için değil, bu siyasal özellikleriyle de kendilerine çekmeye çalışır. Devrimci sendikaların yanısıra, egemen sınıflarla uzlaşma içersinde bulunan sendikaların, faşist sendikaların, burada, kendisine yaşam alanı bulmasının nedeni buradadır. Sorun, yalnızca bir iktisadî savaşım sorunu değildir, bunun yanısıra ve bunun yanında siyasal savaşını sorunudur, ideolojik savaşımın yetersizliğidir. İşçi sınıfının safları büyüdükçe, işçi sınıfı sayıca büyümesinin yanında sınıf olarak da ana gövdesiyle oturdukça, bu sınıfa yeni katılanlar, proletaryanın "acemi erler"i, artık bu düzenli ordunun saflarında bir kaynaşma unsuru olsalar da, ana gövdenin artık güçlendiği ve kalabalıklaştığı bir dönemde, bunların göreli etkileri giderek azalır. Ama esas sorun, bu ana gövdenin, o ölçüde sınıf-bilinçli bir gövde olup olmaması sorunudur. Bu sorunun çözümü ise, işçi sınıfının ideolojisini bir bütün olarak kavramış ve Türkiye gerçeğinde yaşama geçirmiş merkezî otoriter bir gücün varlığına bağlıdır.

KAPİTALİST üretim tarzı ayakları üzerinde doğrulduktan sonra da, ve daha büyüyen boyutlarda, mülksüzleştirmeye devam eder. Bir yandan kendilerini mülksüzleştirmekte olan kapitalist sisteme duyulan kin, ve bir yandan proleterleşmeyi tiksinç bir şey olarak görme, mevcut burjuva devletini olduğu gibi, geleceğin proleter devletini de, yadsımaya götürür. Genel olarak, anarşizmin, özünde, bu umut-

suzluktan kaynaklanmakla birlikte, burjuva devleti yıkma anlamında, bilimsel sosyalizmle özdeş bir yönü vardır; ama bilimsel sosyalizm, bir geçiş biçimi olarak proletarya diktatörlüğünü öngörmesiyle, anarşizmden ayrılır.

Anarşizm, her türlü siyasal savaşımı yadsır, ve tek savaşım biçimi olarak silahlı savaşımı gündeme getirir. Dolayısıyla, devrimi *sınıf* gerçekleştirir gerçeği karşısına, silahlı bir *grubun* devrimi gerçekleştirmesini koyar. İdeolojik süreç, ideolojinin oluşturulması ve yığınlara ulaştırılması, yani siyasal savaşım süreci yadsındığı gibi, devrimci sınıfın partisinin yerini, bir silahlı grup alır. İdeolojik gelişmenin tamamlandığı inancındadırlar, örgütlenmenin tamamlandığı inancındadırlar, devrimin nesnel koşullarının ve devrimci bunalımın olgunlaştığı inancındadırlar, ve devrimi geciktirmemenin, oportünizme kaymamanın sancısı içersindedirler. Bu yönüyle silahlı gruplar, marksizmi eksik, ya da bir yönüyle kavramış olarak da kendilerini ortaya koyarlar, ama seçtikleri silahlı eylemlerin niteliği, onları, marksizmden köklü olarak ayırır.

Egemen sınıflar, anarşizm ile bilimsel sosyalizm arasındaki uçurumu bildikleri halde, ikisini birbirlerini bütünleyen parçalar olarak göstermeye çalışır. Çünkü, kamuoyunun genel tepkisine yolaçacak anarşist eylemler, aynı zamanda, egemen sınıflara, tüm devrimci hareketi baskı altına almasının olanağını verir. Bu nedenledir ki, devrimci hareketi bastırmak için, burjuvazinin, polis aracılığıyla, anarşizmi beslediği tarihsel olgular, bugün de gündem-dışı olmamak gerekir.

Anlaşıldığı üzere, anarşizm, esas olarak umutsuzluktan kaynaklanmış olmakla birlikte, marksizmin, bir yönüyle, yani siyasal savaşım açısından kavranmamış olmasından da kaynaklanır, ve her iki durumda da, anarşizm ile ideolojik savaşım, anarşizmin olumsuz etkilerini azaltabilir. Bundan daha önemlisi, devrimci hareket, merkezî bir güce kavuştuğu zaman, anarşizm, marksizmi eksik kavramış unsurları kendi yanına çekme olanağını yitirir. Çünkü, işçi sınıfının ideolojisini olduğu kadar, sınıfın hiç olmazsa en devrimci kesimlerini temsil eden bir örgütün karar organları dışında, işçi sınıfı adına karar alma koşulları ortadan kalkar,

ve anarşist gruplar, işçi sınıfı ve onun ideolojisi adına hareket etme sahte girişimini sürdüremezler.

BÖLÜNMÜŞLÜĞÜN tarihsel kökleri, kuşkusuz daha derinlere inebilir. Biz, burada, yakın zamana kısaca değinmek istiyoruz. Yakın zamanın tek "sosyalist" partisinde, bir yandan bilimsel sosyalizmin ideolojisinin bu partinin program ve bildirgelerine indirgenmesi eğilimi ağır basıyor; bir yandan da, bu parti, ideolojinin yarı-bağımlı Türkiye gerçeğine uyarlanmasından doğan stratejik görüş ayrılıklarını tasfiye etmeyi ilke olarak benimsemiş bulunuyordu. Bilinen bir gerçektir ki, proleter devrimci ideoloji, o günün tek "sosyalist" partisi olan parti "alanında" değil, partiden tasfiye edilmiş, partiye alınmamış, partiden uzak tutulmaya özen gösterilmiş unsurların içinde etkin ve canlı idi. Ama canlı olan bu alanda, "parti" gibi bir organın eksikliği, kendine özgü hastalıkları yaratmakta gecikmedi. Birbirleri arasında bir "parti" bağı ile bağlı olmayan unsurlar, bir "parti" otoriter organı aracılığıyla birbirlerine bağlı bulunmayan unsurlar, birbirlerinden koparak, birbirlerinden farklı eylemler ve farklı görüşler geliştirmek konumundaydı ve öyle oldu. Merkezi bir organ tarafından kararlaştırılmış eylemler yerine, birbirlerinden ayrı eylemler, ve hatta birbirleriyle bireysel çekişmelere giren grupların birbirleriyle yarışırcasına birbirinden ayrı, kendiliğinden eylemler sergilediği bilinen olgulardır. Farklı görüşlerin tartışıldığı ve bunların tek bir potada eritilerek olumlu yönlerinin geliştirildiği otoriter bir merkez yerine, farklı görüşlerin kendi başına geliştirildiği gruplar arasındaki farklar, yeni stratejik görüş ayrılıklarının kaynağını oluşturuyordu.

Tek "sosyalist" parti, parti içi demokrasiyi kavrayamaması ve tasfiyeci tutumuyla, yalnızca ideolojik tartışmanın alanı olmaktan çıkmakla kalmadı, aynı zamanda, ideolojik tartışmaların parti dışına kaymasına yolaçarak, merkezî-olmayan bir otorite enflasyonunun koşullarını da dolaylı olarak yaratmış oldu. Marksizmi şurasından burasından kavrayanlar, kavradıkları yönü ile, kavradıkları açıdan, onu bir dünya görüşüne dönüştürerek, bir parçayı bir bütüne dönüştürerek sundular, ve hepsi, küçük bir yanı ile doğru olan,

ama bir bütün olarak, bir dünya sistemi olarak sunulduğu zaman yanlış olmaktan kurtulamayacak olan "sistem"lerini gerçekleştirmeye koyuldular. Kuşku yok ki, her devrimci hareket, oluşma süreci içersinde gelişir, kusurlarını görür, giderir, ve yeni sorunlar içersinde yolunu bularak ilerler, gelişir, büyür. "Grup" hareketleri, daha doğuşlarında, esas olarak, bu özellikten yoksundurlar. Bunlar, marksizmin ancak şu ya da bu yönünü kavradıkları gibi, nasıl bunu bir bütün olarak sunarlarsa, aynı şekilde kendilerinin varlık nedeni olan bu "eksik"liklerine de o ölçüde sıkı sıkıya sarılırlar. Kendi görüşlerini bir "kalıp" olarak ortaya koyarlar, ve ideolojik tartışmalarda, ideolojik eksikliği gidermeyi ve pratik içersinde ideolojiyi geliştirmeyi dıştalarlar. Bu gruplar arasında ortaya çıkacak görüş ayrılıkları da, ideolojiyi yetkinleştirmeye ve bütünleştirmeye değil, yeni grupların, yeni hiziplerin doğmasına neden olmaktan başka bir sonuç veremez. Bir "grup"un ya da bir "hizip"in kendisine "parti" demesi, sonucu değiştirmez, nitekim, bu anlamda, bazan, bir partiyi bir "hizip"ten ayıran tek fark, adından başka bir şey olmamıştır.

Kuşku yok ki, bütün bu ayrılıkları, sınıfsal nedenlerden soyutlamak olanağı yoktur, ne var ki, merkezî bir otorite denetiminde, bu görüş ayrılıklarının olumlu yönleri geliştirilebilir, ve o ölçüde parti, proleter devrimci ideolojinin gelişen birliğinin temsil edildiği, sınıfın ideolojisinin güçlü bir temsilcisi bir parti düzeyine yükselebilirdi.

Bugün, kökenini bu bölünmelerden alan ve giderek kemikleşmiş bulunan bu ayrılıkların, biraraya geleceğini ve ideolojik birliğin buradan geçeceğini düşünmek doğru bir varsayım olamaz. Bu, kusurlarını ve eksikliklerini görebilenlerin kendi "kalıp"larından çıkarak, bir bütün olarak marksizmi kavramak ve Türkiye gerçeğine uyarlamak yolunda, yoğun ve yorucu bir çaba harcamalarıyla olanaklıdır. Bu, örneğin "Sosyalist Türkiye" sloganını, sihirli bir biçimde "Bağımsız Türkiye" sloganına dönüştürenlerin, ama bu dönüşün özeleştirisini yapmayanların, ve üstelik "Bağımsız Türkiye" sloganının eski savunucularını çirkin bir dille suçlamaya devam edenlerin anlayışıyla da gerçekleştirilemez. Bugün, Türkiye'de, marksizmi bir bütün olarak

kavramanın anlamı, Türkiye'nin toplumsal ve iktisadî yapısını, tarihsel ve güncel açıdan, dünya devrimci hareketi perspektifi içersinde, derinliğine irdelemekte kendini ortaya koyar. Türkiye devrimci hareketinin gereksindiği tüm konularda ve sorunlarda birlik, bu sorunların ve konuların irdelenmesinden geçer. "Artı-değer"in tanımını bilmek, "kâr oranı" tanımını bilmek, diyalektiğin yasalarını benimsemek, yani marksist ekonomi politiği, felsefeyi ve bilimsel sosyalizmi bilmek ve benimsemek, bütün bunlar Türkiye devrimci hareketinde ideolojik birliğin, elementer öğeleri olmaktan öteye gidemez; insanların sosyalist ya da sosyalist olmayan genel siyasal ayrımlarının ölçütü olmaktan öteye gidemez; sorun, sosyalistlerin kendi aralarındaki ideolojik "birlik" sorunu olduğu zaman, "sosyalist" olmak ya da işçi sınıfının ideolojisini genelde savunuyor olmak, bu birliği gerçekleştirmeye yetmemiştir. Teorinin bir tüm olarak kavranılmış olmasının kanıtı, kendini pratiğe uyarladığı zaman ortaya konabilir, ve Türkiye devrimci pratiğine uyarlanarak yaşama geçirilmemiş herhangi bir bilimsel bilgi, ideolojinin oluşturulmasına katkıda bulunmadığı gibi, ideolojik birliğin oluşturulmasına da katkıda bulunamaz. Toplumsal gelişmenin genel olarak yasalarını bilmek yeterli değildir, toplumu bilmeden, toplumu irdelemeden, o gün hangi yasaların geçerli olduğunu, hangi yasaların eskimiş olduğunu, ve hangi yasaların geleceğin yasaları olduğunu bilmemize olanak yoktur. Unutmayalım ki, marksizm, toplumun genel gelişme yasalarını ortaya koymuştur, ve toplumsal yasalar toplumsal değişmeyle birlikte bir yandan eskir ve geçerliğini yitirirken, bir yandan da yeni değişmelerle, yeni yasalar tarafından yönetilirler. İnsan, bu yasaları kavradığı zaman, toplumu değiştirmede bilinçli bir eylemde bulunabilir. Toplumdaki değişmeleri bir bütün olarak kavramadan, toplumun yapısını bir bütün olarak irdelemeden, o toplumun içinde bizi yöneten yasaları göremeyiz, kavrayamayız. İdeolojik birlik, bu yasaların doğru ve hemen hemen eksiksiz olarak kavranabilmesiyle, ve değişen, yeni ortaya çıkan yasaların aynı diyalektik anlayışla, yeniden kavranabilmesiyle olanaklıdır. Bugün, eksik ve kusurlu kavrayışların, yarın aynı anlayış temeli üzerinde bir bütün olarak

doğru olanı kavrayacağını düşünmek akla aykırıdır; ama bugün bir bütün olarak doğru olan kavrayışlar, eksik ve kusurlu kavrayışlara saplanmayacağı en çok olası olan kavrayışlardır.

SÖYLEDİKLERİMİZİ şu noktaya indirgeyebiliriz: ideolojik birlik, nesnel koşullara ve ideolojik çalışmaya bağlı olarak gerçekleştirilir. İdeolojik çalışmaların yoğunluk kazanmasıyla, nesnel koşullardan doğan bölünmüşlüğün olumsuz etkileri büyük ölçüde azaltılabilir. Ama hangi durumda olursa olsun, ideolojik birliğin, önemli bir zaman kesitini kucaklayacağı anlaşılır bir şeydir. Oysa, Türkiye devrimci hareketi açısından siyasal ortam, ideolojik birliğin oluşturulma sürecini bekleyemeyecek denli, ivedi görevleri gündeme getirmektedir. Küçük mülkiyetin ağır bastığı ve bunun sonucu olarak küçük-burjuvazinin ulusalcılık, bağımsızlık, demokrasi ve benzeri özlemlerini dile getirdiği sürece sosyal-demokrasinin ağırlığını duyurabileceği bir ülke. Buna karşılık, gerek üretim aracı gereksinmesi bakımından, gerek tüketim aracı üretimi için bazı hammadde ve gerekli parçalar gereksinmesi bakımından, ve gerek enerji gereksinmesi bakımından dışa, ve esas olarak emperyalist sisteme bağımlı, hemen hemen dışsatımın esasını tarımsal ürünlerin oluşturduğu, ve dışsatımı dışalım için gereksindiği malları tam olarak sağlayabilmesine elvermeyen ve bunun sonucu olarak, bir yandan yeni bir dünya sistemine geçmeyi küçük mülkiyeti açısından yıkım olarak karşılayan ve bunun yanısıra bağlı bulunduğu sistem içersinde, bu sisteme bağımlılığını artırmaktan başka güncel iktisadî sorunlarına çözüm yolu bulunmayan, dolayısıyla küçük-burjuvazinin ilerici ideolojisinin ilkelerini oluşturan ulusalcılık, bağımsızlık ve demokrasinin gerçekleştirilmesinin iktisadî temeli bulunmayan bir ülke. Bir yandan koşullandırıldığı tüketim ekonomisinde yoklukları göğüsleyemeyen ve bunları göğüslemesini kendisine vaadeden bir geleceği de olmayan, buna karşılık tükettiği kadarını üretmeyen bir ülke. Sosyal-demokrasi, ne temsil ettiği sınıfın ilerici ideolojisini gerçekleştirebilir ve ne de temsil ettiği sınıfa, büyük mülk sahipleri sınıfına karşılık, daha iyi bir gönenç sağlayabilir. Yaşam, küçük mülk sahibi

sınıfların "umut"unu yıkacaktır ve küçük-burjuva, iki gelecekle karşıkarşıyadır. Bunlardan biri, büyük mülk sahibi sınıfların yanına çekilmek — gerici küçük-burjuva ideolojisi buna elverişlidir. İkincisi, kendi kurtuluşunu, proletaryanın kurtuluşunda görmek — proleter ideoloji, küçük mülk sahibi sınıf ve katmalara, büyük mülk sahibi sınıflara karşı izlediği politikayı izlemeyecektir. Bunun yanısıra, küçük mülk sahibinin geleceği, iki ayrı sistemde, birbirinden farklıdır. Küçük-burjuvazinin, küçük mülk sahibi olarak yoksullaşması, kapitalist sistemde, kaçınılmazdır; sosyalist sistemde, yoksullaşması değil, kendi istenci ile, topluma katacağı küçük mülkiyeti karşılığında, toplumsal mülkiyetin ortaklaşa bir üyesi haline gelecektir.

Proleter devrimci hareket, küçük-burjuvazinin farklı üç seçeneği olduğunu görür: emperyalist sisteme bağlı olarak büyük mülk sahiplerinin küçük-burjuvaziyi kendi müttefiki haline getirmesi; küçük-burjuvazinin tarafsızlaştırılması; küçük-burjuvazinin proletaryanın müttefiki haline getirilmesi. Eğer, işçi sınıfı, küçük-burjuvazinin karşısına, bir güven, bir umut, bir kurtarıcı olarak çıkmazsa, küçük-burjuvazinin, gerici ideolojilerin ve büyük mülk sahibi sınıfların bir müttefiki haline gelmesini önleyemez. İşçi sınıfının, bunu gerçekleştirme koşulları, Türkiye'de vardır. Nitekim işçi sınıfı, bugün, Türkiye'de, her şeyden önce, bağımsızlıktan yanadır, emperyalizme karşı ulusun çıkarlarından yanadır, demokrasiden yanadır. Kuşkusuz, bunlar işçi sınıfının azamî hedefleri değil, asgarî hedefleridir, ve asgarî hedeflerde küçük-burjuvazinin ilerici ideolojisini, bu sınıf içersinde etkinleştirebilir ve küçük-burjuvaziyi, büyük kitlesiyle, ulusal çıkarlar, bağımsızlık ve demokrasi alanında yedeğine çekebilir ve ona öncülük edebilir. İşçi sınıfının, küçük-burjuvazi üzerinde etkinlik sağlayabilmesi ise, ancak, kendisinin bir bütün olarak, güvenilir bir siyasal güç olarak ortaya çıkması zorunluluğuna bağlıdır.

Proleter devrimci hareket, emperyalist gericiliğin yaygınlaştığı, faşizmin, işçi sınıfının davasını ve demokrasiyi ciddî olarak tehdit ettiği bir dönemden geçmektedir, ve faşizmin güçlenmesinin başlıca nedenlerinden biri işçi sınıfının sınıf hareketinin bölünmüşlüğü, ikincisi demokratik ku-

rum ve örgütlerin yeterli işlerliğe ve güce kavuşmamış bulunmasıdır. İşçi sınıfı ve onun ideolojisini savunanlar, faşizmin kanlı diktatörlüğünü gerçekleştirmek için azgın bir çaba içersinde bulunduğu bir dönemde, kendi ideolojik sorunlarını *ertelememekle* birlikte, ideolojik ayrılıklara göre bölünmüş konumlarının *üstünde* anti-faşist ve anti-emperyalist bir birlik ve dayanışma organı oluşturabilirler. Bu organ, faşizmin iktidar olma yollarından biri olan ve olası görünen genel seçim mekanizması içersinde, kendi ağırlığı ile yerini alabileceği, yani tüm sosyalist oyları harekete getireceği bir organ olabilir.

Proleter devrimci hareket, azamî hedefini gerçekleştirmede zorunlu olan ideolojik birliği *gerçekleştirmeden,* asgarî hedeflerde, yani anti-faşist ve anti-emperyalist hedeflerde, birleşebilir. İşçi sınıfı ideolojisini savunan her parti, her meslek örgütü, her kitle ve gençlik örgütü, her dergi ve bunların dışında kişilerin, *faşizmin ve emperyalizmin tanımında birleşenlerin,* anti-faşist ve anti-emperyalist bir birlik ve dayanışma oluşturması *olanağı* vardır, ve bu birlik ve dayanışmayı gerçekleştirmenin zorunluluğu da vardır. Bilinen bir gerçektir ki, bugün, sosyalist oy potansiyelini, tüm olarak, sosyalist siyasal partiler, harekete geçirme konumundan yoksundur. İkincisi, siyasal partilerin, birbirlerine çağrısı, birbirlerine "katılma" ile sonuçlanmadıkça, birleşme olası değildir, ve ideolojik görüş ayrılıklarının seçim gereksinmeleriyle ortadan kalkmış görünmesiyle ideolojik birlik sağlanmış da olmaz. Bugün tüm sosyalist oy potansiyelini belirli bir potada toplayacak bir birliğe gitmeden, bu oy potansiyelini sağlıklı bir biçimde harekete getirmek olanaksızdır. Bunun yanısıra, sosyalistlerin, kendi doğrultularında harekete geçirmeleri gereken kır yoksulları başta olmak üzere yarı-proleter unsurları kendi yanlarına çekebilmesi, ancak, güçlü bir birlik oluşturmalarıyla olanaklıdır. Ayrıca, küçükburjuvazinin ilerici unsurlarının ittifakını sağlayabilmek, ancak onlara güven verebilecek böyle bir birliğin gerçekleştirilmesiyle olanaklıdır.

SOSYALİST birlik ve dayanışmanın gerçekleştirilmesinin koşullarının varolduğunu belirtmeye çalıştık, ve bunun

önümüzde ivedi bir görev ve zorunluluk olduğunu da vurguladık. Ama bu birlik ve dayanışmayı gerçekleştirmenin yöntemi var mıdır? Bizce vardır. Devrimci işçi sınıfının devrimci sendikal örgütü, bu inisiyatife sahiptir, ve inisiyatif bu örgütten gelmelidir. Tüm sosyalist parti, meslek, kitle, gençlik örgütleri, dergiler ve bunların dışında kalmış kişiler, böyle bir birliğin oluşturulması doğrultusunda harekete geçirilmelidir.

Burada şunu da belirtelim ki, işçi sınıfının sendikal örgütü, ya da demokratik meslek örgütleri ve gençlik örgütleri, partiye *dönüşmez*ler. Şu üç şeyi birbirinden ayırmak gerekir: işçi sınıfının iktisadî istemleri, işçi sınıfının siyasal iktidardan siyasal istemleri, ve işçi sınıfının siyasal iktidarı birbirinden farklı şeylerdir. İşçilerin şu ya da bu *işyerindeki* grevleri, o işyerindeki işçilerin iktisadî istemlerini içerir. Şu ya da bu iş *kolundaki* işçilerin grevleri, daha geniş boyutlu bir işçi kesiminin iktisadî istemidir, ama bir öncekine göre, bir sınıf hareketi görünümündedir ve bir sınıf hareketi olması ölçüsünde siyasal bir içeriği vardır. Şu ya da bu işyerindeki işçilerin başka işyerindeki işçilerin grevini desteklemesi, şu ya da bu iş dalındaki işçilerin, başka iş kolundaki işçilerin grevini desteklemesi, bir sınıf hareketidir ve bu anlamda siyasal bir harekettir. İşçi sınıfının bir tüm olarak grevi ise, salt iktisadî istemler içerse de, bir sınıf hareketi, bir siyasal harekettir. İşçi sınıfının, siyasal istemlerini, örneğin bir anti-demokratik uygulamayı, bir anti-demokratik yasayı protesto eylemleri, siyasal eylemlerdir. Sınıfın meslekî örgütü olarak sendikalar ve sendika toplulukları, bu anlamda bir siyasal savaşım verirler, ama işçi sınıfının ideolojisini siyasal iktidara gelme anlamında gerçekleştirme organı olamazlar, işçi sınıfının ideolojisini gerçekleştirme organı, onun partisidir. Bu, üç açıdan zorunludur: bir kere, sendikalar, sınıfın meslek örgütü olarak, yalnızca işçi olanlardan oluşur, oysa işçi sınıfı, yalnızca işçi olanlardan değil, onun ideolojisini benimsemiş, onun ideolojisini gerçekleştirmeyi ülkü edinmiş, işçi sınıfının ideologlarından, işçi sınıfının aydınlarından, işçi sınıfının okuyan gençlerinden, işçi sınıfının siyaset kurmaylarından da oluşur. Sendikal örgütlenme ve sendikal hiyerarşi buna engeldir. İkincisi, sendi-

kalar, faaliyet alanı olarak, ancak sendikaların konusu olan işyerleri alanı içersinde kalmak durumundadır. Oysa, siyasal parti, sendikaların faaliyet alanlarının dışında örgütlenme, çalışma, kitlelere ulaşma olanağına sahiptir. Üçüncüsü, sendikalar, uzlaşmaz karşıtlık içersinde bulunduklarının bilincinde olsalar da, siyasal iktidarlardan istemlerde bulunurlar, bu istemlerini, siyasal iktidarlara, güçleri oranında dayatırlar, ama siyasal iktidar olma örgütsel özelliğine sahip değildirler, çünkü bu, işçi sınıfı partisinin görevidir.

Bu nedenledir ki, bir işçi konfederasyonunun partileşmesi, partiye dönüşmesi olanaksızdır. Bu, pratik anlamda da olanaklı değildir, çünkü, genel siyasal düşünceleri çerçevesinde de olsa iktisadî amaçları bakımından bir sendika oluşturan işçileri, ideolojik bölünmüşlük ortamında ve ideolojik birlik oluşturulmadan bir siyasal parti olarak aynı yerde tutmak kendi sorunlarını ortaya çıkarır ve ikincisi, partiye dönüşmek, özünde, sendikanın varlığına son vermek demektir. Oysa ikisi de ayrı ayrı gerekli ve zorunludur. Pratik anlamda geçerli olabilecek şey, sendika yöneticilerinin, birliğin oluşturulmasında inisiyatif sahibi olmaları kadar, oluşacak birliğin içersinde, yöneticiler içersinde, yerlerini almaktır.

Eğer, 1981 seçimlerine, tüm sosyalistler arasında bir birlik oluşturulmadan gidilirse, eğer ideolojik birlik tartışmaları altında anti-faşist ve anti-emperyalist ivedi görevler geri plana itilirse, eğer iki ya da daha fazla siyasal partinin birbirini yutması anlamında birlik yolunda zaman yitirilirse, eğer tüm sosyalist oy potansiyeli bir merkezde birleşecek biçimde harekete geçirilmezse, eğer devrimci işçi sendikaları, sosyalist partiler, sosyalist ve demokratik dernek ve kuruluşlar, dergiler birbirlerinden ayrı anti-faşist ve anti-emperyalist savaşım yürütmeye devam ederlerse, eğer güçlü bir birlik görünümü altında kır yoksulları başta olmak üzere yarı-proleter unsurlar, küçük-burjuvazinin ilerici unsurları böyle bir birliğin yanına çekilmezse, ve eğer böyle bir birlikle 1981 genel seçimlerine gidilemezse, faşizmin genel seçim mekanizmasını kullanarak iktidara gelmesi olasılığını güçlendirmenin koşulları yaratılmış, ve faşizmin, genel seçim mekanizmasından yararlanarak iktidara gelmesinin,

ya da iktidara belirgin bir ağırlıkla oturmasının önlenebilir gelişmesi önlenmemiş olur. Tarihsel sorumluluk, bizi, göreve çağırıyor.

YENİ ÜLKE

VAHAP ERDOĞDU

TÜRKİYE KAPİTALİZMİNİN AĞIRLAŞAN TOPLUMSAL-EKONOMİK SORUNLARI

DÜNYAYA kapitalizmin penceresinden bakanlar, kıyamet günlerinin yaklaşmakta olduğu dehşetini görmezlikten gelemiyorlar. Kapitalizmin içine düştüğü bunalım, enerji kısıntıları, enflasyon ve giderek kabaran işsizler ordusu, bir tüm olarak kapitalist dünyayı yoğun bir karamsarlık ve kötümserlik ortamına itmiştir. Aslında bu olgu, her gün biraz daha zorlaşan yaşam koşulları içersinde geleceğin değişmez yazgısını sezinleyen kapitalizmin kendi sonunu, dünyanın sonu, bütün insanlığın sonu olarak görmesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Tıpkı ortaçağda feodalizmin yıkılışı, kapitalizmin doğuşu döneminde olduğu gibi, bugün de kapitalist dünyanın ufuklarında dolaşan kara bulutlar, dünyanın sonunun geldiğini haber veren göksel simgeler olarak kabul edilmektedir. Burjuvazi, kendi yazgısını tüm insanlığın yazgısı imiş gibi göstermek yolunda çağımızın bütün teknolojik, bilimsel, ideolojik, vb. olanaklarını kullanarak elinden geleni ardına koymamaktadır. Kapitalist toplumların çok büyük bir bölümüne ulaştırılan bu korku, bu yıl-

gınlık, bu umutsuzluk, bu karamsarlık, toplumlardaki bütün yerleşik değerler sistemini, bütün kurumları altüst etmekte, akılalmaz cinayetler, benzersiz siyasal skandallar, rüşvet, kaçakçılık, uyuşturucu maddelerin yaygınlaşması, her türden ahlaksızlık, çürümüşlük, kokuşmuşluk, kapitalist yaşamın vazgeçilmez bir özelliği haline gelmektedir.

Gene dün toplumların kapitalizm-öncesi bütün kesimlerinin gözünde şeytanın (yani soylu derebeyliğin karşısına dikilen soysuz burjuvazinin) kol gezdiği karanlığa gömülmüş ortaçağ Avrupasının ufuklarında, o şeytanın aydınlık yeni bir dünyayı muştulaması gibi, bugün de burjuvazinin gözünde bütün kötülüklerin kaynağı baldırı çıplak ayaktakımı (yani güngörmüş, uygar burjuvazinin karşısına dikilen proletarya), umut dolu aydınlık bir geleceği muştulamaktadır.

Kapitalizmin genelinde gözlemlediğimiz bu olguyu, Türkiye özelinde de gözlemliyoruz. Burjuvazinin koşullandırmasıyla, toplumumuzun büyük çoğunluğu, kapitalizmin penceresinden baktığı Türkiye'yi kapkaranlık bir tablo halinde görmektedir. En küçük biriminden en büyük birimine dek rüşvet ve yolsuzlukların sarmaladığı kurumları, yetkili ağızların ifadeleriyle milyarlara varan altın kaçakçılıkları, Tahtakale bataklığının döviz dolandırıcılıkları, iktidar bakanlığından muhalefet milletvekilliğine, muhalefet milletvekilliğinden bakanlık koltuklarına sıçratılan, her gün o partiden bu partiye kaydırılan piyonlar haline gelen ve burjuvazinin satranç tahtası derekesine indirilen bir parlamento, tamtakır hale gelmiş devlet hazinesi, yüzde 70 oranında enflasyon, yüzde 20 oranında işsizlik, benzin, motorin, gaz, tuz, yağ kuyrukları, onun yanında bir gecede milyonları getiren istifçilik, bunlara paralel yürüyen akılalmaz cinayetler, toplu katliamlar, kan, kin, hınç ve nefret, çürüyen bir düzenin ülkeyi baştanbaşa kucaklayan ağır kokusu; toplumun geniş kesimlerinin üzerine bir karabasan gibi çökmüş yılgınlık ve umutsuzluk — kapitalizmin yığınlar önüne sergilediği görünüm bu. Görünüm bu ama, kapitalizm bu görünümün asıl kaynağını gizlemek için büyük çaba harcıyor. Sistemin doğal bir özelliği olan bu görünümün suçu kimi zaman hükümetlere, kimi zaman kişilere, kimi zaman havanın kö-

tülüğüne, suyun yetersizliğine, her zaman da kökü dışarda (ama nerede?) o "vatan yıkıcıları", "millet bölücüleri" "komonistlere" yükleniyor.

EMPERYALİZMİN GAYRİMEŞRU ÇOCUĞU: TÜRKİYE KAPİTALİZMİ

Öte yandan yaygın bir inanç haline getirilen "büyük Türkiye", "kabuğunu çatlatan, havalanmaya hazır" bir Türkiye edebiyatı bir dizi rakamlarla pekiştirilince pek çok gözü küllemeye yetmektedir. Gerçekten de 1950'lerin Türkiye'si, 1970'lerin Türkiye'si ile karşılaştırıldığında ve emperyalizm olgusu görmezlikten gelindiğinde, çok yönden şaşırtıcı bir gelişmenin olduğu sonucuna varılabilir. Burada yukarıda sergilenen özelliği yanında, kapitalizmin bir tüm olarak gelişeceği, gelişmek zorunda olduğu olgusu gözardı edilmektedir. Marx ve Engels *Komünist Parti Manifestosu*'nda "burjuvazi, üretim araçlarını, ve böylelikle üretim ilişkilerini ve, onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin varolamaz"[1] diye yazmışlardı. Mevcut düzenin (daha doğrusu düzensizliğin) talim terbiye görmüş savunucuları, kapitalizmin tam da bu özelliğini, öteki özelliklerinin üstünü örterek alabildiğine abartabilmektedirler. Ama kapitalizmin gelişmesine paralel olarak çelişkileri de gerek kapsamı yönünden, gerek yeğinleşmesi yönünden artar. Bu olgu anlaşılır bir şeydir. Çünkü kapitalizmin yaşaması demek, sermaye yoğunlaşmasının giderek artması ve dolayısıyla üretimin giderek toplumsallaşması ve üretimin toplumsal niteliği ile toplumsal emeğin ürünlerine bireysel elkonulması arasındaki uzlaşmaz çelişkinin derinleşmesi demektir. Emperyalist dönemin, tekelci kapitalizmin bir eklentisi durumundaki Türkiye'si, genelinde kapitalizmin yasalarına bağımlı olması yanında, özelinde kapitalizmin bütün çelişkilerini en ağır biçimde yaşamaktadır.[2] Bu durum, Lenin'in ortaya koyduğu "kapitalizmin eşit olmayan yasası"na pek uygundur. Lenin, "bu çürüme eğiliminin, kapitalizmin hızlı gelişmesini önleyeceğini sanmak yanlış olur.

[1] Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar I*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 135.
[2] Bu konuda *Ülke*'nin 2. sayısında "Emperyalizmin Güncel Çelişkileri ve Türkiye Kapitalizminin Bunalımı" adlı yazıya bakınız.

Önlemez. Emperyalist dönemde, bazı sanayi kolları, burjuvazinin bazı katmanları, bazı ülkeler, bu eğilimlerden birini, ya da ötekini, küçük ya da büyük ölçüde gösterirler. Genel olarak, kapitalizm, eskiye göre çok daha büyük bir hızla gelişmektedir"[3] diyor. Türkiye'deki bazı iş kollarında göreli olarak bir gelişme görülmektedir. Ne varki bu gelişme, uluslararası kapitalizmin gelişme yasalarına bağımlı, Türkiye kapitalizmiyle dikeyine bir bütünleşme süreci içerisinde, başka bir deyimle Türkiye kapitalizminin gelişme dinamizmini engelleyici nitelikte bir gelişmedir.

Türkiye gibi ülkelerde kapitalizmin gelişmesi toplumun kendi iç dinamizminden, iç yapısının kapitalizmin koşullarına uyarlanarak değişmesinden değil, dışarıdan, bu iç yapının üzerinde, bu yapıyı kendi gereklerine uyarlayarak olmuştur. Dolayısıyla toplumun doğal gelişimi içindeki toplumsal-ekonomik yapısı, farklı toplumsal-ekonomik bir ortama uyarlanmış, gelişim doğrultusu farklı yönlere zorlanmıştır. Bu durum geçmişte doğal ekonomiden meta ekonomisine geçişi yavaşlattığı kadar, ekonominin değişik kolları arasında eşitsiz bir gelişmeye de neden olmuştur. Bu olguyu iyice vurgulamak gerekiyor, çünkü bu olgu kavranılmadan Türkiye kapitalizminin bugünkü işleyişini de belirlemek olanaksızlaşmaktadır.

Konuyu biraz daha açalım. Bugün Türkiye'de küçük köylü işletmelerin sayısı 2,5 milyondur.[4] Bu Türkiye genelinde %45'lik bir oranı ifade etmektedir. Bilindiği gibi, küçük köylü işletmeciliği tarihin en eski topluluklarında görülmektedir, ve küçük köylü işletmeciliğiyle birlikte ürünlerin bir bölümü meta niteliğini kazanmıştır. Demek oluyorki meta ürettiği için köylü, küçük meta üreticisi olduğu anlamına gelmez.[5] Köylünün küçük meta üreticisi haline gelmesi için üretilen ürünlerin pazar için üretilmesi, "tarımın kendisinin de bir sanayie, ekonominin meta-üreten bir dalına dönüşmesi", "yalnızca tarım ve sanayi ürünleri arasında değil, çeşitli ürünleri arasında da değişime girmesi" gerekir.[6] Bir başka deyişle, emeğin üretkenliğinin artma-

[3] V. İ. Lenin, *Emperyalizm*, Sol Yayınları, Ankara 1978 (6. baskı), 150.
[4] *Gelir Dağılımı*, 1973, DPT, SPD, Yayın n° 299, Eylül 1976, s. 195.
[5] Muzaffer Erdost, "Türkiye'de Küçük Köylülüğün Sermaye Tarafından Sömürülmesi Üzerine", *Ülke*, Sayı: 7, s. 41-142.

sı, küçük köylü üreticisinin de toplumsal işbölümünün kapsamına girmesi gerekir. Oysa Türkiye'de köylü işletmelerinin kapitalist işletmelere dönüşmesi, emeğin üretkenliği ve toplumsal işbölümünün gelişmesinin sonucu değil, yukardan zorlamanın sonucu, dışardan yönlendirmenin sonucu olduğu için, başlangıç halindeki kapitalist ilişkiler, yarıfeodal bir görünüm almış ve feodal ilişkilerin çeşitli biçimleri de kapitalist biçimlere bürünmüştür. Bu, köylü çiftçiliğine dayanan meta üretiminin oluşması ve gelişmesi sürecini önemli ölçüde geciktiren etkenlerin başında gelir.

Meta için geçerli olan, ücretli emek için de geçerlidir. Her ücretli emek mutlaka kapitalist bir nitelik taşımaz. Kapitalizm-öncesi toplumlarda da ücretli emek vardır. Kapitalist anlamda ücretli emek, emek-gücü için sermaye yatırıldığı, buraya yatırılan yatırımın bir sermaye yatırımı anlamını taşıdığı zaman sözkonusudur. Salt kullanmak için kiralanan ücretli emek, kapitalist bir nitelik taşımaz. Bu nedenle küçük üretimde kullanılan ücretli emeğe bakarak kapitalist anlamda meta ekonomisinin yaygınlığını söylemek olanaksızdır.

Bu söylenenlerden, Türkiye'de kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerinin egemen olduğu sonucu hiçbir zaman çıkarılamaz. Tam tersine, Türkiye'de kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğunu, ancak bu kapitalizmin, ülkenin ekonomik oluşumunda dışardan giydirilen bir deli gömleği özelliği taşıdığı, dolayısıyla meta üretiminde ve ücretli emekte olduğu kadar, öteki ilişkilerde de batıdaki kapitalizme biçimsel olarak benzeyen, kapitalist ilişkiler ve kategoriler görünümü kazandırılarak bu egemenliğin kurulduğu söylenebilir. Bu süreç, ülkede kapitalist gelişme sürecinin önünde önemli bir engel olmuş, kaçınılmaz olarak kapitalist sistemin yolunu tıkamıştır.

Türkiye'de kırsal kesimdeki 2,5 milyon küçük tarımsal işletmenin yanısıra, 1 milyon da kentsel alanda küçük üretim birimi vardır. Sayısal olarak küçük üretim birimleri toplam üretim birimlerinin yüzde 60'ını oluşturmaktadır. Bu oran, Türkiye'nin toplumsal-ekonomik yapısında küçük üretimin belirleyici bir öğe olduğunu gösterdiği kadar, bugün-

[8] V. İ. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Sol Yayınları, s. 26-27.

kü siyasal-ekonomik çıkmazın niteliğini belirleme yönünden de önemli bir göstergedir.

Küçük üretim ve ona bağlı küçük ticaret hem yoksulluğun kaynağıdır, hem de kendisi yoksulluktan kaynaklanır. Çünkü küçük üretim, düşük kaliteli, ucuz mal üretimi demektir. Bu durum alım gücü düşük geniş yoksul yığınlarının küçük üretimin varlığını sürdürmesi için elverişli ortamı hazırlamaktadır. Öte yandan küçük üretim ve ticaret, kırsal nüfusun olduğu kadar kentsel nüfusun da büyük bir kesiminin (Türkiye nüfusunun hemen hemen yarısının) geçim ve meşgale kaynağıdır. Büyük-ölçekli üretimin baskı ve rekabeti altında bu kesimde sürekli bir yoksullaşma sözkonusudur. Ayrıca bölgeler arasındaki ilişkilerin, ve değişik iş kolları arasındaki bağlantıların zayıf oluşu ve modern işletmelerin mal ve hizmetlerinin pahalılığı, büyükölçekli üretimin gelişmesini engellemektedir. Küçük üretimin varlığını korumasında bir başka etken de, büyük-ölçekli işletmelerin büyük yatırımlara, gelişkin bir emeğe ve geniş bir pazara gereksinme duyması olgusudur. Bu durum büyük-ölçekli üretimle küçük-ölçekli üretim arasında aşılmaz bir uçurum yaratmaktadır. Küçük üretim kendi yapısı içinde çırpınırken büyük-ölçekli üretim, yabancı ve yerli sermaye bağlaşıklığı üzerinde gelişme göstermektedir. Dolayısıyla geleneksel el zanaatlarına ve tarıma dayalı küçük-ölçekli üretimin orta ve büyük-ölçekli üretime dönüşmesi çok zor ve yavaş olmaktadır.

Büyük-ölçekli girişimlerin gelişmesiyle birlikte, küçük üretimin bir kesimi üretim dışı bırakılırken, önemli bir kesimi de bu girişimlere bağımlı hale gelir. Bu gelişmeye koşut olarak küçük üreticiler arasında yıkıcı bir rekabet sürer. Türkiye'de özellikle el zanaatlarına dayanan küçük üretim alanında bu süreç çarpıcı bir biçimde gözlemlenmektedir.

Öte yandan, kapitalizmin daha başlangıcında tekelcilik ağır bastığı için, rekabet ortamı daha işin başında kaldırılmış, pazar ve fiyat işleyişi tekellerin egemenliği altına girmiştir. Büyük-ölçekli üretimin tekelci gücü karşısında rekabet olanağı bulamayan küçük üretim, yerli, bağımsız (ulusal) kapitalizme dönüşme olanağını hiçbir zaman bulamamıştır. Böylece ulusal nitelikte bir burjuvazi genel anlamı

içinde (ufak birimler sayılmazsa, ki bu birimler de eninde sonunda tekellerin boyunduruğu altına girmek ya da yokolmak zorundadır) aramak boşunadır.

Normal gelişme gösterdiği Batı Avrupa'da, kapitalizmin gelişmesi ve büyümesi için bütün koşullar elverişliydi ve o dönemin toplumsal gelişme sürecinde belirleyici rol oynamıştı. Türkiye gibi kapitalizmin emperyalist döneminde kapitalizmin ulusal sınırları zorlayarak girdiği ülkelerde koşullar tümüyle bunun tersinedir. Kapitalizm ekonominin çeşitli dallarına bağımsız olarak girdiği için, sektörler arasında bir uyrum yoktur, tam tersine birbirlerinden kopuk bağımsız birimler halinde gelişme gösterirler. Bu, bir tüm olarak ekonomide bir dengesizlik yaratır. Bu nedenle, özellikle başlangıç döneminde devletin müdahalesi zorunlu hale gelmiştir. Devletin müdahaleciliği ile kapitalizmin yasaları, ekonominin bütün dalları için işlerlik kazanan yasalara dönüşmüştür. Özel girişimler bu yolla ve dış sermaye ile desteklenerek, yapay zorlamalarla birtakım tekeller oluşturulmuş, bu durum, tekelleri hem devlete hem de yabancı tekellere bağımlı kılmıştır. Türkiye kapitalizminin gelişme tarihinde önce devletin, daha sonra ise devletle birlikte yabancı tekellerin ağır bastığı bir çizginin giderek belirginleşerek günümüze dek ulaştığını görüyoruz. Ne denli büyük olurlarsa olsunlar, Türkiye'deki tekeller hem devlete hem de yabancı tekellere bağımlıdırlar. Bugün işadamlarının "devlet babadan" yakınan çarşaf çarşaf ilanlar yayınlayarak, devleti çokuluslu tekellerin istemlerine boyun eğmeye zorlamalarının altında yatan nedenler budur.

Enerji yetersizliği, hammadde kıtlığı, fiyat dalgalanmaları da, Türkiye gibi ülkelerde büyük-ölçekli sanayiin gelişmesini köstekleyen etkenlerdir. O nedenle sermaye, arsa alım satımı, ithalât, ihracat, aracılık, istifçilik gibi spekülasyona dayanan alanlara kaymaktadır. Büyük-ölçekli üretimin riskli oluşu, geri kalmış ülkelerden gelişmiş kapitalist ülkelere sermaye akışına neden olmaktadır. Özellikle petrol dolarları bugün büyük bir sermaye kaynağı olarak geldiği ülkeden gerisin geri Batının kapitalist ülkelerine akmaktadır.

Türkiye kapitalizminin gelişmesinin önünü tıkayan engellerden biri de ekonominin ağırlıklı olarak tüketime yö-

nelmiş olmasıdır. Tüketim, üretimin yapısını, gelişmesini ve niteliğini etkiler. Çünkü tüketimin kendisi de üretime dayanır. Ancak salt tüketim maddeleri üretimine dayanılarak kapitalizmin geliştiği görülmemiştir. Kaldı ki, büyük bir hırsla kırbaçlanan iç tüketim, üretimden bağımsız olarak, kendi başına gelişmektedir. Yeniden üretim sürecinin belirlenmesinde tüketimin etkinliğinin birincil önem taşıdığı gözönünde tutulursa, yerli üretimden çok ithalâta dayalı bir tüketim ekonomisi işleyişi hem giderek talebi artırmakta, hem de tüketim malları üretimini özendirmektedir. Her ne kadar 7 milyar dolarlık ithalât içinde doğrudan tüketim malları çok az bir yer tutuyorsa da, aslında, ara malı, hammadde, makine kalemleri dış tekellere bağlı tüketim ekonomisinin çarkını işleten ve dış ticaret açığını her yıl biraz daha kabartan öğeler olmaktan öteke gidememektedir.

Öte yandan, büyük-ölçekli bazı sanayi kollarının varlığı, Türkiye kapitalizminin gelişme göstergesi sayılamaz. Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde bazı sanayi kollarının gelişme göstermesi, emperyalist dünyada görülen yeni işbölümünün bir sonucudur. Ucuz emek, geniş alan olanakları ve çevre kirlenmesi gibi nedenlerle bazı işkolları geri kalmış ülkelere kaydırılmaktadır. Kapitalist ekonominin kendi yapısı içerisinde denetim altında tuttuğu bu ekonomik işleyiş içinde, göreli olarak yüksek teknoloji istemeyen, ya da hammadde, teknoloji vb. yönünden tümüyle kendine bağımlı kıldığı, dokuma, petrokimya, kimya, otomotiv sanayii, elektronik aygıtlar ve atom santralleri gibi işkollarının bu yörelerde taşınması, sanayileşme olduğu görünümünü vermektedir. Oysa gerçeklikte Batının ileri teknolojisi, vasıflı emek-gücü karşısında, uluslararası rekabete girmek şöyle dursun, bu ülkelerin kapitalizmi ile aralarındaki uçurum giderek daha da derinleşmektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerdeki kişi başına gelir, 1970'te gelişmemiş ülkelerdeki kişi başına gelirin 13 katı iken, 1975'te 17 katına çıkmıştır.[7] Türkiye kapitalizminin gelişmiş ülkeler kapitalizminin giderek gerisinde kaldığını aşağıdaki tabloda yalın bir biçimde görmek mümkündür. Onbeş yıllık dönem içersinde Türkiye'nin kişi başına ulu-

[7] Alexander Kodachenko, "Neocolonialist Strategy of the West" *Social Sciences*, n° 1, Moscov 1978, s. 150.

sal gelir farkı ABD ile 2.432 dolardan 6.177 dolara, Japonya ile 274 dolardan 3.227 dolara; beş yıllık dönem içersinde AET ülkeleri ile farkı 2.103 dolardan 4.320 dolara çıkmıştır.

1960-1975 DONEMİNDE KİŞİ BAŞINA ULUSAL GELİR ARTIŞLARI[8]
(Dolar Olarak)

Yıllar	1960	1965	1970	1975
ABD	2.716	3.110	4.703	7.087
Türkiye	224	249	367	910
Fark	*2.402*	*2.070*	*4.416*	*6.177*
Japonya	500	753	1.887	4.437
Türkiye	224	249	367	910
Fark	*274*	*504*	*1.590*	*3.227*
AET	—	—	2.470	5.230
Türkiye	—	—	367	010
Fark	—	—	*2.103*	*4.320*

Görüldüğü gibi, görünüşte bir sanayileşme, bir büyüme gözlemlenmekteyse de, gerçeklikte göreli bir gerileme sözkonusudur. Yukarda da değinildiği gibi, Batıdan aktarılan sanayi kolları ekonominin bütünlüğü içinde birbirlerini tamamlayan ve ekonomiyi bir tüm olarak ileriye sıçratan bir sanayileşme değil, kendi başlarına, bağımsız birimler halinde, dünya kapitalist üretimin bir halkası halinde ve esas öğelerini bu üretimin elinde tuttuğu ve giderek daha çok kendine bağımlı hale getirdiği bir sanayileşme görüntüsü sınırını aşmamaktadır. Buna bağlı olarak, ekonomik büyüme, dış pazarlara uyarlanmış bir sürece itilmektedir. Dolayısıyla da emperyalist dünyada uluslararası boyutlarda geliştirilen yeni işbölümü, ekonomik ve özellikle de teknolojik yönden geri kalmış ülkeleri, Batının sanayileşmiş ülkelerine artan bir oranda bağımlı kılma amacına yönelmiştir.

Bu işbölümünün doğurduğu bir başka sonuç da, nicel olarak ne denli küçük olursa olsun, dış sermayenin etkinliği, vergi indirimi, yatırım güvenceleri, ekonominin temel dallarındaki yatırım sınırlamaları ve öteki çeşitli ayrıcalıklarla, sürekli olarak artırılmaktadır. Buna bağlı olarak iç sermaye, ağırlıklı yanıyla çokuluslu şirketlerin içerdeki iş takipçisi, onların yerel şubelerine dönüşmektedir. Dolayısıyla da geniş bir hizmetliler ordusu doğmakta ve tüketim

[8] *Year Book National Accounts Statistics*, UN, 1976, Vol 2, s. 5. ve *Kalkınmayı Çoklu Değinmelerle Somutlaştırma Üzerine Bir Deneme ve Uluslararası Karşılaştırma*, DPT. SPD Araştırma Şubesi, n° 5, 1972 Ankara.

talebini artıran en etkin öğe olmaktadır.

Ekonominin "dikeyine bütünleşmesi", üretimin bütün aşamalarının, satış ve hizmetlerin denetim altına alınmasına yolaçmaktadır. Birleşmiş Milletler verilerine göre, çokuluslu şirketler, geri kalmış ülkelerin sanayi ihracatlarının yüzde 40'ından fazlasını denetimleri altında tutmaktadır. Bu nedenle gerek ihracat rakamlarının büyüklüğü, gerek büyüme hızının yüksekliği, çok kez gerçek durumu yansıtmaktan uzak kalmaktadır. Örneğin ihracatın büyük bir bölümünü dokuma ürünlerinin oluşturduğu Güney Kore, 12 milyar dolarlık ihracat yapmaktadır ve büyüme hızı 1978 yılı için yüzde 16,5 olmuştur. Taiwan'ın ABD'ye yalnız elektronik aygıtlar ihracatı 1978 yılında 5 milyar dolardır. Oysa gerçeklikte bu iki ülke de ABD sermayesinin tam bir denetimi ve boyunduruğu altındadır. Rakamları kabarık hale getiren dış sermayenin kendisidir.

Gelişmekte olan ülkeler kapitalizminin emperyalist kapitalizmle dikeyine bütünleşmesiyle içeriye akıtılan malî kaynaklar sonucunda, bu ülkelerin dış borçları da giderek büyümektedir. 1960'larda 20 milyar dolar olan bu ülkelerin borç tutarları, 1975'te 164 milyar dolara yükselmiştir. Sekiz kattan fazla olan bu artış oranı, Türkiye'de de aynı ölçüler içersinde artmıştır. 1965'te Türkiye'nin dış borç tutarı 1,2 milyar iken, 1978'de 18 milyar dolara yükselmiştir. Günümüz borçlandırma politikasının bir özelliğinin de devlet sektörünün finanse edilmesi amacına yönelik olduğunu belirtelim. Böylece o ülkenin kapitalizm adına hem tüm ülkenin ekonomisi ipotek edilmekte, hem de devlete dikte ettirilen ekonomi-politika ile ekonominin tümüyle denetim altına alınması ve içerdeki kapitalizmin gelişme ortamının devlet tarafından hazırlanması sağlanmış olmaktadır.

Özetlemek gerekirse, Türkiye kapitalizmi dünya kapitalizminin yeni işbölümü çerçevesi içersinde uluslararası sermayeye giderek artan bir ölçüde bağımlı hale gelirken, bir tüm olarak ülkenin ekonomik-toplumsal yönetiminin de dış sermayenin denetimi altına sokulmuş olduğu rahatça söylenebilir. Bugün tanık olduğumuz "batıyoruz", "ölüyoruz" yolundaki feryatlar, kuyruğunu kapana kıstırmış yerli burjuvazinin "devlet babaya" ve onun kanalı ile uluslararası

sermaye merkezlerine yakarışlarından başka bir şey değildir.

TÜRKİYE'DE BURJUVA İKTİDARLARININ NİTELİĞİNİ ULUSLARARASI SERMAYE MERKEZLERİ BELİRLEMEKTEDİR

Ne var ki burjuvazi, bu yakarışlarını da iktidara yönelik tehditler kılıfı içersine ustaca yerleştirmesini becermiştir. Güdük Türk burjuvazisinin gücünü bilenler için etek dolusu paralar dökerek ilanlarla iktidar adayları araması girişiminin pek ciddiye alınır yanı yoktur. Türk burjuvazisinin gücü olsa olsa, birkaç mebusun şu partiden bu partiye transfer ücretini ödemeye yeter. Bu da bir ölçüde nicel olarak ve ancak kısa erimde hükümetlerin durumunu etkileyebilir. Ama iktidarların gerçek içeriğini belirleyen asıl güç uluslararası sermaye merkezleridir. Bu merkezler de, hiç kuşkusuz, iktidarların niteliğini, uluslararası sermayenin genel çıkarları doğrultusunda belirlerler. Bu çıkarların başında, kapitalizmin genel güvenliği gelir. O nedenle genel çıkarlar uğruna kimi zaman özel çıkarlar gözardı edilebilmektedir.

Batı kapitalizminin genel güvenliği sosyalist sisteme karşı varlığını koruma içgüdüsü demektir. "Savunma" adı altında geliştirilen bu güvenlik stratejisi, uluslararası planda sosyalist sistem karşısında ayakta kalabilmek amacı yanında, kapitalist sistemin kendi içersinde patlak verebilecek devrimler ve iç savaşlara karşı, karşı-devrim ve bastırma amaçlarını da kapsamakta ve dolayısıyla siyasal ve ulusal bir içerik kazanmaktadır.

Siyasal ve ulusal güvenlik, "özgürlükçü demokrasi" adı verilen batı tipi demokrasinin temelini oluşturan serbest ticaret ve serbest girişim "özgürlüğü" anlamına gelir. Serbest ticaret ve serbest girişim özgürlüğüne yönelik her türlü tehdit, siyasal ve ulusal güvenliğe yönelmiş sayılmaktadır. Kapitalizmin çıkarları açısından bu anlaşılır bir şeydir. Bir başka deyişle, güvenlik altına alınmak istenen demokrasinin kendisi değil, kapitalizmin içeriğini oluşturan özgür ticaret ve özgür girişimdir. Bu sonuncular pahasına birinciyi gerektiğinde ve gücü yettiğinde sakınmadan bir yana itecektir. Çünkü Lenin'in deyişiyle mali-sermaye özgürlük için değil egemenlik için çalışır. Türkiye demokrasisinin kurtarıcısı olarak kolları sıvayıp meydana atılan Ece-

vit'in bir yıl boyunca batı kapitalizmine yaptığı "demokrasiyi kurtarma" çağrıları Türkiye'yi yeni siyasal arayışlara zorlama noktasına getirene dek yanıtsız kalmıştı. Ne zaman ki Batıda Türkiye'nin hiç de istemediği bir yönelişe gireceği korkusu yaygınlaştı, işte o zaman Türkiye'ye yardım gündeme getirildi. İran'daki hiç beklenmedik değişmelerden sonra 5-6 Ocak 1979 tarihinde Guadeloupe doruğunda Türkiye gündemin birinci maddesine alındı. Bütün ekonomik olumsuzluklarına karşın, Türkiye'ye yardımın kaçınılmazlığı artık "demokrasinin kurtarılması" kılıfına büründürülebilirdi. Ünlü *Economist*, Türkiye'ye yardımın bir "kumar" olduğunu, "ama oynamaya değer bir kumar" olduğunu savunurken, gerekçesi de "yoksa Türkiye'nin doğuya kayacağı" kuşkusuna dayanıyordu.[9]

Hemen belirtelim ki, Türkiye'nin "doğuya kayması" tehlikesi Demirel ve Ecevit'in kişiliğinde somutlaşan iki siyasal partinin arasındaki bir siyasal tercih sorunu değildir. Tam tersine, Türkiye'nin içersinde bulunduğu ekonomik koşulların dayattığı bir sorundur. Ekonomik yasalar öteki toplumsal yasaların topunun üstündedir ve hiçbir siyasal yasa, ekonomik yasaları yasaklayamaz, onların işlerliğini önleyemez. Ama bunu söylerken siyasal önlemlerin, ekonominin koşullarını hiç de etkilemeyeceği anlamında alınmaması gerektiğini, ekonomik yasaların sonal belirleyiciler olduğu anlamında kullanıldığını belirtmek zorunluluğu vardır. Çünkü bu olgu gözden kaçırıldığında, toplumun yüzyüze geldiği ekonomik çıkmazların çözümünü kendi gidişine terketmek ve bu yasaların kendi mantığı içinde ulaşacağı sonucu beklemek gibi bir yanlışa saplanmak olasılığı doğar. Bir başka deyişle, siyasal iktidarların toplumsal-ekonomik sorunlara yaklaşım biçimleri, kapitalist yasaların işleyişini engellemeden (ki bunu engelleyebileceklerini yukarda belirtmiştik), ekonominin genel gidişini etkiler. Bu gerçekliği Türkiye pratiğine uyguladığımızda, Demirel'in uyguladığı vurguncu, talancı, kapkaççı yaklaşımla, bütün beceriksizlik ve deneyimsizliklerine karşın, Ecevit'in uygulamakta olduğu düzenleyici, toparlayıcı, ekonomik kaynakları ölçülü kullanma yönündeki yaklaşım arasında küçümsene-

[9] *Economist*, January 13, 1979.

meyecek bir fark olduğu görülecektir. Birincisi daha kısa dönemlerde ülke ekonomisini bunalımlara ve dolayısıyla sonucu belli olmayan siyasal bunalımların içine sürükleyecek bir ekonomi-politika izlerken, ikincisi bunalımların dönemini uzatan ve bunalımı siyasal bunalımlara varacak boyutlara ulaştırmayan bir ekonomi-politika izlemektedir. Kuşkusuz, uzun erimde Türkiye'de kapitalizmin geleceği açısından Ecevit yaklaşımı Demirel yaklaşımına yeğlenecektir. Yüzyılların deneyimini kazanmış Batı kapitalizminin bellibaşlı sözcülerinin açıkça Demirel'e karşı ve Ecevit'ten yana bir tutum içersinde olmalarının nedeni budur. Kapkaççılığa alışmış, vurguncu, spekülasyoncu Türkiye kapitalizminin burunlarının ucunu göremeyen sözcülerinin Ecevit iktidarını yana yakıla iç ve dış "etkili çevrelere" şikâyetlerinin pek bir sonuç vermeyeceğini anlamamış olmaları, başlarına silindir şapka geçirmelerine karşın, o şapkanın altında taşıdıkları kafanın tefeci-bezirgân anlayışın ötesine daha geçmemiş olduklarını göstermektedir. Alman bütün ekonomik önlemler, Batının kapitalist merkezlerinin onayından geçtikten sonra yürürlüğe konmuştur ve konacaktır.[10] Batı kapitalizmine göbek bağıyla bağlı iç burjuvazi, belki de ağababaları tarafından kulakları büküldüğü için, geç de olsa bunu kavramış görünmektedir.

Yukarıda, öykünün ancak bir bölümünü anlatmaya çalıştık. Bir de öykünün öteki bölümü var.

GÜNÜMÜZ KOŞULLARINDA BURJUVAZİNİN EN İYİ SEÇENEĞİ SAĞ SOSYAL DEMOKRASİDİR

Mali-sermayenin özgürlük için değil, egemenlik için çaba gösterdiğini söylemiştik. Uluslararası sermayenin asıl amacı egemenliğini pekiştirmek olduğuna göre, bu amacı gerçekleştirmek için güçlü bir devlet mekanizmasına gereksinme duyduğu açıktır. Tekelci kapitalizmden tekelci devlet kapitalizmine geçişte bu etken küçümsenmeyecek bir rol oynamıştır. Gelişen işçi sınıfı üzerindeki baskısını pekiştirmek, egemenliğini korumak için burjuvazinin güçlü bir devlet mekanizmasını gerçekleştirmek zorunda oluşu,

[10] Bkz: *Ülke*'nin 7. sayısında İcen Börtücene'nin "Ekonomik Önlemler Üzerine Bazı Düşünceler" adlı yazısı.

toplumun yaygın sınıf ve katmanları üzerinde burjuvazinin iradesini doğrudan gerçekleştirecek olan yürütme erkine birincil bir önem kazandırmıştır. Dolayısıyla yürütme erkinin yasama ve yargı erkinin üstüne çıkması, çağdaş burjuva demokrasisinin belirleyici özelliğidir. Bunun sonucu olarak, geniş yığınlarla devlet mekanizması arasına aşılmaz bir duvar örebilecek, yığınları yönetimden uzak tutabilecek, güçlü bir bürokrasi, yürütme erkinin işlevlerini yerine getirebilecek olan, ve onu tamamlayacak olan önemli bir etkendir. Bu amaçla bürokrasi hem devlet içersinde hem de toplum içersinde, çeşitli kademelerde geliştirilmek zorundadır. Gene buna bağlı olarak, burjuvazinin yönetimini güvenceye alması, toplumun en dinamik sınıfı olan işçi sınıfının ellerinin kollarının bağlanması için, bu sınıf içersinde güvenilir bir bürokrasi yaratması ve işçi sınıfını kendi doğrultusunda yönlendirmesi zorunluluğu vardır.

Sosyal-demokrasi, niteliği gereği, yürütme erki yönünden eski yönetime göre zayıf olmakla birlikte, güçlü bir bürokrasi yönünden eski yönetime göre daha olanaklıdır. Sağ sosyal-demokratik bir uygulama içersinde görünen birbuçuk yıllık CHP yönetimi, yürütme erkinde gösterdiği güçsüzlüğünü ne denli hükümet içersindeki "bağımsız" kanada yüklemiş olursa olsun, doğrudan kendisinden kaynaklanmaktadır. Ama "devleti işler hale getirme" gerekçesi altında, geniş halk yığınlarının yakındıkları bürokrasi ise CHP yönetiminin bu yönde yaptığı başarılı uygulamasının sonucudur. Mali-sermaye, devlet mekanizmasının güçlendirilmesi yönünden CHP'den daha elverişli bir siyasal partiyi, bugünün koşullarında bulamayacaktır. Bu iktidar, aynı zamanda burjuvazinin yedeğinde tuttuğu resmi ve resmi olmayan güçlerin gelişme ortamını da hazırlamaktadır.

Öte yandan, sağ sosyal-demokrasinin bürokratik niteliğiyle devlet mekanizmasının güçlendirilmesi açısından tekelci sermayeye sağladığı yarar yanında ve en az onun kadar önemli olan bir başka yarar da, işçi sınıfının içersinde yaratacağı bürokrasi yoluyla, toplumun bu en devrimci sınıfını egemen güçler yararına denetim altında tutabilme olanağının sağlanmasıdır. Gerçekten de Türkiye işçi sınıfı sağ sosyal-demokrasi tarafından beslenen bir sendika bürokra-

sisi ağı içersinde adeta tutsak edilmiştir. Bunun en çarpıcı örneğini Türkiye'nin iki büyük konfederasyonunda, Türk-İş ve DİSK'teki gelişmelerde görüyoruz. Kuruluşuyla birlikte siyasal anlamda sınıf sendikacılığının en tutarlı örneğini veren DİSK, sistemli bir biçimde sosyal-demokratlaştırılarak adeta iğdiş edilmek istenmektedir. DİSK içersinde bu süreç geliştirilirken, Türk-İş'i içi kof bir konfederasyon kimliğine büründürecek olan ve DİSK'in devrimci sendikacılığına yönelen büyük akış süreci, geçici de olsa, durdurulmuştur. Bununla da kalmamış, Türk-İş son kongresiyle sağcı-faşist sendikacılığın ellerine teslim edilmiştir. Türk-İş Genel Başkanı kimliğiyle MHP kongresini onurlandıran, aslında sağ sosyal-demokrasinin izlediği politikanın kendisidir.

Tarih sosyal-demokrasiye, yeğinleşen ekonomik-toplumsal bunalımları burjuvazi adına hafifletmek görevi yüklemiştir. Aslında sosyal-demokrasi, toplumda yoğunlaşan sınıf savaşımının yarattığı bunalımın üstesinden gelemediği zaman, burjuvazinin başvurduğu bir yönetim biçimidir. Kuşkusuz, sosyal-demokrasi, üzerine yüklenen bu görevi hep yerine getirebilmiş değildir. Toplumsal-ekonomik bunalımın sosyal-demokrasinin gücünün sınırlarını aştığı zamanlar da olmuştur. Böyle zamanlarda burjuvazi, sosyal-demokrasiye yaptıramadığını faşizme yaptırmıştır. Bu nedenle, burjuvazi faşizmi olduğu kadar sosyal-demokrasiyi de sırası geldiğinde kullanmak üzere, yedek güç olarak koltuğu altında tutmaktadır. Her ikisi de burjuvazinin göğüslerinde süt emen iki düşman kardeş görünümündedir. Bu nedenle sosyal-demokrasiden faşizme karşı kararlı bir savaşım beklemek hayalcilik olur. Maraş'ta ancak nazizmde görülen türden bir katliam sürdürülür ve sıraya dizilen insanlar "Karaoğlan'a kurban edileceksiniz" denerek başları satırla vurulurken Karaoğlan'ın içişleri bakanı, olayların basit bir *tahrik* olduğunu söyleyebilmiştir. Bugün de MHP'lisi, AP'lisi yüzlerce avukat, senatör, milletvekili vb. bu soykırımın arkasında olduklarını gizleme gereği bile görmeden, caniler şebekesine her türlü desteği sağlarlarken, eşi az görülen cinsten kan, zulüm ve terörün kollarına bırakılmış binlerce insana sahip bile çıkılmamıştır.

Ağır bir toplumsal-ekonomik bunalımın çalkantıları

içersinde nereye gideceği kestirilemeyen bir Türkiye için, hele burjuvazi adına pek de başarılı olmayan faşizm denemesinden sonra, kuşkusuz en iyi yönetim biçimi sosyal-demokrasi olacaktı. Yığınların demokrasiye duyduğu özlem ve faşizme karşı kabaran öfkesi, reformcu görünümü altında ancak sosyal-demokrasi tarafından dinginleştirilebilirdi. Faşist kırması MC iktidarı, emekçi sınıfların yoğunlaşan sınıf savaşımları karşısında güçsüz kalıyordu. Bu sınıflarla burjuvazi arasında, sınıf uzlaşmacılığı niteliğiyle bir köprü kuracak olan CHP'nin iktidara ortak edilmesi zorunluluk haline gelmişti. "Geniş tabanlı hükümet" biçimiyle bu formül, parlamento içersindeki siyasal dengeleniş içersinde kurtarılamadı. Ancak AP içerisinde "bağımsızlaştırılan" bir aktarma ile CHP ağırlıklı bir hükümet de burjuvazinin işine geliyordu. Böylece bir taşla birkaç kuş vurulmuş olacaktı. Bıçağın ağzındaki CHP ağırlıklı bir hükümetle, hem ekonomik bunalımın yükü geniş yığınların umudu CHP'nin omuzlarına yüklenmiş olacak, MC hükümetlerinin yapamadığı bu hükümete yaptırılmış olacak; hem de umut olma heyecanına kapılarak bir dizi "reformcu" girişimler yapma olasılığı önlenebilecek ve "düzen değişikliği" sloganını kendisine bayrak edinerek yığınları peşinde sürüklemesini başarmış olan bir CHP'nin bile düzenin kılına dokunamayacağı gerçeği yığınlar önüne sergilenmiş olacaktı. Ve hepsinden önemlisi, "düzenin değişmezliği" kanıtlanmış olacaktı.

SAĞ SOSYAL-DEMOKRASİ "UMUT" OLMAKTAN ÇIKMIŞTIR

Gerçekten de birbuçuk yıllık hükümet uygulamaları, bu hesapları büyük ölçüde doğruladı. Muhalefette iken elinde sihirli bir değnek bulunduğuna, iktidara gelir gelmez her şeyin bir anda düzeleceğine, büyük halk kesimleriyle birlikte kendisini de inandırmış bulunan CHP, köprülerin altından çok suların aktığını, o sihirli değneğin de sulara kapılıp çoktan gittiğini, iktidara geldikten ancak çok sonra farkedebilmiştir. CHP, muhalefette ne denli deneyimli, atak ve kararlı ise, iktidar koltuğunda da o denli acemi, ürkek ve ikircikli davranmıştır.

Kendisini iktidara oturtan koşulların, dünya kapitalizminin içine düştüğü onmaz bunalım sonucu kapitalizmin

kendi ekonomik açmazlarını çözmeye çalıştığı bir dönemin, buna koşut olarak Türkiye kapitalizminin de aynı çıkmazlara girdiği bir dönemin oluşturduğu koşullar olduğunu unutan CHP, dünyayı 1950'lerin dünyası, Türkiye'yi de 1950'lerin Türkiye'si sanarak kapitalist dünyanın "yardım" musluklarının yeniden açılmasını boşuna bekleyip durmuştur.

Oysa Batı kapitalizminin işlerliğinin birincil itici gücü olan kâr, gerek hammadde yönünden, gerek göreli olarak daha az çekici bir pazar olma durumuna düşmesi yönünden, Türkiye'yi, Afrika, Asya Amerikan ülkelerinin pek çoğunun gerisine itmiş bulunmaktadır. 1950'lerle birlikte kapitalist dünyanın bilim ve teknoloji alanında sağladığı büyük ilerleme, hammadde gereksinimini kat kat artıran ve bu nedenle, başta petrol olmak üzere, uranyum, bakır, elmas, kobalt vb. gibi stratejik önemi ağır basan hammadde kaynaklarına sahip ülkelere ilgiyi artırmıştır. Bugün en ileri teknolojinin girmiş olduğu bu kaynakları, olabilecek en kısa sürede kurutmak için, Batının kapitalist ülkeleri kendi aralarında acımasız bir yarış içersindedirler.

Soğuk savaş döneminin anti-komünist kalesi konumundaki Türkiye'si, 1960'lardan sonra, soğuk savaş havasının giderek ılımanlaşmasıyla birlikte eski "jeopolitik" önemini o ölçüde yitirmeye başlamıştır. Kuşkusuz Asya ve Avrupa arasında bir köprübaşı oluşturması, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'i denetim altında tutacak bir konumda olması ve sosyalist dünyaya kapılarının doğrudan açılması, çağın uzaklık ve iletişim kavramlarının köklü değişmelere uğramış olmasına karşın, ekonomik ve siyasal önemini bu günde korumaktadır. Ancak uluslararası düzeyde oluşturulan yumuşama havası ve dünya ölçeğinde güçler dengesinde görülen değişmeler, kapitalist dünyanın Amerika'dan Asya'ya kadar oluşturduğu ittifaklar zincirinin halkalarını birer ikişer parçalayıp atarken, dahası, kapitalizmin kendi içerisinde yeni odakların oluşması sonucu, kapitalist ülkeler birbirlerinden bağımsız olarak, öteki ülkelerle ikili ilişkilere girerken, Türkiye'deki iktidarlar, bu değişmelerin farkında bile olmadan, tam bir uydu politikası ile, ABD'nin kayıtsız şartsız ardından yürümüşlerdir. Ecevit hükümetinin, öncekilerden farklı olarak, genelinde de olsa, bu olguları görerek, yıllardır sür-

dürülen uyduluk politikası sonucu, dünya siyasal arenasında adını duyuramayan Türkiye'yi içine gömüldüğü yalnızlıktan, bir ölçüde silkeleyip çıkarması, içerdeki sermaye çevrelerini boş yere kaygılandırmıştır. Çeşitli uluslararası ilişkilerde "bağımsız" bir tutum takınabilecek bir Türkiye görünümü, kuşkusuz Türkiye kapitalizmi adına olumlu olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu arayışlar, hükümetin, iflasın eşiğinde dolaşan Türkiye kapitalizminin kurtarılması amacına yönelik ivedi dış yardım gereksinmesinden kaynaklanmıştır. Bu çabalar, beklenilen ölçekte olmasa bile, vadesi gelen borçların ertelenmesi, dış satım olanaklarının artırılması, petrol gübre ve elektrik sağlanması yönlerinden gerek kapitalist dünyadan, gerek sosyalist dünyadan ve özellikle de Arap ülkelerinden, önceki hükümetlerin sağlayamadıkları desteği ve anlayışı görmüştür.

Zaman zaman CHP yönlendiricilerinin "üçüncü dünya" adı verilen 77'ler grubunun uluslararası düzeyde "yeni ekonomik düzen" arayışlarına katılmaları girişimleri, sermaye çevrelerini ürkütmüş ise de, aslında ivedi dış kaynak arayışı içersindeki hükümetin, kısa erimde bu ülkelerden beklediğini bulamayacağı anlaşılınca, gene Batının sermaye kaynaklarına yönelmesi, bu kuşkuların yersizliğini çabucak kanıtlamış oluyordu. Gerçekten de CHP hükümetinin Türkiye'nin otuz yıldan beri izlemekte olduğu Batı yanlısı, NATO'cu politikasından herhangi bir sapma göstermesi sözkonusu değildi. Tersine, Ecevit, bütün çabasını, NATO içersinde daha sağlam bir yer tutmak, zayıflayan NATO ittifakının güneydoğu kanadım yeniden canlandırmak yönünde yoğunlaştırmıştır. Dahası Türkiye'nin coğrafî konumundan yararlanarak Ortadoğu'nun zengin petrol ülkeleri ile Batı arasında (yani NATO arasında) bir köprü görevi görmek, Batı teknolojisi ile petrol dolarmı Türkiye'de birleştirecek bir aracı olma görevinin gönüllü adayı olmak düşlerini bile kurmuştur. Ortadoğu'da yeni dengelenmelerin sözkonusu olduğu bir dönemde, böylesine bir düşü gerçekleştirmek pek çekici bir düşünce sayılabilir. Ama Türkiye'nin böyle bir işlevi üstlenmesi için "din kardeşliği" dışında, güçlü bir neden yoktur. Batının Türkiye'ye sunmak istediği teknoloji Türkiye'deki ucuz emek-gücüne dayanan işkollarını kapsamaktadır. Ör-

neğin AET'nin topluluk dışı Avrupa ülkeleri Dış İlişkiler Müdürü Pierre Duchateau, bu işbirliğini şöyle örneklendirmektedir: "Orta Doğu'da 'anahtar teslimi' işletmeler yapmak konusunda artan bir rekabet var. Türkiye bu iş için karmaşık makineleri imal edemediği için bu fabrikaların yapımı konusunda girişimlerde bulunamamaktadır. Öte yandan Topluluk ülkeleri gereken makineleri sağlayabilir; fakat bu inşaat işlerini yapmak üzere kendi işçilerini bu ülkelere yollamak çok pahalıya malolmaktadır. Bu alanda ortak girişimlerde bulunmak için pek çok olanak vardır."[11] Görüldüğü gibi Türkiye'ye yüklenmek istenen taşaronluk görevi ve tarım ürünlerinin daha iyi kutulanması vb. dışında, önemli bir teknolojik destek düşünülmemektedir.

Öte yandan, kapitalizm, elindeki ileri teknolojiyi Türkiye kanalıyla dolaylı aktaracağına, doğrudan aktarmayı yeğlemektedir. Böylece petrol ülkelerine akıtılan petrol dolarlarının bir bölümü (öteki bölümü doğrudan Avrupa ve Amerikan bankalarına akmaktadır) bu kanalla kapitalizmin kasalarına geri dönmektedir. Üstelik hızla tükenmekte olan petrol kaynaklarını olabildiğince kısa sürede kurutabilmek amacıyla en ileri teknoloji bu ülkelere yerleştirmek için büyük bir sabırsızlık içersindedir. Burada yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, ileri teknoloji, her zaman toplumun ileriye doğru atılımını sağlayan devrimci bir kaldıraç işlevi görmez. Çoğu kez, tam tersine, ileri teknoloji daha çok sömürü ve onunla birlikte toplumun geleceğini güvence altına alabilecek olan maddî kaynaklarının kısa sürede kurutulması demek olduğu için, toplumları geriletici, gerici bir işlev yapar. Dolayısıyla teknolojinin giriş amaçları ve koşulları birincil önem taşır.

TÜRKİYE'NİN SEÇENEĞİ "ÜÇÜNCÜ DÜNYA"DIR

Hammadde yönünden zengin pek çok ülke, hızla gelişen, en ulaşılmaz, kuytu yerlere kadar uzanan kapitalizmin teknolojisine, önceleri iştahla kucaklarını açarlarken, onun kendilerini lokma lokma yutan bir dev olduğunu kavramakta gecikmediler. Ama bu devin karşısında güçsüz kalıyorlardı. Doğal kaynakları büyük bir açgözlülükle kurutmak

[11] *Avrupa*, Nisan 1979, Sayı 40, s. 27.

için olabildiğince fazla üretim yanında, bu fazla üretimin fiyatları ucuzlatması, da dünya pazarında başlıca dış satım kaynağı olarak, o ülkeyi tekel fiyatlarına bağımlı kılıyordu. Kendi malını tekel fiyatları ile satarken, gene aynı pazarda sanayi ürünlerinin alımında tekel fiyatları ile karşı karşıya geliyor ve böylece artan sanayi ürünleri fiyatlarıyla boy ölçüşemeyecek bir eşitsizlik, giderek arayı daha da açarak sürüp gidiyordu. Bu, hammadde üreten ülkelerin her yıl biraz daha yoksullaşması, kapitalist tekellerin daha da güçlenmesi demek oluyordu. Öte yandan kaynakların kısa sürede biteceği olgusu, bu ülkeleri iyice dehşete düşürüyordu. Onun için bugün en tutucu rejimler bile, Batı yönünden gelecek olan her şeye kuşku ile bakmaktadır. "Yeni Ekonomik Düzen" adı altında yeni arayışlar bu ülkeler arasında güçlü bir hareket oluşturmaktadır. Kapitalist dünyanın bu tepkileri "zengin kuzey" ve "yoksul güney" biçimi içersinde sunmaya çalışmasına karşın, savaşımın gelişmiş kapitalist dünya ile, şu ya da bu yoldan bu dünyaya bağımlı, geri kalmış ülkeler arasında olduğu gerçekliği ağır basmaktadır. Bu gerçeklik kavrandıkça, kurtuluş yolunun, uluslararası tekellerin dayattıkları koşulları yıkmak, onların çizdikleri sınırları parçalayıp atmak ve kapitalist dünyanın hammadde kaynağı ve işlenmiş sanayi ürünleri pazarı olmaktan kurtularak kendi kendine yeterli, sağlam bir sanayileşmeye yönelik bir düzen değişikliği zorunluluğu kaçınılmaz olacaktır.

Bugünün koşullarında ise, kapitalist ülkeler arasında ve bir tüm olarak kapitalist dünya ile sosyalist dünya arasında, dünya pazarlarında bir rekabet vardır. Dünya pazarlarında sürdürülen bu rekabete dayanarak bir ölçüde de olsa, fiyat oluşmasında tekelci fiyatlar karşısında ayakta durabilmek için bu çelişkilerden yararlanmak, uluslararası ölçekte birlikler kurarak bir dayanışma içersine girmek yoluna gidilmektedir. Ne var ki, piyasanın yüzde 90'ını elinde tutan ve yerine konması şimdilik olanaksız ve hayatî önem taşıyan petrol ürünleri üzerinde kurulan bu dayanışma dışında, öteki hammaddeler konusunda aynı başarının sağlanamayacağı pratikte görülmektedir. OPEC'in etkinliği örnek alınarak, emperyalizme karşı ortak bir strateji çizme

çabaları, sosyalist dünyanın da desteğini sağlayan güçlü bir akım oluşturmaktadır. Kapitalist dünyanın bütün çabası, bir takım ödünleri de göze alarak, gelişmeleri bugünkü çerçevesi içersinde tutmaya yöneliktir. Şimdilik, örneğin OPEC'in fiyat yükseltmesinden, en çok, petrol üretmeyen geri kalmış ülkeler etkilenmektedir. Bu gruptaki ülkelerin ödemeler dengesi 1973'te 12 milyar dolar, 1975'te ise 45 milyar dolar açık vermiştir. Yeni zamlarla bu açık çok daha büyüyecektir. Bu nedenle "yeni ekonomik düzen" deyimi, kapitalist düzenle sosyalist düzen dışında, bir başka ekonomik yeni bir sistem olarak anlaşılamaz. Bir başka deyişle, son tahlilde, bu, sosyalizmle kapitalizm arasında bir tercih arayışıdır. Eninde sonunda sosyalizme varacak olan bu yaklaşım, emperyalizmin en büyük korkusu haline gelmiştir.

Türkiye'nin 77'ler grubuna katılması girişimi uzun erimde hiç kuşkusuz kapitalizm tarafından engellenecektir. Türkiye kapitalizmini kurtarmak başka bir şeydir, Türkiye'nin kurtuluşu başka bir şey. Birbirleriyle uzlaşmaz çelişkileri olan iki ayrı olgudur. İkisini birden kurtarmaya kalkmak olanaksız olduğuna göre, sorun gelip "düzen sorununa" dayanmaktadır. CHP'nin "düzen değişikliği"nin, sağ sosyal-demokrasinin yığınları aldatmacasından öteye geçemeyeceği uygulamada kanıtlandığına göre, burjuvazinin kuşkuya kapılması için tutarlı bir neden yoktur. Burjuvazinin asıl korkusu, CHP hükümetleri döneminde göreli olarak demokratik ortamın, pek çok engellere karşın, daha elverişli oluşundan yararlanacak olan yığınların Türkiye'nin kurtuluşunu gerçek anlamda bir düzen değişikliği sorunu olduğunu kavrayacak siyasal bilince ulaşması ve bu sorunu ulusal bir sorun olarak çözümleme savaşımını kızıştırması olasılığından kaynaklanmaktadır. Ne var ki, Türkiye'nin yakın tarihi, ekonomik bunalımların hemen ardından siyasal bunalımlara geldiğini göstermektedir. Toplumun emekçi yığınlarında en büyük yıkımı gösteren bu bunalımlar siyasal niteliğe dönüşür dönüşmez, kimi kesimleri ağır bir baskı altına alıp ezerken, kimi kesimleri de bir üst siyasal bilinç düzeyine sıçratır ve kararlı bir savaşımın içersine iter. Sağ sosyal-demokrasinin işlevi böyle dönemlerde yükselen toplumsal tepkileri hafifletmek, bir dizi eko-

nomik müdahalelerle bunalımı nereye varacağı belli olmayan daha ağır siyasal bunalımlara sürüklemeden önlemektir. Ama kaynak aktarımını belli ölçüde başka yönlere çevirmek anlamına gelen bu tür müdahalelerin yapılabilmesi için bile, burjuvazinin onayım almak gerekir, yoksa burjuvazi, özgür ticaret ve özgür girişime müdahaleci tutumların bütün ekonomik kötülüklerin kaynağı olduğu tezinin en parlak teorik ve pratik kanıtlarını etkin çevreler önüne sergileyiverir. CHP iktidarının uygulamaya çalıştığı ve hükümet programında öngörülen bu tür müdahaleler daha başlangıçta engellenmiştir. Salt çoğunluğu elinde bulundurduğu bir dönemde hazırladığı yeni vergi yasasını olsun, parlamentodan geçirememiştir. Bu durum, hem ekonomik bunalımın altında ezilen yığınların hoşnutsuzluğunu artırmakta. hem de dizginden boşanmış ekonominin bunalımın batağına iyice saplanmasına yol açmaktadır. Ekonomik çıkmazların sonunda toplumsal desteğini giderek daha çok yitiren iktidarın burjuvaziye kayıtsız şartsız teslim olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Tekelci kapitalizmin yeni koşulları ve ağırlaşan ekonomik bunalımın yeni düzenlemelere zorlanması en hızlı gelişme örnekleri gösteren ülkeler bile, bir anda kendini aynı döngünün içersinde görmektedir. Kapitalist gelişmenin benzersiz örneği olarak gösterilen Brezilya bile bugün 40 milyar doları aşan dış borçların ve yüzde 40-50 oranında seyreden enflasyonun baskısı altında uluslararası sermaye merkezlerinin reçetelerini beklemektedir.

"Kabuğunu çatlatan" Türkiye edebiyatı ekonomik yasaların sert duvarlarına çarpınca bir anda yokolmuştur. Salt petrolü bile karşılayamayacak bir dış satım düzeyi, yüzde 70 oranında enflasyon, yüzde 20'ye ulaşan işsizlik — Türkiye kapitalizminin bugün vardığı nokta budur. Demirel'in hangi ekonomik dehası bu rakamların tırmanışını engelleyecektir? Hangi üretimle, hangi kaynakla ihracat artırılacak, enflasyon önlenecek, işsizlik azaltılacaktır? İMF'in öngördüğü, ihracatın artırılması, tüketimin kısıtlanması, özel girişimin yüreklendirilmesi için ücretlerin dondurulması, taban fiyatlarının dondurulması, paranın değerinin düşürülmesi, daha çok borçlanma gibi önlemler, emekçi sınıflardan daha çok sızdırmak, yığınları daha çok yoksullaştırmak, ve

bunlardan alınanları burjuvazinin kâr teknelerine aktarmak anlamına gelmektedir. Başka bir yorumu da yoktur. Bu noktadan sonra siyasal bunalımların yeğinleşmesi pek doğaldır.

CHP hükümeti MC hükümetlerinin hazırladığı bütçe ile işe başlamıştı. Bugün CHP'nin yerine gelecek olan yeni hükümetler de, şimdiki hükümetin hazırladığı plan ve bütçeleri uygulamaya koyarak işe başlayacaktır. Bu uygulamaların özdeşliği muhalefet-iktidar çekişmeleri izlendiğinde en çarpıcı bir biçimde görülebilmektedir. Ekonomik alanda her uygulamaya muhalefetin yönelttiği eleştirilere, iktidar, aynı uygulamaların eleştiriyi yapanlarca geçmişte yapıldığına tanıtlayarak karşılık vermektedir. Doğrudur, çünkü her ikisi de uluslararası sermaye merkezlerinin dikte ettirmiş oldukları ekonomi politikayı yürütmekle yükümlüdürler. Demek oluyor ki, bugün CHP iktidarının yerini bir AP iktidarının gelmesi ekonomik anlamda yeni hiç bir şey getirmeyecektir. Üstelik Demirel iktidarı, onarılmakta olan devlet mekanizmasının işlerliğini yeniden laçkalaştıracak, devlet olanaklarıyla biriken kaynaklar spekülatörlere aktarılarak, ekonomideki anarşi daha da körüklenecek, toplumsal tepkiler yoğunlaşacak siyasal bunalım daha da ağırlaşacaktır. İşte bunun içindir ki, uluslararası sermayenin siyasal sözcüleri, diplomatik kuralları da atlayarak Ecevit'i Demirel'e yeğlediklerini açıklamaktan kaçınmıyorlar.

Özetleyecek olursak, Türkiye bugün tıpkı 1960 ve 1970 öngünlerinde olduğu gibi 1980'lerin kapılarını da yoğun toplumsal ve siyasal bunalımlarla birlikte aralayacağa benziyor. Bu bunalımlar kuşkusuz yeni siyasal çözümlerini de birlikte getirmek zorundadır. Bu çözümlerin niteliğini şimdiden kestirmek olası değil. O günün genel olarak dünyadaki güçler dengesi, özel olarak da Türkiye'deki güçler dengesi, gelecek iktidarların niteliğini belirleyecektir. Ancak işlerliğini iyice yitirmiş olan bu gidişin "güçlü iktidar", "güçlü devlet" ilkesiyle yeniden yönlendirilmesi olasılığı şimdilik daha ağır basmaktadır. Bugün bu olasılığın nesnel ve öznel koşulları sürekli olarak olgunlaştırılmaktadır. Bir başka deyişle, faşizm bir iktidar seçeneği olarak yedekte bekletilmektedir. Sağ sosyal demokrasi denemesinin başarısızlığı oranında, burjuvazi, faşizmi devreye sokmak üzere hareke-

te geçirme hazırlığı içersindedir. Parlamento aritmetiği üzerinde ne tür oyunlar düzenlenirse düzenlensin, CHP'nin dıştalandığı yeni bir iktidar seçeneği olasılığının çok zayıf olduğu bir sırada, Demirel'in bütün gücüyle siyasal ortamı kızıştırma çabaları, faşist militanlara açıkça destek sağlaması, besbelli ki bu hesaba dayanmaktadır. Bu çabalar, sağ sosyal demokrasinin başarısızlıklarıyla tamamlandığı ölçüde burjuvazinin bu hesabı açık seçik hale gelecektir. Aslında burjuvazinin niyetlerinin belirginleşebilmesi için beklemeye hiç gerek yok. Ülke ölçeğinde güdümlü bir biçimde yönetilen iç savaş kışkırtıcılığı, basına kadar yansıyan demeçler, yazılar, tutanaklara geçen ifadeler, faşizmin hesaplarını gözler önünde sergilemektedir.

Burjuvazinin, kararan ufuklarını bütün bir toplumu kucaklayacak boyutlara ulaştırmak için, faşizmin kara güçleri üzerinde hesaplar yaptığı bir ortamda, 1960'ların bunalımlarından çelikleşmiş, 1970'lerin deneyimleri ile donanmış ve bir tüm olarak toplumun geleceğini güvence altına alacak siyasal bilince erişmiş 6-7 milyonluk bir işçi sınıfının ve ondan kat kat fazla emekçi yığınların 1980'ler Türkiye'sinin siyasal yaşamında birinci derecede belirleyici bir güç olarak, bugünden mevzilendiğini belirtmek gerekiyor. O nedenle yarın bugünden daha belirgin bir biçimde demokrasi güçleri ile demokrasi düşmanı faşist güçler arasında sonal bir hesaplaşmanın savaşımı *verilecektir*. Bugün bu sonal hesaplaşmanın ilk çatışmalarını yaşıyoruz. Bu ilk çatışmalarda faşist güçlerin daha baskın görünmeleri, demokrasi saflarının henüz yeterince sıklaşmaması sonucudur. On yıldır sürekli saldırı durumunda olan faşist güçlere karşı halkımız tam bir savunma durumundadır, ama en küçük bir yılgınlık göstermemiştir. Ancak anti-faşist demokrasi cephesinin oluşması sorunu bugünden yarına ertelenmeyecek kadar ivedi çözüm beklemektedir. Bütün günahlarına ve kusurlarına karşın sosyal demokrasinin bu cephede yeralmasını sağlamak, onu faşizmin kollarına teslim etmemek sınıf savaşımı tarihinin devrimci harekete öğrettiği en önemli derstir.

MUZAFFER ERDOST

FAŞİZM KONUSUNDA BAZI AÇIKLAMALAR

YENİ ÜLKE dergisinin ağırlık verdiği konulardan biri: *faşizm.* Derginin bugüne değin çıkan sayılarını irdeleyecekler, hemen her sayıda, faşizmin bir yanının ya da bir parçasının ele alındığını göreceklerdir. 1978 yılını geride bıraktığımız sayıda, Türkiye'nin en güncel ve önemli sorunu olarak faşizm sorununu, son bir yılın çerçevesi içersinde sergilemek işini, ben üstlendim; ve sonuç olarak, "Faşizm ve Türkiye/1978" yazısı, bu gereksinmeden doğdu. Şu da var ki, tam da 1978'i 1979'a bağlayan günlerde çıkması gereken derginin hem yazısını ulaştırmak, hem de 1978'in olaylarım bir bütün olarak kucaklayan bir yazının yazılması, özgün güçlüklerini de birlikte getirmekteydi. Çünkü, faşizm, o denli faaliyet halindedir ki, bu konuda yazılan bir yazı, dergi içersinde okur önüne gelene değin eskimese bile, yazılması ile yayınlanması arasındaki kısa aralık içersinde ortaya çıkabilecek yeni ve daha büyük herhangi bir olayı kapsamadığı için eksik kalabilir. Nitekim, "Faşizm ve Türkiye/1978" ile ilgili bir yıllık gazete küpürlerinin arşivlenmesi ve tasnif

edilmesi, bir yandan yazıya başlamamızı geciktirirken, öte yandan da, yazının son bölümlerine gelindiğinde patlak veren Kahramanmaraş olayları, bu olayların acısını ve öfkesini yüreğinde duyan her insan gibi bizi de etkisi altına aldı, ve bu acı ve öfkenin her gün biraz daha kabaran duyguları ortasında yazımın son bölümleri tamamlandı. Bu nedenle, okur, "Faşizm ve Türkiye/1978"in son bölümlerinde, yazının başlangıcındaki sistematiği bulamayacaktır, ve ikincisi, gene okur, yazılıp tape edildikten sonra, birinci bölüm hariç, diğer bölümlerde sorunun konuluşuna karşın, sonuçların derlenip toparlanmadığını da görmüştür, ve ben de, okur gibi, yazı yazıldıktan sonra bu eksikliklerimi gördüm, ve bazı bölümlerini, hemen dergi yayınlandıktan sonra yeniden yazdım. Beş bölümden oluşan yazımın birinci bölümüne ise hiç dokunmadım, çünkü bu bölüm, benim açımdan tamdı ve bir başka deyişle eksiksizdi.

Beş bölümden oluşan yazımın birinci bölümünde, faşizmin tanımının önemi üzerinde durarak, 1978 yılı içersinde yayınlanmış ve Türkiye'de faşist hareketlerin bir değerlendirmesi niteliğinde olan bir yazıdan, Ömer Laçiner'in "Malatya Olayı — Türkiye'de Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" (*Birikim*, n° 39) adlı yazısından, *yalnızca faşizmin tanımına ilişkin* yönüne değinerek, faşizmin tanımının önemini vurguladım; ve gene aynı bölümü, gene 1978 yılı içersinde MHP Genel Başkanı Türkeş'in, faşizmin tanımının faşist hareket tarafından belirlenmesinde bence son derece ilginç sözlerinin bir değerlendirmesi ile bitirdim. Ömer Laçiner, *Birikim*'de "M. Erdost'a Gerekli Bir Cevap"[1] başlığı altında, bir "yanıt" yayınladı. Bu "yanıt"ı okumuş olanların açıkça görebileceği gibi, bu bir "yanıt" değildir; yazarın kendi kültür düzeyine ve ruhsal yapısına uygun düşen bir uslüp içersinde, konuyu özünden *saptırma* girişimidir. Gerek *Yeni Ülke*'nin, gerek bizim, kişilerin bireysel kusurlarını ya da bireysel erdemlerini konu edinme âdetimiz yoktur, esasen, Türkiye'de devrimci hareketten şu ya da bu ölçüde kendini sorumlu duyan herhangi bir insanın, ideolojik konuları, kişisel ve o ölçüde bireysel çekişmelerin altında göstermeye hakkı da yoktur. Devrimci hareketin kendi iç ve dış sorunlarının çeşitliliği

[1] Bkz: *Birikim*, n° 49, s. 57-67.

ve büyüklüğü karşısında, proleter devrimci hareketten sorumlu insanlar olarak. herhangi bir yazı ile, herhangi bir dergi ya da kuruluş ile, *yalnızca* bilimsel sosyalizmi, işçi sınıfının ideolojisini kavrama, özünü soğurma, savunma, koruma, tanıtma, yığınlara ulaştırma ve benzeri sorunlar açısından ilgi duyarız, eleştiririz. Ve bu nedenle de, bizim Laçiner'in yazısı üzerinde bir kez daha durmak istememizin nedeni, onun bizim hakkımızdaki bireysel yakıştırmaları değildir, onun kişisel düşünceleri de değildir, bir "marksist" kimliği ile, faşizm konusunda, devrimci-olmayan değerlendirmesidir. Yalnızca bu da değildir, devrimci harekete içtenlikle katılmış bulunan gençlerin bir kesimini bu özünde "devrimci-olmayan" değerlendirmeler konusunda uyarmaktır. Yüklendiğimiz bu görevi, bir kez daha ama istemeyerek, yalnızca zorlandığımız için yineleyeceğiz.

(1)

Faşizmin tanımı ile ilgili olarak, Ömer Laçiner'in "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" (*Birikim*, n° 39, s. 12-24) adlı yazısına değinerek, şu sonuca varmışım: "Laçiner ise, faşizmin kapitalistleşme süreci içersinde, geleneksel-feodal, bir başka deyişle, kapitalizm-öncesi üretim biçimlerinin parçalanması süreci içersinde, eski üretim biçimleri içersinde egemen ve üstün durumdaki unsurların, kapitalistleşme sürecine bir tepkisi olarak doğduğunu ileri sürmektedir." (Muzaffer Erdost, "Faşizm ve Türkiye/1978", *Yeni Ülke*, n° 6, s. 13.) Bizim, bu vargımızın doğru olmadığını kendine yaraşır bir uslûp içersinde ileri süren Laçiner şöyle diyor: " Bay Erdost, 'Malatya Olayı...' yazısını okuyan herkesin pekâlâ anladığı gibi anlamış olmalıdır ki orada, kendisinin bana yaklaştırdığı [herhalde 'yakıştırdığı' olacak] gibi bir faşizm tanımı kesinlikle yoktur." (*Birikim*, n° 49, s. 62.) Kendisine bizim "bu gülünç görüşü yakıştırabilmek için ... acması hilelere başvurduğumuzu" (s. 62) ileri süren *Birikim* yazarının, bize yakıştırdığı sıfatların birkaçı ise şunlar: "Bu Bay, olumsuz ahlâkî sıfatların en altından seçilen bir sıfata lâyıktır" (s. 62); "... ortalama bir müfteride bulunması gereken zekâya ilişkin özelliklerden büyük ölçüde yoksundur." (s. 62); "Bay Erdost za-

vallı bir iftiracı sayılmalıdır." (s. 62), vesaire.

Bizim, kendisine, gülünç görüşler yakıştırmak için "acınası hilelere başvurduğumuzu" söyleyen *Birikim* yazarı, yazısından çıkardığımız sonuçların yanlış olduğunu kanıtlamak amacıyla, sözkonusu yazısını "anlayabilmemiz" için, "ipucu niteliğinde birkaç noktayı" bize anlatmayı deniyor. Ve bu kez, "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısını, *yeni* bir *yorumla* ele alıyor ve (alevi-kürt ve sünni-türk ikiliğinin ağır bastığı bölgeye ilişkin olarak) şöyle diyor: "Bizim 'Malatya Olayı...' yazısında belirttiğimiz nokta MHP'nin yalnızca sözkonusu mülk sahibi kesimlerden ancak bir bölümü, yani kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinde konumları sarsılan kesimlerin bir bölümü ÜZERİNDE ETKİLİ OLABİLDİĞİ, bunları kendi etrafında toparlayabildiğidir." (*Birikim*, n° 49, s. 63.)

Laçiner'in "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" yazısından benim çıkardığım sonuçlar ile aynı yazının yazarı Laçiner'in bu yazıyı yorumlayışı birbirinden *özünde* farklıdır, ve esas olarak belirtmek gerekirse, ben, Laçiner'in, faşizmin, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş süreci içersinde, kapitalistleşme ile birlikte eski egemenlik durumları sarsılan unsurların (bunlar yazara göre sünni-türklerdir) kapitalistleşmeye bir tepkisi olarak doğduğunu ileri sürdüğünü yazmışım — Laçiner ise, hayır diyor, bu *kesinlikle* yanlıştır, Erdost, "acınası hilelere" başvurarak böyle bir vargıya varmaktadır, ben, sözkonusu yazımda, MHP'nin —ki, başlığından sonuna değin, Türkiye'de faşist hareket ile MHP'yi nasıl özdeşleştirdiğini göreceğiz— ve dolayısıyla Türkiye'de faşist hareketin, kapitalistleşme süreci içersinde, yani "kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinde konumları sarsılan kesimlerin bir bölümü üzerinde etkili olabildiği, bunları kendi etrafında toparlayabildiği"ni yazdım, Erdost'un söylediği gibi, faşizmin, bu durumları sarsılan kesimlerden kaynaklandığını yazmadım.

Birikim dergisi yazarı Laçiner'in "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısı önümüzdedir. Laçiner'in bu yazısında, okur, şu pasajları okur: "MHP, geleneksel yapının kapitalizmin gelişmesi ile deği-

şime zorlanması olgusunun ÜRÜNÜDÜR. Geleneksel yapı içinde üstün ya da görece elverişli ekonomik-toplumsal konumlara sahip olup, bu değişim süreci içinde kurulmaya başlayan yeni yapı içinde bu konumlarını yitiren, koruyamaz duruma gelen kesimlerin duyduğu tepkilerden KAYNAKLANIR. VAROLUŞ NEDENİ BUDUR." Satırbaşı açarak, ama ara vermeksizin devam ediyor: "Bu noktayı bir kez daha belirtmemizin nedeni, Türkiye'deki faşist hareketin, 'klasik' faşist hareketlerden farkını vurgulamaktır. İtalya ve Almanya'daki 'klasik' örnekler, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin değil, kapitalizmin bir üst aşamaya (emperyalizme) geçiş sürecinin DAMGASINI TAŞIRLAR." (*Birikim*, n° 39, s. 18.)

Aynı tümceleri bir kez daha, ve bu kez ayrı bir açıdan vurgulayarak okuyalım: (Yazarın, MHP ile bugün Türkiye'deki faşist hareketi *özdeşleştirdiğini* aşağıda sergileyeceğiz) "MHP, GELENEKSEL YAPININ KAPİTALİZMİN GELİŞMESİ İLE DEĞİŞİME ZORLANMASI olgusunun ürünüdür. Geleneksel yapı içinde üstün ya da görece elverişli ekonomik-toplumsal konumlara sahip olup, BU DEĞİŞİM SÜRECİ İÇİNDE KURULMAYA BAŞLAYAN YENİ YAPI İÇİNDE BU KONUMLARINI YİTİREN, KORUYAMAZ DURUMA GELEN KESİMLERİN DUYDUĞU TEPKİLERDEN kaynaklanır. Varoluş nedeni budur. Bu noktayı bir kez daha belirtmemizin nedeni, TÜRKİYE'DEKİ FAŞİST HAREKETİN, 'klasik' faşist hareketlerden FARKINI vurgulamaktır. İtalya ve Almanya'daki 'klasik' örnekler, FEODALİZMDEN KAPİTALİZME GEÇİŞ SÜRECİNİN değil, kapitalizmin bir üst aşamaya (emperyalizme) geçiş sürecinin DAMGASINI TAŞIRlar."

Bu pasajlardan önce ve sonra söylenenler ise, bu pasajları pekiştirmekten başka bir anlam taşımaz. Şöyle der: "Faşizm, her tür gelişmeyi bu 'düzen'i bozmayacak biçimde adapte etmeyi taahhüt eder. Gelişen kapitalizmin, egemen, ayrıcalıklı konumlarını sarstığını gören GELENEKSEL TOPLUM BİÇİMİNE AİT BAZI SINIF VE ZÜMRE ÜYELERİNİ FAŞİST dünya toplum ANLAYIŞINA GÖTÜREN ASLÎ NEDEN BURADADIR." (*Birikim*, n° 39, s. 16.)

Burada her okurun çıkaracağı, çıkarmak zorunda olduğu tek bir sonuç gibi, biz de "Faşizm ve Türkiye/1978" adlı

yazımızda aynı sonucu çıkarıyoruz: Laçiner, faşizmin, "kapitalistleşme süreci içersinde, geleneksel-feodal, bir başka deyişle, kapitalizm-öncesi üretim biçimlerinin parçalanma süreci içersinde, eski üretim biçimleri içersinde egemen ve üstün durumdaki unsurların kapitalistleşme sürecine bir tepkisi olarak doğduğunu ileri sürmektedir" (Muzaffer Erdost, "Faşizm ve Türkiye/1978", *Yeni Ülke*, n° 6, s. 13); Laçiner, tam da bu tümcemi alarak, diyor ki: "Bay Erdost, 'Malatya Olayı...' yazısım okuyan herkesin pekâlâ anladığım anlamış olmalıdır ki ORADA, kendisinin bana yaklaştırdığı gibi bir faşizm tanımı KESİNLİKLE YOKTUR." (*Birikim*, n° 49, s. 62.) Ne vardır peki? Şöyle diyor: "Bizim 'Malatya Olayı...' yazısında belirttiğimiz nokta, MHP'nin yalnızca mülk sahibi kesimlerden ancak bir bölümü, kapitalizm-öncesinden, kapitalizme geçiş sürecinde konumları sarsılan kesimlerin bir bölümü ÜZERİNDE ETKİLİ OLABİLDİĞİ, bunları KENDİ ETRAFINDA TOPLAYABİLDİĞİDİR". (*Birikim*, n° 49, s. 63.)

Demek oluyor ki yazar, "Malatya Olayı — Türkiye'de Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısında, MHP'nin, Türkiye'de faşist hareketin, (ve her ikimizin konusu da Türkiye ve Türkiye'de güncel olan faşizm olduğuna göre) faşizmin, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş süreci içersinde eski konumları sarsılan unsurların kapitalistleşmeye karşı bir tepkisinden *doğduğunu* söylememiş; faşizmin bu unsurlar üzerinde *etkili olabildiğini* yazmış. Demek ki, MHP'nin "geleneksel yapının kapitalizmin gelişmesi ile değişime zorlanması olgusunun ÜRÜNÜ" olduğu sözünden; demek ki, MHP'nin, "yeni yapı içinde bu konumlarını yitiren kesimlerin duyduğu tepkilerden KAYNAKLANIR. Varoluş nedeni BUDUR" sözünden; demek ki, "Türkiye'deki faşist hareket" "feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin" "DAMGASINI TAŞIR" sözünden; demek ki, bu olgunun, "egemen, ayrıcalıklı konumlarını sarstığını gören geleneksel toplum biçimine ait bazı sınıf ve zümre üyelerini FAŞİST ANLAYIŞ[...]A götüren ASLÎ NEDEN" olduğu sözünden — bizim, faşizmin, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş süreci içersinde, konumları sarsılan eski egemen ve üstün unsurların kapitalistleşme sürecine bir tepkisinden DOĞDUĞU sonucunu çıkarmış olmamız —ki bundan başka bir so-

nuç çıkarmak olası değildir—, yazarın kendi sözleriyle söyleyelim, "zavallı bir iftiracı"lıktır, "müfteri"liktir. Kendi metnini anlama yetisinden yoksunluk bir yana, kendi metnini tahrif eden Laçiner'in gerçekten kendisini tahrif edebilmek için, gene kendi sözleriyle söyleyeyim, "acınası hilelere başvurmuş olduğunu" okur açık seçik görmektedir. Görmektedir, çünkü, kapitalistleşme sürecini "olgu" sözcüğü ile karşılarsak, bir "olgunun ürünü" olmak, bu olgudan oluşan "tepkilerden kaynaklanmak", bu olgunun "varoluşunun nedeni" olmak, bu olgunun "damgasını taşmıak", bu olgunun "faşist dünya anlayışının", "faşist toplum anlayışının" "aslî neden"i olduğu sözlerinden, bu olgunun ürünü olan şeyler üzerinde "etkili olabilmek", "bunları kendi etrafında toplayabilmek" anlamı ve sonucu kesinlikle çıkarılamaz. Ve gene okur görmektedir ki, bizim değerlendirmemizin, tek bir sözcüğü, Laçiner'in söylediklerinin dışında değildir, ve tek bir sözcük, Laçiner'in söylediği anlamın üstüne taşan ya da dışına çıkan bir anlamda kullanılmamıştır, ve tek bir sözcük, Laçiner'in düşüncesinin özünü birazcık da olsa saptırmak için kullanılmamıştır. Laçiner, kendi özsel düşüncesini, bizim eleştirel değerlendirmemiz içersinde görmüş olmaktan, özsel düşüncelerinin sonuçlarını görmüş olmaktan, korkunç bir hayalet görmüş gibi ürkmüştür. Oysa, orada gördüğü bir hayalet olsa bile, bu, onun, kendi öz düşünceleridir. "Korkunç"luğuna gelince, devrimden sorumlu herkes "marksizm" adına ortaya konan —aşağıda sergileneceği gibi— "korkunç" düşünceler bulacaktır. Ve daha aşağıda göstereceğimiz gibi, Laçiner'in, tartışma konusu yazısında bizim vurguladığımız ve sergilediğimiz görüşü, yazısının o denli özünü oluşturmaktadır ki, her gözeneğinden aynı düşünceler —sızmakta değil— fışkırtmakta, bizi yeniden ve yeniden doğrulamaktadır.

(2)

İlkin, her ikimizin de, *Türkiye*'de ve *güncel olan* faşizmi konuştuğumuzu okur bir kez daha anımsasın. Laçiner, işte bu faşizmin, yani Türkiye'de ve güncel olan faşizmin, eski egemen ve üstün durumda olan sünni-türk unsurların, kapitalistleşme süreci içersinde, kapitalistleşme sürecine bir tep-

kisinden kaynaklandığını söylediğine göre, biz, yazımızda ayrıca şu sonuca varmışız: dolayısıyla ona [Laçiner'e] göre, faşizm, alevi-sünni ikiliğinin olduğu yerde ve kapitalistleşme ile birlikte *kaçınılmaz;* bu ikiliğin bulunmadığı yerlerde ise *olanaksızdır.*" (*Yeni Ülke*, n° 6, s. 13.) Laçiner ise, bize verdiği yanıtta şöyle diyor: "Bu iddia cevap vermeye değmez. 'Malatya Olayı...' yazısını okumamış dahi olsa, asgarî sağduyuya sahip bir *Ülke* okuru, yukardaki tür bir görüşün, KENDİSİNE MARKSİST DİYENLERİ geçtik, olağan bir burjuva sosyo-politikçisi tarafından ve sırf fantezi olsun diye bile ileri sürülemeyeceğini kabul eder." (*Birikim*, n° 49, s. 62.)

Ama Laçiner'in "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısı, elimizin altındadır, ve bu metin, Laçiner'in kendisi tarafından "tahrif" edilmemiş olan kendi metnidir. "MHP'nin faşist bir parti olduğu" (s. 15), "MHP'nin", "faşizmin", "faşist hareketin", "Türkiye'de faşist hareketin" birbiri ardına sıralandığı ve birbirleriyle özdeşleştirildiği bu yazıda, "MHP gibi faşist partilerin ancak istisnaî dönemlerde, toplumun derin değişimlerle yüz yüze olduğu tarihî dönüm evrelerinde ortaya çıkıp güçlendikleri ve bu dönemler şu veya bu biçimde sona ererken işlevlerini yitirmeye ve dolayısıyla güçsüzleşmeye başladıklarını" (*Birikim*, n° 39, s. 15) söyleyen yazar, aynı yazıda "uçları yaklaşık olarak Çorum, Erzurum ve Gaziantep olan bir üçgenin içinde kalan bölgeleri" belirterek şöyle yazar: "Türkiye'nin doğusunda bulunan Kürt halkı ile batısında çoğunluğu oluşturan Türk halkı, bu bölgede hemen hemen eşit nüfusa sahip olarak bulunurlar. Aynı şey ülkedeki iki büyük mezhep kümesi için de geçerlidir. bölge halkı, Sünni Türkler ya da Alevi Kürt toplulukları halinde yaşamaktadır. Sünniliğin resmî, egemen mezhep olduğu düşünülürse, bütün bu süre içinde sünnî toplulukların, ötekilere göre belirli bir ayrıcalıklı durumdan yararlandıkları, dolayısıyla yörenin ekonomik hayatına egemen oldukları anlaşılır. 1960'dan itibaren Türkiye'nin bu iç bölgesini de kuvvetle etkilemeye başlayan kapitalizm; doğal olarak geleneksel üretim biçimini ve buna uyarlı ekonomik toplumsal kültürel ilişkileri de sarstı ve değişime zorladı. Bu kar-

maşık süreç içinde geleneksel yapı içindeki egemen konumda olan bazı sınıf ve zümreler, gelişmeye ayak uydurabildilerse de, bazılarının durumu hızla bozuldu. Bunlar, eski üstün ya da görece itibarlı konumlarını altüst eden kapitalizmin, sanayileşmeyle kendini gösteren bu sürecin önlenmez gücü karşısında —öfkeye kapılmakla birlikte— çaresiz kaldıklarını görmekte ve bu yüzden de tepkilerini, sürecin bazı görünümlerine, dolaylı sonuçlarına yöneltmektedirler. Gelişen kapitalizmin, egemen, ayrıcalıklı konumlarını sarstığını gören geleneksel toplum biçimine ait bazı sınıf ve zümre üyelerini faşist dünya toplum anlayışına götüren aslî neden buradadır. Kapitalizmin gelişmesine karşı duyulan tepki, bölgenin etnik-dinî özellikleri nedeniyle, başka yörelerdeki aynı nitelikteki tepkilerden FARKLI biçimde dile getirildi. Geleneksel yapının üstün, egemen sınıf ve zümrelerden bir kısmı kapitalizmin gelişmesine ayak uydurarak konumlarını koruyabilirse de; bir kısmı bunu başaramaz ve eski üstün egemen konumlarını yitirirler. Ezilen etnik-dinî topluluklardan gelme kesimlerin yeni toplumsal hiyerarşi içinde yükselişleri olgusu ile birlikte olur bu. Dolayısıyla eski egemen kesimler görece elverişli konumların yitirilmesinden doğan tepkilerini BU OLGUYA YÖNELTİRLER. FAŞİST HAREKETİN, Türkiye'nin DİĞER YÖRELERİNDE sınırlı gelişme göstermesine, hatta türlü çabalarına karşın TIKANIP KALMASINA KARŞILIK, üzerinde durduğumuz Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni bölgesinde hızlı bir gelişme göstermesinin NEDENİ BURADADIR." (*Birikim,* n° 39, s. 15 ve 16.) "Kapitalizmin daha erken girdiği ve büyük oranda yerleştiği Batı Anadolu'da ve sanayi metropollerinde hiç gelişmemişti MHP. kapitalistleşmiş Batı Anadolu'da umduğunu bulamamış ve yukarda sözü edilen Çorum-Erzurum-Gaziantep bölgesiyle SINIRLANMIŞ, tıkanmıştır." (*Birikim,* n° 39, s. 18.)

Peki bu sözlerden anlaşılan nedir? Bu sözlerden, bugün Türkiye'de mevcut faşist hareketin, alevi-kürt ve sünni-türk ikiliğinin bulunduğu bölgelerde, ancak bu bölgelerde, HIZLI bir gelişme gösterdiği, gösterebildiği anlamı çıkmıyor mu? Bu sözlerden, bugün Türkiye'de faşist hareketin, ancak alevi-kürt ve sünni-türk ikiliğinin nüfus bakımından dengelen-

diği bölgelerde esas olarak ortaya çıktığı anlamı çıkmıyor mu? Bu sözlerden, bugün Türkiye'de faşist hareketin, bu bölgede, ancak kapitalistleşme süreci içersinde (aşağıda daha ayrıntılı alıntılar sunacağız), ve ancak bu süreç süresince ortaya çıkacağı ve kapitalistleşme ile birlikte ortadan kalkacağı (aşağıda alıntılar sunacağız) anlamı çıkmıyor mu? Bu sözlerden, bugün Türkiye'de faşist hareketin, kapitalizmin daha erken girdiği bölgelerde HİÇ gelişemediği anlamı çıkmıyor mu? Peki, biz, sözkonusu yazımızda ne diyoruz? Diyoruz ki, "... dolayısıyla ona [Laçiner'e] göre, faşizm, alevi-sünni ikiliğinin olduğu yerde ve kapitalistleşme ile birlikte *kaçınılmaz*, bu ikiliğin bulunmadığı yerlerde ise *olanaksızdır*." (*Yeni Ülke*, n° 6, s. 13.) Bizim değerlendirmemizde, Laçiner'in özsel düşüncesini içermeyen bir tek sözcük, Laçiner'in özsel düşüncesini saptıran, abartan bir tek sözcük bulmak olasılığı var mıdır? Ama Laçiner, hem yukardaki satırları yazıp, hem bizim bu satırları özetleyerek sergileyen değerlendirmemizi, kendisine yüklediğimiz "saçma düşünce" olarak niteliyor, bu kendi düşüncesinin özetini içeren tümceden dolayı, bizim, "olumsuz ahlâkî sıfatların en altından seçilen bir sıfata lâyık" olduğumuzu söylüyor ve buyuruyor: "Bu bay, bu sıfatla anılmahdır." Kimin hangi sıfatla anılacağına okur elbette karar verecektir, ama bizim için daha ilginç olan, bu tıpatıp kendisinin düşüncelerinin özeti olan bu tümcenin altına yazdığı pasajdır. Yukarıya da aldığım gibi, "bu görüşün" "kendisine marksist diyenleri geçtik, olağan bir burjuva sosyo-politikçisi tarafından ve sırf fantazi olsun diye bile ileri sürülemeyeceğini" söylüyor. Kuşkusuz kendisine yakıştırdığı sahte marksist etiketli birinin değil, bir marksistin böyle bir şeyi düşünebilmesi olanaksızdır; sıradan bir "burjuva sosyo-politikçisi"nin böyle bir görüş ileri sürmemesi de olasıdır. Ama "ortalama bir müfteride bulunması gereken zekaya ilişkin özelliklerden büyük ölçüde yoksun" biri, bu daha sonra "saçma" olarak niteleyeceği görüşleri ileri sürebilir ve yukarda gördük ki, Laçiner bu görüşleri ileri sürmüştür.

(3)

Laçiner'in üzerinde durduğu bir başka nokta, "pasif-

lik". "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısında, faşist hareketin "daha acımasız terör eylemleriyle karşılaşabileceğimizi" söylediği halde, "asıl olarak Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeninin faşist iç savaş girişimleri için ne denli hazır olduğu sayfalarca anlatıldığı" halde, ben, yazımda, Laçiner'in yazısının değerlendirmesini yaptıktan sonra, değerlendirdiğim bazı tümceleri sıralayarak, bunların devrimci, demokrat, ilerici sınıf, katman ve kişileri pasifliğe açık bir çağrı olduğunu söylemişim. Laçiner şöyle devam ediyor: "M. Erdost'un akıl almaz cüretine bakınız ki, ana teması bu olan [yani faşist hareketin acımasız terör eylemleriyle karşılaşabileceğimiz ve faşizmin içsavaş girişimleri için hazır olduğu] yazının 'devrimci, demokrat, ilerici sınıf ve katmanları faşizme karşı savaşımda pasifliğe zorlamakta' olduğunu ...; zorlamakla da kalmayıp 'pasifliğe açık çağrı' yaptığını fütursuzca söyleyebiliyor! Şimdi insafla sormak gerekir. Faşist haraket içsavaşa yönelik bir strateji içindedir diyen ve amacı bu noktada herkesi uyarmak olan bir yazıyı, 'pasiflik çağrısı yapıyor' diye niteleyen birinin, yalnızca aklından zoru mu vardır? Bütün günahı bu mudur bu kişinin?" (*Birikim*, n° 49, s. 65.)

Benim yazıma bakıyorum. Laçiner'in, "acımasız terör eylemleri", "faşist içsavaş girişimleri için hazır olma" gibi konulara ilişkin değil benim "pasifliğe çağrı" yorumum. Şöyle yazıyorum orada: "Laçiner'in sorunu koyuş tarzından çıkarılacak sonuçlar bellidir: Faşizmin, Türkiye'de, iktidar olma olanağı yoktur, ve nitekim olamamıştır. Varabileceği en yüksek nokta, 1977 seçimleridir, ve kapitalistleşme sürecinin tamamlanmasıyla birlikte bu doruktan hızla aşağı doğru kaymaktadır. Dolayısıyla, faşizmle savaşmaya, ne ideolojik, ne pratik savaşıma gerek yoktur. Çünkü faşizmin iktidar olması olanaksızdır ve kendiliğinden çöküp gidecektir. Proleter devrimcileri, demokratları, tüm ilerici sınıf, katman ve kişileri, edilginliğe (pasifliğe) açık bir çağrıdır bu." (*Yeni Ülke*, n° 6, s. 24.)

Ve Laçiner'in sözkonusu yazısı önümüzde durmaktadır. Orada, MHP'nin, "kapitalistleşmiş Batı Aanadolu'da umduğunu bulamadığını" ve Çorum-Erzurum-Gaziantep bölgesiyle sınırlanmış, tıkanmış olduğunu ve "asıl gücünü aldığı bu

bölgede de GELİŞMESİNİN SINIRINA VARDIĞINI" (*Birikim*, n° 39, s. 18) söyleyen yazar, acımasız terör ve saldırıların "1977 seçimlerinin sonucunda faşist hareketin" tıkanmasından duyulan tedirginliğin, derin umutsuzluğun sonucu olduğunu, terör ve saldırının dozunu artırmasının nedeni olduğunu uzun uzun anlattıktan sonra, şunları yazar: "ŞÜPHESİZ terör ve saldırı dozunu azamiye çıkarmak yolu, bu yöntem, DERİN BİR UMUTSUZLUĞUN ürünüdür." (*Birikim*, n° 39, s. 19.) Türkiye'deki faşist hareketin kadroları, 'devlet içinde güçlenme'nin SINIRLARINA vardıklarını sezmekte, bu olgunun somut belirtileri karşısında ÖFKELİ BİR HUZURSUZLUK duymaktadırlar. Malatya olayı ve onun gerisindeki genel tertip [yani içsavaş çıkarma tertibi] bu huzursuzluğun BUNALIMA dönüştüğünü gösteriyor." (*Birikim*, n° 39, s. 22-23.) Bu karşılaşabileceğimiz söylenen "acımasız terör eylemleri"nin, bu tertiplenebileceği söylenen "içsavaş girişimleri"nin kaynağının, özünde, MHP'nin, yani Türkiye'deki faşist hareketin tıkanmasının, gelişmesinin sınırına varmış olmasının faşist hareket içersinde yarattığı huzursuzluk ve bu huzursuzluğun dönüştüğü bir bunalımdan doğduğunu belirttikten sonra, Laçiner'in yazısından alıntılar almaya devam edelim: "MHP'nin düşünebileceği iktidar yollarının başlıca iki biçimi" olduğunu söyleyen yazar, faşizmin terör ve saldırı dozunu artırmasını, kitle katliamına yönelik girişimlerini, "bir faşist nihilizmin yaygınlaşması" olarak niteledikten sonra, bunun nedenini şu sözlerle açıklar: " 'Kitle desteği' ile iktidara gelebileceğini zayıf bir ihtimal olarak da olsa bir dönem düşünebilmiş olan Türkiye'deki FAŞİST HAREKETİN, bu yolun KESİNLİKLE TIKALI OLDUĞUNU anlamasının sonucudur bu eğilim. Ama neden yalnızca bu değildir. FAŞİST HAREKETİN, devlet mekanizması içinde güçlenmek ve böylece iktidarı 'yukarıdan' ele geçirmek biçimindeki asıl mümkün görülen stratejinin de SONUÇSUZ KALDIĞI, KALACAĞI anlaşılmıştır." (*Birikim*, n° 39, s. 19.) "MHP'nin zaafını giderebilmesinin İMKÂNSIZ OLDUĞU da görülmüştür." (s. 22.)

Yalnız bu kadar mı? Değil elbette. Devam edelim alıntılar aktarmaya: "MHP, bugünkü ideolojik-politik kimliğini, yapısını oluşturan sürecin, Türkiye'de kapitalizmin gelişme-

sinin, geleneksel —feodal— yapıyı değişime zorlamasının ürünü olan karmaşık GEÇİŞ SÜRECİNİN TAMAMLANMAYA BAŞLAMASI İLE BİRLİKTE, bugüne kadar sağladığı toplumsal desteği de YİTİRECEĞİ bir 'İNİŞ DÖNEMİ'NE girmiştir." (*Birikim*, n° 39, s. 23.) Faşist hareketin, devrimci savaşımla değil, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, yani kendiliğinden bir iniş dönemine girdiğini özenle vurgulayan yazar, "1973-1977 dönemi"nin "Türkiye toplumunda geleneksel yapıların kapitalizmin gelişmesiyle yıkıma, değişime zorlan"dığını belirterek, şunları yazacaktır: "Toplumsal muhalefet hareketinin yükselişinin ve siyasal düzenin sarsılmasının yarattığı gerilim ortasında siyasal gücü artan FAŞİST HAREKET, sözkonusu gerilimin azalması ile SİYASAL GÜCÜNÜ: kendisine kitle desteği sağlayan toplumsal kesimlerin KAPİTALİZMİN GELİŞME SÜRECİ İÇİNDE ister istemez 'kader'ine razı hale gelmesiyle 'kitle desteği'ni YİTİRMEYE BAŞLAMIŞTIR. Türkiye'de FAŞİST HAREKETİN ilk evresi KAPANMAK ÜZEREDİR. MHP bu ilk evre içinde biçimlenmiş ideolojik-politik programıyla, yapısıyla kendisini sürdüremez." (*Birikim*, n° 39, s. 23-24.) İşte tam da burada, yazar, Türkiye'de faşist hareketin ilk evresinin kapanmak üzere olmasından "doğan bunalımların sonuçları hakkında" "daha acımasız terör eylemleri ile karşılaşabiliriz" sözlerini yazıyor. Oysa, daha sonraki yazısında, faşist hareketin "daha acımasız terör eylemleri ile karşılaşabiliriz" dediğini ileri sürerek, herkesi uyarmaya çalıştığını söyleyecektir.

Şimdi bu satırları içeren yazıyı değerlendiren pasajda neler dediğime bir kez daha bakalım: Demişim ki, Laçiner'e göre, "faşizmin, Türkiye'de, iktidar olma olanağı yoktur ve nitekim olamamıştır" Kendisi, Türkiye'de faşist hareketin, "kitle desteği" ile iktidara gelmesinin yolunun kesinlikle tıkalı olduğunu söylemiyor mu? Söylüyor. Kendisi, faşist hareketin iktidarı "yukarıdan" ele geçirmesinin sonuçsuz kaldığını, kalacağını söylemiyor mu? Söylüyor. Demişim ki, Laçiner'e göre, faşizmin, "varabileceği en yüksek nokta, 1977 seçimleridir, ve kapitalistleşme sürecinin tamamlanmasıyla birlikte bu doruktan hızla aşağı doğru kaymaktadır. Dolayısıyla faşizmle savaşmaya, ne ideolojik, ne pratik savaşıma bir gerek yoktur. Çünkü faşizmin iktidar olması olanaksız-

dır ve kendiliğinden çöküp gidecektir." Türkiye'de, bugün, faşist hareket ile MHP'yi özdeşleştiren bu yazar ne diyor, faşist hareket, belli bir bölgeye tıkanmış, bu bölgede gelişmesinin sınırına varmıştır demiyor mu? Diyor. Faşist hareketin 1977 seçimlerinden sonra bu tıkanmanın yarı-bilinçli de olsa farkına vardığını ve bu nedenle de, tedirginleştiğini, derin bir umutsuzluğa kapıldığını söylemiyor mu?; faşist hareketin "devlet içinde güçlenme"nin sınırına vardığını, kapitalizmin gelişmesi ve geleneksel —feodal— yapının değişmesiyle birlikte inişe geçtiğini söylemiyor mu?; faşist hareketin, kapitalizmin gelişmesiyle ister istemez kitle desteğini yitireceğini ve yitirmekte olduğunu söylemiyor mu?; ve ensonu, faşist hareketin ilk evresinin kapanmak üzere olduğunu ve buna bağlı olarak MHP'nin kendisini sürdüremeyeceğini söylemiyor mu? Söylüyor. Dikkat edilsin, faşist hareket, Laçiner'e göre, devrimci, demokrat, ilerici sınıf, katman ve kişilerin, ve doğaldır ki onların sınıf, kitle, meslek örgütlerinin faşizme karşı savaşımı sonucu değil, kapitalistleşme sürecinin gelişmesi ile çökecektir ve zaten kapitalistleşme süreci bu anlamda tamamlanmakta olduğu için de Türkiye'de faşizme artık ve şimdilik bitmiş gözüyle bakılabilir. Peki, ben, bu satırların ardından, "proleter devrimcileri, demokratları, tüm ilerici sınıf, katman ve kişileri edilginliğe (pasifliğe) açık bir çağrıdır bu" dersem, yanlış bir vargıya mı varmış olurum? Peki, ben, faşizmin ilerleyişini yavaşlatmak, faşizmin yayılmasını durdurmak, faşizmi ezmek savaşımında, kanları dökülen yüzlerce devrimcinin, demokratın, yurtseverin kanları dökülmemiş olsaydı da, onlar bu demokrasi savaşımını vermemiş olsalardı da, faşizmin zaten, kaçınılmaz olan kapitalistleşme ile birlikte devresini kapamakta olduğunu söyleyen bu satırların ardından, "Bu çağrı, faşist terörün kanını döktüğü yüzlerce devrimcinin, demokratın, yurtseverin acısını yüreğinde duyan, kendi kişiliğini, halkının çıkarlarını ve insanlığın geleceğini faşist terör altında serbestçe geliştiremeyen baskı altındaki milyonların tükrüğünde elbette boğulacaktır." demesem —evet demesem—, onun faşizmin kapitalistleşme süreci ile devresini kapamakta olduğu sözlerinden varılan bu pasifliğe dolaylı çağrısı, bu kitlelerin tükrüğünde boğulmayacak mı? Ve peki,

bir proleter devrimci olarak, bu konuyla ilgilenen ve yazı yazan bir yurttaş olarak, bu satırların yazıldığı ve üstelik "marksizm" adına yazıldığı ülkemde, bunu görüp de, teşhir etmediğim için, içtenlikle devrimci harekete katılmış, ama kültür düzeyinin gelişmekte olması bakımından henüz bu sözlerin ardında duran gerçek düşünceleri görememiş gençleri, genç işçileri ve özellikle onun satırlarının etkisinde bulunan genç öğrencileri uyarmadığım, onun satırlarının ardındaki düşüncelerin gerçek anlamını teşhir etmediğim zaman, devrimci görevimin —bu kimsenin bana vermediği, ama halkımın önünde yıllardan beri bizzat yüklendiğim bu görevimin— gereklerini yerine getirmediğim zaman, bugün olmasa yarın, tarihin devrimci yüzü, benim yüzüme tükürmez miydi?

(4)

Yazımda, Laçiner'in yazısında yer alan "İlk bakışta görülür ki faşist hareket ÖZELLİKLE BU okullarda güdük kalmıştır. Bu öğrenim kurumları başından beri adeta doğal olarak faşistlere kapalı kalmıştır." (*Birikim*, n° 39, s. 22) tümceleri, benim yazımda, büyük harflerle vurguladığım "özellikle bu" sözcükleri ya da bu sözcüklerin yerine konulması gereken üç nokta (...) bulunmamaktadır. Bunun nedenini benim araştırmama gerek bırakmadan, Laçiner, her yolu tıkamış, ve bunu, bir "terbiye", "namus", "hayranlık verici zekâ ve yetenek", "sefil yöntem", "*küçük*lük" sözcükleriyle nitelemiş. Doğaldır ki her dergi gibi *Yeni Ülke* dergisi de bir basımevinde basılmaktadır, ve ama bu basımevi, Laçiner'in söylediği gibi, nasıl adını ilk kez işittiğimiz gibi "Çark Matbaası" değilse, buradaki sözcüklerin ya da yerine konması gereken üç noktanın düşmüş olmasının nedeni bir kasıt değildir, olsa olsa teknik bir kusurdur.

Şöyle devam eder Laçiner: "Zararsız, namuslu bir adam olan Bay Erdost'un 'ilginç'lik yapmak için 'düşürüverdiği' iki kelime, alıntıda altını çizdiğimiz iki kelimedir. Karşılaştırıldığında hemen görülecektir ki bu 'ilginç' işlem sonunda: *belli okullara* ilişkin olarak söylenen ve doğru olan bir görüş gitmekte, yerine, *bütün okullara* ilişkin hale gelen ve bu haliyle şüphesiz gerçek-dışı, saçma bir görüş gelmekte-

dir." (*Birikim*, n° 49, s. 66.)

Bir an için, benim, "kasıtlı" olarak Laçiner'in pasajındaki "özellikle bu" sözcüklerini çıkardığımı kabul edelim. Bu "özellikle bu" sözcükleri eksik olduğunda, Laçiner'in pasajındaki aslında gerçek-dışı ve saçma olan görüş, bu vurgulama eksikliğinden dolayı "gerçek-dışı", "saçma bir görüş" haline gelir mi? Ya da aşağıda açıklayacağımız gibi, onun bu pasajda ortaya koyduğu "gerçek-dışı" görüşleri gerçek-dışı olmaktan, "saçma" görüşleri saçma olmaktan çıkar mı? Hayır, bu sözcüklerin eksikliği, Laçiner'in yaygara kopardığı gibi, sözlerinin *anlamını değiştirmez*, yalnızca *vurgulanmayı kaldırır*. Çünkü, "*özellikle bu* okullarda" sözleri ancak ve ancak, "bütün okullarda ve özellikle bu okullarda" anlamına gelir, "bütün okullarda ve daha çok bu okullarda" anlamına gelir, kendisinin iddia ettiği gibi, "*özellikle bu* okullarda" sözcükleri, "*belli* okullara ilişkin" olduğu anlamına gelmez. Yazarın kendi pasajını çarpıtmak için başvurduğu "sefil yöntem" sonucu, ancak o zaman, bizim kusurumuzdan, o, "namuslu bir adam" derekesine yükselebilir. Ama yükselemez, çünkü, burada "özellikle bu okullarda" ibaresindeki "özellikle bu" sözcükleri yerine "belli" sözcüğünü koyamayız. Çünkü o zaman, tümcesinin anlamı tersine çevrilebilir. Kendi sözcükleri ile söyleyeyim, "bu 'hayranlık verici' işlek 'zekâ' ve 'yeteneği'ni takdirden aciz" olanlar, gene kendi sözleri ile söyleyeyim, "bu *küçük*lüğünü" göremezler.

Şimdi, bir kere de, devrimci öğrenci gençliğin, devrimci özünü ve savaşımını yadsıyan;. bu gençliğin, kapitalizmin koşullarına ve gereksinmelerine göre yetiştirilmekte oldukları için, evet yalnızca bunun için, faşizme nasıl *doğal olarak* kapalı kalmış olduklarını, bu ibret verici paragrafı birlikte okuyalım.

Laçiner, "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısının sözkonusu paragrafında şöyle der: "Kaldı ki bir başka nokta daha vardır, Türkiye'de KAPİTALİZM, çağdaş kapitalizmin ulaştığı yeni boyutlar, teknoloji, iş yönetimi, işletmecilik vb. konularda gerçekleşen değişmelerle belirlenen koşullarda, bu genel çerçeve içinde GELİŞMEKTEDİR. BUNUN BİR GEREĞİ OLARAK Türkiye'deki öğrenim kurumları da değişime uğramış, bu koşul-

larda gelişen Türkiye KAPİTALİZMİNİN ÖZELLİKLE İHTİYAÇ DUYDUĞU KADROLARI YETİŞTİRECEK okullar kurulmuştur. İlk bakışta görülür ki, Türkiye'de faşist hareket, ÖZELLİKLE BU OKULLARDA güdük kalmıştır. Bu öğrenim kurumları BAŞINDAN BERİ adeta DOĞAL OLARAK faşistlere kapalı olmuştur." (*Birikim*, n° 39, s. 22.) Bu sözleri "ilginç" olarak nitelemem üzerine, yazar, daha sonraki yazısında, "özellikle bu okullar"ın neler olduğunu açıkladığı paragrafında şunları yazıyor:

"Bu pasajı okuyan hiç kimse 'ilginç' bulmayacaktır söylenenleri. Çünkü sıradan, herkesin bildiği bir gerçek anlatılmaktadır. Çağdaş teknoloji, işletmecilik vb. konularda en üst düzey öğrenimi yapılan İTÜ, ODTÜ, Hacettepe, Boğaziçi Üniversitesi, SBF vb. okulların kastedildiği açıktır ve özellikle bu okullarda faşist hareketin başından beri güdük kaldığı, bu okulların 'adeta doğal olarak' 'faşistlere kapalı olduğu' herkesin bildiği bir gerçektir." (*Birikim*, n° 49, s. 68.)

Birincisi. Bu yazımızın birinci bölümünde, faşizmin, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş döneminin bir ürünü olduğunu söylediğini belirtmiş ve bunun Laçiner'in yazısının her gözeneğinden fışkırdığını yazmıştık. Kapitalistleşme sürecinin tamamlandığı yerlerde Türkiye'deki faşist hareketin de inişe geçtiğini, ilk evresinin de kapanmak üzere olduğunu söyleyen yazar, daha önce kapitalistleşme sürecini tamamlamış bölgelerde, Türkiye'deki faşist hareketin umduğunu bulamadığını söylediğini de belirtmiştik. Şimdi ise, bunu, okullara değin uzatıyor, ve kapitalizmin özellikle gereksinme duyduğu kadroları yetiştiren okulların, faşizme, adeta doğal olarak kapalı olduğunu söylüyor. Bir başka deyişle, buralarda okuyan gençler, kapitalizmin gereksinme duyduğu teknoloji, iş yönetimi, işletmecilik ve benzeri konularda yetiştirildikleri için, bu gençler, kapitalizmin gereksindiği bilgi ve becerileri edinmekte oldukları için, evet özellikle bunun için, faşizme kapalı kalmışlardır. Çünkü, daha yukarda gördüğümüz ve aşağıda da göreceğimiz gibi, kapitalizmin geliştiği her yerde faşist hareketin gelişmesi doğal olarak tıkanmakta, kapitalizmin, yani burjuvazinin gereksindiği kadroların namzetleri olan öğrenciler de, kapitalizmin bilgi, beceri, uzman kadroları olarak, faşizme doğal ola-

rak kapalı olmaktadırlar. Çünkü, Türkiye'de ve bugün, kapitalizm, faşizmin panzehiridir, kapitalizmin girdiği yerde, faşizm, yılan tarafından sokulan bir akrep gibi ölür. Bugün Türkiye'de faşist hareket, kapitalizm ile böyle bir karşıtlık içersindedir, ve kapitalizmin gereksindiği kadroları oluşturmak amacıyla öğretim yapan gençlik de, bu nedenle, yani kapitalizmin gereksindiği kadroların namzedi oldukları için, faşizme, doğal olarak kapalıdırlar!

İkincisi. Kapitalizmin gereksindiği, "teknoloji, iş yönetimi, işletmecilik vb. konularda" öğrenim yapan okullar sözleri, Laçiner'in bir sonraki yazısına aktarılırken üç nokta ile gösterilmiş, ve yeni yazısına, bu sözcükler, "çağdaş teknoloji, işletmecilik vb. konularda EN ÜST DÜZEY ÖĞRENİMİ YAPILAN" biçiminde yinelenmiştir. "İş yönetimi" atılmış ve "en üst düzey öğrenimi" eklenmiştir. Bir önceki yazısını açıklarken, onun sınırlarını bir ölçüde de olsa *daraltan* bir eklemeyi, kendi deyişiyle söylersek, "polemik terbiyesi" ile bağdaştırmak olanağı var mıdır? Ne diyor yazar? Diyor ki, "Türkiye kapitalizminin özellikle ihtiyaç duyduğu kadroları" yetiştirmek için kurulan okullar, "başından beri adeta doğal olarak faşistlere kapalı olmuştur". Türkiye'de, eğer, faşist hareketle doğrudan ilişkileri olduğu aynı kesinlikle öne sürülemeyecek olan Kuran Kursları, İmam Hatip Okulları, İslâm Enstitüleri ve bir ölçüde de İlahiyat Fakültesini dıştalarsak, temelde, bugün Türkiye'deki okulların tümü kapitalizmin gereksinme duyduğu insan malzemesinin yetişmesine dolaylı ya da doğrudan yöneliktir. Bunlardan, sanat okullarını, yüksek teknik okulları dıştalamak olanağı var mıdır? Ama bu öğretim yolunu, daha çok yoksul çocukları, yani kendi sınıfının bilincine sahip olma olanağı kendisine sağlanmamış çocuklar seçmeye zorlandıkları için, buralar daha çok faşist ideolojinin kendisine çekebildiği yığınlarla doludur. Eğitim Enstitüleri, hani büyük bir kısmının temelini Köy Enstitülerinin oluşturduğu Eğitim Enstitüleri, bir zamanın en ilerici, bir dönemin faşist, ve bugün düne göre önemli ölçüde demokrat unsurlar yetiştiren Eğitim Enstitüleri, feodalizmin gereksindiği kadrolar mı yetiştirmektedir? Eğer buralara, siyasal iktidara ortak olmuş faşistler tarafından, faşist yöneticiler tayin edilir, bu faşist yöneticilerin denetimin-

de ve güdümünde, faşist militanların okullara girmesine ve etkinliklerini yaygınlaştırmalarına olanak sağlanırsa, orada, tüm ilkokullara gidecek olan, faşist öğretmenler yetiştirilir. Eğer, bu siyasal iktidar yönetimden uzaklaştırılmaz, ve bu enstitüler faşist yöneticilerden, ve okullar faşist militanlardan temizlenmezse, yani bu demokratik savaşım ülke düzeyinde verilmezse, bu enstitüler, faşist yetiştirmeye devam eder, kapitalizm geliştiği için faşistlerin yetişmesi durmuş olmaz. (Faşizmin tahlilini doğru yapanlar, faşizmin, kapitalizmin tekelci aşamasına özgü bir olgu olduğunu, yani Laçiner'in düşüncelerinin tersinin doğru olduğunu bilirler.) Ancak bu demokratik savaşımdır ki, faşizmin, gençliği, daha geniş boyutlarıyla kendisine bağlayabilmesini engellemiştir ve henüz bir ölçüde engellemiştir. Daha kısa bir süre önce, konuyla ilgili bir bakan, bir yüksek teknik öğretmen okulunda —ki kapitalizmin gereksindiği kadroları yetiştirir bu okul— "elleriyle adam boğmuş caniler" olduğunu söylüyor, ve bu okulun içinde, öğrenci sayısı kadar polisin görevlendirildiği bir karakol kuruluyordu. Eğer bugün, Ecevit'in sözleriyle söyleyelim, "adı Atatürk olan bir üniversite yıllar boyu gözlerimizin önünde faşizmin bir ocağı haline"[3] getirildiyse, bu üniversite fakülteleri feodalizme kadrolar yetiştirdiği için değil, burada demokratik ve devrimci bir savaşım verilemediği içindir. SBF'yi, kökenini İmparatorluktan alan bu fakülteyi, bir hukuk fakültesinden veya cumhuriyet döneminde kurulan bir ziraat fakültesinden ayırmanın; ya da bazı tıp fakültelerinin İmparatorlukta demokrasi düşüncesinin güçlü bir biçimde gelişme ocağı olması ile günümüzde faşizmin önemli ölçüde gelişme olanağı bulduğu alanlar olmasını; ya da bugün şu ildeki bir fakültede devrimcilerin ve başka ildeki aynı adı taşıyan fakültede ise faşistlerin üstün durumda olmalarını, yazarın bakış açısından, açıklamak olanağı yoktur. Eğer bugün, bazı okullar, örneğin İTÜ, Hacettepe, ODTÜ, SBF, *bir anlamda* faşizme kapalı kaldıysa, bu okullar, burjuvazinin gereksindiği kadroları yetiştirdiği için değil, "doğal olarak" değil, bu okulların öğrencileri ve öğretim kadrosu, bilinçli ve kararlı bir biçimde, faşizme karşı kesin ve amansız bir savaşım verdikleri içindir. Bu okullara girebil-

[3] *C. Senatosu Tutanak Dergisi*, 8.11.1978, s. 93.

mek, diğerlerine göre, daha gelişkin bir bilgi ve kültür düzeyini gerektirir; bilgi ve kültür bakımından daha gelişkin unsurların çoğunluğu oluşturduğu okullarda, faşizme karşı savaşım, İTÜ'de, ODTÜ'de, Hacettepe'de, SBF'de birbirine göre farklı boyutlarda devam ediyor. Yüzlerce devrimci gencimiz, bu okullarda, canlarını, kapitalizmin gereksindiği kadrolar olma uğruna değil, faşizme karşı savaşta verdiler, yani sermaye için değil, sermayenin en yüksek kesiminin ideolojisine karşı, ve bu anlamda da özünde sermayeye karşı dövüştüler. Mali-sermayenin bu en gerici, en şoven, en emperyalist terörcü diktatörlüğüne karsı dövüşerek düşenleri, ve bugün bu yolda dövüşenleri, marksizm adına kim, hangi şaşkın, sermayenin kadrolarını oluşturmakta oldukları için, doğal olarak faşizme karşı kapalı olduğunu ileri sürebilir!

Laçiner şunları da yazar: "Eğer aynı *Ülke* okuru, merak eder, bu gerçek-dışı görüşlerin ileri sürüldüğü söylenen 'Malatya Olayı...' yazısındaki ilgili sayfaya bakarsa; orada ilkin 'MHP'nin azımsanmayacak bir öğrenci-aydın kitlesi'ne sahip olduğunu yazan cümlelerle karşılaşacaktır." (*Birikim*, n° 49, s. 66.) Bizim, Laçiner'in sözkonusu yazısını, bir bütün olarak eleştirmediğimizi okur bilmektedir, yazısına, yalnızca faşizmin tanımına ilişkin açıdan bakılmış, ve sonuçta, bu tanımdan varılan sonuçları simgeleyen birkaç tümce alınmıştı. Şu anda da, okur, Laçiner'in yazısını eleştirdiğimizi sanmasın. Bizi tartışmaya çektiği noktalara, yalnızca bu noktalara yanıt veriyoruz. Yazarın, "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısında, "MHP'nin azımsanmayacak bir öğrenci-aydın kitlesi" varolduğu yazılıdır, bu doğrudur. Ama bunu ne için yazdığını, bunu hangi nedenle yazdığını gizliyor, gizlemekle kalmıyor, tümceyi, yazısındaki anlamın dışında bir anlam yükleyecek bir biçimde sunuyor. Okuyalım Laçiner'in bu pasajını: "MHP'nin zaafını giderebilmesinin imkânsız olduğu da görülmüştür. İlk faşist diktatörlüklerin kurulduğu dönemde sözkonusu olmayan bir olgu bugün tüm dünyada ve Türkiye'de geçerlidir. Öğrenci-aydın kitlesinde kesin bir mücadeleci 'sol eğilimin' yerleşiklik kazandığı görülmektedir. Hatırlanacak olursa 'klasik' faşist hareketlerin önemli özelliklerinden biri de genç öğrenci-aydın kitlesini kendilerine çekebilme yönündeki ba-

şarılarıdır. Bu hareketler ortaya çıkış dönemlerindeki tüm siyasal hareketlerden çok daha güçlü bir öğrenci-aydın kitlesine sahiptirler. MHP'NİN AZIMSANMAYACAK BİR ÖĞRENCİ-AYDIN KİTLESİ varolmasına karşın, öğrenci-aydın kitlesindeki sosyalist eğilimin sözgötürmez üstünlüğü ile kıyas edilemeyecek durumdadır. Faşist hareketin özellikle devlet mekanizması ve iktisadî kuruluşlar için gerekli kadrolar açısından yetersizliğinin ilk ve temel nedeni buradadır." (*Birikim*, nᶜ 39, s. 22.)

Evet, Laçiner'in pasajı bu, ve kendisini okura karşı savunmak ve bize iğrenç yakıştırmalarda bulunmak için bu pasaj içinden seçtiği ve büyük harflerle vurguladığımız ibare bu! Bu pasaj, MHP'nin azımsanmayacak bir öğrenci-aydın kitlesine sahip olmakla birlikte, bu öğrenci-aydın kitlesinin üstünlüğü ele geçiremediğini ve artık geçiremeyeceğini vurgulamak için yazılmış bir pasajdır. Okuruna der ki Laçiner, faşizmin, azımsanmayacak bir öğrenci-aydın kitlesine sahip olmasına bakarak, bu öğrenci-aydın kitlesinin daha da gelişebileceği, sosyalist eğilimde olan öğrencilere üstün gelebileceği gibi yanlış bir kanıya kapılmayın. "MHP'nin ZAAFINI GİDEREBİLMESİ İMKÂNSIZ"dır, çünkü, faşist hareket, kendisi için kadrolar yetiştirmekten uzaktır, çünkü okullar, faşizmin değil, yani geleneksel ilişkilerin, feodal ilişkilerin değil, özellikle kapitalizmin gereksindiği kadroları yetiştirmektedir. Okuruna der ki Laçiner, "öğrenci-aydın kitlesinde kesin bir mücadeleci 'sol eğilimin' YERLEŞİKLİK kazandığı görülmektedir", ve dolayısıyla, bu, değişmezdir.

Türkiye'de faşist hareketin sözcüleri "iktidarın yolu okullardan geçer" der ve bu okulları, ilkin öğretmen kadrosunu ele geçirerek alttan gelen ve faşistleştirilmiş yeni öğrencilerle ele geçirmeye çalışırken, kendisine "marksist" diyebilen bir yazar, faşistleştirme sürecinin *bir* yerinde, faşist hareketin cenazesine çelenk gönderir gibi konuşuyor. Okullar, kuşkusuz ayrı ayrı mevzilerdir, ama bu mevzilerde, öğrenciler öğrenci oldukları için ne denli geçici ise, faşist hareketin odaklarını ve hedefini göremeyenler için o denli "yerleşik"tir. Kendisinin Türkiye'de MHP döneminin kapanmakta olduğu sözlerini kanıtlamak (!) için okuru aptal yerine koyarak, Alman nazi partisinin gelişmesindeki

dalgalanmaları, ve "birahane darbesi" örneğini anımsatan Laçiner, Alman nazi partisinin birahane darbesi yıllarında "öğrenci-aydın" kitlesi üzerindeki etkinliğinin boyutlarını değil de, nazilerin iktidara geldikten sonraki yedinci-sekizinci yıllarında diktatörlüğün zorlayıcı baskısıyla "öğrenci-aydın" kitlesi üzerindeki etkinliğinin boyutlarım, Türkiye'de faşist hareketin öğrenciler üzerindeki etkisinin *bugünkü* boyutları ile karşılaştırır. Türkiye'de faşist hareket, öğrenciler üzerinde, kaç yılda nereden nereye gelmiştir, ona bakmaz da, bu sonucu, onun *sonal* sonucuymuş gibi, Alman faşizminin en yüksek noktasında ulaştığı yer ile karşılaştırmaya çalışır. Türkiye'deki faşist hareketin, bu yöntem ve çalışma ile, öğrenci kitlesini daha ne ölçüde etkileyebileceğine dikkati çekmez de, bu vardığı sınırı, onun sonal sınırı olarak göstermeye çalışarak, faşizme karşı savaşımı gevşetmeye, uyanıklığı uyutmaya çalışır. Yazı değil, devrimci uyanıklığa karşı bir nambutaldır.

Kendisine "marksist" diyebilen Laçiner'e bir "şamar" atsın diye okuyalım bir sosyal-demokrat parti liderinin, Başbakan Ecevit'in sözlerini. Şunları söylüyor Ecevit: "O sırada Başbakan olan Sayın Demirel, kendisine bir arkadaşımızın yönelttiği bir soru üzerine, Cumhuriyet Senatosunda 11 Kasım 1969 günü şunları söylüyor. Tutanaklardan aynen okuyorum: 'Ayrıca demokratik rejim kendi kendisini ayakta tutacak güce sahip olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Bir vehme kapılmaya lüzum yoktur. Bir anarşi korkusuna kapılmaya lüzum yoktur. O zaman Devlete inançsızlık, Devlet kuvvetlerine inançsızlık başlar. Ayrıca milis teşkilatı organize etmeye lüzum yoktur. 500 bin kişilik ordusu, 50 bin kişilik jandarması, 30 bin kişilik polisiyle Devletin göremediği bir işi, 400 kişilik komandosu ile bir siyasî parti mi görecektir?.. Kaldı ki bu, Partiler Kanununa aykırıdır.' Fakat, bir yıl sonra bu belge yayınlanıyor; Partiler Kanununa aykırı diye hiç bir iş yapılmıyor ve daha başka şeyler oluyor. Artık Adalet Partisi kendi başına iktidara gelemez duruma gelince, o güçlerle, o kimselerle, o komandolarla işbirliği yapılıyor, birlikte Hükümet kuruluyor ve o sayede '400 komandoya mı kaldı bu iş?..' diye küçümsenenlerin sayısı 400'le kalmıyor; binlere çıkıyor, onbinlere çıkıyor, Devlet desteğiyle

Hükümet himayesi altında."[3] Ecevit iktidarının Partiler Yasasına aykırı bir durumun belgelenmesinden sonra, Af Yasasının kesenkes kapsamına girmeyen böyle bir durum dolayısıyla, bu parti hakkında, hiç bir yasal işleme girmemiş olması konusu bir yana, eğer "komandolar" ile faşist harekete bağlanmış öğrencileri özdeşleştirmezsek de, ikisinin sayılarındaki artışın birbirine koşut olarak arttığım dikkate alırsak, faşizm konusunda, bir "marksist" olan Laçiner'in, bir sosyal-demokrat parti liderine "ilerici" olmak anlamında ne denli karşıt olduğunu görürüz. Ve bir "marksist" olan Laçiner'in, faşizme açıkça bulaşmış, omuz vermiş, onun yarı-temsilcisi olmuş Demirel[4] ile faşizmin geleceğini ve tehlikesini örtmek, gizlemek anlamında ne denli aynı doğrultuda olduğunu da görürüz. Çünkü Laçiner dörtyüzün dörtbine, onbine çıkmış olmasını *gözardı ediyor*, ve bu onbinin *durağan* ve hatta *gerileyen* bir şey olduğunu ileri sürebiliyor. Hepimizin bildiği gibi, iktidara ortak oluşları sayesinde, hükümet himayesi altında daha da hızlanarak bu sayıya varmış olduklarını gözardı ediyor, ve böyle bir olanağı yitirmiş olması ile bu olanağı yeniden ele geçirebilmesinin anlamı üzerinde hiç mi hiç durmuyor.

Ve hemen yukarıya aldığımız kendi pasajlarında söylediği herhangi bir sözü, "MHP'nin azımsanmayacak bir öğrenci-aydın kitlesi"ne sahip olduğu sözü gibi, diğer "mücadeleci 'sol eğilimin' yerleşiklik kazanması", "sosyalist eğilimin söz götürmez üstünlüğü" gibi sözler de, bunu izleyen ve bizim daha önce yukarıya aldığımız paragrafının anlamını, bizim koyduğumuzdan bir başka biçimde koymaya ola-

[3] C. *Senatosu Tutanak Dergisi*, 8.11.1978, s. 101.

[4] Biz "Faşizm ve Türkiye/1978" adlı yazımızda komando kampları ile Demirel'in ilişkisini vurgulamıştık. Burada şunu da belirtelim ki, Demirel, Türkiye'de bir yandan devrimci hareketi, kendisinin "meşru" zemininde ezebilmek için anarşinin gelişmesinin koşullarını kolaylaştırmaya özel özen göstermiş, öte yandan kitlesel katliamların savunucusu olmuştur. Kanlı Pazar olayları dolayısıyla "Faşizm Üzerine Bir Deneme" adlı yazıma bakılabilir. Buna şunları da ekleyelim. Kanlı Pazar olayları dolayısıyla, Demirel şunları söylüyordu: "Genellikle tahrike kapılan halkın *karşı* hareketidir." (*Cumhuriyet*, 26 Nisan 1979, İçişleri Bakanı H. F. Güneş'in konuşmasında) Bu, faşist anlayışın temelini oluşturur. Devrimci hareketi, demokratik yöntemlerle, yasal yöntemlerde önleyemeyince, onu, yasa-dışı, hukuk-dışı kişi ve kuruluşlarla önlemeye çalışmak. Demirel'in Kanlı Pazarı bu tahlili, onun başbakan olduğu zamanki, 1 Mayıs katliamına koşut olarak uzatılabilir. Ve orada bir Mussolini karikatüründen başka bir şey bulunmadığı görülür.

nak verir mi? Vermez. Çünkü, her iki paragrafta da, ayrı ayrı kanıtları ileri sürerek, birinde, faşist hareketin öğrenci kitlesini artık daha fazla etkileyemeyeceğini, ötekinde kapitalizme kadrolar yetiştiren okulların faşizme doğal olarak kapalı olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır, bir şey için ileri sürülen kanıtlar, bir başka şeyin vargılarını (kendisinin vardığı vargıları) değiştirmesine olanak vermez, veremez.

(5)

Laçiner'in özellikle vurguladığı noktalardan biri de, "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısında, *genel olarak* faşist hareketlerden değil, Türkiye'deki faşist hareketten sözetmiş olmasım, benim birbirinden ayırmamış olmamdır. Kendi yazısının başlığı "... Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi"dir; benim yazımın başlığı "Faşizm ve Türkiye/1978"dir. Laçiner, yazısı boyunca, "faşizm", "faşist hareket", "Türkiye'deki faşist hareket" sözlerini, birbiri ardına sıralamakta, ve esas olarak *bugün* ve *Türkiye'de* faşist siyasal hareket olarak MHP'yi ele almaktadır. Örneğin, "Türkiye'deki faşist hareketin ilk evresi kapanmak üzeredir. MHP bu ilk evre içinde biçimlenmiş ideolojik-politik programıyla, yapısı ile kendini sürdüremez." (*Birikim,* n° 39, s. 24) sözlerinde de açık seçik görüleceği gibi, MHP ile bugün Türkiye'de faşist hareketi özdeşleştirmektedir. Ve bugün güncel sorunumuz da, ne tarihsel olarak faşizmin irdelenmesi, ve ne bir başka ülkedeki faşizm ve ne de Türkiye'nin geleceğindeki faşizmdir. Üzerinde durduğumuz faşizm, Türkiye'de ve bugünkü faşizmdir. Ama, "faşizm" geçmişte başka bir şey, öteki ülkelerde başka bir şey, Türkiye'de başka bir şey değildir, her şeyden önce, bütün "faşizm"lerin bir "genel" özü, ve bir de "özel" yönü vardır. Genel özü, faşizmin sınıfsal özüdür, faşizm hangi sınıfın ideolojisidir, bir başka deyişle hangi sınıfa hizmet eder? Ve bu nokta, faşizmin tanımının bir yönünü, ama ana yönünü ve genel yönünü belirler. İkincisi, faşizm, hangi yönetim biçimidir, bu da faşizmin tanımının tamamlayıcı yönünü ve bu açıdan da genel yönünü oluşturur. Faşizm, nerede, hangi ülkede olursa olsun bu "genel" özellikleriyle belirlenir. Faşizmin özel özellikleri ise, faşizmin ikti-

dar olma süreci içersinde, gerek kitle tabanı edinmede, gerek demokratik kuruluşların işleyişinde, gerek kişi demokratik haklarının işleyişinde, gerek devletin faşistleştirilme sürecinde, gerek siyasal iktidarın ele geçirilme ve faşistleştirilme yol ve yöntemlerinde, o ülkenin özelliklerine göre, o ülkenin özel koşullarına göre, faşist hareketin izlediği yol ve yöntemlerdir. Faşizmin bu "genel" ve "özel" özelliklerini birbirine karıştırmayalım. Eğer, faşizmin genel özellikleri yadsınırsa, orada faşizmi, faşizmin sınıfsal özünü, faşizme karşı savaşımın ana yönlerini, devrimci sınıf ve katmanlardan gizlemiş, devrimci sınıf ve katmanlara, hedef olarak faşizmin özsel sınıfını değil, faşizmin kendisine kitle tabanı edinmek için kullandığı bilisiz yığınları göstermiş oluruz. Faşizmin "genel" özellikleri, "genel"dir, yoksa "faşizm" diye genel bir şey olmazdı. Faşizmin "özel" özellikleri her ülkeye göre değişeceğine göre, ve değiştiği bir gerçek iken, faşizmi "genel" özellikleriyle değil, "özel" özellikleriyle tanımladığımız zaman bütün faşist olguları, bir tek "faşizm" adı altında toplamak olanağı olmazdı, ya da her ülkeye göre farklı özel özellikler taşıyan faşizmin, genel hiç bir yanı, ortak hiç bir yanı olmadığı ileri sürülmüş olurdu.

Bir devlet ve bir diktatörlük biçimi olarak faşizm, bir ülkede, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinin, bir başka ülkede serbest kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş sürecinin, bir başka ülkede de tekelci kapitalizmin emperyalizme geçiş sürecinin, ve bir başka ülkede emperyalist sistemin bir devlet ve diktatörlük biçimi olarak, nitelendirilemez. Her diktatörlük, kendi temsil ettiği sınıfa özgü bir ad alır, ve faşizm, kapitalist üretimin ağır bastığı bir ülkede, emperyalizme *bağımlı*, yarı-bağımlı bir ülkede, durumları sarsılmakta olan geleneksel unsurların diktatörlüğü olarak nitelendirilemez. Siyasal iktidar, devleti ele geçiren sınıfın temsilcisi olarak, güçlü olan sınıfı temsil eder. Diktatörlük, iktisadî bakımdan daha güçlü, ama giderek sayıları azalan bir kesimin iktidarını ifade eder. Burjuvazi, gelişmesinin başlangıcında, burjuva demokrat yöntemlerle yönetir. Ama bu, özünde, bir sınıf iktidarı ve burjuva diktatörlüğüdür. Kapitalizmin gelişmesiyle iktidar, burjuvaziden, burjuvazi içersinde bir kesimin, en güçlü olan mali-sermayenin eline geçer.

Yani bir sınıftan, bir başka sınıfın eline değil, bir sınıftan bu sınıfın içinde en güçlü kesimin eline geçer. İktidar, daha küçük bir kesimin elinde, daha küçük azınlık için demokrasi ve daha büyük çoğunluk için diktatörlüğe dönüşür. Ve bu daha küçük azınlığın diktatörlüğü, burjuva demokratik yöntemlerle yönetilen bir diktatörlükten farklıdır. O, ya burjuva demokratik yöntemleri kaldırır, ya da yasa-dışı yollarla bu demokratik yöntemlerin işlerliğini zora başvurarak durdurur. Faşizm budur. Faşizmi, ülke bütünlüğü içersinde ve hele ülkenin bağlı olduğu emperyalist sistem içersinde ele almaksızın, ülke içersinde, belirli bir yörede, üstelik gerilemekte ve konumları sarsılmakta olan unsurların bir iktidar olma savaşı olarak ele almak demek, Türkiye'de belirli bir üçgen içersinde kalan unsurların, burjuvaziye karşın, emperyalizme karşın iktidar olma savaşı içinde oldukları anlamına gelir ki — bu ne denli ütopik ise, bu görüşten yola çıkan faşizm tahlili de o denli ütopiktir, aldatıcıdır, faşizmi gizler.

Şu da var ki, faşizmin bir ülkede yenilgiye uğratılması ile faşizmin o ülkede yeniden kendini gösterip göstermeyeceği ayrı sorunlardır. Bu konuda, Kominternde, faşizmin burjuva demokratik özgürlüklerden yararlanarak gelişme olanağı bulduğu belirtilerek, faşizm tehlikesinin bir ülkede *kesin olarak* ortadan kalkmasının, işçi sınıfı iktidarı ile olanaklı olduğu vurgulanmıştı. Faşizme karşı savaşım, yeni bir sınıf iktidarı yaratır mı, yaratmaz mı? Tarih, bunun farklı biçimleri olacağını kanıtladı. İki ayrı Almanya bunun iki biçimine de örnektir. İtalya ile Bulgaristan, gene bu iki farklı biçime örnektir. Ve halk demokrasisi cumhuriyetlerde faşizmin bir tehlike olma olanağı yoktur, ama burjuva ülkelerde, Federal Almanya'da ve İtalya'da, faşizm tehlikesi olanağı, faşizmin koşulları varolduğu için, vardır. Bir ülkede güncel olarak faşizmin yenilgiye uğratılması ayrı bir sorundur, ve gene bu ülkede faşizmin koşullarının köklü olarak ortadan kaldırılmış olup olmaması ayrı bir sorundur. Laçiner'in, "Türkiye'de faşist hareketin ilk evresi kapanmak üzeredir." (*Birikim*, n° 39, s. 24) sözlerinden, kuşku yok ki, siyasal iktidarın sınıfsal yapısında, işçi sınıfı ve köylülük açısından nitel bir değişiklik olmadığı sürece, bu ülkede, bugünkü faşizm ile birlikte, faşizmin koşullarının ortadan kalk-

tığını söylediği anlamını çıkarmamıza hiç gerek yoktur ve zaten tartışılan da bugünkü faşizm ortadan kalktıktan sonra, faşizmin koşullarının varolup olmadığı değildir. Tartışılan konu Türkiye'de bugünkü faşizm sorunudur. Ama faşizmi, genel özelliklerinden soyutlamak, özel bir "faşizm" olarak görmek, faşizmi, bir sınıfın iktidar biçimi olmaktan çıkarmak, ona keyfî anlamlar yüklemek demektir.

İkinci bir nokta. Yazar, Türkiye'de faşizmin, nasıl feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin damgasını taşıdığını söylerken bağışlanmaz yanılgısının özünü sergilerse, aynı biçimde, İtalya ve Almanya'daki "klasik" örneklerin de, "kapitalizmin bir üst aşamaya (emperyalizme) geçiş sürecinin damgasını taşıdığını" (*Birikim*, n° 39, s. 18) söylerken de; faşizm konusunda, yeni bir yanılgı sergiler. Birincisi ne denli yanlış ise, ikincisi de o denli yanlıştır. Eğer faşizm, Almanya'da, kapitalizmden emperyalizme *geçiş süresinin* damgasını taşıyorsa, Birinci Dünya Savaşına, emperyalist bir ülke olarak katılan, ama dünyanın yeniden paylaşılmasından yenik düştüğü için pay almadan çıkan Almanya'nın, daha o yıllarda emperyalist *olan* bir ülkenin, bundan onbeş yıl sonra, emperyalizme *geçiş süreci* içersinde bulunduğunu nasıl açıklamalı!

Üçüncü bir nokta, faşizmin lumpenproletarya diktatörlüğü olarak nitelendirilmesi konusudur. Yazımızda, faşizmi, diğer şeyler yanında, lumpenproletarya diktatörlüğü olarak da nitelemenin yanlış olduğunu söylemiştim. Yazar, "Faşizmi lumpenproletarya diktatörlüğü olarak tanımlayan hiç bir ciddiye alınmış tez, hele marksist etiketli bir tez —bildiğimiz kadarıyla— yoktur" diyor ve buraya düştüğü dipnota şu tümceyi ekliyor: "Faşist hareketlerde lumpenproletaryanın yerine özel önem veren birçok kişi vardır; ama bunların hiçbiri faşizmi bunların diktatörlüğü olarak tanımlamaz." (*Birikim*, n° 49, s. 60.)

Faşizmin lumpenproletarya diktatörlüğü olarak nitelendirilmiş olup olmamasının, kuşku yok ki, tartışılan konu açısından, pek büyük önemi yoktur. Ama Laçiner'in, bizi, bilisizlikle suçlaması açısından önem taşıdığı kadar, okurda, kendisinin ne denli bilgili biri olduğu izlenimini bırakmak özlemini taşıması bakımından da yanıtlanmaya değer.

Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili'nde E. Lewerenz, Kuzinen'in "Faşizm, Savaş Tehlikesi ve Komünist Partilerin Görevleri" s. 40'ı ve W. Pieck'in "Almanya Sovyetleri İçin Savaşıyoruz", s. 24'ü kaynak göstererek, Komünist Enternasyonalin XIII. oturumunda yapılan şu değerlendirmeyi bize iletir: "XIII. oturum, bir yandan sosyal-demokrat görüşleri, öte yandan da trotskist görüşleri ele almıştır. Her iki görüş de, faşizmi 'sınıflar-üstü devlet gücü' olarak, 'küçük-burjuva diktatörlüğü' olarak ya da 'LUMPENPROLETARYANIN DİKTATÖRLÜĞÜ' olarak değerlendirmekte ve hem proletaryayı, hem de burjuvaziyi, bu diktatörlüğün 'sadık tab'aları' olarak değerlendirmektedir."[5] Sanırım okur, benim, "Faşizm ve Türkiye/1978" adlı yazıma, lumpenproletarya diktatörlüğünü buradan aldığımı, benim yazım ile bu pasajı karşılaştırdığında görecektir.

Benim, "bilgili" görünme konusunda iddialı olmadığımı, yazılarımı okuyan okur bilir, ama bu okur gene bilir ki, bilmediğim, kaynağına güvenmediğim hiç bir terimi kullanmam, özünü kavrama olanağını ve gücünü bulmadığım konulara girmem. Ama, karşıtı hastalıklardan malul olan biri, örneğin Laçiner, bunu yapabilir. Kendi bilisizliğini, benim ne yazdığımı bilmeyecek denli bilisiz olduğumu söyleyerek bilgiçlik taslarken, ortaya koyabilir. Ve aynı nedenle de, benim, "Faşizm Üzerine Bir Deneme" (*Yeni Ülke*, n° 1) adlı yazımda, "Komintern yaklaşımının hayli iddialı bir savunucusu kimliğiyle ortaya çıktığı"mı, "derinleştirme"ler ve "açımlamalar" ile, Kominternin görüşlerine "özel katkı"da bulunduğumu, "Marx, Lenin ve özellikle Engels'ten" yaptığım alıntıları, "olabilecek en sığ biçimde, ancak bir darkafalının yapabileceği biçimde 'yorumlayıp' bunlardan ilkel şemalar çıkardığımı", "Karagöz'vari inciler saçarak", "Kominternin görüşlerini eleştirmek isteyenlere gayet cömertçe saldırı imkânları sağladığı"mı, "ancak kara mizah konusu olabilecek", "sırf teorik düşüklükle değil, ahlâki düşüklükle de malul bir metin sunduğu"mu yazabilir. (*Birikim*, n° 49, s. 57 ve 58.)

Laçiner der ki, "Böyle bir amacı olmalıdır ki, o, işe Komintern yaklaşımının temellerini açımlamakla başlamış ve

[5] E. Lewerenz, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 52.

bunun için de öncelikle Engels'in 'Zor' üzerine analizini ele almıştır. Engels'in ünlü metnini 'yorumlamaya' girişen M. Erdost, böylece Komintern yaklaşımını 'derinleştirip' 'geliştirme'ye çalışıyordu." (*Birikim*, n° 49, s. 57.) Âlemi nasıl bilirsin demişler, kendim gibi bilirim demiş, diye eski bir söz vardır, yazarın yaptığı da buna benzemektedir. Kıytırık bir yazı yazıp, kendilerinde ökelik vehmedenler, bizim içtenlikle "deneme" adını verdiğimiz yazımızın da ardında böylesine art niyetler olduğu, olması gerektiği düşüncesine kapılabilirler. Çünkü, bir kere, yazımı okuyan herkes görür ki, orada, yalnızca Komünist Enternasyonalin faşizm tanımından başka, Komünist Enternasyonal ile ilgili herhangi bir şey yoktur. Olamazdı, bu tanımın, uzun süren yılların tartışmalarının ürünü olduğunu da, ancak, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili* çevirisini okuduktan sonra öğrendim. Yazımda, yararlandığım kaynaklara bakılırsa, orada, yazımı yazdığım günlerde dilimize çevrilmemiş yalnızca Togliatti'nin kitabına gönderme vardır ve bu kitap hakkında da, ancak o yazımda yer alan pasajlar kadarından bilgim vardı. Ben, yalnızca, Komünist Enternasyonalin faşizm tanımına sahip çıktım, ne Enternasyonaldeki tartışmalar, ve ne de Enternasyonale karşı açılan kampanyalar konusunda sağlıklı bir bilgim yoktu, bilgim olmayan bir şeyi, derinleştirmem, açımlamam da sözkonusu olamazdı. Bunlar, yazarın, ancak ve ancak kendi "meşrebi"ne uygun yakıştırmalardır. Faşizme karşı yıllarca savaşım vermiş, ve savaşıma yön vermiş, bu savaşımı yengiye ulaştırmış, faşizm konusunu yıllarca, dünya devrimci hareketinin en yüksek kurullarında tartışmış insanlara, bunların neyi, ne ile tartıştığını bilmeden katkıda bulunmak, Enternasyonalin karar ve tezlerini derinleştirmek, açımlamak, benim işim olamazdı, ve dürüst olan bir yazar da, özünde bu tür amaçlar taşımayan bir yazıya kendi kişisel "katkı", "derinleştirme" ve "açımlama"larıyla, katkıda bulunamaz, böyle bir yazıyı derinleştiremez, açımlayamaz.

İkincisi, Engels'in "Zor" teorisini yorumlamaya girişmedim. Okurun bileceği gibi, Engels'in "zor" teorisi, daha sonra tarihsel olarak uyarladığı bölümleri saymazsak, *Anti-Dühring*'in üç bölümünü oluşturur. Ben, bu teoriyi *yorum-*

lamadım, bu bölümlerden, yalnızca, iki ana noktada, yazımda ele aldığım görüşleri pekiştirmek için *alıntılar* yaptım. Biri "zor"un ilerici ve gerici farklı iki niteliği; ikincisi, "zor"un iktisadî temele, iktisadî koşullara bağlı olduğudur. Bunları yazmamın nedenini de okura açıklayayım. "Faşizm Üzerine Bir Deneme" adlı yazımı yazmadan önce, Ankara'da, faşizm konusunda yapılan bir açık oturumda (bu, benim konuşmacı olarak katıldığım açık oturum değildir), Sovyetler Birliği gösterilerek "proletarya diktatörlüğü"nün de faşizm olduğu söylendi, ve gene kemalist dönem faşizm olarak nitelendi. Bu özünde yanlış olan görüşlerin bilimsel bir açıklaması olmak gerekirdi. Bu bilimsel açıklama, Engels'in zor teorisinde vardı. Orada, her "zor"un gerici olmadığı, üretici güçlerin gelişmelerinin engellerini kaldıran zorun, ilerici ve devrimci olduğu; üretici güçlerin gelişmesinin engeli olan zorun, gerici olduğu açıklanıyordu. Dolayısıyla, bir siyasal zor olan proletarya diktatörlüğü, üretici güçlerin gelişmesinin engelini kaldırdığı için, gerici değil, ilericiydi. Şimdi, Kominternin, proletarya diktatörlüğünün bir tür faşizm olmadığını açıklamaya gereksinmesi mi vardır ki, benim, bu çalışmamın, Kominternin "yaklaşımına", yani tezlerine ve kararlarına bir katkısı olsun, bu tezleri ve kararları "derinleştirsin", "açımlamış" olsun. Bu sorunlar, ancak, bizim gibi, bu konuları ve kavramları yeni öğrenmekte olan bir ülkede ve bu nedenle de her kafadan ayrı bir ses çıktığı bir dönemde, ortaya çıkar ve bu sorunları açıklığa kavuşturan çabalar, ancak o ülkede ve o dönem için pratik bir yarar sağlarlar.

İkincisi, kemalist dönemin "faşizm" olarak nitelenmesidir. Bizde, kemalist dönem, marksist açıdan yeterince irdelenmemiştir. Kemalizmin, 1923-1939 döneminde, kendi içersinde geçirdiği farklılaşmaya karşın, hangi gerici güçlere ne ölçüde, ve hangi ilerici güçlere ne ölçüde karşı bir siyasal zor dönemi olduğu da yeterince irdelenmemiştir. Bu nedenle, onun "ilerici" yönü ile "gerici" yönü karşılaştırmalı olarak ele alınmamış, ve ülke içersinde ağırlığın esas olarak feodal ideolojilere kaydığı bir ortamda, gericiliğe karşı, onun ağır basan ilerici yönünün özelliği tam olarak belirtilmemiştir. Engels açıklıyordu ki, siyasal zor, iktisadî temele, iktisadî koşullara, nüfus ve tekniğin nitelik ve niceliğine bağlı

olduğu, ve bu nedenle de üretim ilişkisine ve üretim ilişkisinin gelişme düzeyine, bu üretim ilişkilerinin temsil edildiği sınıflar arasındaki karşıtlığa bağlıdır. Faşizm, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının diktatörlüğü olduğuna göre (Laçiner'in, Kominternin bu tanımına katılmayıp, ayrı düşünmesi bizi burada hiç mi hiç ilgilendirmiyor), mali-sermayenin oluşmadığı, emperyalizmin oluşmadığı bir ülkede ve dönemde, yani kemalizmin egemenliği döneminde, siyasal zorun, niteliği gerici de olsa, —ki ben bu kanıda değilim— faşizm olamayacağı belirtilmek istenmiştir. Yazımın satırlarında belirtilmeyen amaçlar bunlardır. Bunların, Kominternin bu konuları çok aşmış tezlerine ve kararlarına bir katkı olabileceği hiç bir biçimde düşünülemez.

(6)

Faşizmin tanımının önemi ve yazarın faşizme karşı savaşımda önderlik ve ittifak sorunu gibi iki ayrı sorunu birbirine karıştırmasına gelince. Laçiner, bir yerde "Bay Erdost'un TEMEL İDDİASI, 'Malatya Olayı...' yazısında öne sürülen görüşlerin altında 'yanlış faşizm tanımı'nın yer aldığı"nı (s. 81) söyler, bir başka yerde, şunları yazar: "Bay Erdost ..., hem yanlış tanım = ihanet denklemini kurup, oldukça keskin lâflar ediyor; hem de adına konuştuğu 'proleter devrimci'lerden daha farklı faşizm tanımlarına sahip 'demokratik ve ilerici'lerle sıkı sıkıya işbirliğinden yana. Bu işbirliği için doğru tanımda birleşme koşul olmadığına göre o gayetle keskin 'ihanet'li lâfların hangi pratik anlamı var? Eğer 'ihanet'li sözler doğru ve önemli ise, bu durumda, ihanet potansiyeli sayılması gereken 'demokratik ve ilerici'lerle ittifak neden? Yok ittifak doğru, önemli ve tanım beraberliği koşul değilse, 'ihanet'li keskinliğin yeri ne?" (*Birikim*, n° 49, s. 60.)

Konuyu daha berrák olarak ele alabilmek için, bazı ön bilgileri burada yinelememizin gereği var:

Faşizmin tanımındaki yanlışlıkları mutlak olarak ihanet ile özdeşleştirmeyi kimse düşünmemiştir. Ama faşizmin tanımı, faşizmin özsel sınıfını değil, bu sınıfın kendisine bir kitle tabanı edindiği sınıf ve katmanları —ki bunlar esas olarak emekçi sınıf ve katmanlardan oluşur— faşizmin özsel

sınıfı olarak ele alıyorsa, orada, faşizme karşı savaşımda, faşizme karşı savaşacak sınıf ve katmanlardan, faşizmin özünü oluşturan sınıf gizleniyor, ve faşizme karşı savaş, bir ülkede ve belirli bir dönemde de olsa kapitalistleşme sürecini pompalamaya indirgeniyorsa, kuşku yok ki, burada, tanım yanlışlığı ile ihanet özdeşliği kurulur. Yanlış tanım var ve yanlış tanım var. "Oha var öküzü durdurur, oha var zelveyi kırdırır." İkisi de yanlış tanımdır, ama biri faşizmin sınıfsal niteliğini değil, bu sınıfın içinde yer alan kesimi, ya esas çizgileriyle belirlemez, ya da bunu farklı terimlerle ifade eder. Burada da bir tanım yanlışlığı sözkonusudur. Ama faşizmin hizmet ettiği sınıfı gözardı ederek, onun kitle tabanım, faşizmin sınıfsal niteliği olarak koydunuz mu, faşizme karşı savaşan sınıf ve katmanlardan, esas hedef gizlenmiş, onun kitle tabanı, faşizmin sorumlusu sınıf ve katmanlar olarak gösterilmiş olur.

Kominternin, *Birikim* yazarları tarafından kesinlikle yanlış bulunduğu belirtilen (*Birikim*, n° 49, s. 57) tanımını bir kez okuyalım: faşizm, mali-sermayenin, en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlarının açık terörcü diktatörlüğüdür. Lenin, emperyalizmi, kapitalizmin egemenliği olarak değil, mali-sermayenin egemenliği olarak niteliyordu. Faşizm, bu mali-sermayenin, en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlarının açık terörcü diktatörlüğüdür. Kominternin tezlerinde ve kararlarında belirtildiği gibi, faşizm, mali-sermayenin bu en saldırgan kesimi, kitle tabam oluşturmak amacıyla küçük-burjuvaziye güven vermeye çalışır, küçük-burjuvazi içersinde kendisine bir kitle tabam sağladıktan sonra, köylülere, küçük esnafa, memurlara ve özellikle büyük kentlerdeki sınıf-dışı öğelere yönelir, işçi sınıfı içersine sızmaya çalışır.[6] Faşizmin sınıfsal niteliği ile kitle tabanının bağlantısının da tartışıldığı XIII. oturumda, Kuzinen, faşizmin sınıfsal niteliği ile faşist kitle eylemlerinin sınıfsal bileşiminin kesinlikle birbirine karıştırılmaması gerektiğini belirtiyor ve faşist kitle eylemlerinin toplumsal bileşiminin, faşizmin sınıfsal niteliğini hiç bir zaman belirlemediğini vurguluyordu. "Asıl önemli olan —diyor Kuzinen—, faşizmin hangi sınıfsal

[6] E. Lewerenz, *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, s. 31, 62.

politikayı uyguladığı ve hangi sınıfa hizmet ettiğidir."[7] Aynı oturuma katılan Alman, İtalyan, Polonya ve Bulgar delegeleri, faşistlerin, kendilerine şu ya da bu ölçüde bir kitle tabanı oluşturmada hangi yöntemlerle başarı kazandıklarını ortaya koyuyorlar ve "faşistlerin iktidarı ele geçirmelerinden önceki, sözde anti-kapitalist vaatleri ile iktidarı ele geçirdikten sonra uyguladıkları gerçek politika arasındaki farka ve özellikle bu toplumsal demogojiye dikkati çekiyorlar"-dı.[8] Oturumda, terörcü diktatörlük ile faşizmin kitle tabanı arasındaki ilişkilerin her ülkede farklılığına değiniliyor, Kolorov, faşizmin, küçük-burjuva ve köylülük içinde kendisine bir kitle tabanı yaratmada başarılı olduğunu, ancak bu katmanların kesinlikle geri dönülmez bir biçimde faşizme bağlı olmadığını, tersine, bunları, komünist partilerin daha güçlü ve daha örgütlü olarak etkileyebileceğini, ve işçi sınıfının müttefiki haline getirebileceğini söylüyordu. Kuzinen ise, faşizme karşı savaşım açısından faşist kitle eylemlerin *parçalanmasının* taşıdığı önemi belirtmekteydi.[9]

Eğer, faşizme karşı savaşımın sınıfsal özünü Komintern'nin tanımından, tezlerinden ve kararlarından belirlemek gerekirse, o zaman, şöyle düşünüleceği açıktır: faşizm, halk düşmanıdır, başta işçi sınıfı olmak üzere, emekçi sınıf ve katmanların düşmanıdır; onların demokratik hak ve özgürlüklerini, terörcü yöntemlerle bastırır, onların toplumsal olarak ve sınıf olarak gelişmelerini, bireysel olarak gelişmelerini ve demokratik haklarını kullanmayı silahlı zor kullanarak önler, engeller, ortadan kaldırır. Faşizme karşı savaşımın sınıfsal özü, faşizmin hangi sınıfa hizmet ettiğine ve hangi sınıfların çıkarını çiğnediğine göre belirlenir. Sınıfsal politikası açısından faşizm, mali-sermayeye, mali-sermayenin en emperyalist, en gerici, en şoven kesimlerine hizmet eder. Öyleyse, düşman odur. Faşist kitle eylemlerine katılan, faşizme kitle tabanı oluşturan sınıf ve katmanlar değildir. Yani her şeyden önce, faşizme kitle tabanı oluşturan küçük-burjuvalar, köylüler, küçük esnaf, memur, öğrenci gençler, ve hatta işçiler, faşizme karşı savaşımda, düşman değildir.

[7] Bkz: agy, s. 62 ve 63.
[8] Bkz: agy, s. 63.
[9] Bkz: agy, s. 64 ve 65.

Bunlar, dönülmez biçimde faşizme bağlı değildir. Kitle tabanına karşı savaşımı, biri faşist kitle eylemlerinin parçalanmasına çalışarak cephesini daraltmak ve öteki faşizme kitle tabanı oluşturan unsurların kendi sınıfsal çıkarları ile faşizmin sınıfsal niteliği arasındaki karşıtlığı bu yığınlara örgütlü ve güçlü bir biçimde götürmek, bu yığınları, mali-sermayeye hizmet eden siyasal kadrosundan koparmak, bunları, işçi sınıfının müttefikleri haline getirebilmektir.

Faşizm, burjuvazinin değil, bu sınıfın en üst kesiminin, mali-sermayenin diktatörlüğüdür. Birincisi, ortalama kâr ile yetinmeyen tekelci burjuvazinin azami kârını tehlikeye düşüren sınıf-bilinçli işçilerin sendikal savaşımlarını (grev ve toplu sözleşme) daraltarak, gerileterek ya da ortadan kaldırarak azami kârı süreklilendirme dürtü ve gereksinmesinden; ikincisi, işçi sınıfının siyasal savaşımının, kendi varlığı için bir tehlike oluşturduğunu gördüğü zaman, burjuva demokratik yöntemlerle yönetemediği zaman, demokratik yönetimi ortadan kaldırmak ya da işlemez hale getirmek ister. Toplum içersinde demokratik hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesini silahlı zor yoluyla engelleyerek; devrimci, demokrat ve ilerici kitle, meslek, sınıf örgütlerinin faaliyetlerini zor yoluyla gerileterek; demokratik kurumların ya demokratik işlerliğini zor yoluyla durdurarak ya da bu kurumları ortadan kaldırarak, birbirlerinden farklı ülkelerde, farklı sıralar ve farklı süreçler izleyerek, faşizmi gerçekleştirmeye çalışır. Bu siyaset, esas olarak mali-sermayenin çıkarlarına hizmet eden bir siyasettir; ve bu siyaset, özünde işçi sınıfına, onun sendikal örgütlerine, sınıf örgütlerine, siyasal partilerine, onun ideolojisini ya doğrudan savunan ya da demokratik haklar biçiminde dolaylı olarak koruyan demokratik meslek, gençlik kitle örgütlerine karşı bir siyasettir. Ve onun içindir ki, faşizme karşı, en tutarlı, en kararlı ve sonal savaşımı, işçi sınıfı, ve onun ideolojisi belirler. Ülke ölçeğinde organize demokratik örgütler, bir yandan faşistleştirme hareketinin engellerini, ve öte yandan faşizm ile savaşımda işçi sınıfının müttefiklerini, desteklerini, yan güçlerini oluştururlar. Bir ülkede burjuva demokratik kurumlar ne denli sağlamlaşmış ve ne denli etkin ise, bunlar, faşistleştirme hareketini o denli güçleştirir ve faşizme o denli engel oluşturur-

lar. Bu bakımdan, işçi sınıfının sendikal örgütlerinin bulunmadığı, ilerici siyasal örgütlerin gelişkin olmadığı, demokratik örgütlerin varlığını pek duyurmadığı, demokratik kurumların tam bir etkinlik kazanmadığı yerlerde ve bölgelerde, faşizm, gerici küçük-burjuva ideolojisini bir araç olarak kullanarak, küçük-burjuva, esnaf, memur, gençlik, köylü ve sınıf-dışı kalmış unsurlar üzerinde etkili olarak, onları daha kolay kendi tarafına kazanabilir.

Kuşku yok ki, Kominternin, faşizm konusundaki tezleri ve kararları, bir çırpıda ortaya çıkmamıştır. Faşizm olgusunun yükselişi ile birlikte, faşizmin değişik ülkelerde boy vermeye başlaması ile birlikte ve bu süreç içersinde doğup gelişmiştir faşizmin tahlili. Faşizmin tartışıldığı en önemli oturum 1933 yılının son aylarında yapıldı. Bugün, faşizm konusunda, 1933'te varılan vargılara varmak, doğaldır ki, çok daha kolaydır, ama faşizmin Avrupa'nın göbeğinde yükselmeye başladığı ve dış saldırılarına henüz başlamadığı, yazgısının tarihsel olarak belirlenmediği bir zamanda, faşizmi, büyük bir enerji ile tahlil eden, işçi sınıfına ve insanlığa unutulmaz hizmetlerde bulunan bu devrimcilere, işçi sınıfı kadar, tüm emekçi sınıf ve katmanlar yalnızca ve yalnızca minnet borçludurlar. Bu tezler ve kararlar, kuşkusuz gelişen koşullarda, yeni tarihsel olgularla, geliştirilir, *kusurlar varsa düzeltilir*, bu ayrı bir şeydir. Ama Kominternin "yaklaşımına", kendilerine "marksist" deme cüretini gösteren daha ne oldukları belirsiz kişiler, "kesinlikle yanlış" flamasıyla çıkarsa, orada, sinsi bir "otorite" düşmanlığından başka bir şey yok demektir. Bu otorite düşmanlığı, marksizmin değil, anarşizmin yükseldiği yerde kabarır.

Şimdi gene, o satırları arasında dolanırken gerçekten insana pis bir şey karıştırıyormuş duygusunu veren Laçiner'in "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısına dönmenin gereği var.

Faşizm, hemen her yerde, küçük-burjuvazinin gerici ideolojilerinden biri olarak "anti-kapitalizm"i kullanmıştır. Çünkü, kapitalizmin yolunu açan ilkel birikim sürecinde olduğu gibi, kapitalizm, ayakları üzerinde durmaya başladıktan sonra da, daha geniş boyutlarda mülksüzleştirmeye devam eder. Kapitalizm, küçük-burjuva unsurların, kendi eme-

ğiyle geçimini sağladığı için bir yanıyla emeğe, ve emeğini kendisinin sahip olduğu üretim araçları üzerinde gerçekleştirdiği için bir yanıyla sermayeye dönük olan bu unsurların büyük bir kısmını mülksüzleştirerek proletaryanın saflarına atar; küçük bir kısmı ise, sermayesinin emeğine ağır bastığı ölçüde, burjuvazinin alt basamaklarına tırmanır. Bu nedenledir ki, emek ve sermaye gibi, eğik ve kaygan zeminin üzerinde sürekli kayan ve tırmanan ve daha çok proleterleşme eğrisine giren küçük-burjuva unsurlar, küçük-burjuva bilinçli unsurlar, bir yandan proleterleşme korkusunu ve tedirginliğini ve öte yandan, kendilerini mülksüzleştiren kapitalizme karşı duydukları öfkeyi bir arada yaşarlar. Bu mülksüzleşme, toprakta küçük özel mülkiyetin daha yaygın ve tarımsal alanların doğal verimliliğinin daha yüksek olduğu bölgelerde daha az bir hızla, ama buna karşın, toprakta büyük özel mülkiyetin ve özellikle de feodal büyük mülkiyetin ağır bastığı bölgelerde, ve bundan ayrı olarak toprağın doğal verimliliğinin daha düşük olduğu bölgelerde daha büyük bir hızla meydana gelir. Bu nedenledir ki, mülksüzleşme, feodal birimlerin çözülüşünde daha hızlı olduğu gibi, büyük toprak mülkiyetinin ağır bastığı bölgelerde de, gerek emekçi nüfustaki artış ve gerek kapitalist tarım işletmelerinin, bu feodal birimlerin dışarı attığı nüfusu soğurması nedeniyle, Çukurova'da daha çarpıcı bir biçimde kendini gösterir.

"Anti-kapitalizm", faşizmin sınıfsal ideolojisi değildir, ama faşizm, küçük-burjuva unsurlar karşısına, nasıl her ülkenin özelliklerine göre farklılık gösteren gerici küçük-burjuva ideolojilerle çıkarsa, ve nasıl bu gerici küçük-burjuva ideolojiler, "Faşizm Üzerine Bir Deneme" (*Yeni Ülke*, n° 1) adlı yazımızda tarihsel kökleriyle açıklamaya çalıştığımız gibi, Türkiye'de özel olarak moskof düşmanlığından kaynaklanan anti-komünizm, panturancılıktan kaynaklanan ırkçılık ya da şoven-milliyetçilik, panislamizmden kaynaklanan mezhepçilik ise, genel olarak da anti-kapitalizmdir. Kominternin XIII. oturumunda, Alman, İtalyan, Polonya ve Bulgar delegeleri, faşistlerin, iktidarı ele geçirmelerinden önceki, sözde anti-kapitalist vaatleriyle, iktidarı ele geçirdikten sonra uyguladıkları gerçek politika arasındaki farka ve

özellikle bu toplumsal demagojiye dikkat çekiyorlardı.[10] Bir başka deyişle, anti-kapitalizm, faşizmin sınıf ideolojisi değildir, faşizmin kendisine kitle tabanı edinmek için, demagojik sloganıdır. Kuşku yok ki, bu aldatmacaya, ancak anti-kapitalizmden çare uman ve proleterleşmekte olan ve proleterleşmeyi bir yıkım olarak gören küçük-burjuva unsurlar kendilerini kaptırabilir. Bunlar, ayrıntılı olarak, "Faşizm Üzerine Bir Deneme" adlı yazımızda anlatılmaya çalışılmıştır. Yalnız burada birkaç noktaya dikkat çekmek gerekir: Birincisi. Köylülük içinde proleterleşme eğrisi, büyük toprak mülkiyetinin ağır bastığı yerlerde, özellikle feodal toprak mülklerin bulunduğu yörelerde, küçük toprak mülkiyetinin ağır bastığı yörelere göre, daha kitleseldir ve daha hızlıdır. İkincisi. Proleterleşme ile birlikte, aynı toprakta, bir ücretli-işçi olarak ya da yakınındaki bir kapitalist işletmede ücretli-işçi olarak çalışma olanağı içersinde bulunan unsurların, proleterleşmeye duydukları tepki ile, bu olanakları kendi yöresinde bulamayan, geleneksel yaşayış tarzından olduğu kadar, ailece bir yıkım ve göçüş ile karşı karşıya kalanların, yeni sınıfının kendisine bir geçim olanağı sağlayana değin, birkaç kuşağın acılı ve ısdıraplı yaşamının önsezilerinden kaynaklanan proleterleşmeye duyulan tepkiler, birbirlerinden oldukça farklıdır. Üçüncüsü. Bu proleterleşme, yalnızca feodalizmden kapitalizme geçişin sonucu değil, özünde, her ikisi de, mülksüzleşmenin sonucudur. Biri kapitalizmin yolunu açan süreçtir, ve öteki, kapitalizm, ayakları üzerinde doğrulduktan sonra da aynı süreci daha büyük boyutlarda gerçekleştirmeye devam eder. İkisi de, özünde, aynı iktisadî gelişmenin değişik aşamalarındaki, aynı görüngüsüdür (fenomenidir).[11] Bu ikisini birbirinden ayrı şeyler olarak ele almak, ve hele Batı Anadolu'da, feodalizmden kapitalizme geçildiğini söyleyerek, tarımda mülksüzleşme sürecinin tamamlandığı anlamına gelebilecek yorumlarda bulunmak, ne sermayenin ilkel birikimini, ne de mülksüzleşme sürecinin sanayi sermayesinin tarımı tüm olarak ele geçirene değin artan boyutlarda devam edeceğini bilmemek demektir. Ve birinde (yani

[10] *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili*, s. 63.

[11] Bkz: Muzaffer Erdost, "Türkiye'de Küçük Köylülüğün Sermaye Tarafından Sömürülmesi Üzerine", *Yeni Ülke*, n° 7, s. 100-103, 141-142.

Doğu Anadolu'da) mülksüzleşme süreci devam etmektedir, diğerinde (yani Batı Anadolu'da) tamamlanmamıştır anlamına gelebilecek bir yorum, "marksçılık" değil "maskaracılık"tır.

Gene burada birkaç noktaya daha dikkati çekmek gereği var: Biri, faşizmin gerici küçük-burjuva ideolojisini, kendi sınıf ideolojisi olmadığı halde, kullanması, yani faşizmin ikiyüzlülüğüdür. İkincisi, kendisi nesnel olarak proleterleşmekte olduğu halde (gene bu konuda "Faşizm Üzerine Bir Deneme" adlı yazıma bakılsın) küçük-burjuva bilinci taşıması, küçük-burjuva olarak varlığını koruması, ya da proleterleştiği halde küçük-burjuva olma özlemini taşıması, bu küçük-burjuva bilinci, yeni katıldığı işçi sınıfı saflarına taşımasıdır. Üçüncüsü, gerek küçük-burjuva unsurların proleterleşme yazgılarının kaçınılmaz olduğu, gerek hâlâ küçük-burjuva bilinci taşıyan ve ama işçi sınıfı saflarına katılmış unsurların kendi sınıf-bilincine varmaları sorunudur.

Eğer biz, küçük-burjuva unsurların, kapitalistleşme süreci içersinde proleterleşerek, bunların, faşizmin, anti-kapitalizm sloganının etki alanı dışına konumu gereği çıkacağını, ve faşizmin kitle tabanı olmaktan çıkacağını düşünürsek, hem bu sürecin uzun yıllar alması ile birlikte (çünkü zorla toplu mülksüzleştirmelerin olmadığı yerde bu çok uzun yıllar alır) faşizmin gelişmesine boyuneğmiş, hem faşizmin, nesnel olarak kendi sınıf bilincine sahip olmayan ve ama öznel olarak küçük-burjuva bilinci taşıyan işçilerle birlikte, işçi sınıfı içersine akışını da gözönünde tutmamış oluruz. Ve eğer biz, Laçiner'in (Kominterne karşı çıkan ve küçük-burjuva diktatörlüğünü savunanlara omuz verircesine) söylediği gibi, "küçük-burjuvazinin faşist harekete katılışını, mali-sermayenin 'aldatma' vb. girişimlerinden bağımsız olarak ele al[ır], katılış nedenini BİZZAT 'KÜÇÜK-BURJUVA' KONUM VE 'VAROLUŞ'UN KENDİNDE aramak gerek[tiğini]" (*Birikim*, n° 49, s. 67) düşünürsek, o zaman, küçük-burjuvazinin konum ve varoluş nedeniyle, yani kaçınılmaz olarak faşist harekete katıldığını ve ancak bu konum ve varoluş nedeni ortadan kalktıktan sonra, faşist hareketten kopacağını düşünebiliriz. Laçiner'in, burada, bizim için yazdığı sözleriyle söyleyelim: "Bu ise onun faşizm tartışmalarından zerrece bir şey anlamadığını gösterdiği gibi, kendi düz mantığı-

nın sonuçlarını düşünmek zahmetine bile girmediğini gösterir." (*Birikim*, n° 49, s. 61.) Bir kere, "faşizm tartışmalarından zerrece bir şey anlamadığını gösterir", çünkü, faşizmi, "küçük-burjuva diktatörlüğü" olarak niteleyenleri utangaç bir biçimde "korumak" ile "savunmak" arasında sallanan bu yazar, faşizmi küçük-burjuva diktatörlüğü olarak nitelemenin mantıksal sonucundan, faşizme karşı savaşım verenlerin, savaşımın, bu diktatörlüğün sınıfsal özüne yöneltileceğini "önermemişlerdir" vargısına varıyor. Küçük-burjuva diktatörlüğü demek, her şeyden önce, küçük-burjuvazinin sınıfsal çıkarını ve egemenliğini gözeten siyasal iktidar demektir. "Küçük-burjuva diktatörlüğü" teriminin, küçük-burjuvazinin çıkarını ve egemenliğini ifade etmesi açısından, her şeyden önce burjuvazinin çıkarını ve egemenliğini gözeten "burjuva diktatörlüğü" teriminden, her şeyden önce proletaryanın çıkarını ve egemenliğini gözeten "proletarya diktatörlüğü" teriminden, farklı bir anlamı olamaz; yani "küçük-burjuva diktatörlüğü" terimi, kendiliğinden küçük-burjuvazinin sınıf olarak çıkarını ve egemenliğini ifade eder. Bundan farklı bir kavram, farklı terimlerle ifade edilmek gerekir. İkincisi, "kendi düz mantığının sonuçlarını düşünmek zahmetine bile girmediğini gösterir", çünkü, eğer faşizm küçük-burjuvazinin diktatörlüğü ise, yani küçük-burjuvazinin sınıfsal çıkarını ve egemenliğini temsil ediyorsa, faşizme karşı savaşım, faşist siyasal iktidara yönelirken, onun çıkarını ve egemenliğini temsil ettiği sınıfa karşı yönelmiş olur, ve faşizme karşı savaşım, *özünde* bir sınıf savaşımı olduğuna göre, bu diktatörlüğün temsil edildiği sınıfa karşı bir savaşım olmak gerektiği kendiliğinden anlaşılır bir şeydir. Bu ise, faşizmin sınıfsal özünü, mali-sermayeyi, günümüzde ve ülkemizde emperyalizmi, gözardı etmek, örtmek, gizlemek sonucundan başka bir sonuca varmaz. Bugün, faşizmin tanımında ve tahlilinde, mali-sermayeyi, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarını, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkeler sözkonusu olduğunda emperyalizmi, emperyalizmin komuta mevkiinde bulunan unsurlarını gözardı etmek, örtmek, gizlemek, yeni-trotskizmden başka bir şey değildir. Yeni-trotskistlerin, Trotski'yi şu ya da bu sözleriyle eleştiriyor olmaları, onların, bir ideoloji olarak trots-

kizmle karşıtlık içersinde olduklarını ortaya koymaz. Nasıl, biri, kendisine "marksist" demekle marksist olamazsa, trotskist değilim demek, onu trotskist olmaktan kurtaramaz. Tek bir ülkede sosyalizm kurulamaz sözlerini eleştirmek, ama yerine, bir köylü ülkesi olan Rusya'da sosyalizm kurulamazdı sözlerini koymak, bir ideoloji değişikliğinden değil, aynı ideolojinin yenileştirilmesinden başka bir şey değildir. Bunun gibi, faşizm konusunda da, yeni-trotskizmin genel ölçütü, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarını, emperyalist denetim ve komuta merkezini gözardı etmek, gizlemektir. Yeni-trotskizm budur, ve bunun ideolojisini savunanlar, sürdürenler yeni-trotskisttir, başka bir şey değil.

Yazarın utangaç bir biçimde "korumak" ile "savunmak" arasında sahip çıktığı, faşizmi küçük-burjuva diktatörlüğü olarak niteleyenler ya da kendilerine bu tür iddialar yöneltilenler, gene yazara göre, "küçük burjuvaların faşist hareketlere katılışlarını, hatta onu [faşizmi] bir hareket olarak OLUŞTURUŞLARINI; kendilerinin —dış bir etkenin aldatmasına, kandırmasına GEREK olmadan— İRADİ BİR SEÇİŞLERİ olarak kabul etme[ktelermiş]." (*Birikim,* n° 49, s. 61.) Yazardan daha yukarıya aktardığımız alıntılarla birlikte özetlersek, demek ki faşizmi küçük-burjuvazinin diktatörlüğü olarak niteleyenler ya da kendilerine "benzeri iddialar yöneltilenler", küçük-burjuvaların, küçük-burjuva oldukları için, sınıfsal konumları, sınıfsal nitelikleri gereği, sınıfsal varoluşları gereği, iradî seçişleri sonucu olarak faşist harekete katılırlar, ve bundan da önemlisi, hatta faşizmi bir hareket olarak oluşturmalarının asıl nedeni budur. Asıl nedeni bu olduğu zaman, yazar, eğer "kendi düz mantığının sonuçlarını düşünmek zahmetine" girseydi, faşizme karşı savaşımın, özünde, faşizmi yaratan sınıfsal varlığına yönelik olacağı sonucunu da çıkarırdı. Bu sonucu çıkaramamasının nedeni "diyalektik" düşünüşünün sonucu değil, "eğri" mantığının, yani mantıksızlığının sonucudur, başka da bir şey değil.

Burada biraz duralım. Çünkü, yazar, faşizmi küçük-burjuva diktatörlüğü olarak niteleyenleri utangaç bir biçimde "korur" ya da "savunur"ken, bu tahlilleri çürütecek eleştirileri, kendi üzerinden aşırtacağı "ince" bir uslüp ile konuya

yaklaşmaktadır. Çünkü, yazar, faşizmi küçük-burjuva diktatörlüğü olarak niteleyenlerle yalnızca Kominternin görüşlerine karşı olmak anlamında bir kenetlenme içersinde değildir, kendi yazısının özsel içeriği de aynı temele dayanmaktadır.

Yazar, faşizmi küçük-burjuva diktatörlüğü olarak niteleyenlerin, küçük-burjuvaların faşist harekete katılışlarının nedenini, hatta faşizmi bir hareket olarak oluşturmalarının nedenini, onların küçük-burjuva olarak varoluş nedenine bağlayanların görüşlerini yadsıyanlar için şunları yazar: "Bu anlayışlara karşı olanlar, faşizm 'finans-kapitalin en emperyalist unsurlarının diktatörlüğüdür' diyenler ise, faşist hareketlere küçük-burjuva katmanlarının katılışını; 'aldatma', faşist demagojinin etkili temaları başarılı kullanması vb. nedenlerle açıklarlar ve dolayısıyla diğerlerinin asıl nedeni küçük-burjuva konumun kendisinde bulan yaklaşımlarını yadsırlar." (*Birikim*, n° 49, s. 61.)

Faşizmi küçük-burjuva diktatörlüğü olarak niteleyenlerin görüşlerini kesinlikle yanlış bulan Komintern — Kominterni yadsıyanların faşizmi küçük-burjuva diktatörlüğü olarak nitelemesi ve Kominternin "yaklaşımı"nı kesinlikle yanlış bulan Laçiner — Kominterni yadsıyanların yadsıyanlar olarak kenetlenmesi. Elbette yalnızca bu değil. Laçiner'in "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısında, bugün Türkiye'de, faşizmin, faşist hareketin kapitalistleşme ile birlikte, eski geleneksel egemen ve üstün konumlarını yitirmekte olan sünni-türk kesimlerin, bu konumlarını yitiren kesimlerin tepkisinden kaynaklandığını, varoluş nedeninin bu olduğunu, bu olgunun ürünü olduğunu söylerken, aynı şeyi söyler.

Ne var ki, yazar, burada da kalmaz, kapitalistleşme sürecini, feodal birimlerdeki kast sistemini çözüştürdüğü, köylülük içersinde sınıflaşmayı başlattığı, ve bu sınıflaşma içersinde, proleterleşmekte olan unsurların, faşizmin kendine kitle tabanı edinmesinin koşullarını taşıdığını değil, bunların sünni-türk kesimi içinde bulunmuş olmaları zorunluluğunu ileri sürer. Etnik ve dinsel açıdan türdeş-olmayan (heterojen) yörelerde, geleneksel olarak üstün konumlarını yitiren sünni-türk kesim, kapitalistleşme süreci içersinde, bu

üstün konumunu yitirişinden duyduğu tepkiyi, alevi-kürt kesimine yönelttiği, ve "düz mantık" sonucu, bugün Türkiye'de faşist hareketin bu olgunun ürünü olduğunu söylediği halde, etnik ve dinsel açıdan türdeş (homojen) olan yörelerde, örneğin Batı Anadolu'da, konumları sarsılan sınıf ve katmanların, tepkilerini yükselen sınıf ve katmanlara, yani burjuvaziye yönelttiklerini söyler. "Halkı etnik-dinî açıdan homojen olan yörelerde kapitalizmin gelişmesiyle ekonomik-toplumsal konumları sarsılan sınıf ve zümreler, bu durumdan kaynaklanan tepkilerini, yükselen sınıf ve zümrelere yöneltirler." (*Birikim,* n° 39, s. 16.) Halkın etnik ve dinsel açıdan türdeş olduğu yerlerde, proleterleşme eğinimine girmiş bulunan unsurların tepkisi burjuvaziye yöneldiği için, bu unsurlar faşizme kapalı kalmış ya da faşizmi bir hareket olarak oluşturmamışlardır. Oysa, durumları sarsılan sünni-türk unsurlar ise, tepkilerini, durumlarını güçlendirmekte olan alevi-kürtlere yönelttikleri için faşist harekete katılmışlar ya da faşizmi bir hareket olarak oluşturmuşlardır.

Şimdi, yazarın "düz mantığı" izlenirse, buradan, "faşizm denen hiç"e varılabilir; ama diyalektik düşünenler, buradan, şu sonucu çıkarırlar: peki, faşizme karşı savaşım kime yöneltilecektir? Faşizmi oluşturan sınıfa. Bu ise, türdeş olmayan (heterojen) yörelerde yaşayan ve geleneksel üstünlüklerini artık koruyamayan sünni-türk unsurlardan oluşmaktadır. Faşizm, küçük-burjuva gerici ideolojileri kullanarak, nasıl sünnilerin alevilere karşı mezhepçiliğini, ve nasıl Türklerin Kürtlere karşı şoven-milliyetçiliğini besliyor ve kışkırtıyorsa, şimdi, faşizme karşı savaşanlara, yazar, faşizme karşı savaşım öneriyorsa eğer, aynı gerici küçük-burjuva ideolojilere dayanan, ve bu kez sünniler ve Türklere karşı savaşım önermiş olmuyor mu? Mezhep savaşımının yerine mezhep savaşı, ırkçı savaşımının yerine ırkçı savaşım. Yazar, hemen yaygarayı basabilir "bir marksist"in böyle bir şey söyleyemeyeceğini, kendisine iftira edildiğini yazabilir. Ama sonuç değişmez, sorunu koyuşundan bu sonuç çıkar. Esasen, yazara göre, böyle bir savaşıma da gerek yoktur, çünkü zaten, kapitalizmin gelişmesi, bugün Türkiye'de faşist hareketin ilk evresini kapamaktadır. Kendisine "marksist" diyebilen bu yazarın, şu pasajlarını, burada bir kez daha

yineleyelim: "MHP, bugünkü İDEOLOJİK-POLİTİK KİMLİĞİNİ, YAPISINI OLUŞTURAN SÜRECİN, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin geleneksel —feodal— yapıyı değişime zorlamasının ürünü olan karmaşık geçiş sürecinin tamamlanmaya başlaması ile birlikte, bugüne kadar sağladığı TOPLUMSAL DESTEĞİ DE YİTİRECEĞİ bir 'İNİŞ DÖNEMİ'NE girmiştir." Ve biraz aşağıda da şu satırlar okunur:

FAŞİST HAREKET, (...) kendisine kitle desteği sağlayan toplumsal kesimlerin, kapitalizmin gelişmesi süreci içinde ister istemez 'kader'ine razı hale gelmesiyle 'KİTLE DESTEĞİ'Nİ YİTİRMEYE başlamıştır." (*Birikim*, n° 39, s. 23.)

Peki ama, Kominternin "yaklaşımlarını" kesinlikle yanlış bulan bu yazar, faşizmin sınıfsal niteliği açısından malisermayeyi, mendil cebine sokar gibi gizleyen, ve arada bir pis salgılarını silmek için çıkaran bu yazar, Kominternin tanımı yerine herhangi bir tanım getirmiyor, faşizme karşı savaşımın, kim ve kimler tarafından ve kime karşı yapılacağını söylemiyor. Okurun, onun "tahlil"lerinden çıkarabileceği tanımın ne olabileceğini ise yukarda sergiledik, ve bu tanımın ihanete varan yanlış bir tanım olduğunu belirttik. Onun "tahlillerinden", faşizme karşı savaşımda, faşizmin sınıfsal niteliğini, esas hedefi sakladığı için ihanetten başka bir şey çıkmaz.

Onun içindir ki yazar, faşizmin tanımı ile devrimci sınıfın faşizme karşı savaşımda demokratik cephe oluşturma sorununu özdeşleştirerek, aklı sıra bizi eleştirmeye kalkışır. Şöyle yazar: "Bay Erdost ise, hem yanlış tanım = ihanet denklemlerini kurup, oldukça keskin lâflar ediyor; hem de adına konuştuğu 'proleter devrimci'lerden daha farklı faşizm tanımlarına sahip 'demokratik ve ilerici'lerle SIKI SIKIYA BİR İŞBİRLİĞİNDEN yana. Bu İŞBİRLİĞİ için doğru tanımda birleşme koşul olmadığına göre o gayetle keskin 'ihanet'li lâfların hangi pratik anlamı var? Eğer 'ihanet'li sözler doğru ve önemli ise, bu durumda, ihanet potansiyeli sayılması gereken 'demokratik ve ilerici'lerle ittifak mıdır? Yok ittifak doğru, önemli ve tanım beraberliği koşul değilse, 'ihanet'li keskinliğin yeri ne?" (*Birikim*, n° 49, s. 60.)

İlkin. Yazıma birkez daha gözgezdiriyorum, dalgınlık sonucu, Kominternin ustalarının önemle vurguladığı "işbir-

liği" ile "güçbirliği" arasındaki farkı bilmeme karşın, "işbirliği" diye bir sözcük kullanıp kullanmadığıma bakıyorum. Ama bir "işbirliğinden", hele "sıkı sıkıya bir işbirliğinden" değil, işçi sınıfının, küçük-burjuvazi ile *ittifakından*, zorunlu *güçbirliğinden* sözettiğimi okuyorum. Hele Laçiner'in "proleter-devrimci", "demokratik ve ilericiler" üçlüsünün geçtiği yerlerde, değil ki "işbirliğinden", bir ittifaktan bile sözetmemişim. Şöyle: başta devrimci işçi sınıfı olmak üzere, devrimci, demokrat, ilerici sınıf ve katmanları, faşizme karşı savaşımda pasifliğe zorlamaktadır" (s. 13) ve diğeri: "Proleter devrimcileri, demokratları, tüm ilerici sınıf, katman ve kişileri, edilginliğe (pasifliğe) açık bir çağrıdır bu." (s. 24.) Burada, okur görür ki, faşizme karşı emekçi sınıf ve katmanlar arasmda bir ittifaktan, zorunlu güçbirliğinden sözedilmiştir, işbirliğinden değil. Burada, okur görür ki, proleter devrimciler, demokratlar, ilericiler arasında bir işbirliğinden, hele sıkı sıkıya bir işbirliğinden sözedilmemiştir. Sınıflar arası ittifak ve güçbirliğini, kişiler arası işbirliğine dönüştüren yazar, devrimci, demokrat ve ilerici sınıf ve katmanlar arasında faşizme-karşı ittifakın, güçbirliğinin oluşturulması ile bu sınıf ve katmanların, faşizmin tanımında birleşmiş olması zorunluluğunu birbirine katacak kadar, marksist sınıf ittifakının özünü, strateji ve taktiğinin özünü anlamadığını sergilemiştir. Demokratik devrimde, proletaryanın, burjuvaziyi tarafsızlaştırma, küçük-burjuvazi ve köylülük ile ittifak; sosyalist devrimde, küçük-burjuvazi ve köylülüğü tarafsızlaştırma ve yoksul köylülük ile ittifak — Lenin'in, 1905'te, Rusya'da, devrimin aşamalarına göre, çarlığa ve daha sonra burjuvaziye karşı ortaya koyduğu bu iki stratejiye, Laçiner'in değerlendirmesi açısından baktığımızda, şu sonuca varmamız doğaldır: proletarya, demokratik devrimde, küçük-burjuvazi ve köylülük ile ittifakı, köylülük, demokratik devrimi, proletarya gibi tanımladığı için sağladı ve sosyalist devrimi, köylülükten farklı tanımladığı için onu tarafsızlaştırmak zorunda kaldı. Oysa, demokratik devrim, proletaryanın olduğu gibi köylülüğün de çıkarınadır, ve bu sınıfsal çıkarlar, bu ittifakın temelidir, ve sosyalist devrimden, proletaryanın olduğu *ölçüde* köylülüğün sınıf olarak çıkarı bulunmamaktadır. Ve bunun için de, köylülük, taraf-

sızlaştırılmalıdır. En azından tarafsızlaştırılmalıdır, çünkü, köylülük, sınıfsal niteliği sonucu, burjuvazinin müttefiki haline gelebilir. Faşizme karşı savaşımda, demokrasiden hangi sınıfların ve katmanların çıkarı varsa, bu sınıfların ve katmanların ittifakı, bir zorunluluktur, çünkü devrimci proletarya, bu sınıf ve katmanları, birincisi faşizmin kitle desteğinden çekerek zayıflatır ve ikincisi bu sınıf ve katmanları kendi yanına çekerek, demokrasi cephesini güçlendirir. Tanım, proleter devrimcilerin, faşizme karşı izleyecekleri strateji ve taktiklerin belirlenmesinde anahtardır. Eğer, faşizmin tanımı, faşizmin sınıfsal niteliğini doğru koyuyor ve faşizmin kendisine çektiği kitleler ile faşizmin sınıfsal çıkarı açısından arasında bir ilgi bulunmadığını belirliyorsa, faşizme karşı savaşımın stratejisi de doğru olarak belirlenebilir. Tanım yanlış ise, faşizme karşı savaşımın stratejisi, doğru olarak belirlenemez. Dolayısıyla, hedef, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarına değil, faşizmin kendisine kitle tabanı edindiği küçük-burjuva unsurlarına yöneltilir. Bu ise, faşizme-karşı savaşımda, hem esas hedefi dıştaladığı ve hem de devrimci proletaryanın kendi saflarına kazanması gereken küçük-burjuvaziyi karşısına aldığı için, faşizme karşı savaşımın kaçınılmaz yenilgisini hazırlar, ve böyle bir tanım, yalnızca yanlış bir tanım olmaz, aynı zamanda faşizmden zarar görecek tüm sınıf ve katmanlara, tüm insanlığa karşı da bir ihanet olur. Doğaldır ki, bu yanlışlık kendisine "sosyalist" diyen bir dergide ve "marksizm" adına yazılıyorsa.

Küçük-burjuvazinin özelliklerini belirttiğimiz burada, faşist demagoji nedir, devrimci tutum nedir ve neye pasiflik denir, bunları açıklamak gereği var.

Faşizmin sınıfsal niteliği ile kitle tabanının sınıfsal niteliği birbirinden tamamen farklıdır, ve faşizm, kendisine çekeceği kitleler karşısına, hizmet ettiği sınıfın ideolojisi ile çıkmaz, onların karşısına gerici küçük-burjuva ideolojilerle çıkar. Her şeyden önce bu nedenledir ki, faşizm ikiyüzlüdür. Bu ikiyüzlülüğü, yalnızca, gerici küçük-burjuva ideolojisinde kendini ortaya koymaz; aynı zamanda, demokrasi düşmanıdır, demokrasinin savunucusu gözükebilir; özünde emperyalizme hizmet eder, emperyalizme karşı görünür, milliyetçilik maskesini geceleri bile yüzünden çıkarmaz; sömürü

sisteminin en azgın hizmetkârıdır, sömürüye karşı çıkıyor görünür. Faşist terör, baskı, suikast, katliam, faşizmin özsel varlığını oluşturur, ama barış, kardeşlik, fikirlere saygı dilinden düşmez. Maskeli elinden silah, ikiyüzlü dilinden kitap düşmez. Düşerse, faşizm, faşizm olmaktan çıkar, elinden silah düşerse, faşist olmaktan çıkar, elinde silah varken dilinden kitap düşerse, biz, onu kendi kişiliğiyle göremeyeceğimiz için, faşizm ikiyüzlü niteliğini, temel bir özelliğini yitirir. İşçi sınıfının amansız düşmanıdır, sendikaların, toplu sözleşmenin, grevlerin düşmanıdır, ama işçi sınıfının azgın savunucusu gözükür. Proleterleşmekte olan küçük-burjuva unsurlar, eğer, kapitalizm koşullarında proleterleşmelerinin kaçınılmaz olduğu bilincine varsalardı, bunlar, kendilerinin gerçek dostlarının, müttefiklerinin işçi sınıfı olduğunu, devrimci proletaryanın ideolojisinin gerçek kurtuluş yolunu gösterdiğini bileceklerdi. Ama bu bilince sahip olmadıkları sürece, kendilerini proleterleşmekten kurtaracaklarına inanacakları en geri ideolojilere kendilerini kaptırabilirler.

Faşist demagoji, gerek küçük-burjuva unsurları, gerek proleterleşmekte olan küçük-burjuvaları, gerek küçük-burjuva bilinçli proleterleri, gerek küçük-burjuvalaşma özlemini kurtuluşunun tek yolu sayan sınıf-dışı unsurları, küçükburjuvazinin gerici ideolojisi ile besler. Gerçek kurtuluşu getirecek olan proletaryanın ideolojisine, tiksinç ve ürkünç bir şey olarak bakma bilincini yaratmaya çalışırlar. Bu unsurlarda, gerici bilinci canlandırma, öne çıkarma, kabartma — faşist demagoji, faşist propaganda budur.

Devrimci tutum ise, aynı unsurlara, işçi sınıfının bilimini açıklamak, proleterleşmelerinin kaçınılmaz olduğu bilincini ve proleterleşmiş olanların küçük-burjuva özlemlerini yaşatmaları yerine, katıldığı sınıfın sınıf savaşımına katılmasının tek kurtuluş yolu olduğu bilincini götürmektir. Bir yandan, proleterleşme korkusu ile proletaryanın ideolojisine düşman olanları, kapitalist sistem içinde, proleterleşmenin aslında kendileri için kaçınılmaz olduğu bilincine, ve öte yandan proleterleştikleri halde, hâlâ küçük-burjuvalaşma özlemi taşıyan ve küçük-burjuva olmaya çabalayan ve bu nedenle de küçük-burjuva bilincini, yeni (veya eskiden beri) katıldığı işçi sınıfı içersine taşıyan işçileri, genel olarak, bu

hayallerinin gerçekleşmeyeceğine, kurtuluşun kendisinin nesnel olarak katıldığı sınıfın ideolojisine, yani kendi sınıfının bilicine sahip olması için çalışmaktır.

Açıktır ki, küçük-burjuva bilincine sahip küçük-burjuva unsurlar, işçiler, sınıf-dışı unsurlar, kendi sınıfsal "konumları" gereği *değil,* kendi "varoluş" nedenleri dolayısıyla *değil,* her şeyden önce, onda gerici küçük-burjuva ideolojilerin geliştirilmesiyle faşizme kitle tabanı oluştururlar. Ve gene açıktır ki, bu unsurlar, kendi sınıfsal "konumları" gereği değil, kendi "varoluş" nedenleri dolayısıyla değil, her şeyden önce, toplumun nesnel gelişmesinin kaçınılmaz sonuçlarının bilincine, devrimci sınıfın kurtuluşunun insanlığın kurtuluşunun yolunu açacağı ve bir emekçi olarak kendi kurtuluşunun bu sınıfın kurtuluşuna bağlı olduğu bilincine vardığı zaman, devrimci sınıfın tarafına katılır, ve faşizme karşı, demokrasi savaşımında, işçi sınıfının müttefiki olurlar. Bir başka deyişle, ekonomik yapıları gereği emek ve sermaye ikiliğine sahip ve büyük bölümüyle kaçınılmaz olarak proleterleşmekle karşı karşıya gelen unsurlar, sınıfsal konumları ve varoluşları nedeni değil, bilinçleri ve bilinçlenmeleri doğrultusunda, ya faşist hareketin saflarına ya da faşizme-karşı savaşım veren cepheye katılırlar. Kominternde, Kolarov, faşizmin, küçük-burjuva ve köylülük içinde kendisine kitle tabanı yaratmada başarılı olduğunu, ancak bu katmanların geri dönülemez biçimde faşizme bağlı olmadığını, tersine, komünist partilerin bu katmanları eskisinden daha güçlü biçimde etkileyeceğini ve işçi sınıfının müttefiki haline getirebileceğini söylerken,[12] özünde bu bilinç değişikliğini, vurguluyordu.

Eğer biz, küçük-burjuvaların, kendi konumları ve varoluş nedenleri sonucu, faşizme kitle tabanı oluşturduğunu kabul edecek olursak, bu unsurların, *kaçınılmaz olarak* faşizmin kitle tabanını oluşturacağını, ve ancak konumları, varoluş nedenleri ortadan kalktıktan sonra ve *zorunlu olarak* faşizmden kopacaklarını, ayrılacaklarını da ileri sürmüş oluruz. Ve hele biz, küçük-burjuvaların varoluşları gereği faşist hareketi oluşturduklarını kabul edecek olursak, gene bu unsurların, kaçınılmaz olarak, faşizmi oluşturduğunu da

[12] Bkz: *Komünist Enternasyonalde Faşizmin Tahlili,* s. 64.

ileri sürmüş oluruz. Oysa, küçük-burjuvalar, kaçınılmaz olarak değil, faşist demagojinin, faşist propaganda ve aldatmacanın altında bırakıldıkları, ve kültür düzeyleri oranında bu etkiye kendilerini kaptırdıkları için, faşizme kitle tabanı oluştururlar; ve gene faşizme karşı etkin bir savaşım ile, bu unsurlar, devrimci ya da hiç değilse demokrat bilinçlendirmeyle kazanılabilecekleri için, işçi sınıfının faşizme karşı savaşımında müttefikleri haline gelebilirler. Eğer biz, Laçiner'in, bu konudaki görüşlerinin doğru olduğunu kabul etmiş olsaydık, yalnızca, faşizme kitle tabanı oluşturan küçük-burjuva unsurları, onları bilinçlendirerek, faşizme karşı savaşım cephesine kazanmak şöyle dursun, proleterleşen unsurların da, nesnel olarak proleterleşmekle sınıf-bilinçli işçiler haline genel olarak gelmeyecekleri için, bunların konumlarını değiştirdikleri zaman bile faşizme kitle tabanı oluşturmaktan kopmayacaklarını da görmekte gecikmezdik. Faşist ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de, faşist işçi sendikalarının kuruluşunu, Laçiner'in, "diyalektik" mantığı ile açıklamak olanağı var mıdır? Çünkü, konumları ve varoluşları gereği faşist hareketi oluşturan küçük-burjuvaların yanısıra, işçilerin faşist harekete katılmasını açıklayamazdık.

Pasifliğe gelince. Pasiflik, faşizmin kendisine kazandığı kitle tabanının, birincisi, konumu ve varoluş gereği faşist olacağını düşünmek, ve ne faşist propagandaya karşı çıkmanın ve ne de bu yığınları devrimci bilinçlendirmenin bir yararı olmayacağını dolaylı olarak ifade etmek; ikincisi, bu unsurların, bir kez faşizmin kitle tabanına katıldıktan sonra, bunların, sınıfsal konumlarını değiştirmeden siyasal konumlarını değiştirmeyeceklerini kabul etmek; üçüncüsü, bunların sınıfsal konumlarını değiştirdikleri zaman, bir *gereklilik* olarak, faşizmden ayrılacağını, kopacağını söylemek. Pasiflik budur, ve Laçiner'in ideolojisi, başından sonuna değin, pasifliğe batmıştır. İki kez ayrı açıdan aktardığımız şu pasajları, değişik açıdan vurgulayarak, bir kez daha aktaralım: "MHP, (...) Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin (...) tamamlanmaya başlaması ile **BİRLİKTE**, bugüne kadar sağladığı toplumsal desteği de **YİTİRECEĞİ** bir 'iniş dönemi'ne girmiştir." faşist hareket, kendisine kitle desteği sağlayan toplumsal kesimlerin, kapitalizmin gelişmesi süre-

ci içinde İSTER İSTEMEZ 'KADER'İNE RAZI HALE GELMELERİYLE 'kitle desteği'ni yitirmeye başlamıştır." (*Birikim*, n° 39, s. 23.) Hem pasifliğin şampiyonluğunu yapan, ve hem de bunu sergilediğimiz için bizi "müfteri" olarak niteleyen Laçiner, bu inahet belgesinin hesabını, kendi terimleriyle "bir marksist olarak" veremez. Veremez, ve ayrıca bitmedi.

(7)

Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısında Laçiner, bugün Türkiye'deki faşist hareketi, ideolojisi, siyaseti ve yapısı ile, MHP ile özdeşleştirmiştir, ve biz, bunu, daha yukarda ayrıntılı olarak sergiledik. Türkiye'de faşist hareketin, MHP'nin, "bugünkü ideolojik-politik kimliğini, yapısını oluşturan süreç" ise "feodalizmden kapitalizme geçiş süreci"dir. (*Birikim*, n° 39, s. 23, 18.) Feodalizmden kapitalizme geçiş süreci içersinde, kuşkusuz, biri gerileyen ve güçsüzleşen ve diğeri ilerleyen ve gelişen iki eğilim vardır. Bu sınıflaşma olgusunu, feodal kast esasına dayalı feodal toplumun bağrında boyveren yeni sınıflaşma olgusunu, Laçiner, kendisinin faşist hareketin "doğal" olarak kaynayan yöresi olarak nitelediği Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içersinde, genel olarak, sünni-türklerin egemen ve üstün konumlarının sarsılması biçiminde ele alır, ve burada da durmaz, bu olgu ile birlikte, "ezilen etnik-dinî topluluklardan gelme kesimlerin yeni toplumsal hiyerarşi içersinde yükseldiklerini" (*Birikim*, n° 39, s. 16) söyler. Marksizmin terminolojisi ile söylersek, yeni toplumsal hiyerarşi içersinde, yani kapitalistleşme ile, sünni-türkler proleterleşirken, alevi-kürtler burjuvalaşır. Yazar, "ben böyle demedim" diye yaygara koparabilir, ama söylediklerinden başka anlam çıkmaz. Eski toplumun, yani feodal toplumun egemen ve üstün kesimleri, yeni toplumun, yani burjuva toplumun, *dinsel* konumları sarsılan değil, *mülksüzleşen* kesimleri haline gelir sözlerinden başka hiç bir anlam çıkmaz. Oysa biz, daha önceki yazımızda belirtmeye çalıştık ki, feodal ilişkilerin çözülmesi, kapitalistleşme, aynı zamanda bir sınıflaşma olgusudur, ve feodal birimlerin olduğu kadar, geleneksel köy yapısı da, bu sınıflaşmanın etkisi altına girmiştir. Proleterleşenler sünni-türklerdir, burjuvalaşanlar alevi-kürtlerdir sonucunu do-

ğuracak yorumlar kesenkes yanlıştır; sünni-türkler içersinde de proleterleşen ve burjuvalaşan unsurlar vardır ve alevi-kürtler içersinde de proleterleşen ve burjuvalaşan unsurlar vardır. Esasen iktisadî konumları daha güçlü olanların, alevi-kürt olsun, sünni-türk olsun, sınıflaşma içersinde, yeni toplumun güçlü sınıflarına dönüştüklerini, iktisadî konumları zayıf olanların, serf durumunda olan köy emekçilerinin, alevi-kürt olsun, sünni-türk olsun, genel olarak bunların topraktaki tasarruf hakkını yitirerek proleterleştiklerini, önce teorik olarak kavramamak için marksizmi, sonra pratik olarak görmemek için tarihsel olguları yadsımak gerekir. Üzerinde "tahlil"de bulunduğu yöreleri bilmemiş olmak bir yana, böyle bir sonuca varabilmek için, her gün çarpıcı bir biçimde önümüze serilen Çukurova'nın mevsimlik işçilerini, Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerin boyacılık, çöpçülük, hamallık gibi en ağır ve eziyetli işlerini, büyük bir ölçüde, bu yörelerin alevi-kürtlerinin yüklenmiş olduğunu görmemek gerekir.

Şunu da ekleyelim ki, yazarın "yüzyıllardır bu etnik-dinî topluluklar[ın] birbirleriyle pek az ekonomik-kültürel ilişki kurmuş durumda" kaldığını, herbirinin "kendi içine dönük bir hayat tarzı sürdürmüş" olduğunu (*Birikim*, n° 39, s. 15) söylediği alevi-kürtler ile sünni-türkler, birbirlerine, kültürel olduğu kadar ekonomik bakımdan yalıtık konumlarını, kent içersinde değil, ancak, kırsal alanda sürdürebilirler. Esasen, ekonomik açıdan bu yalıtıklık, dinsel ve etnik ayrılıktan önce, kapitalist-öncesi ilişkilerin bir özelliğidir. İkincisi, bu yalıtıklığın kendini gerçekleştirdiği temel koşul, köy ve aşiret birimlerinin varlığıdır. Gerek komşuluk ilişkisine dayanan köy toplulukları, gerek kan ilişkine dayanan aşiret toplulukları, bu yalıtık konumlarını, ancak türdeş (homojen) birimler oluşturdukları zaman koruyabilirler, ve hatta özellikle aşiret toplulukları, özünde, türdeş bir topluluk birimidir. Daha önce yazımızda sözünü ettiğimiz, aşiret-olmayan feodal birimlerde ise, feodal bey ailesi ile serf köylüler arasında *bir* aşiret birliğinin bulunmaması doğaldır, bunların her ikisinin de aynı etnik ve dinsel unsurlardan olduğu ya da katışık olduğu, tarihsel olarak belirlenmiştir. Geleneksel ve feodal ilişkilerin çözülmesi, komşuluk ilişkilerine da-

yanan köy topluluklarında, bu köyler ister alevi-kürt, ister sünni-türk olsun, sınıflaşma, ve alevi-kürt köy topluluğu içinde ve *arasında*, ya da sünni-türk köy topluluğu içinde ve *arasında* olacaktır. Bu köylülerden biri, bir bütün olarak alevi-kürtler, diğer köy karşısında, yani toplumsal hiyerarşi içersinde yükselecek, diğeri, bir bütün olarak sünni-türkler, eski konumlarını yitirecek ve mülksüzleşecek demek, ne demektir? Laçiner diyor ki, "Evet, bu pek saygıdeğer Bay'a bakılacak olursa, ben alevi, sünni, Kürt, Türk kategorilerini sınıfsal kategoriler olarak sayıyor olacağım. Bu polemik falan değildir. Bu Bay, bu tür işleri yapmayı alışkanlık haline getirdiği için olumsuz ahlâki sıfatların en altından seçilen bir sıfata lâyıktır." (*Birikim*, n° 49, s. 62.)

Benim yazıma döneyim, "Faşizm ve Türkiye/1978" adlı yazımda, komşuluk ilişkisine dayanan köy toplulukları, feodal birimler ve aşiret birimleri konusunda, özet de olsa böyle bir yazı içersinde uzunca açıklamalardan sonra, şunları yazıyordum: "Kapitalistleşme süreci, açıkça gösterir ki, kırsal alanda, serf ve feodal bey kastlaşmasını, aşiret üyesi ve aşiret reisi ailesi kastlaşmasını çözmeye başlamıştır. Bu sınıflaşma, bağımsız küçük köylü işletmelerin ağır bastığı köylerde, varlıklı köylü ile orta, küçük ve yoksul köylü arasında bir sınıflaşma, (bir ya da birkaç köy sahibi olunan) büyük toprak sahiplerinin bulunduğu alanlarda, toprakbeyi ile yoksul köylü arasında bir sınıflaşma vardır. Aşiret birliğine dayanan alanlarda, bu iki özelliğin çakıştığını izlemekteyiz. Çünkü, aşiret üyesinin, aşiret reisine karşı feodal bağımlılığı (rant ve angarya) bulunmakla birlikte, aşiret reisi, aşirete ait toprakların mutlak sahibi değildir, ve aşiret üyesinin de bu topraklarda mülkiyet hakkı vardır. Kapitalistleşme süreci içersinde, kırsal alandaki geleneksel üretim ilişkilerinin çözülmesi, ikincil durumdaki bir kastı (alevileri), birincil duruma getiren bir kastlaşma değil, gerek alevi, gerek sünni köylerde, kast sistemini çözmesi, ve köylerde sınıflaşmanın başlaması ile karakterize edilir. Yeni toplumsal yapının egemen sınıf ve katmanları, alevi değil, büyük mülk sahipleri, ezilen sınıf ve katmanı da sünniler değil, küçük topraklı, az topraklı, ya da hiç toprağı olmayan köy emekçileridir.

"Faşizmin, gerici burjuva ideolojisinin tüm çabası, köylülük içersinde meydana gelen bu *sınıflaşmayı*, egemen sınıf ve katmanlar ile ezilen sınıf ve katmanlar arasındaki bu sınıf savaşımını geriletmek, örtmek, gizlemek için, gerici ilişkileri bu emekçi yığınlar içersine ekmesi, bu sınıf çelişkilerini, kastlık sistemi ile, mezhep ayrılıkları ile örtmek istemesidir. Mezhep ayrılıklarını, bu gerici ideolojiyi olanca gücüyle besleyerek, Kürt emekçileri ile Kürt feodallerini bütünleştirme, Türk emekçileri ile Türk egemen unsurlarını bütünleştirme, faşizmin, gerici ideolojisinin en önemli özelliklerinden biridir. Faşizmin bu ideolojik tertibini, Ömer Laçiner, iktisadî bir olgu, bir sınıflaşma olgusu gibi ele almakta, kapitalistleşme sürecinin, sünnileri ezilen sınıf, alevileri egemen sınıf durumuna getirdiğini ileri sürerek, faşizmin gerici ideolojisini, aldatıcı tertibini, iktisadî gelişmenin doğal ve doğal olduğu kadar zorunlu bir sonucu olarak niteleyecek kadar gerçekleri saptırmaktadır." (*Yeni Ülke*, n° 6, s. 20-21.)

Laçiner'in yazısı dolayısıyla, sınıf ve sınıflaşma üzerine söylediklerimizin esasını özetler bu satırlar. Yazar, bu satırlarda, kendi düşüncelerinin gerçek kimliğini görmüş olmaktan huzursuzdur. Bu satırlardan dolayı, bizim, "olumsuz ahlâki sıfatların en altından seçilen bir sıfata lâyık" olduğumuzu söylüyor. Kuşkusuz, yazarın bu yakıştırmaları, bizim özelliğimizi değil, yazarın içinde bulunduğu ruhsal durumunu, ve bundan öte, bu tür sövgülerle, kendi yanlışlarını ve yanılgılarını gizlemeye çalışma çabasını taşıdığını, sağduyusu olan okur görüyor. Çünkü, sınıflaşma olgusunu, mezhep ayrılıkları, ırk ayrılıkları derekesine indiren, ve bunu bir sınıflaşma olgusu gibi tahlil eden biri, kuşku yok ki, "alevi, sünni, Kürt, Türk kategorilerini, sınıfsal kategoriler saymış olur", başka bir şey değil.

(8)

Şöyle der bize yanıtında Laçiner: "Bizim 'Malatya Olayı...' yazısında BELİRTTİĞİMİZ NOKTA, MHP'nin yalnızca sözkonusu mülk sahibi kesimlerden ancak bir bölümü, yani kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinde konumları sarsılan kesimlerin bir bölümü üzerinde etkili ola-

bildiği, bunları kendi etrafında toplayabildiğidir." Ve aşağıda devam eder: "MHP, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü olduğu için *değil*, politikasını bu geçiş sürecinden tedirgin olan sünni mülk sahibi kesimler üzerine kurduğu için *değil*; yaşanan genel bunalım ortamındaki tüm mülk sahibi kesimlere seslenmek için oluşturduğu ideolojik-politik program, yalnızca o süreç ve o kesimler üzerinde etkili olabildiği için bu noktaya gelmiştir." (*Birikim*, n° 49, s. 63.)

Laçiner'in "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısını, gene Laçiner, "M. Erdost'a Gerekli Bir Cevap" yazısında işte böyle özetliyor. "Faşist siyasal-toplumsal 'düzen'i kurmak amacıyla" kurulan MHP, "geniş toplumsal muhalefet hareketinden ve sosyalist hareketten, *mülk sahibi olarak* tedirgin olan tüm kesimleri, kendi düzen programı ekseninde toparlamak istemiş", ama yalnızca "kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinde konumları sarsılan kesimlerin bir bölümü üzerinde etkili olabil"miş. Dolayısıyla, Laçiner, iddia ediyor ki, "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısında, MHP'nin kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü olduğu söylenmemiştir; MHP'nin politikasının bu geçiş sürecinden tedirgin olan sünni mülk sahibi kesimler üzerine kurulduğu söylenmemiştir; MHP'nin ideolojik-politik programı, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinden değil, bu geçiş sürecinden tedirgin olan sünni mülk sahipleri üzerine kurulduğu için değil, Batı Anadolu'da kapitalizme özgü sorunlardan doğan bunalımlardan ve Doğu Anadolu'da kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinden doğan bunalımdan "bu çift yanlı bunalımdan" mülk sahibi olarak tedirgin olan kesimler üzerine kurulmuştur.

Yazarın, bu konuya açıklık getirmek için sürdürdüğü pasajı, okurun sorunu daha berrak bir biçimde kavramasına yardımcı olmak için, birlikte okuyalım: "Demek oluyor ki bizim anlatmak istediğimiz şey şudur: *Sahip olduğu anlayışa uyarlı olarak* belirli toplum kesimlerini etkilemek isteyen bir hareket vardır. Ancak bu hareket sözkonusu kesimlerin ancak bir kısmını etkileyebilmiş ve dolayısıyla bu ke-

simlerin hareketi olarak biçimlenmiştir. Olay ender raslanan türden değildir. Örneğin sosyalist hareketlerde, başta işçi sınıfı olmak üzere çeşitli 'emekçi' kesimleri ve bu arada öğrenci-aydınları etkilemek, bunların sözü edilen oran çerçevesinde bileşik hareketi olmak ister. Ancak bu amaçla yürütülen çabaların bir noktasında görülür ki, hareket ancak —diyelim— yalnızca öğrenci-aydınları etkilemiş, onların dışındaki diğer kesimler amaçlananın tersine harekete katılmamışlardır." Kendi deyişiyle "ender raslanan türden" tahlilini şöyle sürdürür Laçiner: "Birisi kalkıp, bu gerçeği söylerse, örneğin 'bugünkü ideolojik-politik kimliğiyle sosyalist hareket'in 'öğrenci-aydınlar'dan ibaret olduğunu belirtirse, bunun nedeninin de —diyelim— bilimsel-teknolojik düzeydeki değişimler olduğunu kanıtlarıyla gösterirse; siz kalkıp bu kişi için sosyalizmin bilimsel-teknolojik düzeydeki değişimler SÜRECİNİN ÜRÜNÜ olduğunu iddia ediyor, sosyalizmi öğrenci-aydın hareketi sayıyor, diyebilir misiniz?" (*Birikim*, n° 49, s. 64.) Yazarın bu kadar kıvırtmasına hiç de gerek yoktu, sözkonusu yazısında, "bugünkü ideolojik-politik kimliğiyle faşist hareketin", "kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü" OLMADIĞINI belirten bir tek tümcecik gösterirdi, doğaldır ki biz de payımızı alırdık, ama gösteremez.

GÖSTEREMEZ, çünkü, daha yukarda da belirttiğimiz gibi, MHP'nin "geleneksel yapısının kapitalizmin gelişmesi ile değişime zorlaması olgusunun ÜRÜNÜ" (s. 18) olduğunu söyleyen, "VAROLUŞ nedeni budur" (s. 18) diyen, "Türkiye'deki faşist hareketin, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin DAMGASINI TAŞIR" (s. 18) diyen bu yazar, şunu yazar: "MHP, bugünkü İDEOLOJİK-POLİTİK KİMLİĞİNİ, YAPISINI OLUŞTURAN SÜRECİN, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinin GELENEKSEL —FEODAL— YAPIYI değişime zorlamasının ÜRÜNÜ olan karmaşık GEÇİŞ SÜRECİNİN..." (*Birikim*, n° 39, s. 23.)

Hem, MHP'nin. Türkiye'de faşist hareketin, ideolojik-politik kimliğini, yapısını oluşturan sürecin, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü olduğunu YAZACAKSIN ve hem de kendi ifadesi ile söyleyeyim "her namuslu kişi gibi", MHP'nin, Türkiye'de faşist hareketin, ideo-

lojik-politik programının, kimliğinin kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü olduğunu YAZMADIĞINI söyleyeceksin.

Devam edelim. "Malatya Olayı — Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi" adlı yazısında, MHP'nin, bir başka deyişiyle Türkiye'de faşist hareketin, *"bu haliyle* egemen sınıflar için ciddî bir iktidar alternatifi" olmadığını şöyle açıklar: "Türkiye'de egemen sınıflar, GELENEKSEL YAPININ kapitalizmin isterleri yönünde değişmesini, değiştirilmesini, bunun mümkün olan hızla gerçekleştirilmesini istemekte, kendi sınıfsal sorunlarını bu hedef doğrultusunda tesbit etmektedirler." Ve egemen sınıfın özsel içeriği bu olan perspektifini özetleyerek şöyle sürdürür yazısını: "Oysa MHP'nin ünlü 'düzen' programında böyle bir perspektif yoktur. (...) Çünkü herşeyden önce bu program, kapitalizmin gelişme sürecini sekteye uğratabilme özelliği taşıyan BAZI YAPILARI, bu sürece ayak uyduramayacak kesimleri KORUMA TEMELİ üzerinde OLUŞTURULMUŞTUR." (*Birikim*, n° 39, s. 20.)

Burada iki nokta üzerinde durmanın gereği var.

Birincisi. Türkiye'de egemen sınıflar, geleneksel yapının kapitalizmin isterleri yönünde, bir başka deyişle kapitalistleşme doğrultusunda gelişmesini isterler. MHP'nin "düzen" programı, "bugünkü ideolojik-politik kimliğiyle" faşist hareket, "kapitalizmin gelişme sürecini sekteye uğratabilme özelliği taşıyan bazı yapıları", bir başka deyişle "geleneksel yapı"yı, "feodal" yapıyı koruma temeli üzerinde oluşturulmuştur. Bu nedenledir ki, yani egemen sınıflar geleneksel yapının, feodal yapının değişmesini istedikleri ve MHP, ya da Türkiye'de faşist hareket kendi programını, kapitalizmin gelişmesini engelleyen (yazarın deyişiyle "sekteye uğratan") bu geleneksel yapıyı koruma temeli üzerine kurduğu için, biri kapitalizmin gelişmesi doğrultusunda, öteki kapitalizmin gelişmesine karşı bir konum içersindedirler, yani birbirlerine karşıt, birbirleriyle temelde çatışma içindedirler, ve bu nedenle de, Türkiye'de faşist hareket, faşist hareketin ideolojisi, egemen sınıflar için ciddî bir alternatif oluşturmamıştır.

İkincisi. Anlaşılır ki, MHP'nin ideolojik-politik programı,

"kapitalizmin gelişme sürecini SEKTEYE UĞRATABİLME özelliği taşıyan BAZI YAPILARI, bu sürece ayak uyduramayacak KESİMLERİ KORUMA TEMELİ üzerinde OLUŞTURULMUŞTUR", yoksa hani şu "Batı Anadoluda yaşanan ve KAPİTALİZME ÖZGÜ sorunlardan doğan bunalım" ile "Doğu Bölgesinde yaşanan kapitalizm-öncesinden KAPİTALİZME GEÇİŞ SÜRECİ bunalım"nı, "bu ÇİFT YANLI bunalımı" ifade eden "GENEL bunalım ortamındaki TÜM mülk sahibi kesimlere SESLENMEK için oluşturulmuş" değildir. İlk yazısında, MHP'nin ideolojik-politik programını, yalnızca kapitalizmin gelişme sürecini sekteye uğratabilme özelliği taşıyan BAZI YAPILARI KORUMA temeli üzerinde oluşturulduğunu söyleyen yazar, ikinci yazısında, bu ideolojik-politik programın, "genel bunalım ortamındaki tüm mülk sahibi kesimlere SESLENMEK için" oluşturulduğunu, ama bu programın "YALNIZCA o süreç ve kesimler üzerinde", yani kapitalizme geçiş süreci ve bu süreci sekteye uğratma özelliği taşıyan kesimler ÜZERİNDE "ETKİLİ olabildiğini" yazdığını söylüyor. (*Birikim*, n° 49, s. 63.) Bu süreç ve bu kesimler üzerinde etkili olduğu söylenen bir ideolojik-politik programın, bu süreç ve kesimlerin ürünü olduğu söylendiği iddia edilebilir mi diyor.

Karmaşık yollara, dolambaçlı yollara okuru sokmaya hakkımız yoktur. Onun için daha yalın konuşalım, daha yalın yazalım. Laçiner, ilk yazısında, açıkçası, MHP'nin, Türkiye'de faşist hareketin, ideolojik-politik programını, Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içersinde kalan ve kapitalizme geçiş süreci içersinde, bu sürece karşı olan yapıyı ve bu sürece karşı olan sünni-türk unsurları koruma temeli üzerinde oluşturduğunu söylüyor: ikinci yazısında, hayır diyor, ben bunu söylemedim, bu programın, yaşanan genel bunalım ortamında tüm mülk sahibi kesimlere seslenmek için oluşturulduğunu yazdım.

Sıralayalım: Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni, Doğu Anadolu'ya dönüşür, bir şey demiyoruz. Türkiye'de, faşizmin irdelenmesi gibi, bunalım da, iki bölgeye, Batı Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerine indirgeniyor, bir şey demiyoruz. Türkiye'de, bunalımı, yalnızca kendine özgü değil, birbirinden şematik olarak ayrılmış iki farklı bunalımıa indir-

giyor, bunalımın iki farklı görüngüsünü iki farklı bunalım olarak ele alıyor, bir şey demiyoruz. Emperyalist sistem içersinde, yarı-bağımlı ülke olan Türkiye'de, faşizmi emperyalizmden soyutladığı gibi, bunalımı da, emperyalist sistemden soyutluyor, bir şey demiyoruz. Sözkonusu üçgeni içersinde, kapitalizme geçiş süreci içinde, bu sürece ayak uyduramadığını söylediği sünni-türkleri, bu kez mülk sahibi olarak tedirgin olan tüm kesimler biçiminde, yani mezhep ayrımları sınıfsal ayrımlar biçiminde değiştirilmiş oluyor, bir şey demiyoruz. Ama bir başka şey diyoruz: Doğu Anadolu'da kapitalizme geçiş sürecine ayak uyduramayan kesimleri *korumak* için, kapitalizme geçişin engelleri olan yapıyı korumak için oluşturulduğunu söylediği faşist ideolojik-politik programın, *tüm* (bu "tüm", Türkiye'yi kucaklayan bir "tüm"-dür) mülk sahibi sınıflara *seslenmek* için oluşturulduğu biçimine dönüştürülüyor. İki şey: biri, belirli bir yörenin, belirli bir kesimi ve yapısı, Türkiye'nin tüm mülk sahibi sınıflarına dönüştürülür; öteki, bu belirli kesim ve yapıyı "koruma temeli üzerinde oluşturulan" ideoloji, tüm mülk sahibi sınıflara seslenmek için oluşturulur biçimine dönüştürülür. Birincide, faşist ideolojinin kaynağı belirli bir kesim ve geleneksel yapı gösterilir, ötekinde faşist ideolojinin bu belirli kesimin ancak bir parçasını oluşturduğu tüm mülk sahipleri üzerinde etkili olabilmek için oluşturulan bir ideoloji olur. Kominternin "yaklaşımı"nı yadsımaktan, Kominternin "yaklaşımı"na işte böyle, kıç üstü döne döne, rampa edilir. Kıç üstü rampa edilir ama, gene de açıkta bir şey kalır. Tüm mülk sahibi sınıflara seslenmek için oluşturulan bu faşist ideoloji, kimin, hangi sınıfın ideolojisidir, yani hangi sınıfa hizmet etmektedir? Bu, bir bilinmez olarak kalır. Faşist ideolojinin, kapitalizme geçiş süreci içersinde, bu sürece engel olan yapı ve bu sürece ayak uyduramayan kesimleri koruma temeli üzerinde oluşturulması ayrı şeydir; bu kesimleri kendi yanına çekerek, bir kitle tabanı yaratmak için, bu kesimler karşısına, onların gerici ideolojileriyle çıkmak ayrı şeydir. Laçiner, birinci görüşten ikinci görüşe sinsice dönüş yaparken, esas olanı, yani durumları sarsılan küçük-burjuva unsurlar üzerinde etkili olmak istendiğini, ama bunun, hangi sınıf için, hangi sınıfın çıkarı uğ-

runa yapıldığını gözardı eder. Kendi yazdığını özetleyerek sergileyenlere "müfteri" demek, "müfteri" olanlar için kolay dır, esas olan bu değildir; esas olan, faşizmin, emekçi sınıf ve katmanları etkisi altına alarak kendisine çekebilmek için oluşturduğu, onun ikiyüzlülüğünü simgeleyen bu ideolojinin, birincisi egemen hangi sınıfın ya da katmanın çıkarını gözettiği, ikincisi bu ideolojinin faşizmin ikiyüzlülüğünün simgesi olduğunun gözardı edilmiş olunmasıdır. Laçiner, birinci yazısını yadsırken, bu iki noktayı gözardı eder, çünkü onun özsel amacı faşizmi sergilemek değildir, faşizmin sınıfsal özünü örtmek, gizlemektir. Benim böyle bir amacım yoktur diye yaygara koparması hiç bir şeyi değiştirmez, yazısının mantıksal uzantısı, okuru, bu sonuçtan başka bir sonuca götürmez.

(9)

Laçiner, faşist hareketin, "1977 seçimlerinin SONUCUNDA" tıkanmanın yarı-bilinçli de olsa farkına vardığını ve zamanla bundan duyulan tedirginliğin de artmaya başladığını yazar. (*Birikim*, n° 39, s. 19.) Bu tıkanmayı, faşist hareketin, Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içersinde *sınırlı* kalmasıyla açıkladığını ve bu tıkanmanın, Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeninde kapitalizmin gelişmesiyle birlikte iniş dönemine girdiğini daha yukarda ayrıntılarıyla sergilemiştik. Faşist hareketin sözkonusu üçgen içersinde sınırlı kalması gibi iniş dönemine girmesinin de (iniş dönemine girip girmediği ayrı bir konudur), nedeni, ne uluslararası koşullar ve ne de ülkede faşizme karşı yürütülen savaşım değildir, bu üçgen içersinde kapitalizmin gelişmesi, bir başka deyişle kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinin tamamlanmakta olmasıdır. Bunları da, yukarda ayrıntılarıyla sergiledik. Şimdi der ki yazar, faşist hareket bu tıkanmayı aşabilmek için, bu hareket içersinde iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Biri, faşist hareket içinde beliren "barış" yanlıları; öteki ise, şiddet olaylarını, kitle katliamlarına, "korkunç acımasız yöntemler"e dönüştürme yanlıları. Ve şöyle sürdürür: "Barış çağrısı yapan Türkeş 'SAMİMÎ' idi. Tıpkı kitle katliamlarını uygulamaya koyanlar gibi. Her ikisi de samimî olarak faşist hareketin karşılaştığı tıkan-

mayı ancak böyle aşacaklarına inanıyorlardı." (*Birikim*, n° 39, s. 19.)

Doğaldır ki, yazar, ne var bunda diyebilir ve "barış" çağrısında amacın faşist hareketin karşılaştığı tıkanmayı aşmak için yapılmış bir çağrı olduğunda, bunun, ancak bu anlamda "samimî" bir çağrı olduğunu söylemenin bilimsel bir zorunluluk olduğunu da ileri sürebilir.

Birincisi. Devrimci tutum denen, devrimci tavır denen bir şey vardır ki, bu, devrimci olanı, ilerici olanı, geleceği olanı öne çıkarmak, ilerletmek, karşı-devrimci olanı, gerici olanı, geçmişi geriye sürmek, geriletmektir. Bilinçli varlık olan insanın bilincinde, toplumsal varlık olan insanın toplumsal bilincinde, bu doğmakta, dirilmekte, güçlenmekte olan ile ölmekte, çürümekte, gerilmekte olan birlikte yansır. O, ancak, ölmekte olânın ölmekte olduğu bilincine ve bunun karşıtı olarak geleceği olanın gelecek olduğu bilincine vardığı zaman, ancak o zaman toplumsal gelişmenin geleceği ve yasaları hakkında doğru bilgi sahibi olur, ve ancak o zaman nesnel olarak kendi iradesi dışında meydana gelen değişmeleri, bilinçli olarak etkileyebilir, bu değişmeyi, ileriye doğru hızlandırabilir. Faşizm ile savaşım bu genel kuralların dışında değildir, ve bu anlamda, ama yalnızca bu anlamda, faşist hareketin siyasal lideri hakkında, kitlelerde "olumlu" bir bakış açısı yaratacak hiç bir söz, hiç bir sözcük devrimci tavırla bağdaştırılamaz. Hele bu, faşizmin ikiyüzlülüğünün kitlelere anlatılmak için çırpınıldığı *bir anda* yazılırsa, bir "ihanet" derekesine yükselir. *Tarih* yazmıyoruz baylar, çetin bir savaşımın, kanla yazılan bir savaşımın içinden geçiyoruz. Böyle bir anda, kendisine "marksist" diyen, faşizme karşı savaşımda hiç bir sorumluluk duymayan biri, böyle sorumsuzca sözler edebilir. Örneğin Hitler de, her halde Eva'yı çok seviyordu, ama binlerce genç kadın nazi kamplarında fırına verilirken, o gün, Hitler'in bu "sevgi"-sinden sözetmek, onda "insanca" bir duygunun da bulunduğunu söyleyebilmek, faşizmin demagojisine hizmet etmekten başka bir şey olamazdı. Böyle bir tavrın, seçkin örneğini, "Aptallar Gemisi" filminde izledik biz. Böyle bir tavrı, bir devrimci değil, faşist politikanın her taraftan kendisini kuşattığı bir ortamda, faşizmi, dinazorların fosilini inceler

gibi inceleyen bir küçük-burjuva kariyeristi gösterebilir — doğaldır ki, "doğru" olan bir şey söylüyorsa. Siz bir faşist liderin, bir devrimci için "olumlu" tek bir sözcük söylediğini işittiniz mi? Siz, Türkeş'in ağzını şişirerek "komonistler" dediği, aslında değil bir komünist, değil bir sosyalist, bir sosyal-demokrat olan Ecevit için, olumlu bir sözcük söylediğini işittiniz mi? Ama bu kendisine "marksist" diyebilen Laçiner, "Barış çağrısı yapan Türkeş 'samimî' idi." der. Türkeş'in, Malatya olayları dolayısıyla, Ecevit'e söylediği sözlerle söyleyelim, "samimî olduğunu ispatlayamazsan, dünyanın en şerefsiz insanı olacaksın". Ve kanıtlayamayacaktır. Çünkü:

İkincisi. Çünkü, faşizm, ikiyüzlü oluşunu gizler. Faşizmin en önemli özelliklerinden biri ikiyüzlülüğüdür. Bu ikiyüzlülük, özünde, onun gerçekte temsil ettiği sınıfın ideolojisi ile kitleleri kendisine bağlamak için kullandığı sınıf ideolojisinin farklılığında kendini gösterir. Ama bu, sınıfsal farklılıktan kaynaklanan demagojiyle sınırlı değildir. O, kitleleri kendisine bağlayabilmek için olduğu kadar kendisi dışında duran emekçi sınıf ve katmanların kendisine karşı kabaran muhalefetini yatıştırmak, karşısındaki dalgayı yatıştırmak için de bu yönteme başvurur. Bir devrimci, kitlelerin dikkatini, faşizmin bu aldatmacasına çevirir, onun en önemli görevlerinden biridir bu. Bu görevini yapmamakla kalmayıp, kitleleri, faşizmin bir "aldatmaca" olan sözlerini, kitlelere "samimî" bir tavır olarak telkin etmek, kitleleri buna inandırmaya kalkışmak, ihanetin ta kendisidir. Tarihe kulak verelim. Hitler, 1 Mayıs 1934'te işçi bayramının görkemli bir biçimde kutlanacağını söyleyerek, tüm sendika liderlerini uçaklarla Berlin'e getirtmişti. İşçi liderleri ile görüşerek, nazi iktidarının Alman işçilerine karşı yöneltildiği iddiasının yalan olduğunu, gerçeğin, bunun tam tersi olduğunu söylüyordu. Sendika liderlerinin Berlin'de bulunduğu bu sırada, Almanya'nın her yerindeki sendikaları SA'lar basıyor, sendika örgütlerini dağıtıyor, yöneticileri tutukluyor, toplama kamplarına götürüyor, yöneticilere işkence yapılıyordu. "Faşizm Üzerine Bir Deneme" adlı yazımdan okumaya devam edelim: "Buna karşın, işçilere karşı 'barış' saldırısı devam etmiş, Hitler'in yardımcısı Ley, 'İşçiler,

size yemin ediyorum ki, yalnız mevcut haklarınız korunmakla kalmayacak, daha da genişletilecektir.' dedikten üç hafta sonra, Hitler, yeni bir yasa çıkartarak, *toplu sözleşmelere son vermiş ve grevleri yasaklamıştır.*"[13] Benim yazımda ve Laçiner'in yazısında tırnak içersine alınmış "BARIŞ" sözcükleri bakımından *ilginç* bir benzerlik. Benzemeyen, birbirine karşıt olan şey ise, benim yazımda, faşist parti liderinin "barış" saldırısının bir ikiyüzlülük, bir aldatmaca olduğunun vurgulanmasıdır; Laçiner'in yazısında, şu "hayli ilgi topladı"ğını söylediği yazısında, faşist bir parti liderinin "barış" çağrısının "samimî" olduğunun vurgulanmasıdır.

Devam edelim: Faşizmin "barış" çağrısının samimî olduğunu bastıra bastıra söyleyen yazar, faşist harekete katılan küçük-burjuva unsurların, Kominternin belirttiği gibi "mali-sermayenin 'aldatma' vb. girişimleri olmadığını varsaymayan" anlayışları (*Birikim* n° 49, s. 61) bize karşı savunarak, onlara omuz verir. Ve daha yukarda da bu yazardan aktararak belirttik ki, küçük-burjuva unsurlar aldatıldığı için değil, küçük-burjuva unsurlar kendi konumları ve varoluşları gereği faşist harekete katılırlar, hatta faşizmi bir hareket olarak oluştururlar. Doğaldır ki, temel düşüncesi bu olan bir yazar, faşizmin iki yüzünü, biri "barış", öteki "acımasız katliamlar" olan iki yüzünü, bir bütünün iki yüzü olarak göremez, bunları birbirleriyle çelişen iki ayrı şey olarak görür. Hem böyle görüp, hem de bunlar özetlenip sergilendiğinde, bu kez, kendi birinci yüzünü kapayıp, gene kendi ikinci yüzünü gösterince de, okurun iki ayrı yüz göreceğini sanır, oysa okur, burada, onun ikiyüzlülüğünden başka bir şey bulamaz.

Üçüncüsü. Çünkü faşizm, niteliği gereği, kitleler karşısında "samimî" değildir. Biz, Laçiner'in yazısını eleştirdiğimiz bölümde, MHP Genel Başkanı Türkeş'in *Ankara Bayram Gazetesi*'nde yayınlanan yazısından bir paragraf yayınlamıştık. "Samimî" olarak "barış" çağrısı yapan Türkeş, burada, "anarşinin" bir "neden"i ve bir de sonucu olduğunu söylüyor, ve şöyle diyordu: "... anarşinin *ana sebebi,* komünist emperyalizmin ülkemize saldırıya geçmesidir".[14] Ona

[13] Muzaffer Erdost, "Faşizm Üzerine Bir Deneme", Ülke, n° 1, s. 23-24.
[14] *Ankara Bayram Gazetesi*, 13 Kasım 1978.

göre, "anarşi"nin, sokak çatışmalarının, "acımasız katliamlar"ın ana nedeni, komünist emperyalizmdir. Ve daha sonra vurgulayacaktır: "Türkiye'de sol terör karşısında sağ terör bulunduğu iddiası asılsızdır. Tüm anarşi komünist gerilla teşkilatlarından gelmektedir."[15] Temel görüşleri bu iki alıntıda özetlenebilecek MHP Genel Başkanı Türkeş'in, "barış" çağrısındaki içtenliğini (samimiyetini) birkaç örnekle sergilemeye çalışalım:

7 Ağustos 1978. "İnanç, bölge, MEZHEP ve FİKİR ayrılıklarını bir kenara iterek her türlü TEDHİŞE KARŞI ortak tavır almak kaçınılmazdır. Huzur ve iç barışın tesisi için, birbirimize sevgiyle, saygıyla yaklaşmak ve kin ve garazkâr duygulardan sıyrılmak gerekmektedir." (*Milliyet.*)

20 Kasım 1978. "...hain fikirleri sereceğiz." (*Cumhuriyet.*)

26 Kasım 1978. "Düşman bizatihi içimizdedir. Aynı dili konuşan, aynı nüfus kâğıdına sahip olan kimseler olarak içimizdedir." (*Milliyet.*)

23 Aralık 1978. "MEZHEP VE IRK farkı, FİKİR farkı gözetmeden herkesin özgür yaşamasını istiyoruz." (*Hürriyet.*)

Zamanlamayı gözönünde tutarak altalta sıraladığımız bu sözlerden, yalnızca mezhep, ırk, fikir ayrılıklarına karşı sözleri görmek, ama karşı mezhepte, karşı ırkta, karşı fikirde olanları yere sermekten sözeden konuşmaları görmemek; bu sözlerden yalnızca tedhişe karşı olanları görmek, direniş çağrılarını görmemek; bu sözlerden birbirimize sevgi ve saygı duyulmasından sözeden pasajlar görmek, aynı dili konuşan, aynı yurdun insanlarını düşman ilân eden pasajları görmemek — gerçekten, "marksizm" adına değil ama, "samimî" olarak "faşizm" adına, faşist hareket adına konuşulduğu zaman, burada, bir "samimî"lik bulmak olanaklıdır.

Belki yazar itiraz edecek, yazısını Mayıs 1978'de yazdığını, oysa bizim yukarıya aktardığımız pasajların bu tarihten sonra söylendiğini ileri sürecektir. *Birincisi.* Faşizme karşı savaşta esas olan budur. Bir çağrının ardındaki amacı göremeyip, ona, çağrının kendini sunduğu yüzüyle bakanlar, bu savaşın ordusunu pusuya düşürtmüş, ve onları faşizmin "acımasız katliam" tuzağına düşürmekte başı çek-

[15] *Milliyet*, 12 Şubat 1979.

miş olurlar. *İkincisi.* 1968'de açılmaya başlayan ve silahlı eğitim yapan komando kamplarıyla[16] ilgili fiillere ve sözlere bakalım. Komando kamplarının kurulması için emir veren Türkeş'tir (*Aydınlık*, 21 Ekim 1978). "Komandoları destekliyorum. Çünkü onları biz kurduk ve eğittik. Bu yaz her ilde yeni komando birlikleri kurup yetiştireceğiz." diyen Türkeş'tir (10 Ocak 1969, *Hürriyet*) ve bu konudaki emniyet raporunun "yalan ve düzmece" olduğunu söyleyen de Türkeş'tir (*Milliyet*, 6 Kasım 1978.) Alpay Kabacalı'nın derlemesinden bazı satırlar sıralayalım: "Komünistler memleketi sahipsiz sanıp da sokak hakimiyetini kuramazlar. Onların anlayacağı dilden konuşacak memleketçi, milliyetçi çocuklar vardır." (19 Ağustos 1968.) "Ülkücülerden korkmasın hiç kimse. Hepsi vatansever ve şuurlu gençlerdir." "Bizim hiç bir teşkilatımızda askeri veya benzeri eğitim yapılmaz. Bu iftirayı komünistler ortaya atmışlardır." (19 ve 20 Aralık 1975.) "Bütün gençliğimizi soğukkanlı olmaya, silah yerine fikre, kaba kuvvet yerine gönül kazanmaya teşvik etmişimdir." (9 ve 10 Mart 1977.)[17] "Dönersem vurun. Davaya katılıp dönen herkesi vurun."[18] Görülür ki, 1977 seçimlerinin sonucunda değil, ondan *önce de*, Türkeş; aynı şekilde, hem silah yerine fikri, kaba kuvvet yerine gönül kazanmayı "teşvik etmiş" ve hem de silahlı komando kamplarını kurmuş ya da kurdurmuştur; faşist silahlı savaşımı yönetecek örgütlenmenin arkasında Türkeş ve yandaşları vardır, bunu hem kendisi açıkça söyler ve hem de başkaları söylediği zaman da "komünist iftirası" der.

Üçüncüsü. Eğer Türkeş "barış" çağrısı yaptı diye, bu çağrısında "samimi" olduğu kabul edilecek olursa, *"hiçbir* zaman kanunsuzluğa sapmamış, *daima* meşruiyet içinde çalışmalarını sürdürmüş" *"daima* Anayasaya, kanunlara bağlı, hukukun üstünlüğü ilkesine saygılı" olmuş, "demokrasi bayrağını yükseklere çıkartmaya devam eden" MHP'nin[19] faşist olmadığına, ve hatta faşizme karşı olduğuna ilişkin

[16] Kampların niteliği konusunda örneklemeler için bkz: Örsan Öymen, "Kış Gelirken", *Milliyet*, 31 Ekim 1978.

[17] Alpay Kabacalı, "Sağcı Basın Ne Diyor? — Ülkücü Saldırganlıkla MHP'nin İlişkisi?", *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1978.

[18] Niyazi Ünsal aktarıyor. *C. Senatosu Tutanak Dergisi*, c. 39, 8.11.1978, s. 116.

[19] *Milliyet*, 10 Kasım 1978, MHP genel sekreter yardımcısı ve Parti Basın Sözcüsü Yaşar Okuyan'ın açıklaması.

sözlerini de "samimî" kabul etmemiz gerekir. Şöyle der Türkeş: çünkü biz faşist değiliz, faşizme de karşıyız";[20] faşizmi ve nazizmi taklit etmeyi, Türkiye'yi kurtaracak modeller gibi görmeyi şerefsizlik sayarız".[21]

"MHP'nin faşist bir parti olduğu"nu söyleyen Laçiner, Türkeş'in "barış" çağrısının "samimî" olduğunu vurgulayarak söylediği zaman, okura ve kitlelere, onun ve yandaşlarının demokrasi bayrağını en yükseklere çıkarmak savaşımında da samimî olabileceğini düşündürmesi konusuna yukarda değindik. Burada, şu anda üzerinde durduğumuz nokta, Türkeş ve yandaşlarının, diğer konularda olduğu gibi barış çağrısı konusunda da "samimî" olup olmadığıdır. Bellidir ki, yazar, bu denli ağır bir sorumluluk taşıyan tümceleri yazmadan önce, sağlıklı bir araştırma yapmamıştır; esasen kendi sözcükleriyle söylersek, yazarın "teorik düşüklüğü", "teorik zafiyeti", Kominternin faşist demagoji ile ilgili "yaklaşımlarını" kesinlikle yanlış bulan, faşist demagojiyi, durumları sarsılan küçük-burjuva unsurların konumlarının ürünü olarak niteleyen teorisi, bunu araştırmaya ve anlamaya da olanak vermemektedir.

Olaylara ve demeçlere bakalım: *19 Ocak 1978*: Levent Özyürek'in katilinin Site Yurdunda saklandığını, istihbar eden Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz, Site Yurdunu aratır. *25 Ocak 1978*: MHP Meclis Grup sözcüsü Kabadayı, Meclis kürsüsünden, "bu muamele (yurdun aranması) Moskov evladına dahi reva görülmez" sözlerini yineleyerek, "Savcı Yardımcısı Doğan Öz'ün maksatlı, kasıtlı bir tertibin içine girmiş olduğunu" söyler. *2 Mart 1978*: Türkeş, BARIŞ ÇAĞRISI yapıyor: "MHP'nin yolu hukuk ve kardeşlik yoludur." (*Hergün*) — *24 Mart 1978*: Doğan Öz vurulur. *24 Mart 1978*: Türkeş, Doğan Öz'ün eşine telgraf çeker, üzüntülerini bildirir. *26 Mart 1978*: *Hergün* manşet atar: "Doğan Öz'ün oğlu konustu: Babamı solcular vurdu." (Bu iftira hemen tezkip edilecektir.) — *Mayıs 1978*: Laçiner yazı yazar: "Barış çağrısi yapan Türkeş 'samimî' idi." Laçiner'in teşhisi doğru mudur? Bunu izleyen günlerdeki bildiri ve konuşmalardan birkaç örnek verelim: 1 Mayıs 1977 katliamı, 35 ölü; 13 Ağustos 1978:

[20] *Hürriyet*, 31 Ekim 1978.
Milliyet, 2 Kasım 1978.

"Kontrgerilla diye bir şey yoktur." (Türkeş). 10 Ağustos 1978: Balgat'ta üç kahveye yapılan silahlı saldırı, 5 ölü, 13 yaralı ve 8 Ağustos 1978: Mamak'ta bir belediye otobüsünün kurşunlanması, 2 ölü; 13 Ağustos 1978: "Evet halk topluluklarına karşı bu şekilde girişilen saldırılar, kişilere karşı işlenen cinayetler gibi ağır birer insanlık suçudur." "Milliyetçilerin", "MHP'nin bu olayla hiç bir ilgisi yoktur ve olamaz da." (*Türkeş*). 16 Mart 1978 İstanbul Üniversitesi katliamı, 6 ölü, yüzden fazla yaralı; 6 Kasım 1978: "Bu olayı yapan azılı bir solcudur ve Ecevit yurtdışına giderken Ecevit'in uçağına bindirilerek yurt dışına kaçırılmıştır." (*Türkeş*). 10 ve 11 Ekim 1978: Bahçelievler katliamı, 7 ölü; "TİP'e karşı yönelmeye başlayan provokasyon, anarşinin tırmandığını göstermektedir (...) 'İç harp' şeklindeki bir 'nitelik değişmesi' isteyen silahlı sol tam bir pervasızlıkla her türlü kontrolün dışında azgınlaşmaktadır." (*Hergün.*)

Peki Laçiner, neye dayanarak Türkeş'in "barış" çağrısını "samimî" buluyordu? Kendi ifadeleriyle "teorik düşüklüğü"ne, "teorik zafiyet"ine, daha doğrusu "marksist" teoriden yoksun oluşuna.

Yalnızca marksist teoriden yoksunluk mu? Gerçekten marksist olan yazarlar, ve bunun yanısıra kendilerine "marksist" denmesini belki siyasal içeriği dolayısıyla istemeyecek, belki bu teoriye bir siyasal sistem olarak bağlı, ama geniş boyutlu bir tahlil ve inceleme konusunu kucakladığı için kendilerine "marksist" denmesinden hoşlanmayacak, devrimci, demokrat, ilerici yazarların hiçbiri, evet hiçbiri, faşizmin bu demagojisine aldanmadılar, ve böyle bir demagoji karşısında bu faşist ikiyüzlülüğe kanmamakla kalmadılar, bu ikiyüzlülüğü sergilemeyi görev bildiler. Dosyama günlük *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinden aldığım bu konudaki yazılardan bazılarını belirteyim: *Milliyet*'te: Abdi İpekçi, "Yorumsuz" (30 Ağustos 1978); Örsan Öymen, "Bir Garip Örgütlenme" (8 Nisan 1978), "'Mevhum' Muhalefetten Pişmanlık Tabloları" (7 Kasım 1978), "Oyun" (9 Kasım 1978), "Kanatlı Güvercinin Savaşı" (25 Ekim 1978), "Piyes Resimleri" (26 Ekim 1978), "Kış gelirken" (31 Ekim 1978), "Ülkücüler ve Cihat Edebiyatı" (9 Ocak 1979), "Taktik" (10 Ocak 1979). *Cumhuriyet*'te: İlhan Selçuk, "Damgalı Yöntemler"

(8 Haziran 1978), "MASKE (!) (5 Aralık 1978), İki Kafadar" (17 Ocak 1979); Uğur Mumcu, "İşkence ve Türkeş" (27 Nisan 1979); Orhan Apaydın, "Çetecilik" (9 Ekim 1978), "Hukuksal Yollar" (12 Ekim 1978), "Neyi Bekliyorlar" (10 Ekim 1978); Fikret Otyam, "Yakınma Mektupları ve Yine Kuleli Lisesi Üzerine" (28 Kasım 1978), Mustafa Ekmekçi, "TÖB-DER'le Karışık Memleket Havası" (23 Ağustos 1978) ve çeşitli yazılar; Alpay Kabacalı, "Sağcı Saldırganlar Desteklenip Korunuyor" (17 Temmuz 1978), "Ülkücü Saldırganlarla MHP'nin İlişkileri" (21 Ağustos 1978), "MHP'li Teröristlerin Sözünü Eden Yok!" (17 Ekim 1978); Talip Apaydın, "Halkın İstediği" (26 Ekim 1978); üç yıldız imzası ile "Gizli Yol" (15 Ağustos 1978), *Cumhuriyet* imzası ile "Güncel ve Tarihsel Görev"; ve Oktay Akbal, "Seydişehir Cehenneminden" (12 Mayıs 1978), "Türkeş'e İnanmak mı?" (7 Ağustos 1978). Evet, burada duralım, ve Laçiner'in aksine, kendisine "marksist" denmesini istemeyeceğini sândığım Oktay Akbal'ın Türkeş'in barış çağrısı karşısında yazdığı bu yazıdan şu pasajları aktaralım. Gerekçelerini sıraladıktan sonra şöyle diyor Oktay Akbal: "Bu yüzden Türkeş'in barışçılığına inanamam. Ne derse desin, boştur. Türkeş ve Türkeşçiler Türk seçmenine kendilerini barışçı, demokrat, Atatürkçü, uygarlıktan, insanlıktan, gerçek milliyetçilikten yana birer politikacı olarak kabul ettiremezler. Bizlere düşen, Türkeş'e ve Türkeş'in militanlarına kuşkuyla bakmak, her davranışlarına, her sözlerine dikkat etmektir." Kuşkusuz, farklı yorumlar yapılabilir, ama Akbal'ı bu uyanıklığa görüren, özünde, "marksist" teori değil, demokrasi anlayışı ve sorumluluğudur. Ancak bu anlayış ve sorumluluk duygusundan yoksun olanlar, ancak basiretsiz insanlar, okura ve kitlelere, bunun karşıtı bir yorumla çıkabilirler.

(10)

Laçiner şöyle der: "Bir bunalımla karşılaşılan her siyasal-toplumsal hareketin saflarında bu tür adamlar peyda olur." (*Birikim*, n° 49, s. 58.) *Sol Yayınları*, yayın alanına, 20 Kasım 1966 günü, altı kitap ile girdi. Eğer 1930'ları saymazsak, Türkiye'de ilk kez Marx (*Ücret, Fiyat ve Kâr*) ve ilk kez Lenin (*Emperyalizm*) yayınlanıyordu. Lenin'i yayın-

layacağımı işiten CHP'nin solunda bir milletvekili, böyle bir durumda kendilerine de yöneltilebilecek saldırıları göğüslemekte zorlukla karşılaşacağı kaygısı ile bana bazı sorular yöneltiyor, ve gereken yanıtı alınca da, "Peki ama kardeşim, sen kendini zorla hapis ettirmek mi istiyorsun?" diyordu. *Sol Yayınları*'nın doğuşunun etkileri ve yankıları üzerinde durmayacağım. Ama şunları ileteyim: *Hükümetten*: O günlerde Fikret Ctyam'la karşılaşmıştım, "Erdost —dedi— senin için Adalet Bakanlığında iki gündür sürekli toplantı yapılıyor, haberin ola!" *Sağ basından*: Kitapların kapakları bir cürüm belgesi olarak yayınlanıyor, hükümet, savcılar, polisler göreve çağırılıyor, ve kitapların fiyatlarının ucuz olduğu belirtilerek, kaynağının nerden geldiğinin araştırılması isteniyordu. *Sosyalist kitaplar yayınlayan bir yayınevinden*: Kitapların dilinin güç anlaşılır, hatta anlaşılmaz olduğu söyleniyor, ve bu yayınların bir "polis" tertibi olduğu en yakın arkadaşlarımıza kanıtlanmaya çalışılıyordu. *Sol Yayınları* bürosu ise, daha sonra sıkıyönetim dosyalarına giren raporlarda da sabit olduğu üzere, polis tarafından, komşusu olduğu iki duvardan ve üst kattan sürekli dinleniyordu. Çay ocağının hemen karşısına, yalnızca bizi gözetlemek için bir polis oturtulmuştu. Biz, yazarın ifadesiyle, işte böyle bunalımlı bir zamanda, "peyda olduk".[22] *Sol Yayınları*, bilinen bir gerçektir ki, sosyalist yayınların yayınlanmaya başladığı bir ortamda doğdu; bilimsel sosyalizmin klasiklerini tutarlı bir biçimde yayınlamakta duraksamadı, faşist yasa maddelerinin göğüsleye göğüsleye geriletilmesinde belirleyici rol oynadı; okura, yalnızca bilimsel sosyalizmin temel yapıtlarını sunmakla kalmadı, bilimsel sosyalizmin yazınını, o zaman pek revaçta olan anarşist yapıtlardan, her türlü trotskist yapıtlardan özenle ayırarak, tarihsel görevini sağlıklı bir bi-

[22] Bu yazıyı yazdıktan sonra, bir söyleşi sırasında dinlediğim anıyı ekleyeyim. Yıl 1965'in sonlarıdır. Ünlü bir yazarımız yurt dışından dönmüştür. Marksist-leninist bir dostu ziyaretine gider. Ünlü yazar, yurtdışına gitmek ve orada klasikleri yayınlamak, yurda illegal sokmak gerektiği düşüncesinde olduğunu söyler. Ziyaretçi dostu, önüne, çantasından çıkardığı bir kâğıt uzatır. Bu *Sol Yayınları*'nın ilk yayınlayacağı kitapların basılı listesidir. Ünlü yazarımız listeye bakar, ve ayağa fırlar. "Olamaz böyle şey," der, "mümkün değil". Evet *Birikim* yazarı Laçiner, sizlerin nasıl ve hangi bunalımlı bir zamanda peyda olduğunuz bizi ilgilendirmiyor ama, biz, işte böyle bunalımlı bir zamanda "peyda olduk". Ve bu "peyda oluş"tan gocunanlar çoktu, şimdi bunların arasında, kendisine "marksist" diyebilenlerin de peyda olduğunu görmekteyiz.

çimde yürüttü. Kuşkusuz, *Sol Yayınları*, büyük malî sıkıntılardan geçti, kurşun delikli kitapların kapışıldığı, Lenin'in *Ne Yapmalı?*'sının bile zor satıldığı günlerden geçti, ama kendi çizgisinde yürümeye devam etti. *Sol Yayınları*'nın kusurları olmadı mı? Kuşkusuz, birçok kusuru oldu, ama her gün biraz daha bu kusurlarını gidermeye, her gün daha yetkinini yapmaya özen gösterdi, ve aynı canlılıkla özen gösteriyor, kusurlarını azaltmaya çalışıyor. *Sol Yayınları*, her türlü engelden ayrı olarak, hukuksal engellerle karşılaşmadı mı? Her okurun azçok bildiği gibi, *Sol Yayınları* ve sorumlu yönetmeni olarak ben, yayınevinin kurulduğu ilk üç aydan sonra bugüne değin —evet bugüne değin— yayınlardan dolayı, deyim hoşgörülsün, "ulusal" sanık sıfatını korumaya devam ediyorum. Ve *Sol Yayınları* ve sorumlu yönetmeni olarak ben, daima bilimsel sosyalizmin klasik ve modern yapıtlarını yasallaştırma savaşımının en önde gelenlerinden biri olarak, yayınevi kurulduğu günden bugüne, bu sorumlulukla hareket ettim. Bu sorumluluk, çetin günlerde, bizim ayağımızın prangası olmuştur, ama bu yayınları yasallaştırma sorumluluğu —ki, okur karşısında, benim kendi kendime yüklendiğim bir sorumluluktur bu—, yasal-olmayan faaliyetler ile (ki, biz, bu faaliyetlere katılmadık, ama genel anlamda, böyle faaliyetlere katılanların davranışlarına da karışmadık, karşı çıkmadık) yanyana konduğumuzda, bizi, dış görünüşü bakımından çelişik konumlara düşürdüğünde de, kendi kişisel onurumuzu, bu yayınların bize yüklediği sorumluluğun altında tutmayı bildik. Bu şu demektir ki, bana, benim kişiliğime, düşüncelerime, benden ve düşüncelerimden hoşlanmayanlar, beğenebilecekleri şeyleri söyleyebilirler, ama benim yazılarımı bahane ederek, *Sol Yayınları*'na dil uzatamazlar, ve Laçiner de pisliğe batmış iğrenç dilini bu yayınlara uzatamaz.

Uzatamaz, çünkü, *Sol Yayınları*, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Stalin'in (ve devrimin başarısına kadar olan dönemiyle Mao'un) temel yapıtlarını, ve marksizm-leninizmin tanıtıldığı modern yapıtları yayınlar. Stalin'i yadsıyanlar, bu yayınlara karışamazlar; Lenin'i yadsıyanlarla kolkola olanlar, bu yayınlara karışamazlar; Marx'ı değil, onun eleştiricilerinin okulu durumuna gelmek için yayın yapmayı il-

ke edinenler, bu yayınlara karışamazlar. Bu yayınlara karışmak, bu yayınları olumlu yönde eleştirebilmek hakkına sahip olabilmek için, her şeyden önce, bu siyasal çizginin kararlı, tutarlı, açık savunucuları olmak gerekir. *Birincisi*. "*Olumlu* yönde eleştirebilmek" için, yani yayınların seçilişinde, çevirisinde, sunuluşunda olası kusurların giderilmesi için, yani yayın dizisinin daha kusursuzlaştırılması için, çevirilerin daha yetkinleştirilmesi için, sunuluşunun daha yetkinleştirilmesi için — bunlar, bu yaymevi tarafından ve kendi öz çabası ile giderildikten sonra değil. *İkincisi*. "Olumlu yönde eleştirebilmek" için. Bu yayınları, egemen çevrelerin, gerici çevrelerin, faşizmin yanında yer alır, onlara omuz verir gibi, yıkmaya çalışmak için değil. Okurun, özünde birbirinden farklı olan bu iki şeyi birbirinden ayırması gerekiyor: bu yayınlara yönelik eleştiriler, bir yayınevi çerçevesinde değil, bir tüm olarak, bu yayınların dizilerinin (yapıtların seçilişinin) daha kusursuz hale getirilmesini, çevirilerin yetkinleştirilmesini, sunuş kusurlarının giderilmesini mi amaçlıyor, yoksa bu yayınların yayınlanma koşullarını geriletmeyi, yayınların yayınlanmasını daha da güçleştirerek, kazanılan mevzilerden daha da geriye çekilmeyi mi amaçlıyor. Birinci tutum olumludur, ve *Sol Yayınları* bütün bu eleştirileri özenle gözönünde bulundurmuştur — ikinci tutum olumsuzdur ve *Sol Yayınları* bu tür eleştirileri, dıştalamıştır, bazan bu eleştirileri yanıtlamamışsa yanıtlayamadığı için değil, yanıtlamanın yeri ve zamanı olmadığı içindir.

Şimdi de henüz *zamanı* değildir ve *yeri* değildir. Elbette bizi *şimdi* kimse konuşturamayacaktır. Bunları açıklamanın yerini ve zamanını bizim belirleyeceğimiz doğaldır, *Sol Yayınları*'nın düşmanlarının değil. Yalnız burada şunu belirteyim ki, 1971 ÖNCESİNDE, gerekli bulduğum bazı çıkarmaları —yerleri üç nokta ile belirtilmiştir— yaptımsa, yasal zorunluluklardan dolayıdır. *Çevirmen olarak* hakkımda dava açılacağından çekindiğim için değildi. Çünkü, o günlerde, mahkemelerde devam eden dört davam vardı. Neden bu değildi. Esas neden, haklarında dava açılan kitapların toplanması ve davanın sonuna değin (beş yıl kadar sürer bu davalar) yayınlanamaması, ve bu süre içersinde yeni bir baskının yapılamaması ve mahkûm olduğu zaman ise yayınla-

nabilmesinin ancak yasa değişikliği ile olanaklı olmasıdır. Bir tek tümcesi çıkarılmadığı için, mahkûm edilmiş ve bugün kendi adı ile yasal olarak yayınlanamayan marksizmin en önemli bildirisini anımsayalım. Bu, *bence*, doğru bir tutum değildi, ve bugün de aynı kanıdayım. Bir geçiş döneminde bir tümce eksikliği ile ve daha sonra sürekli olarak tümüyle mi, yoksa o gün tamamını yayınlayıp ve bugün tümünü yayınlayamamayı mı? Birinci yöntem, doğru yöntemdir. Bu yöntem devrimci yöntemdir, doğru yöntem budur. Engels, Marx'ın Gotha Programının Eleştirisini ("Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları") yayınlanırken yazdığı önsözde şunları yazar: "Bundan başka, BASIN YASASI BAKIMINDAN gerektiği için ÇIKARILIP yerine noktalar konan birkaç tümce var. Daha yumuşak bir deyim kullanmam gerektiği yerde, ben, bu deyimi parantez arasında koydum."[23] Eğer, buna benzer tutumumdan dolayı beni eleştirecekler varsa, onlara diyeceğim şudur: Bugün okuma olanağını bulduğunuz yapıtların yayınlanma olanağını yaratabilmek yoluna ömrümü koydum, ve bunda, beni hiç bir şey durduramadı, geriletemedi, duraksatamadı; ve bugün bizim yayınladığımız yapıtların hemen tümünü okuyabiliyorsan, ve kusursuz ve eksiksiz okuyabiliyorsan, ve bunu gene biz gerçekleştirmiş bulunuyorsak, bu, bu sonuç, bizim bu savaşımda izlediğimiz yolun *doğru* olduğunu ortaya koyar. Laçiner'ler, faşizm konusundaki ihanet derekelerindeki yanılgılarını, bizim bu doğru tavrımıza yönelterek saptıramayacaklar, okurun gözünden bu yanılgılarını saklayamayacaklardır. 1971 öncesi temel iki tümcesi çıkarılan ve yerine üç nokta konmayan yapıt yok muydu *Sol Yayınları* arasında? Vardı. *Sol Yayınları*'nda 1971'den önce yayınlanan temel yapıtlardan birinde, Marx'ın temel iki tümcesi, kitabın çevirmeni tarafından sürekli ısrar ve ortaya "hakem" koyarak çıkarılmış ve bu tümcenin çıkarıldığını belirtmek için üç nokta koymamıza da izin verilmemiştir. Kuşkusuz burada da ileri sürülen yasal zorunluluktu, ve çevirmen kendi adı ile göründüğü için, bu yasal zorunluluğun sınırlarını, bu işleri anlayışla karşılayacak olan bizimle uzun süre tartışacak kadar

[23] K. Marx-F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1978, s. 18.

dar tutuyordu. Bu sınırların dar tutulmasından dolayı kimseyi kınamak aklımızdan geçmez. Ama, bize, "bilimsellik" dersi vermeye kalkışan insanlar, hep bu aynı kategoride insanlardır ve onlar kariyerizm batağında, havayı bulutlu gördüklerinde her türlü kişisel çıkarı gözetmeyi çok iyi bilirler, ve bu bulutlar dağıldıktan sonra, "bilimsellik" adına ahkâm kesmekte de en ön sıralarda görünürler.

Yasal zorunlulukların büyük ölçüde aşıldığı bir dönemden sonra —ki bunun aşılmasında *Sol Yayınları*'nın payını okur çok iyi bilmektedir—, *Sol Yayınları* arasında yayınlanan tek bir yapıtta, tek bir sözcük çıkarılmamıştır — çevirenden, redaksiyondan, düzeltimden doğabilecek kusurlar elbette bunun dışındadır ve bu konuda *Sol Yayınları* her baskıda olmasa bile, hemen her baskıda bu kusurlarını gidermeye çalışmaktadır. Bu konudaki her eleştiri, titizlikle incelenmekte, kusur varsa arşivlenmekte, kusurlar yeni baskılarda giderilmektedir.

Yazarın bu konuda bize karşı kullandığı iğrenç dil, Türkiye devrimci hareketinde pek kolay erişilemeyecek bir başarıyı içine sindirmemiş olmasının dışavurumundan başka bir şey değildir. Bu yayınların yasallaştırılması için verdiğimiz savaşımı okur çok iyi bilir, ve bir tek savunmamızda, küçük bir eğri bulmak olanağı yoktur. Biz, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Stalin'in "anlamlarını tersine çevirdiğimiz" için yargılanmadık, ve ayıp olacak ama söyleyelim 44 yıl mahkûmiyeti bize bunun için vermediler. Tek bir romanından bir lüks daire sahibi olduğu söylenen bir yazar, kesinleşmiş otuz yıllık mahkûmiyet ve devam eden üç dava ile içerde bulunduğumuz sırada bir eli yağda bir eli balda olan bir yazar, Laçiner'in şimdi başını uzattığı mevzisinden yayın yaparak, bizi, ünlü bir işadamının yayın yaşamına soktuğu bir ajan derekesine düşürüyordu. Bu romanın ticaretini paylaşanlar ise, biz henüz içerdeyken, *Sol Yayınları* içersinde *satış* başarısı sağlamış beş-on kitaptan birkaçını ve yayınevi olarak hiç bir sorumluluk yüklenmeksizin yayınlamaya koyuldular. Laçiner, birkaç pasaj değil, onlarca sayfa çıkarma ustalarını orada bulabilir. Laçiner, eğer gerçekten bu konuda duyarlı ise, kitaplardan pasajlar çıkarmış ve ama bu kitapların sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmış, üstelik çe-

virmeni ele vermekte "muhbir" derekesine düşmüş yayınevlerinin kapısını çalabilir, bizim değil. Yazar, "sizin yayın sicilinizi bilenler" diyor — küstaha bakınız, kullandığı sözcüklere bakınız. Bizim "yayın sicilimiz"in, nerede olduğunu okur biliyor, MİT'te, poliste ve adliye arşivlerinde. 12 Martın azgın döneminde, daha önce birkaç kez beraat kararımıza imza atmış bir yargıç, önce beraat verdiği ve Yargıtaydan döndürülmüş davalarda bir an önce mahkûmiyet verebilmek için, günah çıkarır gibi şunu söylüyordu: "Ankara adliyesinin başka işi yok mu, pazartesi Muzaffer Erdost, salı Muzaffer Erdost, çarşamba Muzaffer Erdost, şimdi gene Muzaffer Erdost..." Bizim "yayın sicilimiz" bu sözlerin içeriğinde Ömer efendi, okur bu "sicil"i çok iyi biliyor ve anlamını da.

Okuyalım Laçiner'in yazısını: "Yayın sicilinizi bilenler, zat-ı alinizin bu 'hayranlık verici' işteki 'zekâ' ve 'yeteneği'nizi takdirden aciz değillerdir.

"Anlaşılıyor ki bu yeteneğinizi yitirmemişsiniz. 1971 öncesinde Sol Yayınları'nı çıkarırken bol bol kullandığınız bu 'yetenek'inizle sırf belli bir cümledeki iki kelimeyi değil, koca kitaplardaki yığınla kelimeyi az mı düşürmüştünüz Bay Erdost?!

"Ve şimdi, kalkıyor, sefil yöntemlerle ördüğünüz bir yazıda, 'proleter devrimci'lik adına konuşma 'deneme'leri yapıyorsunuz. Katledilmiş marksist kavram ve tezlerin karmaşık kökenli yoksunluklarınızın eseri bir dizi tahrifin üstüne çıkarak *küçük*lüğünüzü unutturmaya çalışıyor; oradan 'milyonlar' adına konuşma cüretini gösterebiliyorsunuz!

"Feci bir yanlışlıktır bu Bay Erdost. 'Faşist terörün kanını döktüğü yüzlerce devrimcinin, demokratın ve yurtseverin açısını yüreğinde duyan *milyonlar*'ca *insan* adına değil, kesinlikle değil! Siz, ancak marksizmi satarak elde ettiğiniz binlik destelerinden oluşan *milyon*'unuz adına, işte, sadece bu milyonlar adına konuşabilirsiniz." (*Birikim*, n° 49, s. 66-67.)

Sol Yayınları'nı yayınlamış olmamızın ve bu yayınların başarısının, bizim, Laçiner'in yukarda ayrıntılı olarak kanıtlarıyla ortaya koyduğumuz faşizm konusundaki yanlışlarını sergilememize bir engel oluşturacağını düşünmek normal bir insanın işi değildir. Buradan şu sonuç çıkar ki, *Sol*

Yayınları başarısız bir yayınevi olsa, bu işi ilk başladığında bıraksaydı, yazar, bu eleştirilerimizi nasıl yanıtlayabilecekti? Ve şimdi kendi yanlışlarını söylediğimizde, bu kez, bizi sorumlusu olduğumuz yayınlara saldırarak yıkabileceğini hesap ediyor. Yayına başladığımız günden beri, biz, bu tür binlerce saldırı ile karşılaştık, ama hiç biri, bizim bu konuda ne cesaretimizi kırabildi, ne bize "lânet olsun bu işe" dedirtebildi, yalnızca bizim azmimizi bilemekte, bizim daha fazla çalışmamızda, daha iyisini yapmamızda itici bir etken oldu. Ama, diyelim Laçiner'in bu sözleri, bu konuda üzerimizde olumsuz bir etki yapsa ne olur? Laçiner'in yanlışları doğruya dönüşür mü? Bu tartışılan konuyu saptırma yöntemi, kendi deyişiyle "sefil yöntem" bu değil midir?

Okura, burada, bir şeyi açıklamak isterim. Kendi "düz mantığının sonuçlarını düşünmek zahmetine girmeyen"ler, *Sol Yayınları*'nın bugünkü iktisadî gücünü, bir yandan tevatür haline getirmekten ve öte yandan da bu tevatüre dayanarak "günah işlendiği" vargısına varabilirler. Durum şudur: *Sol Yayınları, "binlik* destelerden oluşan *milyon*"a sahip değildir — şu iki anlamda sahip değildir, birincisi nakit olarak sahip değildir, ikincisi kişisel ya da ailesel çıkarları ya da kullanımı için milyona sahip değildir. Ödemeleri ve emtia olarak varlığı bir terazinin kefelerine konduğu zaman terazinin gagaları ne gösterecektir, bunun hesabını yapabilecek kadar, iktisadî sorunlarını da düzene sokmuş değildir. Devam edelim.

Bugün, kapitalist sistem içersinde yaşamaktayız, ve Türkiye'de, kişinin doğrudan kendisi tarafından tüketilenin dışında her üretim, meta üretimi olmak zorundadır, ve tüm olarak yayınlar gözönüne alındığında, bunlar, kapitalist meta üretimidir. Bu temel özelliği yadsıyan herkes, hayalcilikten öte bir şey yapamaz. Meta üretiminin amacı, sermaye üretimidir, sermaye çoğaltımıdır. Esas amaç budur. *Sol Yayınları*'nın esas amacı bu olsaydı, hiç bir yasal sorunu olmayan ve daha fazla kâr getiren alanlara yatırım yapardı ve daha güvenli alanlarda çalışırdı. Örneğin arsa spekülasyonu gibi. Gazete ve dergilerin iki farklı amaçla çıkarılması gibi, kitaplar da iki farklı amaçla yayınlanır. Bu amaçlardan biri ticaret, öteki ideolojidir. Bir yayının sürdürülebilmesi için,

ticarî yönünü ihmal eden hiç kimse yayını sürdüremez. Ama salt ticaret amacıyla yapılan yayınlar vardır. Bizim yayınlarımızın ise tek bir amacı vardır, ve bu amacı gerçekleştirebilmek için ticaret kurallarını gözetmek zorundayız. Çünkü, bu yayınları yürütebilmek için başka hiç bir olanağımız yoktur, ne babamızdan tek kuruşluk miras kalmıştır, ne egemen sınıfların devletinden, ne de bir başka bir yerden maddî destek almamız olanağı vardır ve ne de alırız. Yazar diyor ki "marksizmi satarak" Bu, iğrenç bir sözdür. "Marksizmi" sattığımız iğrenç ve o ölçüde sorumsuzca söylenmiş bir sözdür. Marksizmi "satsaydık", marksizmin düşmanlarının hedefi olmazdık. Egemen sınıfların yasalarında bunun adına "propaganda" diyorlar, biz ise bunu reddediyoruz, bu, marksizmi öğretme, açıklama, yaymadır. Bu öğretme, öğrenme, araştırma, açıklama, yayma nasıl olacak, ve bugün nasıl olabilir. Bunlar temel bilgileriyle kitaplar halinde bulunur. Bir kitabın yayımı için ne gereklidir? İlkin çevirmek. Bu bir emek ürünüdür. İkincisi, kâğıt. Bu meta da, alınmak gerekir. Üçüncüsü, dizgi, tertip, baskı, ciltleme. Bunlar için harcanan emek ve malzeme de metadır, alınmak gerekir. Dördüncüsü: yayın işinin düzenlendiği, tape edildiği, redaksiyon yapıldığı, düzeltildiği, dağıtımının yapıldığı bir işletmesi vardır, ve bunların hepsi, emek-gücü ve malzeme olarak alınmak gerekir. Bunlar alınmadan, kitap üretilemez. Kitap nasıl fiyatlandırılır: kitabın üretimi için yapılan harcamalar, *artı* belirli bir oranda kâr. *Sol Yayınları,* bu kârı en düşük düzeyde tutan yayınevidir. Bu kâr konmadığı sürece, genişletilmiş yeniden-üretim yapamazsınız. Genişletilmiş yeniden-üretim yapamamak demek, başlangıç noktasında kalmak demektir. Yalnızca bu da değildir. Büro, yönetici ve benzeri belirli büyüklükteki giderlerin, daha az kitaba yüklenmesi, maliyetlerin artırılması demektir. Yalnızca bu da değildir. Ticarî bakımdan elverişli olmayan, ama yayınlanması o ölçüde zorunlu olan Marx'ın, Engels'in bazı yapıtlarının yayınlanamaması demektir. Bir sözcükle, yayınevinin yaşaması, gelişmesi, güçlenmesi için ticarî kâr zorunludur. Bu, yadsınamaz. Sorun şudur: biz, yayınevi olarak, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Stalin'in telif haklarını kendimize alıkoyuyor muyuz? Hayır. Hesaplarımız açıktır. Bunları okura

bedava veriyoruz. Biz, okura, bir şeyi daha *bedava* veriyoruz: iplik dikiş. Bu, her yıl için bir milyonu aşan bir miktardır ve bunun hesabı kitap maliyetlerinde yansıtılmamaktadır. Okur bize ne vermektedir? Okur, bize, çeviri parasını, kâğıt parasını, basımevi parasını, büro parasını — ve bizim emeğimizi karşılayan geçimimizin giderlerini. Kâr olarak verdiğini, biz, kişisel çıkarlarımız için kullanmadık, kullanmıyoruz. Bu, yayınları yürütebilmenin, daha sağlıklı, daha düzenli götürebilmenin maddî koşullarını oluşturuyor. Bugün, *Kapital*'in bir cildi, bir milyona yakın bir paraya çıkabilmektedir, bunu yayınlayabilmek için bu tutara gerek vardır. Bunun yatırılan kısmını geri almak ise, iki yıl sürer. Ama bu arada yayına devam etmek gerekir, ve bunun için de daha fazla sermaye gerekir. Eğer bu yayınlara devam edilecekse, bu zorunludur. Sosyalist toplum, devlet aracılığıyla, kültür giderleri için bir fon ayırır, burjuva toplumda bu fonu, devrimci yayınların okuru oluşturur, ve bunu devlet aracılığıyla gerçekleştirmez, gerçekleştiremez; okur ile yayınevi arasında kurulan bir fondur bu. Bu kâr sayesinde yayınevinde oluşan fon olmazsa, bu yayınlar yapılamaz, bu yayınlar sürdürülemez, bu yayınlar çoğaltılamaz, bu yayınlar iyileştirilemez. Evet biz bir parti değiliz, bir dernek değiliz, burada oluşan fon, kişisel mülkiyet biçiminde görünmektedir; ama bu fon, doğal kişisel giderlerimiz hariç —bu emeği harcayacak herkesin buna hakkı vardır, ve toplum olsun, okur olsun, bu fondan onun geçimini sağlamakla yükümlüdür—, tümüyle, bu yayınlara harcanmaktadır.

Eğer bu fon daha güçlü olsa, Laçiner'in söylediği gibi, binlik desteler halinde milyonu olabilse yayınevinin, bu, okura olumlu olarak yansıyacaktır. Örneğin, *Sol Yayınları,* son üç yıldır kâğıdı SEKA'dan değil, serbest piyasadan almak zorunda kalmıştır. Çünkü SEKA, para yatırdıktan bir yıl sonra kâğıt vermektedir. Aylık kâğıdımızı karşılayabilmek için dün bir-buçuk milyonluk, bugün 5-6 milyonluk bir yatırım gerekir. *Sol Yayınları* bunu yapamadığı için, kâğıdı piyasadan almaktadır. Bununla da kalmamakta, kâğıdı vadeli almakta, yani ayrıca faiz ödemektedir. Resmî kâğıt fiyatları ile piyasa fiyatları arasındaki fark, kitap fiyatlarında 100 lirada 18-28 lira olarak yansımaktadır. Okurun yayınevine

ödediği bu fark, yayınevi tarafından kağıt ticareti yapan tüccara kâr ve faiz olarak, ve bunun spekülatörlüğünü yapanlara haraç olarak devredilmektedir. Şimdi deniyor ki, "Marksizmi satarak binlik destelerden oluşan milyonunuz" var, ve eğer bunu söyleyenler düz mantıklarının sonuçlarını düşünmek zahmetine katlandılarsa, bu yayınların yapılabilmesinin maddî koşullarının ortadan kalkmasını istedikleri, yani bu yayınların yayınlanabilmesinin olanaklarına saldırdıkları, amaçlarının bu olduğu açıktır. Daha biz içerdeyken "Batsın o yayınevi" diyen ve batması için çaba harcayan nice marksist değer teorisi "uzman"larını tanıdı bu yayınevi. Ama bu kervan yürüdü. Peki, bugün, bizler başlamasaydık bu yayınlara, kim başlayacaktı. Devlet mi? Burjuvazi mi? Tekelci-burjuvazi mi? Peki bugün bizler yürütmezsek bu yayınları, kim yürütecek? Devlet mi, burjuvazi mi, emperyalizm mi?

Marksist-leninist çizginin kararlı, tutarlı savunucusu *Sol Yayınları*'nın en önemli başarılarından biri de, devrimci hareketin bölünmüşlüğü içersinde, bugün de bir kişi olarak bu bölünmüşlük yelpazesinde yerimizi almamıza karşın, bu yayınları, bir grubun malı yapmamaya özen göstermiş, bunu tüm devrimci hareketin yayını olarak, ve herhalde *tek* birleştirici ve bütünleştirici bir organ olarak sürdürmüş olmamızdır. Doğaldır ki, bizim, "tüm devrimci"ler derken, kastettiğimiz, kendisine "devrimci" diyen herkes değildir, bu genel çizgi doğrultusundan ayrılmamış olanlardır. Ve doğaldır ki, bizim başarılarımızdan rahatsız olanlar vardır ve sayıları epeyi kabarıktır. Bunlar, Laçiner'in yazısını okudukları zaman ola ki, rahatlayabilir ve "oh be!" diyebilirler. Onları yalnızca egemen sınıfların "hıh" deyicileri olarak niteledik ve niteleyeceğiz.

SÖZLERİMİZİ bitirirken Laçiner'in bizim için kullandığı sözcüklerden yineleyerek bir demet sunabiliriz: "darkafalı", "Karagöz'vari inciler", "dünyadan habersiz", "parsa toplamak", "aşağılık yöntem", "ahlâki düşüklükle malûl", "teorik zafiyet", "zavallıca yöntemler", "tiksindirici yöntemler", "bir fenomen", "vülger mekanist mantığı", "acınası hileler", "olumsuz ahlakî sıfatların en altından seçilecek bir sıfata lâyık", "ortalama bir müfteride bulunması gereken bir zekâdan

yoksunluk", "zavallı bir iftiracı", "ahlakî yoksunluk sözkonusu edilemeyecekse, zekâ, kavrayış yoksunluğunun en parlak örneği", "iftira bile olmayacak düşüklükteki şey", "tam bir esnaf eklektisizmi", "sefil yöntem", "zavallı adam", "samimiyetsizlik", "süfli demogog", "Bay Erdost'un polemik terbiyesi" ve altı çizili "*küçük*lük".. En "terbiyeli" tümcelerinin biri de şu: "Bu bir oturuşta seksen, yüz sayfa dolduran yazar...".

Bugüne değin, Türkiye'de, ancak faşist ve yarı-faşist liderlerin diline bir ölçüde uygun düşebilen bir anlatım biçimi içersinde, bugün faşizm gibi en güncel ve en önemli bir konuyu, kendisine "marksist" diyebilen hiç bir yazarın düşmediği iğrenç bir düzeye indirebilen bu yazara, kendi deyişiyle "bu adama", bizi yanıt yazmaya zorladığı kadar yukardaki ifdeleri de yanıtlamaya zorladığı için, yalnız bunun için, yanıt olarak tek bir sözcük yeter: zibidi. Zaten fazlasına da değmez.

20-28 Mayıs 1979

KENAN SOMER

İŞÇİ VE SINIFI

I. ÜRETKEN EMEK

İşçi, teorik soyutlamanın en genel düzeyinde, *ücretli üretken emekçi*, ve işçi sınıfı da, bu tür emekçilerden oluşan bir toplumsal sınıf olarak tanımlanır.

Örneğin, *Marksist Ekonomi Sözlüğü*[1], bize şu tanımları verir:

İşçi: Bir ücret karşılığı kendi emek gücünü satan ve, buna karşılık, emek gücü satın alıcısının kendine mal ettiği bir artık ürün üretme zorunda olan üretken emekçi.

İşçi Sınıfı: Üretim araçlarından yoksun olduğundan, yaşamak için emek güçlerini satma ve kapitalistler hesabına doğrudan doğruya artı-değer, yani sermaye üretme zorunda bulunan modern ücretli işçiler sınıfı.

Proletarya: Hiçbir üretim aracı olmadığından, sahip bulundukları tek metaı, emek güçlerini, bir ücret karşılığı satma, ve buna karşılık kapitalistler için çalışma zorunda

[1] Maurice Bouvier-Ajam, Jésus Ibarrola et Nicolas Pasquarelli, *Dictionnaire Economique et Social*, Editions Sociales, Paris 1975, s. 478, 120 ve 542. Bu yapıtın Türkçe çevirisi, *Marksist Ekonomi Sözlüğü* adıyla, *Sosyal Yayınlar* (İstanbul) tarafından yayınlanmıştır.

bulunan ücretli işçilerden, proleterlerden oluşan toplumsal sınıf.

Marx da, işçiyi, *Kapital*'in bir yerinde, şöyle tanımlar: "Sermaye üreten ve onu zenginleştiren, ve Bay Sermaye'nin, artık ona gereksinmesi kalmadığı zaman kapı dışarı ettiği ücretli."[2]

Örnekleri çoğaltmakta yarar yok. İşçi, ücretli üretken emekçidir. Ama her ücretli üretken emekçi, işçi midir? İrdelememize buradan başlayabiliriz.

Sorunun konuş biçimi, *ücretsiz* üretken emekçiyi, yani kentli ve köylü küçük "bağımsız" üreticileri, kendiliğinden konu dışı bırakıyor.

İşçiyi, ücretli üretken emekçiler alanında arayacağız. Öyleyse, *üretken emek* nedir? Yanıt, *Sözlük*'ten: Maddî nesnelerin üretilmesine yardım eden ve toplumsal artığın[3] yaratılmasına katılan emek.

Kol emeğiyle kafa emeğinin bir birlik oluşturdukları ilkel durumda, her emeğin üretken olduğunu, *Kapital*'de şöyle belirtir *Marx*:

"İnsan, kendi dışında bulunan bir nesneyi kendi gereksinmelerine uydurarak bir ürün yaratır, ve kol emeğiyle kafa emeği, tıpkı doğal sistemde kolla kafanın birbirinden ayrılmadıkları gibi, çözülmez bağlarla birleşmiş bulunurlar."[4]

Sonra, sözünü şöyle sürdürür:

"Ama bireysel ürün toplumsal ürün durumuna, çeşitli üyeleri maddenin işlenmesine, yakından ya da uzaktan, çok çeşitli derecelerde katılan, ya da hiç katılmayan kolektif bir emekçinin ürünü durumuna dönüştüğü andan başlayarak, üretken emekçinin belirlenimleri zorunlu olarak genişler. Üretken olmak için, artık işe el atmak zorunlu değildir; kolektif emekçinin bir organı olmak, ya da onun görevlerinden herhangi birini yerine getirmek yeter. Üretken emeğin, maddi üretimin doğasından doğmuş bulunan ilkel belirlenimi, tek bir kişi olarak düşünülen kolektif üreticiye oranla hep doğru kalır, ama onun tek tek alınmış her üyesine artık uymaz.

[2] Karl Marx, *Kapital*, Sol Yayınları, Ankara 1978, c. I, s. 631, dipnot.

[3] Toplumsal artık, kapitalist üretim biçiminde, toplumsal artı-değer biçimine bürünür

[4] Karl Marx, *Kapital*, agy s. 519.

Ama kapitalist sistemde üretken emeği özel bir biçimde belirleyen bu değildir. Kapitalist sistemde üretimin belirleyici ereği artı-değerdir. Öyleyse, yalnızca kapitaliste bir artı-değer sağlayan, ya da emeği sermayeyi zenginleştiren emekçi üretken sayılır. Örneğin bir öğretmen, öğrencilerini eğittiği için değil, ama patronuna para kazandırdığı için üretken bir emekçidir. Patronun, sermayesini bir sucuk fabrikasına yatıracak yerde bir ders fabrikasına yatırması, kendi bileceği bir iştir. Bundan böyle, üretken emek kavramı, artık yalnızca etkinlikle yararlı etki arasında, üreticiyle ürün arasında bir ilişki anlamına gelmekle kalmıyor, ama, ve özellikle, emeği sermayenin dolaysız bir değerlendirme aracı durumuna getiren toplumsal bir ilişkiyi de anlatıyor.

Bundan ötürü, klasik ekonomi politik, bazen içgüdüsel bir biçimde, bazen de bilinçli olarak, üretken emeği belirleyen şeyin bir *artı-değer* yaratmak olduğunu her zaman savunmuştur. Klasik ekonomi politiğin üretken emek tanımları, bu ekonomi kendi artı-değer çözümlemesini ilerlettikçe, değişir. Örneğin Fizyokratlar, yalnızca tarımsal emeğin üretken olduğunu bildirirler. Neden? Çünkü yalnızca tarımsal emek, onlar için ancak toprak rantı biçiminde varolan bir artı-değer sağlar."[5]

Kapital'in dördüncü cildini oluşturan ve henüz dilimize çevrilmemiş bulunan *Artı-Değer Teorileri* adını verdiği yapıtının bir yerinde de, bazen artı-değer yaratan emeği, bazen de emtia biçimi altında maddeleşmiş bulunan emeği üretken sayan *Adam Smith*'deki üretken emek anlayışının bu ikili niteliğini çözümleyen Marx, emeğin maddeleşmesinin bu denli "İskoçyalı" bir biçimde anlaşılmaması gerektiğini belirtir. Metaın, burjuva zenginliğin en ilkel biçimi olduğunu anımsatarak, daha sonra, üretken emekte meta üreten bir emek görmenin, üretken emeğin sermaye ürettiği yolundaki görüşten çok daha ilkel bir görüş olduğunu yazar.

Marx'dan yapılan bu uzunca alıntılar, üretkenliğin iki açıdan sözkonusu olabileceğini gösteriyor: *Emek* açısından

[5] Aynı yapıt, s. 519-520. Yapıtın Fransızca çevirisinden de yararlanarak yaptığım bu alıntıda, Türkçe çeviriye göre, metnin anlaşılmasını daha da kolaylaştıracağını sandığım küçük farklılıklar var.

üretkenlik; *Sermaye* açısından üretkenlik.

Emek açısından, üreticiyle ürün arasındaki ilişki açısından üretkenlik, *maddi üretime* (kapitalist sistemde değer ve artı-değer üretimine) bir kolektif emekçi üyesi olarak *katılma* anlamına gelir. Üretken emekçi, maddi üretime doğrudan doğruya katılan bir kolektifin, bu üretime doğrudan doğruya katılmayan ("işe el atmayan") bir üyesi olabilir; ama etkinliği maddi üretime dönük, ona yardımcıdır. Buna göre üretken emek, ister kol, ister kafa emeği olsun, üretilen nesnede (metada), *kolektif emekçi eliyle* maddeleşmiş bulunan emektir.

Sermaye açısından, emekle sermaye arasındaki ilişki açısından üretkenlik, gene kapitalist sistemde, *artı-değer yaratma* anlamına gelir. *Dikkat*: Yaratma, *üretme* yoluyla olduğu gibi, *sağlama* yoluyla da olabilir. Artı-değer *üreten* emek, yukarda belirtilen anlamda, maddi üretime katılan, metada maddeleşen emektir. Öyleyse, sermayenin özgül, salt kendine özgü açısından, "yalnızca kapitaliste bir artı-değer sağlayan" (*Marx*) emek üretkendir. Daha doğrusu, bu nitelikteki emek, etkinliği artı-değer *sağlamaya* dönük olduğu için, sermaye açısından üretken *sayılır*.

Kol emeğiyle kafa emeği arasındaki ayrım, kapitalist sistemde, üretken emekle üretken olmayan emek arasındaki ayrımla örtüşmez. Çünkü kafa emeği, kapitalist üretim yetkinleştiği ölçüde, bir maddi üretim öğesi durumuna, kafa emekçisi de, üretken, yani artı-değer *üreten*, etkinliği artı-değer üretimine dönük bir emekçi durumuna gelir.

Kolektif emekçi üyesi olmak için, emek açısından, maddi üretime doğrudan doğruya katılma zorunluluğu olmasa bile, artı-değer *üretimine*, en azından yardımcı olma zorunluluğu vardır. Çünkü kolektif emekçi, tek bir kişiymiş gibi düşünülürse, maddi üretime doğrudan doğruya katılır. Maddi üretime doğrudan doğruya katılmayan kol ya da kafa emekçisi, üretken niteliğini, kolektif emekçi üyeliğinden alır.

Oysa, sermaye açısından, etkinliği ona (sermayeye) artı-değer *sağlamaya* dönük emekçi ("patronuna para kazandıran öğretmen") üretkendir. Emekçi, bu açıdan, üretken niteliğini, *bireysel* sermayeyi zenginleştirmesinden alır.

Bunun mantıksal sonucu olarak, sermaye açısından

bütün ücretlilerin üretken sayılması gerekirdi. Ama o zaman da, ücretli emekçiler, kolektif emekçiyle örtüşürlerdi. Çünkü üretkenlik, kolektif emekçinin özniteliğidir.

Gerçi işbölümü geliştikçe, yalnız her işletme çerçevesinde değil, ama tüm toplum ölçüsünde de, ortaya durmadan yeni meslekler, yeni etkinlik alanları çıkar, ve bunun sonucu, kolektif emekçi üyeleri de durmadan artar. Ama *Marx*'ın, kolektif emekçiden sözederken, örnek olarak çoğu kez hep işçi, mühendis, teknisyen gibi, kendi deyimiyle "maddi zenginliklerin üretimine doğrudan doğruya katılan" (*Artı-Değer Teorileri*) kol ve kafa emekçilerini sayması, acaba bir raslantı mıdır?

Her halde değil. Çünkü artı-değer üretimine katılmayan, ama üretilmiş bulunan toplumsal artı-değerin bir bölümünü, bağımlı bulundukları bireysel sermayelerin kendilerine mal etmelerini, böylece zenginleşmelerini sağladıkları için, sermaye açısından üretken sayılan ücretli emekçiler, *toplumsal* artı-değere zırnık eklemezler. Bu anlamda sermaye üretmezler. Üstelik, ücretlerini de, kendi yarattıkları değerden değil, gerçekten (yani emek açısından) üretken emekçiler tarafından üretilen toplumsal artı-değer üzerinden alırlar.

Salt sermaye açısından "üretken" (*productif*) sayılan emek ve emekçiye, gerçeklikte üretken değil, ama "kâr getiren" (*rentable*) anlamında, *verimli* emek ve emekçi demek, belki daha doğru olurdu. Böylece, biri (üretken olsun olmasın) bütün ücretlileri, öbürüyse yalnızca gerçekten üretken olan ücretlileri kapsayan iki kolektif emekçi anlayışının, üstelik bulanık bir durumda, yol açabileceği karışıklıklar, belki bir ölçüde önlenebilirdi. Kolektif emekçi, belki her zaman, ve her türlü bulanıklıktan arınmış olarak, gerçek niteliğine uygun bir biçimde, *verimli* (yani gerçeklikte üretken olmayan) ücretlileri kolektif emekçi kapsamı dışında bırakan açıdan, *emek* açısından düşünülürdü.

II. ÜCRETLİ-ÜRETKEN KOL EMEKÇİSİ

Öyleyse işçiyi ücretli üretken emekçiler alanında, ama *emek* açısından ücretli üretken emekçiler alanında arayacağız.

Emek açısından, emeği üretilen nesnede (metada), kolektif emekçi eliyle maddeleşmiş bulunan ücretliler, ister kol, ister kafa emekçisi olsunlar, değer ve artı-değer *ürettiklerine* göre, üretkendirler. Kol emeğiyle kafa emeği arasındaki karşıtlık ve özsel farklılıklardan ötürü, bu açıdan yalnız doğrudan doğruya artı-değer (sermaye) üreten kol emeğini üretken saymak, emeğin maddeleşmesini, *Marx*'ın deyimiyle, "İskoçyalı" bir biçimde anlamak anlamına gelirdi.

Kol emekçiliği, üretkenliğin değil, işçiliğin özniteliğidir. Böyle olduğu için, "işçi artı-değer üreten emekçidir" tanımı, yalnız işçileri değil, ama işçi olmayanları da kapsar. İşçilerin *hepsini* kapsamına alır; ama işçi olmayanların *hepsini* kapsamı dışında bırakmaz. Çünkü kolektif emekçinin tüm üretken üyeleri, ya da (emek açısından) tüm kolektif emekçi, işçi olan ve olmayan bütün üyeleriyle birlikte, yalnız sermaye açısından "üretken" olmakla kalmaz, ama emek açısından da artı-değer üretirler.

İşçinin, emek açısından üretken olmayan ("verimli") ücretli emekçilerden, yani büro ve ticaret görevlilerinden ("müstahdemler") ayrılmasında büyük bir güçlük yoktur.

Büro görevlileri, muhasipler, veznedarlar, ve muhasebe ve defter tutmakla görevli öbür ücretli emekçilerdir. Bunlar, artı-değer üretmek şöyle dursun, üstelik ücretlerini de, üretken olmayan bütün kol ve kafa emekçileri gibi, işçiler ve öbür üretken emekçiler tarafından üretilmiş bulunan toplumsal artı-değer üzerinden alırlar.

Ticaret görevlileri de, tıpkı işçiler gibi, ücretli emekçilerdir. Ama onları işçilerden somut olarak ayıran şey, doğrudan doğruya artı-değer üretmemeleridir. İşçi, doğrudan doğruya artı-değer üretir. "İşe el atar".

Ama işçinin, örneğin mühendis ve teknisyen gibi, emek açısından da üretken olan ücretli emekçilerden ayrılması o denli kolay değildir. Büro ve ticaret görevlilerinden farklı olarak, mühendis, teknisyen ve üretimde çalışan öbür uzmanlar ("aydınlar"), tıpkı işçi gibi, kapitalist için artı-değer, yani sermaye üretirler.

Ama gene de işçiden ayrılırlar. Bir kez genellikle işçiler gibi üretim araçlarına doğrudan doğruya bağlanıp, onları doğrudan doğruya kullanmaz, yani doğrudan doğruya artı-

değer üretmezler. Sonra, kapitalistin, işçilerin sömürüsünü en ussal bir biçimde örgütlemesine yardımcı olurlar. Temel belirleyici işlevleri, sermaye yararına *örgütleme* ve *denetlemedir*. Kapitalist onlara bunun için gereksinme duyar. Ve bunun içindir ki, ücretlerini kısmen artı-değer üzerinden alırlar.

Gene de, ücretli emekçiler olarak, sömürüsüne yardımcı oldukları sermaye tarafından sömürülürler.

İrdelememizi sürdürmeden önce, burada ücretlerini kısmen ya da tamamen toplumsal artı-değer üzerinden alan ücretli emekçilerin sömürüsü üzerinde duracağız.

Her kapitalistin, maddi üretim sürecinde üretilen artı-değerden kendi sermayesi oranında pay alması için, sermayeye doğrudan (ya da konumuz dışında kalan "bağımsız" üreticiler gibi dolaylı olarak) bağımlı bulunan bütün emekçiler, üretken olsun olmasın, sömürülür.

Ücretli, genel kural olarak, emek gücü değerinin (parasal) karşılığını alır. Ama gerçeklikte, ücret çoğu kez, emek gücü değerinin altındadır. Sömürü, deyim yerindeyse "normal" sömürü, bu durumda "aşırı" sömürüye dönüşmüş bulunur.

Buna karşılık, ücret, kimi kez emek gücü değerinin üstünde de olabilir. Emek gücü değerinin üstünde, ama ücretlinin ürettiği değerin ya da sağladığı artı-değerin altındaysa, sömürü gene vardır, ama bu kez "normal" sömürü düzeyinin altında.

Ücretli-üretken emekçinin, ister kol, ister kafa emekçisi olsun, ürettiği değerin altında, ama kendi emek gücü değerinin üstünde aldığı bölüm, toplumsal artı-değerden aldığı paydır.

Üretken olmayan ücretli emekçinin, değer üretmediğine göre, aldığı tüm ücret, toplumsal artı-değerden aldığı paydır. Ama bu pay, onun emek gücü değerinin *altında* da olabilir. Ve o zaman, üretken olmayan ve tüm ücretini toplumsal artı-değer üzerinden alan ücretli emekçinin, "aşırı" sömürü konusu olduğu söylenecektir.

Üretken olsun olmasın, ücretli tüm kol ve kafa emek-

çilerinin toplumsal artı-değerden aldıkları pay, genellikle üretken kol ve kafa emekçilerinin "aşırı" sömürüsünden gelir.

Mühendis, teknisyen gibi ücretli-üretken kafa emekçilerinin, elbette kendileri de ücretli emekçiler olarak "aşırı" sömürüye uğramadıkları ölçüde, ücretlerinin bir bölümüyle, üretken olmayan ücretli kol ve kafa emekçilerinin ücretlerinin tümü, genellikle işte bu kaynaktan gelir (üretken kol ve kafa emekçilerinin aşırı sömürüsünden).

"İşçi aristokrasisi" denilen katmanı da, (belki "işçi bürokrasisi"ni bundan ayrı olarak), işte burada ele almak gerekir.[6] Bu "aristokrat"ların ücretlerinin, kendi emek güçleri değerinin üstünde olan bölümü de toplumsal artı-değerden gelir. Ama, *konjonktürel* nedenlerle, her işçi zaman zaman kendi emek gücü değerinin üstünde ücret alabilir. "Aristokrat"ların öbür işçilerden farkı, durumlarının görece süreklilik ve güvenliliğinin, konjonktürel nedenlerden çok, *yapısal* nedenlere dayanmasındadır.

Üretken olmayan ücretli emekçinin sömürülmesi, kendiliğinden anlaşılabileceği gibi, sermaye için artı-değer üretmesine değil, ama kapitalistin, üretken emekçiler tarafından üretilmiş bulunan artı-değerin bir bölümünü kendine mal etmesini sağlamasına dayanır.

"Ticaret görevlilerinin ödenmeyen emeği, diye yazıyordu *Marx*, her ne denli artı-değer yaratmazsa da, tecimsel kapitalistin artı-değeri kendine mal etmesini sağlar; bu da, sermaye açısından aynı kapıya çıkar; demek ki bu ödenmemiş emek kâr kaynağıdır."[7]

Kapitalistin kendine mal etmesini sağladığı artı-değerin, kendi emek gücü değerinden artık olan bölümünün, kendi emek gücü değerine (yani, eğer ücretin bu değere eşit olduğunu varsayarsak, ücrete) oranı, üretken olmayan emekçinin *sömürü oranını* verir. Burada önemli olan, bu hesabın

[6] İngiliz işçi sınıfının "aristokrat"laşmasından sözeden Engels, 18 Eylül 1882 günlü mektupta, Kautsky'ye "... ve işçiler, diye yazıyordu, İngiltere'nin dünya pazarı üzerindeki ve sömürgelerindeki tekelinin getirdiklerinden kendi paylarına düşeni sevine sevine yiyorlar."

[7] Karl Marx, *Kapital*, Sol Yayınları, Ankara 1978, c. III, s. 307. *Marx*'ın burada, "yaratma" sözcüğünü, "üretme" sözcüğü yerine kullandığına da dikkat ediniz.

yapılabilirliği değil, ama yöntemin kendisidir.

Aynı yöntemin bir başka uygulama biçimi: Üretken olmayan emekçinin kapitaliste artı-değer sağlamak için çalıştığı sürenin, kendi ücretine (emek gücü değerine) karşılık düşen bölümünü bu süreden çıkarır, böylece elde edilen artık-çalışma süresini, emekçinin ücretine karşılık düşen çalışma süresine bölersek, gene aynı sömürü oranını elde ederiz.

Bu her iki uygulama biçimini de, rakamlı bir örnek üzerinde görelim. Varsayalım ki, ücretli emekçi 8 saat çalışıyor ve 100 birim artı-değer sağlıyor. Ücreti 25 birim. Öyleyse, çalışma süresinin 2 saati, emekçinin ücretine karşılık düşüyor. Bu durumda:

1° Kapitalistin kendine mal etmesi sağlanan artı-değerin, ücretlinin emek gücü değerinden (ücretinden) artık olan bölümünü (yani: 100—25=75) ücrete oranlar (75/25=3) ve (yüzde ile söylemek için) 100 ile çarparsak (3x100=300 sömürü oranını (%300) buluruz.

2° Kapitaliste artı-değer sağlamak için çalışılan sürenin (örnekte 8 saat), ücrete karşılık düşen bölümünü (örnekte 2 saat) bu süreden çıkarır (8—2=6), böylece elde edilen çalışma süresini (6 saat), emekçinin ücretine karşılık düşen çalışma süresine (2 saat) oranlar (6/2=3) ve 100 ile çarparsak (3×100=300), gene aynı sömürü oranını (%300) buluruz.

*

Bu ara-açıklamadan sonra, irdelememizi kaldığı yerden sürdürebiliriz. Maddi üretime doğrudan doğruya katılıp, doğrudan doğruya artı-değer üretme, ama *sermaye yararına* işçileri örgütleme ve denetleme işlevi, yani sömürü işlevi görmeme *olanağına* sahip mühendis ve teknisyen gibi kafa emekçileri, *bu olanak ölçüsünde,* işçi sınıfı kapsamına sokulabilirlerdi. Ama üretken kafa emekçisinin, *kapitalist* sistemde, hiçbir *sömürü işlevi görmemesi,* kol emeğiyle kafa emeği arasındaki *karşıtlık* yüzünden, *olanaksızdır.*

Çünkü insan etkinliğinin başlıca iki yönü olan kol emeğiyle kafa emeği, başlangıçta bir birlik oluşturmalarına (ve bundan ötürü her emeğin üretken olmasına) karşın, sonra

toplumsal işbölümünün ortaya çıkmasının yol açtığı sınıflarla birlikte birbirlerinden ayrılıp bağımsızlaşmış, kafa emeğinin büsbütün varlıklı sınıflara geçmesiyle de, *toplumsal birer karşıtlık* durumuna gelmişlerdir. Bu karşıtlık, ancak sınıfsız toplumda, sınıf çelişkilerinin ve toplumsal işbölümünün aşılmasından, kol emeğiyle kafa emeği arasında, daha yüksek bir gelişme düzeyinde, bir birliğin yeniden oluşmasından sonra ortadan kalkabilir.[8] Kapitalist sistem çerçevesinde, ortadan kalkmaya *da* başlayamaz. Ancak sosyalist devrimden sonra, ancak sosyalist evrede ortadan kalkmaya başlayabilir.

Kolektif emekçi içinde yer alan mühendis ve teknisyen gibi kafa emekçileri, üretken emekçi olarak nitelenirken, bunlara *teknolojik* açıdan yanaşılmaktadır. Kolektif emekçi terimi, teknolojik bir terimdir; bir *teknik işbölümü* kategorisidir kolektif emekçi. Bunun içinde yer alan mühendis ve teknisyen gibi *aydın*ların kafa emeği, işçilerin kol emeğinden apayrı bir özellik taşır, *toplumsal işbölümü* açısından onunla tam bir *karşıtlık* içindedir. Aydınların toplumsal işbölümündeki ve bunun teknik örgütlenmesindeki yerleri ve rolleri, işçilerinkinden bambaşkadır. İşçilerle aydınlar arasındaki kültürel ve teknik farklılıklar, bunları toplumsal bakımdan köklü bir biçimde ayırır.

"Marx, mühendis ve teknisyenleri, toplumsal işbölümünde oynadıkları rol ve eğitim düzeyleri bakımından *işçi sınıfının dışında* tutmaktadır. Marx, *teknik işbölümünü* ele alırken, mühendis ve teknisyenleri kolektif emekçinin bir parçası olarak tanımlamaktadır. Ama *toplumsal işbölümünü* incelerken, onlar ile işçiler arasında bir ayrım yapmakta ve kapitalist toplumda kafa ve kol emeği arasındaki çelişkiyi ["karşıtlığı" demek gerekirdi —*KS.*] göstermektedir. Marx, mühendislerin kafa çalışması yaptıklarını, bir mühendisin emeği ile üretilen nesne arasındaki ilişkinin, işçinin emeği ile üretilen nesne arasındaki ilişkiden farklı olduğunu, mühendisin 'özsel olarak yalnız kafasıyla çalıştığını' (*Kapital*) söylemektedir."[9]

[8] *Marksist Ekonomi Sözlüğü*'ne bakınız, *agy.*

[9] P. N. Fedoseyev-Alfred Kosing, *Çağdaş Revizyonizmin Eleştirisi*, Konuk Yayınları, İstanbul 1975, s. 59-60.

Mühendis ve teknisyen gibi üretken kafa emekçileri, toplumsal işbölümünde oynadıkları rol ve eğitim düzeyleri bakımından *işçi sınıfının dışında,* ama teknik işbölümünde oynadıkları rol bakımından *kolektif emekçinin içinde* yer alırlar. Kolektif emekçi, bir teknik işbölümü kategorisi olarak, üretken *kol* emekçisi olan işçiyle, üretken *kafa* emekçisi olan mühendis ve teknisyeni, ücretli-üretken emekçiler olarak, kapsar. Ama bu iki farklı emek temsilcisi, toplumsal işbölümü kategorileri olarak, kol emeğiyle kafa emeği arasındaki karşıtlık (ya da kapitalist sistemde uzlaşması olanaksız çelişkiler) sonucu, birbirlerini karşılıklı olarak dıştalarlar. Teknik işbölümünün birleştirdiğini, toplumsal işbölümü (hep aynı kolektif emekçi içinde) ayırır.

Gerçi her kafa emekçisinin, bireysel olarak, her kol emekçisinden, entelektüel bakımdan daha yüksek bir düzeyde olması gerekmez. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, gerçek anlamda (yineleyelim: emek açısından) üretken emeğin, kol emeği de olsa, entelektüel düzeyini yükseltme sonucunu vermiştir. Çünkü maddi üretimde, kol emeğiyle kafa emeği, yalnızca toplumsal işbölümü bakımından değil, ama üretken birey bakımından da birleşme zorundadır ve basit bir büro görevlisi kafa, ama yüksek nitelikli bir işçi kol emekçisidir. — Tıpkı sanayileşmiş ülkelerin, "tarımcı" denilen ülkeleri tarımsal üretim bakımdan da geride bırakmaları gibi, kimi kol emekçisi kategorileri, kimi kafa emekçisi kategorilerini, entelektüel düzey bakımından da geride bırakır.

Ama işçinin kafa emeği, insanların ya da makinelerin örgütleme, yönetim ve denetlenmesi anlamında bir kafa emeği değildir. Örgütleme, yönetim ve denetimle ilgili kafa emeği, *kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde,* işçinin dışında kalır. Ve emek sürecinde kafa emeğinin anlamı da budur: Örgütleme, yönetim ve denetimle ilgili kafa emeği. *Maddi üretime doğrudan katılım,* işçi için ne denli yüksek bir entelektüel düzeyi öngerektirirse gerektirsin, işte bundan ötürü kapitalist sistemde her zaman bir *kol üretkenliği* anlamına gelecektir. Bir başka deyişle, kol emeğiyle kafa emeği arasındaki *toplumsal işbölümü* varlığını sürdürdüğü sürece, işçi ne denli entelektüel düzey (kafa emeği) öngerekti-

ren işlerde çalışırsa çalışsın, *son çözümlemede* bir kol emekçisidir. Çünkü sözkonusu işbölümü, kapitalist sistemde varlığını sürdürdüğü sürece, —ve kapitalist sistem, hangi biçim altında olursa olsun, varlığını sürdürdüğü sürece, bu işbölümü ortadan kalkmaya *başlamayacaktır*—, kafa emeği sermayenin ve onun temsilcilerinin tekelinde kalacaktır. "Kapitalist toplumda, der *Marx*, doğa ve bilim güçleri, işçilerin karşısına sermaye güçleri olarak çıkar" (*Artı-Değer Teorileri*). Özel mülkiyet temeline dayalı sınıflı toplum varoldukça, kol ve kafa emekleri arasındaki karşıtlık ve özsel farklılıkların giderilmesi olanaksızdır. İşçi, *üretken kol emekçisi olarak*, bu karşıtlığın kapitalist toplumdaki kutuplarından biridir. *Fikir işçisi* deyimi, bir hukuk terimi olarak kullanılmadığı zaman, ve hatta o zaman (yani bir hukuk terimi olarak kullanıldığı zaman) da, *bilimsel* değil, ama *ideolojik*[10] bir deyimdir.

Eklemek gerek: Ve her kol emekçisi de işçi değildir. Ücretli-*üretken* kol emekçisi işçidir. Ücretli, ama örneğin odacı, kapıcı, daktilo, vb. gibi üretken olmayan kol emekçileri, işçi değildir. Buna karşılık, üretken, hatta *makine başında çalışan* ("işe el atan") mühendis ya da teknisyen, *kafa* emekçisi olduğu için işçi değil; ama makine başında çalışmasa da, maddi üretimin uzantısında (taşıma) ve kol emeğiyle çalışan hamal, işçidir.

Mühendis ve teknisyen gibi kafa emekçisi aydınlar da işçi sınıfı kapsamına alınsaydı, kapitalist rejimde kol emeğiyle kafa emeği arasında bir karşıtlık ve özsel farklılıklardan sözedilemezdi. Oysa bu karşıtlık ve özsel farklılıklar, bir kez daha yineleyelim, ancak sosyalist rejimde ortadan

[10] Burjuva ideolojisine ilişkin anlamında. Yoksa proleter ideoloji, ideoloji-olmayan bir ideoloji, bir bilimdir: *Bilimsel Sosyalizm*.

Toplumun gelişme yasalarına uygun düşen ideoloji, ideoloji-olmayan ideolojidir; bilimsel ideoloji, ya da kısaca bilim.

Burjuva ideoloji, burjuvazi devrimciliğini yitirdiği ölçüde, bilimsel niteliğini yitirmiş, bilim-dışı bir niteliğe, katıksız bir ideoloji niteliğine bürünmüştür.

İdeolojik düzeyde *çoğulculuk*, bir anlamda, olabilir, ama bilimsel düzeyde çoğulculuk, hiç bir anlamda olamaz. Bilim, tektir; öyleyse, *bilimsel* ideoloji de! Bir başka deyişle, belli bir anda varolan ideolojilerden, son çözümlemede, ancak bir teki bilimsel olabilir. Bu sav, demokrasinin yadsınmasına ya da düşülkücülüğe (ütopyacılığa) değil, bilimin tekliğine dayanır. Örneğin, *sınıfsal* ekonomi politiklerden, ancak bir teki bilimsel bir ideoloji, yani bir bilim niteliğini taşır; geri kalanı, yığınla bilimsel öğe içerse bile, yalnızca ideolojidir.

kalkmaya *başlayabilirler*. Kol emekçisi ile kafa emekçisi arasındaki ilişkiler, kapitalist sistem çerçevesinde, kol emekçisinin kafa emekçisi (ve tersi) olması yönünde değil, ama bunların, ücretli emekçiler olarak, sermayeye karşı birbirlerine gitgide daha da yaklaşıp bağlaşmaları yönünde değişebilir.

Kafa emeğini gerektiren mesleklerin gittikçe yayılması, işçilerin kafa emekçileri durumuna geldiğini göstermez; çünkü bu gibi mesleklerde işçiler değil, aydınlar çalışır; ama aydınların sayısının arttığını, ücretli emekçiler olarak sermaye ile çıkar çatışmalarının yoğunlaştığını, bu türlü aydınlarla işçiler arasındaki bağlaşmanın gitgide daha yaygın ve daha güçlü bir duruma geldiğini gösterir.

Peki, *sosyalist* rejimde, mühendis ve teknisyen gibi kafa emekçileri işçi, ve işçi de, mühendis ve teknisyen gibi kafa emekçisi, daha genel bir deyimle, *aydın* mı olacak? Başka bir deyişle, aydınlara işçi sınıfı kapsamı içinde mi yer verilecek?

Hayır. Kafa emeğiyle kol emeği arasındaki karşıtlık, ancak sosyalist toplum, bütün emek türlerinin katıldığı üretim etkinliğinde, kafa ve kol emekçilerinin birbirleriyle organik olarak kaynaşabilecekleri denli; kapitalizmde yalnızca kafa emekçileri (aydınlar) tarafından görülen toplumsal işlevlerin tüm emekçiler tarafından yerine getirilebileceği denli geliştiği bir düzeyde, özel bir işçi kategorisi gibi özel bir aydın kategorisiyle de birlikte, ortadan kalkabilir.

Yoksa sosyalist rejimde de "işçi sınıfı ile aydınlar arasındaki fark, fikirsel ve yaratıcı çalışma yapanlara 'işçi sınıfı kapsamı içinde yer vermek'le ortadan kaldırılamaz. Gerçekler, [*sosyalist ülkelerdeki*] sosyalist aydınların, bugün içinde bulunduğumuz koşullarda işçi sınıfının bir 'parçası' durumuna geldiği yolundaki bilimsel olmayan görüşü çürütmektedir. Aydınlar üretim araçlarıyla herhangi bir özgün ilişki içinde bulunmadıklarından, hiç bir zaman bir sınıf olmamışlardır ve olamazlar da. Fabrikalarda işçilerle birlikte çalışan aydınları işçi sınıfı içinde saymak, teorik bakımdan yanlıştır. Bu durumda, işçi sınıfının ve aydınların kapsamları, *toplumsal işbölümünde ve emeğin örgütlenmesinde oynanan rolü* ve yerine getirilen özgün işlevi

temel alan ünlü ölçüte göre açıklıkla belirlenebilir."[11]

Burada söz konusu edilen "ünlü ölçüt", *Lenin*'in ünlü sınıf tanımından çıkan üçlü ölçüttür. Tanım, şu: "Tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim sisteminde tuttukları yere, üretim araçlarıyla olan (çoğu zaman yasayla saptanmış) ilişkilerine, toplumsal işbölümündeki rollerine ve dolayısıyla sahip bulundukları toplumsal zenginlik payının büyüklüğüne göre birbirlerinden ayrılan geniş insan topluluklarına sınıf denir. Sınıflar, belirli bir toplumsal iktisat rejiminde tuttukları yerin farklılığı sonucu, biri öbürünün emeğini kendine mal edebilen insan topluluklarıdır." Bu tanımdan çıkan üçlü ölçüt: 1° Üretimdeki yer; 2° Üretim araçlarıyla ilişki (mülkiyet ilişkisi); ve 3° Toplumsal işbölümündeki rol olmaktadır. Üyelerine kendini onların bilinçlerinden bağımsız olarak kabul ettiren nesnel bir niteliği vardır sınıfın. Bundan ötürü, *sınıf bilincini* oluşturucu bir ölçüt olarak önermemiştir *Lenin*.[12]

Üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı bir toplumda, varlıklı sınıflarla varlıksız sınıfların olduğu gibi, kafa emeğiyle kol emeğinin de *kaynaşması* gerçekleşemez. Örneğin, aydınlar katmanının işçi sınıfıyla kaynaşması, kafa emeğiyle kol emeği arasındaki, kapitalist rejimde giderilmesi olanaksız karşıtlık ve özsel farklılıklar tarafından engellenir. Kaldı ki, bu kaynaşma, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine dayalı sosyalist toplumda da, bir sınıf ya da bir katmanın, başka bir sınıf ya da katman ile, o sınıf ya da katman *içinde* kaynaşması biçiminde, örneğin, aydınların işçilerle, ya da işçilerin aydınlarla, işçi sınıfı *içinde* kaynaşması biçiminde değil, ama toplumsal koşulların değişmesiyle, bu sınıf ya da katmanların dönüşüme uğrayarak, *yeni* bir sınıf ya da katman *içinde* kaynaşması biçiminde, örneğin, hem aydınların, hem de işçilerin, gelişmiş sosyalist toplumda dönüşüme uğrayarak, *yeni tip* bir emekçiler sınıfı içinde kaynaşmaları biçiminde olabilir.

"Olgunlaşmış bir sosyalist toplumda işçi sınıfı ile ay-

[11] P. N. Fedoseyev-Alfred Kosing, *Çağdaş Revizyonizmin Eleştirisi*, *agy*, s. 129. Önceki paragraflarda da bu yapıttan geniş ölçüde yararlanıldı.

[12] *Marksist Ekonomi Sözlüğü*'ne bakınız, *agy*. Ayrıca, bkz· V. İ. Lenin, *Marx. Engels, Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 472.

dınlar arasındaki yakınlaşma, gerek işçilerin, gerekse aydınların en iyi niteliklerini kendisinde toplayan ve 'ortak sınır çizgisi üzerinde oluşan gruplar' adı verilen grupların ortaya çıkmasına yolaçar. Ancak bu durumda da, işçi sınıfının *niteliksel özgüllüğü,* toplumsal sınırları henüz ortadan silinmiş değildir. İşçi sınıfının somut çalışması, kafa işlemlerini gittikçe daha yaygın bir duruma getiren bilimsel ve teknolojik ilerlemenin etkisi altında değişime uğramaktadır. Biraz önce görmüş olduğumuz gibi, daha çok kafa emeği harcayan işçi grupları vardır. Bu durum karşısında, işçi sınıfının, temelde aynı sınıf statüsüne sahip kafa ve kol işçilerinden oluştuğu söylenebilir. Ne var ki, daha çok kafa emeği harcayan işçiler, işçi sınıfına 'dışardan' sokulmazlar; bunlar, sosyalist ülkelerdeki işçi sınıfında, özellikle bilimsel ve teknolojik devrimin etkisi altında meydana gelen iç gelişme sonucunda ortaya çıkarlar."[13]

Özetlersek, işçi olmak için kolektif emekçi üyesi olmak yetmez; ama ücretli-üretken emekçi olmak için, yeter. Çünkü her ücretli-üretken emekçi işçi değildir, yalnızca ücretli-üretken *kol* emekçisi işçidir.

Ücretli işçilerden oluşan proletarya, teorik düzeyde işçi sınıfına karşılık düşer. Onunla eşanlamlıdır. Bununla birlikte, proletarya terimi, ideolojik düzeyde, bazen yalnızca işçi sınıfının, kapitalist toplumda konusu bulunduğu sömürünün açık bilincine ermiş bulunduğundan, bu sömürüye devrimci yoldan son vermeye çalışan bölümü için kullanılır.

III. İŞÇİ SINIFINA İLİŞKİN KİMİ SORUNLAR

Günümüzde ücretliler sayısı, hemen bütün kapitalist ülkelerde, mutlak rakamlar bakımından olduğu denli, toplam nüfusa göre de, hızla artmaktadır. Ve ücretlilerin üretken olmayan kesimlerdeki artışı, genellikle üretken kesimlerdekinden daha hızlı, dolayısıyla, büro ve ticaret görevlilerinin sayısı, işçilerin sayısından daha hızlı bir artış göstermektedir. Buna, üretken kesimlerdeki kafa emekçilerinin artış hızının, aynı sektörlerdeki kol emekçilerinin artış

[13] P. N. Fedoseyev-Alfred Kosing. *Çağdaş Revizyonizmin Eleştirisi, agy.* s. 131.

hızından gittikçe daha yüksek olması da eklenebilir.

Mühendis ve teknisyenler, büro ve ticaret görevlileri ile serbest meslek sahipleri, bir arada, aydınlar ve görevliler (müstahdemler) toplumsal kategorisini oluştururlar.

Yirmi yılı aşkın bir süredir, görevli ve aydınların büyük çoğunluğunu da katarak, işçi sınıfını olduğundan daha büyük gösterme yolunda bir eğilim görülmektedir. Bu eğilimin nedenlerinden biri de,[14] teorik düzeyde, kimi marksistlerce, işçi sınıfının kapitalist toplumda sayısal ve oransal bakımdan sürekli bir artışını öngördüğü düşünülen marksizmi "doğrulama" isteği olabilir.

Oysa, bu düşünce doğru değildir. Gerçeklikte marksizmin öngördüğü şey, işçi sınıfı içinde, sanayi işçilerinin sayısında bir artış, ve tarım işçilerinin sayısında da belirgin bir azalış eğilimidir. Bunun sonucu, işçi sınıfının sayısal ve oransal önemi, artabileceği gibi, azalabilir de. Örneğin bugün birçok kapitalist ülkede, işçi sınıfı böyle bir büyüme göstermekten uzaktır.

"Demek ki sermaye birikimi, diye yazıyordu *Marx*, aynı zamanda proletaryanın artışıdır da".[15] Şimdi *Marx*'ın bu konudaki çözümlemesinin yanlış olduğu sonucunu mu çıkaracağız?

Hayır. Proleterleşme sürecinin içeriği (ücretliler) ile, işçi sınıfının içeriğini (işçiler) birbirine karıştırmamak gerekir. *Marx*'ın birçok bilimsel öncelemesi (*anticipation*), bugün bizim için artık bir önceleme olmaktan çıkmış, bir gözlem konusu durumuna gelmiştir. Sermaye birikiminin, aynı zamanda proletaryanın artışı anlamına da geldiği yolundaki bilimsel önceleme, bugün proleterleşme sürecinin durmadan hızlanması, ve tüm emekçilerin *ücretli* durumuna gelme eğiliminin hergün artan boyutlarda gerçekleşmesi tarafından doğrulanıyor.

İşçi sınıfından olmayan bir birey, bir aile, ya da bir katmanın, proletaryanın toplumsal durumuna, bazen onunla kaynaşmaya değin yaklaşmasına, proleterleşme denir.[16]

[14] Aynı yapıt, *Çağdaş Revizyonizmin Eleştirisi*, okura bu nedenlerden revizyonizme ilişkin bir bölümü konusunda açık bir fikir verebilir.
[15] Karl Marx, *Kapital*, *agy*, c. I, s. 631.
[16] *Marksist Ekonomi Sözlüğü*, *agy*.

Proleterleşme süreci içindeki üretken emekçilerin, maddi üretime kol emeğiyle katılan bölümü, işçi sınıfıyla, işçi sınıfı *içinde* kaynaşır, işçi durumuna gelir; ama aynı süreç içindeki üretken kafa emekçileri, ücretli emekçiler olarak durumları işçi sınıfına ne denli yaklaşırsa yaklaşsın, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde, kafa emeğiyle kol emeği arasındaki karşıtlık nedeniyle, işçi sınıfıyla kaynaşıp işçi durumuna gelmezler, gelemezler. Hele üretken olmayan emekçiler, ister kol, ister kafa emekçisi olsunlar, tam da üretken olmamaları sonucu, hatta toplumsal durumları işçi sınıfınınkinin altına bile düşse, hiç bir zaman işçi sınıfıyla kaynaşamazlar.

Kapitalizm çerçevesinde her etkinliğin tecimsel bir biçime bürünme eğilimi göstermesi gibi, her emekçi de bir ücretli durumuna gelme eğilimi gösterir.[17]

Gerçi ücret, bir ilişki olarak, çok çeşitli iktisadi ve toplumsal içeriklere karşılık düşebilir. Ama *bölüşüm* düzeyinde bütün ücretlilerin aynı konumda bulunması, aralarında *nesnel* bir bağlaşmaya yol açan bir çıkar özdeşliği yaratabilir.[18] Çünkü kapitalist sömürü, ensonu, ücretli emek temeli üzerinde, emek gücünün artı-değer *üretmek* ya da *sağlamak* için kullanılmasıyla, *bireysel* sermaye değerinin çoğaltılması anlamına gelir. Sömürülenler, yalnız proleterler (işçiler) değildir.

Öyleyse, sermaye birikimiyle birlikte artacağı *kesin* olan şey, gerçek anlamda proletarya (işçi sınıfı) değil, ama ücretli emekçilerdir. Bir ücretli emekçinin gerçek anlamda işçi sayılması için, (1) hiç bir üretim aracına sahip olmaması; (2) emtia üretmesi; ve (3) ücretini kısmen de olsa (konjonktürel nedenler dışında) toplumsal artı-değer üzerinden almaması gerekir.[19]

Ancak bugün birçok kapitalist ülkede işçi sınıfının sayısal ve oransal bir büyüme göstermekten uzak olduğu söylenirken, bu "görünüş"ün *yedek sanayi ordusu*ndaki artışla

[17] Aynı yapıt.
[18] Aynı yapıt.
[19] Ücretini kısmen, ve *yapısal* nedenlerle, toplumsal artı-değer üzerinden alan işçi aristokrasisinin durumu, burada ayrı bir tartışma konusu olabilir. "Aristokrat"lar, işçi sınıfı dışında, ayrı bir toplumsal katman olarak düşünülebilecekleri gibi, kuralı bozmayan ayrıklamalar (istisnalar) olarak da düşünülebilirler.

sıkı bir bağlılık içinde olduğu da gözden yitirilmemelidir.

Bir sonuca bağlamak gerekirse, işçi sınıfının iktisadi ve toplumsal sınırları genişlememiş, içeriği değişmemiştir. Kimi aydınlar ve görevliler, üretkenliğin belirlenimindeki değişmeler sonucu üretken emekçiler durumuna gelmiş de bulunsalar, dün olduğu gibi bugün de işçi sınıfının dışında kalırlar. Değişen şey, işçilerin maddi durumuyla, aydın ve görevliler çoğunluğunun maddi durumlarının birbirlerine gitgide daha çok yaklaşması, birçok aydın ve görevlinin, birçok işçiden daha kötü koşullar içinde yaşamasıdır.

İşçilerin maddi durumuyla, aydın ve görevlilerin maddi durumu arasındaki yaklaşma, onların bundan böyle bir tek sınıf oluşturduklarını değil, ama işçilerle aydınlar ve görevliler arasında, sermayeye, özellikle tekelci sermayeye karşı bir bağlaşmanın kurulup sağlamlaştırılması için nesnel koşulların varlığını gösterir.

İşçi sınıfının, nesnel bir belirlenim olan *sınıfsal durumu*, onu öbür emekçi sınıf ve katmanlardan ayırır; ama bir bilinç belirlenimi olan *sınıfsal konumuysa*, onu öbür emekçi sınıf ve katmanlarla, yalnız bağlaşmalar düzeyinde değil, ama *işçi sınıfı partisi* düzeyinde de, birleştirir.

Sınıfsal konum, *sınıf bilincini*, ama işçilerde emek ve üretim koşullarına ilişkin günlük çıkar savaşımlarıyla, bu savaşımların hem neden ve hem de sonucu olarak, *kendiliğinden* oluşan *pratik sınıf bilincini* değil, işçi sınıfına ancak *dışardan*, teorik üretim alanından gelebilecek olan *teorik sınıf bilincini* öngerektirir.

Sınıf bilinci, sınıfın oluşturucu ölçütlerinden biri değildir ama, sınıfsal durum, köylülük içinde bile, *pratik* sınıf bilincini içerir. Pratik sınıf bilinci, sınıfın *içinde* oluşur, ve onun ortak paydasıdır; ve sınıfın tümünü, ama yalnızca onu kapsamayı amaçlayan örgütler, gerçeklikte pratik sınıf bilinci üzerine kurulurlar. İşçi sendikaları, özsel olarak, işçinin sınıfsal durumu, ya da pratik sınıf bilinci üzerine kurulan örgütlerin en belirgin örneğidir.

İşçi sendikaları, iktisadi savaşım örgütleridir. İktisadi savaşım, bir sınıf savaşımına dönüştüğü zaman, siyasal bir savaşım durumunu alır; çünkü her sınıf savaşımı, siyasal bir savaşımdır. *Devrimci sendika*, işçilerin iktisadi savaşımı-

nı, tek tek ya da kümesel işçilerin iktisadi savaşımı olmaktan çıkarıp, bir sınıf savaşımı, dolayısıyla siyasal bir savaşım durumuna dönüştürmeyi amaçlayan ve buna yetenekli sendikadır. Ama işçilerin iktisadi savaşımını, iktisadi bir sınıf savaşımına dönüştürmek, *kendi başına* devrimci bir nitelik taşımaz. *Sosyal-demokrat* işçi partilerinin siyasal savaşımı, gerçeklikte işçilerin *pratik* sınıf bilincine dayanır, onların iktisadi sınıf savaşımlarıyla sınırlıdır.

İşçi sınıfının sınıfsal konumu ya da teorik sınıf bilincinin özgül dışavurumu *bilimsel sosyalizmdir*. Bilimsel sosyalizm, işçi sınıfının konumunu belirleyen teorik sınıf bilinci olarak, işçi sınıfının dışında oluşmuş, işçi sınıfına dışardan gelmiştir.

Çünkü işçinin özgül etkinliği, pratik üretken etkinlik; ama aydının özgül etkinliği, teorik üretken etkinliktir. Böyle olduğu için, teorik sınıf bilincinin işçi sınıfına dışardan, yani teorik üretken etkinlik alanından gelmesinde, işçi sınıfını küçültecek hiç bir şey yoktur. İşçi, bir bakıma kendisinin de sonuçlarından biri olduğu toplumsal işbölümünden, toplumsal işbölümünün olumsuz sonuçlarından ne denli sorumlu tutulabilirse, teorik sınıf bilincini dışardan, kendi özgül etkinlik alanı dışından aldığı için ancak o denli küçümsenebilir. Ama işçiliği nesnel bir belirlenim olarak değil de sağtörel (ahlâki) bir belirlenim, yüceltici bir nitelik olarak görenler, teorik sınıf bilincinin dışardan gelmesinde elbette küçültücü bir şey bulacaklardır.

İşçi sınıfının teorik sınıf bilinci, işçilerin ortak paydası değildir. Çünkü işçinin sınıfsal durumuyla sınıfsal konumu örtüşmeyebilir. İşçinin sınıfsal durumuyla pratik sınıf bilinci, ve sınıfsal konumuyla teorik sınıf bilinci arasında, yineleyelim, çözülmez bir bağlılık vardır. Öyleyse işçi sınıfının konumu, işçilerin ortak paydası, yani bütün işçilerin üzerinde yer aldığı konum değildir.

İşçi sınıfı partisi, kendiliğinden anlaşılabileceği gibi, işçi sınıfının konumu, yani teorik sınıf bilinci üzerine kurulur.

Öyleyse, işçi sınıfının üyeleriyle, işçi sınıfı partisinin üyelerini (ya da bu ikisinin, bu anlamdaki içeriklerini) birbirine karştırmamak gerekir. Bir işçi sınıfı partisinde, işçi üyelerin çokluğu, elbette bir sağlık belirtisidir. Ama bü-

tün üyeleri işçi olan, hele işçi sınıfının tümünü kapsayan bir işçi sınıfı partisi, bir *sınıf-parti* düşünülemez. Daha doğrusu, düşünülmemesi gerekir.

Ama, düşünülmüştür. Burada ayrıntılarına girmeden, yalnızca sınıf-parti anlayışının, sınıfla sınıf bilincinin özdeşleştirilmesine dayandığını söyleyebiliriz. Ve sınıf-parti anlayışının işçi sınıfıyla özdeşleştirdiği sınıf bilinci, ister istemez onun ortak paydasını oluşturan *pratik* sınıf bilincidir. Bu bilinç, görmüş bulunduğumuz gibi, işçi sınıfının *konumuna* karşılık düşmez. Oysa, işçi sınıfı partisi, daha tanımı gereği, işçi sınıfının konumu üzerine kurulur.

İşçi sınıfının tümünü kapsamasa bile, gene de tüm üyeleri işçi olan bir işçi sınıfı partisi de düşünülemez. Çünkü işçi sınıfının, bilimsel sosyalizm tarafından oluşturulan sınıfsal konumu üzerinde, işçi-olmayanlar da yer alır Sınıfsal durum, pratik sınıf bilincini içermekle birlikte, nesnel bir belirlenimdir, kendini üyelerine zorla kabul ettirir, ve üyesi olmayanları kesinlikle dıştalar; ama sınıfsal konum, bir teorik sınıf bilinci sorunudur, bu teorik bilinç, ancak *kazanılabilir*.

Özetlersek, *işçi sınıfı partisi*, işçi sınıfının tümünü, ya da sınıfın tümünü olmamakla birlikte, yalnızca işçileri kapsayamaz. Çünkü, (1) işçinin sınıfsal durumuyla sınıfsal konumu, tüm işçi sınıfı ölçüsünde, örtüşmez; ve (2) işçinin sınıfsal konumu üzerinde, işçi-olmayanlar da yer alır.

Böyle bir parti, yani işçi sınıfının tümünü, ya da sınıfın tümünü olmamakla birlikte, yalnızca işçileri kapsayan bir parti, işçi sınıfı partisi değil, ancak bir *işçi partisi olabilirdi*. Ve işçi sınıfının salt iktisadi çıkarlarıyla sınırlı siyasal savaşım siyasası, *ekonomizm*, ya da daha genel bir deyişle, işçi sınıfının iktisadi ve buna ilişkin siyasal çıkarlarını, en sert savaşım yöntemleriyle de olsa, kurulu düzen çerçevesinde savunmaya yönelik genel siyasal tutum, *reformizm*, böyle bir partinin en belirtici dışavurumu olurdu.

Ama iktisadi sınıf savaşımı örgütleri olan sendikalarla, *siyasal* sınıf savaşımı örgütleri olan işçi partileri, siyasalarını işçi sınıfının iktisadi çıkarlarıyla sınırladıkları zaman, aynı düzeyde yer almazlar. Devrimci sendika, görmüş bulunduğumuz gibi, işçilerin iktisadi savaşımını, iktisadi bir sı-

nıf savaşımı durumuna dönüştüren sendikadır. Oysa siyasal savaşım siyasasını işçi sınıfının iktisadi sınıf savaşımıyla sınırlandırma siyasası, bir işçi partisi için, reformcu bir siyasadır.

Böyle bir parti, bir işçi partisi, içinde işçilerin tümünü kapsamadığı gibi, işçi-olmayanları da kapsayabilir; ama bundan ötürü işçi sınıfı partisi durumuna gelmez. Çünkü, işçi sınıfı partisi, *devrimcidir*: yakın ereği siyasal iktidarın fethi, sonal ereği sınıfsız toplumun kuruluşudur. Ve böyle, ilk bakışta olmasa bile son çözümlemede *reformcu*, birden çok işçi partisi kurulmaması için de hiç bir neden yoktur.

Oysa, işçi sınıfının konumu tek olduğu gibi, işçi sınıfı partisi de tektir: Varolan işçi partilerinden ancak biri işçi sınıfı partisi olabilir. Ama bu, varolan işçi partilerinden birinin, her zaman, ne olursa olsun, gerçek işçi sınıfı partisi olacağı anlamına da gelmez. Gerçek işçi sınıfı Partisi, işçi sınıfının teorik sınıf bilinci ya da sınıfsal konumu üzerinde birleşebilecek herkesi biraraya getirmeye *yetenekli* bir Parti, bir başka deyişle, bu konum üzerinde yer alan insanların tümüyle (*bilinç-parti*) örtüşen bir *Örgüttür* (*örgüt-parti*). İşçi sınıfı Partisi olduğunu içten bir inançla ileri süren *her* örgütün, gerçek işçi sınıfı partisi olamayacağını eklemeye gerek var mı?

İşçi sınıfının Partisinin tekliği *bilimsel* bir ilkedir. Ve bu ilke, hiçbir bölüntü (hizip), hiçbir derinti (güruh) tarafından, kendi dükkânı yararına bir reklâm spotu olarak kullanılmaz.

SERPİL GÜVENÇ

SURİYE VE ARAP DÜNYASINDA BİRLİK YOLUNDA YENİ ADIMLAR

1979 yılı emperyalizmin, özellikle ABD emperyalizminin Orta-Doğu, Afrika ve Uzak Doğu'da mevziler kaybetme ve kazanma sürecinin hız kazandığı bir yıl olarak karşımıza çıktı.

Nesnel olarak bakıldığında, dünya sosyalist sistemi lehine değişmekte olan dünya dengesi, emperyalizmi özellikle İran devrimi ve Afganistan'daki rejim değişikliği nedeniyle kurulan Orta-Doğu zincirini onarma çabalarına itmekte, yeryüzünün henüz temel enerji kaynaklarından biri olan petrol üzerinde yüzen Orta-Doğu ülkelerinin kendileri de bu değişikliklerden en az dünya emperyalist sistemi kadar etkilenmekteler. Bölgede radikal ve ılımlı diye nitelendirilen rejimler, bağımsızlık mücadelesi vermekte olan bölge halkları ve örgütleri, bu yeni durum karşısında koşulları değerlendirerek yerlerini belirlemeye çalışmaktalar.

Bölgedeki olayların yakından izlenmesi ve değerlendirilmesinin, kendisi de bir Orta-Doğu ülkesi olan Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal koşulların kav-

ranması açısından çok gerekli olduğu kuşku götürmez bir başka gerçek.

Bu noktadan hareketle, burada, genel bir Orta-Doğu yorumundan öte, yeni gelişmeler içinde önemli bir rol oynayacağı kanısında olduğumuz ve 2 Kasım 1978 Bağdat Zirvesi kararları ışığında Irak'la bir birlik sürecine girmiş bulunan Suriye'nin durumunu olanaklar ölçüsünde irdelemeye çalışacağız.

1967 Arap-İsrail savaşından Golan Tepelerini kaybederek çıkan, Arap ulusal uyanışının ve Arap birliğinin beşiği olan Suriye, coğrafî konumu, yani Akdeniz ile Basra Körfezi arasında bir 'geçiş' bölgesinde yer alması nedeniyle yıllar boyu, gerek ticarî gerek kültürel açıdan Akdeniz ve Uzak Doğu ülkelerini birleştiren bir geçit görevi yapmıştır. Çok eski çağlardan ortaçağlara dek Doğu-Batı trafiğinin akımı, Suriye kent ve limanlarını önemli uluslararası pazarlar haline getirmiştir.

1930'lardan sonra deniz yolu ticaretinin ağır basması, ülkenin konumsal önemini, bu kez, hava ulaşımının yeni unsurlarına ve Irak'tan uzayıp gelen petrol boru hattına kaydırmış ve eski hareketlilik yeniden başlamıştır. Özellikle 1958'den bu yana Arap dünyasında, çeşitli nedenlerle başarısız da olsa, Mısır'la birlikte Arap 'birliğinin' ilk örneğini veren Suriye'nin önemi, son günlerde gerek Camp David anlaşmasının sonuçları nedeniyle, gerek onu 1976 yazında bir OPEC ülkesi olmaya aday haline getiren petrol rezervleri nedeniyle, özellikle emperyalist ülkeler açısından çok artmış bulunmaktadır.

Bugün anayasasının 157. maddesinde bir 'sosyalist halk demokrasisi' olarak tanımlanan, 1972 yılından bu yana, içinde Suriye Komünist Partisinin de dahil olduğu bir 'Ulusal İlerici Cephe' hükümetince, Baas Partisinin fiili liderliğinde yönetilen Suriye'nin bugünkü yapısını, özellikle iç bünyesindeki egemen siyasal akımı kavrayabilmek için, öncelikle tarihçesine kısaca değinmekte yarar görüyoruz.

TARİHTE SURİYE
'BAĞIMSIZLIKTAN BAAS'A'

Yıllar boyu Osmanlı İmparatorluğunun en önemli bö-

lümlerinden birini oluşturan Suriye, 1918 öncesinde bugünkü Suriye devletini, Lübnan'ı, Ürdün ve İsrail'i içine almaktaydı. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışını izleyen yıllarda Çarlık Rusyası, Fransa ve İngiltere arasında yapılan Sykes-Picot anlaşması sonucu Fransız emperyalizminin Payına düşen bu ülke, emperyalizmin 'böl ve yönet' siyasetine uygun olarak yapay sınırlarla, dört bölüme ayrıldı.* "Fransız emperyalizmini Suriye'de, İngilizlerin Irak'ta karşılaştığından çok daha güç bir görev bekliyordu. Suriye'de burjuvaziyi, mandater rejime bağlayacak ne petrol ne de Irak'taki ile karşılaştırılabilir bir tarımsal gelişme kapasitesi vardı. Üstelik Suriye burjuvazisi Osmanlı döneminin sonunda Irak burjuvazisine göre çok daha canlıydı, öyle ki, bölgenin, denebilirse, kişiliğini belirtiyor, Suriye'ye Akdenizden ve dolayısıyla Batıdan gelecek etkilere açık levanten karakterini veriyordu. Bu koşullar altında Fransız emperyalizminin Suriye kent burjuvazisine ülkenin batısındaki köylülerin daha yoğun sömürülmesi gibi, pek fazla bir şey değiştirmeyecek bir "çıkışın" ötesinde, verebilecekleri daha fazla bir şey yoktu. Fransız emperyalizmi yapabileceği daha iyi bir şey bulamadığı için gösterişsiz bir rol oynadı; halk arasındaki dinsel ayrılıkları kullandı."**

Yukardaki pasajda da belirtildiği üzere, ülke içi dinsel ayrımlardan sonuna dek yararlanan, bu olayları elinden geldiğince körükleyen manda yönetimine karşı uzun yıllar kanlı mücadeleler verilmiş, sonunda Suriye 1946 yılında siyasal bağımsızlığını elde etmiştir.

Bununla birlikte, 1958 yılına dek ülkede çalkantılar son bulmamıştır. Özellikle 1948'de Filistin'de bir İsrail devletinin kurulması olayı Suriye'yi, bütün Arap devletlerinden daha fazla etkilemiştir. Çünkü, "Suriye ile Filistin daima Arap Doğusunun tek bir bölgesini oluşturmuşlardır. İkisi arasında süreklilik tamdı, dolaşım hiç bir zaman kısılmamıştı ve Kudüs, Şam, Hayfa ve Beyrut burjuvaları çoğu zaman aynı aileye mensuptular. Bölge 1919'da yapay olarak Fransa ve İngiltere arasında bölünmüş ve güney ke-

* Lübnan devleti (bugünkü Lübnan), Suriye devleti (bugünkü Suriye), Lazkiya devleti ve Cebel El-Dürzi hükümeti. (*Governments and Politics of the M.E. in the 20th century*, Sharabl, s. 124.)

** Ahmet El Kudsî, *Arap Dünyasında Milliyetçilik ve Sınıf Mücadelesi*, s. 47-48.

simi Filistin, 1917 Balfour Beyannamesine uygun olarak siyonistlere teslim edilmişti. Suriye halkı, bu Arap bölgesinin yabancılaşmasını hemen hemen Filistin halkı kadar yakından duymuş, yaşamıştır."*

1946 nisanında siyasal bağımsızlığını kazanan Suriye'de 1949 yılından itibaren askerî darbelerin ardı arkası kesilmedi. 1949-53 yılları arasında Suriye, 5 askeri darbe, 21 kabine değişikliği, 2 askeri dikta gördü.

Darbelerden ilki olan Zaim'ci darbe, genel olarak Atatürk'ten esinlenerek bazı üstyapı kurumlarında reformlara gitmiş, özünde, özellikle dış ilişkiler açısından Amerikancı olarak nitelendirilebilecek bir cuntadır. Bunu izleyen Hinnawi darbesi kısa sürdü, Şişaklı darbesi Hinnawi yi devirdi. Yeni hükümetin dış siyasal tutumuna tarafsız denilebilirdi. Bununla birlikte ABD'nin İsrail'e gösterdiği açık destek bu dönemde bile Suriye tarafından şiddetle yerilmiştir. 1951 yılında Suriye gazetelerinde Truman'ın ünlü 24 Mayıs 1951 tarihli mesajına çatılıyor, 7 Haziran 1951'de Suriye Başbakanı Halid El-Azım tarafından 4 Nokta programı altında önerilen Amerikan teknik yardımı açıkça reddediliyordu.** Etkin bir feodal yapının hâlâ varlığını sürdürdüğü, İkinci Dünya Savaşından sonra, proleter, yarı-proleter kitlelerin büyümesinde, işsizliğin artmasında, 'tatminsiz küçük-burjuva unsurların hayret verici büyümesinde' ifadesini bulan*** ekonomik ve toplumsal çelişkilerin görüldüğü Suriye'de, 1953 yılında Edip El Şişaklı yönetimi ordudan ve tabandan gelen baskılar sonucu bir anayasa hazırlayarak seçim kararı aldı.

Burada 1949'dan BAC'nın oluşmasına dek süren dönem içinde siyasal arenada boy gösteren siyasal güçlere kısaca gözatmak gerekir. Bunlardan birincisi, belki de sayısal olarak en kalabalık olan, Suriye Toplumsal Milliyetçi Partisi idi. Bu parti 'Verimli Hilal'in birliğini ve Batıya bağlı, merkezî, sözde sosyalist bir devleti savunmaktaydı. İkinci Dünya Savaşının öngünlerinde ise faşizan bir tutuma girerek Falanjlar halinde örgütlendi. İkinci hareket, Arap Sosyalist

* Aynı yapıt, s. 48.

** The Middle east in Foreign affairs, s. 346-351.

*** Ahmet El Kudsi, *Arap Dünyasında Milliyetçilik ve Sınıf Mücadelesi*, s. 47.

Yeniden Diriliş Partisi idi, ki bu parti 1953'te Ekrem Hawrani'nin Arap Sosyalist Partisi ile birleşti. Üçüncü hareket 1930'lardan itibaren ülkede gelişmeye başlayan SKP idi. Bu partilerin yanısıra tutucu, geleneksel partilerde kümelenmiş olan ve eski 'Kutlak' partisinin parçalarını oluşturan Shab (Halk Partisi) ve Watani (Ulusal Parti) hareketleri vardı.

Askerî hükümetin denetiminde, yukarıda adı geçen siyasal hareketlerin katıldıkları bu seçimi, içinde bulunulan koşulların çok etkilediği bir sonuç izledi. Seçimlerde çoğunluğu devlet başkanı Şişaklı'nın başını çektiği Arap Kurtuluş Hareketi aldı. Bunun üzerine diğer partiler seçimleri boykot ettiler. 1953 kasımında Baas Partisi ve içinde Suriye Komünist Partisi de dahil olmak üzere müttefikleri, Şişaklı'ya karşı Ulusal Red Cephesini oluşturdular. Seçim sonuçları, askerî rejim reddedildi, demokratik talepler ileri sürülerek ülke çapında gösteriler düzenlendi. Sonuçta, 1954 başında Paris'e kaçan Şişaklı'nın ardından yapılan genel seçimler sonunda Baas Partisinin yeni küçük-burjuva toplumsal güçleri ile Ulusal Blokun geleneksel burjuvazisinin güçlerinden oluşan heterojen bir koalisyon iktidara geldi. 1954 eylülünde Arap parlamentosunda ilk kez bir komünist milletvekili (SKP Genel Sekreteri Halit Bektaş) yer aldı. Baas'la ilgili bölümde siyasal koşulları tartışılan 1954-56 arası dönemde Suriye, legal bir komünist partisinin varolduğu tek Arap ülkesiydi. Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın saldırgan çabalarına ve Amerikan emperyalizminin sızma planlarına karşı Mısır'ı destekleme durumundaki SSCB, 1956 yılından itibaren Suriye'ye bol miktarda silah ve malî yardım yapmaya başladı. 1956 ekimi sonunda Süveyş'e Fransız ve İngilizlerin saldırısı sonucunda Suriye'de olağanüstü durum ilân edildi. Suriye, Irak'tan Akdeniz'e giden petrol boru hattını havaya uçurarak Nasır'a, daha doğrusu bölgenin ilerde anti-emperyalist hareketin simgesi haline gelecek bir tutuma destek oldu.

1958-61 yıllarında Suriye ilerde 'birlik' bölümünde Suriye'ye kazandırdıkları ve reform uygulamaları ayrıntılarıyla tartışılan BAC deneyimini yaşadı. 1961'de gene bir askerî darbeyle sonuçlanan bu birlik deneyinin hemen ardından,

Suriye 1962 yılında bir ordu müdahalesi daha gördü.

1963 yılında ise bugüne dek Suriye'nin siyasal yaşamına damgasını vuran, anti-emperyalist, anti-feodal bir küçükburjuva radikal hareketinin çok iyi bir temsilciliğini yapan ve cesareti gerçekten övgüye değen Baas Partisi, askerî darbeler geleneğini bozmaksızın iktidarı aldı. 16 yıldır (BAC süresi hariç) Suriye'de iktidarını sürdürmekte olan Baas hareketinin oluşumunu, ideolojisini ve güçlenme koşullarını ayrıca ve ayrıntılı olarak ele almayı doğru bulduk. Bununla birlikte, partinin bu ilk iktidar dönemindeki icraatı özetle şöyle oldu: Yeni hükümet 1964 nisanına dek tüm bankaları devletleştirdi, Halep'teki birkaç tekstil fabrikasını millileştirdi, BAC zamanında başlatılan toprak dağıtımını sürdürdü. Ekilmeyen topraklar mülksüzleştirildi, sulamalı alanlarda toprak mülkiyeti büyüklüğü 15-55 hektar, sulamasız alanlarda ise 50-300 hektar olarak sınırlandı. Oysa 1958'e dek sulanan toprakların %45'i, sulamasız toprakların ise %50'si, nüfusun yalnızca %2'sinin elinde toplanıyordu, nüfusun %70'i ise hiç topraksızdı.

1965 ocak ayında çıkan yasalarla Suriye sanayiinin %50'si millileştirilmiş oldu.* Bu uygulamalardan hiç de hoşnut olmayan zengin Suriye burjuvazisi Lübnan'a, özellikle bu sınıfın Miami'si sayılan Beyrut'a göç etti. İşyerleri ve ticarethanelerin çoğu kapandı, genel grevler tezgâhlandı. Mollalar, dükkâncılar hükümete karşı boykot ilan ettiler, karşı devrimci güçlerle hükümet arasında silahlı mücadeleler oldu. Bu mücadelede Baas'ı işçi milisleri, sendikalar ve komünist militanlar desteklediler. Bütün bunlara karşın, 1964 sonu-65 başında petrol ve diğer doğal kaynaklar millileştirildi, çimento, boya, tekstil, şeker ve yiyecek üretimi, kim-

* Gerçekten radikal eğilimli bu eylemler konusunda anti-emperyalist Baas iktidarından zaten hoşnut olmayan ABD'nin tavrı oldukça sert oldu. O günlerde Lataika'daki işadamları ile görüşen Amerikan sefiri onlara şöyle güvence veriyordu; "Meraklanmayın. Yakın gelecekte Suriye'de büyük değişiklikler olacak. Serbest girişim ve demokrasi zafere ulaşacak." (New Left Review, 1967, n° 45).

Bununla birlikte bu telaşın yersizliğini, talihin bu cilvesi olarak yine Lataika'da yaptığı bir konuşmasında, devrin başbakanı Salahaddin Bitar ortaya serdi. Başbakan, konuşmasında ekonominin iki sektörü arasındaki işbirliğini vurguluyor ve şöyle diyordu: "Size söz veriyorum. Hükümet hiç bir zaman özel sektörün yanında bir eş olmaktan öteye geçmeyecektir." (The Arap Bath Socialist Party, History, İdeology, Organisation, p. 91.)

yasallar ve sabun sanayileri kısmen veya tamamen ulusal denetime alındı. 40 ilaç dışalım kuruluşu ve birkaç ticarî şirket millileştirildi. Dışalımın resmî İthalât ve İhracat Örgütünce yapılması karar altına alındı.

1966 şubatında bu kez Baas Partisinin 'sol' olarak nitelenen kanadı bir darbe ile iktidarı aldı. Baas'ın kurucularından Mişel Eflak, Salahaddin Bitar ve diğer bazı kişiler tutuklandılar. Ülkenin en büyük sulama tesisi olan Fırat barajının kurulması için SSCB ile anlaşmaların imzalandığı bu dönemde, devlet sektörü sanayi üretiminin değer olarak %85'ini temsil ediyordu. Banka kredilerinin ⅔'sinin dağıtımını devlet üstlenmişti. Dış ticaret devletleştirilmişti. Toprak reformu uygulaması sürdürülüyordu ve kooperatiflere üye olma zorunluluğu getirilmişti. Tarım ulusal gelirin %35'ini, sanayi ise %14'ünü karşılamaktaydı.* Ayrıca 1966 kasım ayında Mısır'la bir savunma anlaşması imzalandı. Bu yılı izleyen 1967 yılı Arap ülkeleri için acılarla dolu bir yıl oldu. İsrail'in saldırısı sonucu patlak veren Arap-İsrail savaşında Suriye de, diğer bazı Arap ülkeleri gibi, önemli stratejik mevkilerini, Golan tepelerini kaybetti. Golan bölgesindeki 116.000 Suriyeli mülteci 1948'den bu yana Suriye'de barınan 135.000 Filistinliye katıldı. İktidardaki Baas Partisi, İsrail'e karşı tavizkâr bir tutuma girmedi. Yemen Cumhuriyeti ve Güney Arabistan'daki Arap milliyetçilerine tam destek sağlanan bu dönemde Suriye; ABD ve Batı Almanya'ya karşı Arap ülkelerini diplomatik, kültürel ve ekonomik boykota çağırıyordu. Bu arada ülkenin yıkılmış olan savunma kapasitesi Mısır'daki koşullara yakın bir biçimde Sovyet yardımıyla yeniden kuruluyor, Sovyetler Birliğiyle, sosyalist dünya ile oluşan bu yakın ilişkiyi Batı dünyası Suriye'nin bir Sovyet uydusu haline geldiği biçiminde yorumluyordu.** Batı gelişmelerden oldukça kuşku duyuyordu.

Dış ve iç etkiler sonunda, 1968'e dek Suriye'de iktidarı elinde tutan Baas Partisinin sol kanadı, 1969 yılında denenen, 1970'te ise başarıya ulaşan bir darbe ile yönetimi Baas Partisinin sağ kanadının temsilcisi olan Hafız Esad'a bıraktı. Emperyalist dünyaya yaklaşmanın, ülke içinde daha 'libe-

* Nayif Havatme, *Filistin'de Halk Savaşı ve Orta Doğu*, s. 266.
** Walter Laqueer, *The Middle East in Transition*, s. 325.

ral' bir ekonomik tutumun, SSCB'den 'bağımsızlığın' müjdecisi (!) olan bu hareket, günümüze dek Suriye'yi yönetmektedir. 1971 nisanında Suriye hükümeti, Filistin gerillalarının Suriye cephesinden İsrail'e karşı yapacakları her türlü eylemi yasakladı. Bu tutum, yeni hükümetin FKÖ'ye karşı, kanlı Tel Zaatar katliamına dek gittikçe bozularak süren tavrının ve sağa kayışının ilk habercisi idi. Hafız Esad yönetimi de, FKÖ üzerinde, tıpkı diğer Arap ülkeleri gibi, egemen olma ve bağımsız Filistin devrimi mücadelesini bir Arap devletinin güdümüne sokma çabalarını sürdürmüştür. Bu çabalar özellikle FKÖ'nün Suriye kolu olan SAİKA yoluyla Arap devletlerinden bağımsız olarak Filistin devriminin zaferi uğruna mücadele veren FKÖ'nün yönetiminin değiştirilmesine yönelik olmuştur. 1971 temmuzunda bazı gerilla birlikleri Suriye'den Güney Lübnan'a sürüldüler ve Cezayir'den Filistin Kurtuluş Örgütüne gelen silahlara Suriye hükümeti elkoydu.

Bu arada SSCB ile ilişkileri düzeltme yolunu tutan Esat yönetimi, Irak'taki Baas rejiminin uygulanmasına koşut olarak 1972 yılında Ulusal İlerici Cepheyi kurdu. Baas Partisi ve müttefiklerinden oluşan cephenin kuruluşunu izleyen 1973 yılında yeni halk konseyi seçildi ve 186 sandalyenin 140'ını "cephe"ciler aldı. Komünistler de 'cephe'ye dahildiler.

1973 Arap-İsrail savaşının Mısır ve Suriye'ye sağladığı prestijin yükünü gene FKÖ çekti. 1974'ten bu yana SSCB'nin gene tüm askerî gücünü yenilediği Suriye, 1976 haziranında karıştığı Lübnan iç savaşında devrimci güçlerin safından sağcı güçlerin safına geçerek Kara Eylülü, kanlı Tel Zaatar katliamı ile noktaladı.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız Suriye yakın tarihinde toplumsal olaylarda en etkin ve en aktif güç, özünde ordu desteğindeki radikal küçük-burjuva bir hareket olan Baas hareketidir.

O halde Baas nedir?

BAAS
(YENİDEN DOĞUŞ)

Orta-Doğu ülkelerindeki siyasal akımların herbiri, derinliğine araştırılmaya değer birer inceleme konusu niteliğin-

dedir. Burada ise bunlardan yalnızca birini, dünyaya gözlerini Suriye'de açan, günümüzde Irak ve Suriye'de 1963 yılından bu yana, yaklaşık 16 yıldır iktidarda olan ve bölgede özellikle son yıllardaki gelişmeler sonucu parlak bir geleceğe sahip görünen Baas hareketini, daha doğrusu bir siyasal partiyi, bir Arap yazara göre çağdaş Arap dünyasındaki siyasal partiler içinde ideolojisi, örgütlenmesi ve etkinliği ile 'parti' adına lâyık olabilen çok az örgütten birisini ana çizgileriyle tanıtmaya çalışacağız.

Arap Baas Sosyalist Partisinin doğuşu 1940'lara dek uzanmaktadır. Partinin kurucuları ve teorisyenleri Yunanlı bir ortodoks çiftçi ailesinin çocuğu olan Mişel Eflak ve yakın arkadaşı Salahaddin Bitar'dır. Arap Baas Sosyalist Partisi 1954 yılına dek yalnızca Arap Baas Partisi adını taşımış, ancak Ekrem Hawrani'nin Arap Sosyalist Partisi ile birleştikten sonra Arap Baas Sosyalist Partisi adını almıştır.

1940 yılında özellikle ufak öğrenci grupları halinde örgütlenen ve oldukça seçkin ve dar bir kadroya dayanan, 1943 yılında Suriye'de bağımsızlık ilanına çok yakın bir süre içinde siyaset sahnesine çıkıp günümüze dek varlığını sürdüren, 'Araplar arası' bir siyasal hareket olan Baas'ın yapısına geçmeden önce o dönemin dış dünyası ve Arap dünyası dolayısıyla Suriye'nin siyasal koşullarına kabaca değinelim.

1940-50 yılları İkinci Dünya Savaşının ve Alman nazizminin dünya halklarına çok zor ve kanlı günler yaşattığı, bunun yanısıra, başta SSCB olmak üzere dünya üzerinde sosyalist düzenin yayıldığı, yeni yeni cephelerin kazanıldığı, emperyalizme ve faşizme karşı Stalingrad savunması gibi en şanlı mücadelelerin verildiği bir dönemdir.

Sosyalizmin başarılarının ve sosyalist düşüncelerin dünyanın her yerindeki kitleleri, bu arada Arap düşüncesini de derinden etkilediği bu yıllarda, özellikle 1920-48 yılları arasında Suriye'de siyasal bağımsızlık ve sınır bütünlüğünün kazanılması yolunda emperyalist ülkelere karşı kurtuluş savaşı verilmekteydi. Fransız mandasına karşı tüm ulusal güçlerle birlikte verilen mücadele özellikle büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisince yönetilen geleneksel siya-

sal partilerin siyaset sahnesindeki etkinliğini azalttı. Çünkü bu partilerin bazıları düşmanla işbirliğine girmişti, diğerleri ise çöküş dönemindeydi. Temsil ettikleri sınıflar ve ideolojileri toplumdaki yeni gereksinmeleri karşılayamaz olmuştu. Dış dünyadaki başdöndürücü gelişmeler, Arap dünyasının iç bünyesinde, özellikle Filistin sorununun doğuşuyla ve ulusal bağımsızlık hareketleriyle alevlenen değişiklikler, Suriye toplumunu da derinden sarsmıştı. Eski feodal yapının üretim ilişkileri, gelişen üretim güçleriyle bağdaşamaz hale gelmişti. Diğer birçok Arap ülkesi gibi, savaş sonrasında, feodal kalıntıların üzerine bir kâbus gibi çöktüğü, yıllarca emperyalist devletler tarafından aşağılanan ve ezilen, bir sürü ekonomik, siyasal bunalımın içinde yüzen Suriye'de de büyük bir Batı düşmanlığı, SSCB ve sosyalist bloka yakınlık, sosyalist düzene sempati doğmuştu. Giderek güçlenen, hatta devrimci parti ve akımları bile zaman zaman derinden etkileyen Arap milliyetçiliğinin kendisi* sosyalizmden etkilenme dönemindeydi. Özetle, Arap toplumu bağımsızlıktan bu yana güçlenen bu akımlar çerçevesinde yeni bir arayış içindeydi. Dolayısıyla, Arap ülkelerindeki komünist hareketler de güçlenmekteydi.

Orta-Doğunun en güçlü komünist partilerinden biri olan SKP ise Halit Bektaş gibi yetenekli birinin yönetimindeydi. 20 yıllık varlığı sırasında, sağlam bir siyasal eylem deneyimi olan, 1936-38 yıllarında Fransa'da kurulan Halk Cephesi sayesinde legalite koşullarında, örgütlenme ve etkinliğini artırma fırsatını iyi değerlendiren bu parti, savaş dönemindeki mücadele içinde kadrolarını çelikleştirmişti. Suriye'ye özgür Fransız güçlerinin girişi ile legale çıkan SKP, geniş çapta propaganda yapma ve diğer komünist partilerle özellikle SBKP ile ilişkilerini yenileme olanağına kavuşmuştu. 1949-54 yılları arasında Suriye'de askerî diktatörlük döneminde gene yeraltına geçen parti, 1954'te illegaliteden, gene küçük, ama aktif ve iyi örgütlü, parlamentoda temsil edilen bir güç olarak çıktı. 1957 yılında, 'Ulusal burjuvazi'

* Suriye Komünist Partisi (SKP) lideri Halit Bektaş, aslında, bir kaç kez, partisinin bir komünist partisi olmaktan çok radikal-milliyetçi bir parti olduğunu açıklamıştır. Hatta işi, parlamento'da yaptığı bir konuşmada "SKP Arap milliyetçisidir, komünist değil ve öyle kalacaktır" diyecek kadar ileriye vardırmıştır. (*Walter Laqueer, M.E. in Transition*, s. 329.)

ile ittifak siyasetini güden ve zaman zaman müttefiki olan Baas'ı bile sağ kanat ve ortodoks müslüman gruplara karşı aşırı uyuşmaz tavrından dolayı eleştiren* parti, programında yer alan, tarım konusu dahil, tüm radikal taleplerini terketme yoluna girdi. Bu siyaseti ile Baas'ın tabanını teşkil eden orta sınıflar için bile, bir çekim kutbu haline gelen SKP fazla ılımlı davranmakta, sınırlı bir siyaset gütmekteydi. Öte yandan Arap Yazarlar Birliği, Suriye Öğrenciler Birliği ve birçok ilerici kadın, avukat ve benzeri birliklerde etkin olan parti, Suriye'nin üç sendika örgütünü de —sonuncusu ve en büyüğü 1957'de olmak üzere— ele geçirmiş bulunuyordu.** Milyonları miting alanlarma çekip harekete geçirebileceğini zaman zaman kanıtlayan SKP, ittifaklarının dışında bir 'çıkış' yapmanın diğer siyasal güçleri zıt kutba iteceğine ve Suriye'nin sosyalist kampa gidiş yolunu engelleyeceğine inanıyordu. Bir yazara göre, parti belki de, büyük tarihsel fırsatları tepmiş olabilir. Gene bazı yorumlara göre, 1957 yılında Suriye Komünist Partisi, iktidarın alternatifi durumundaydı. Bütün bu koşullara karşın herhangi bir 'macera'nın bölgede sosyalist blokun ve diğer Arap ülkelerindeki komünist partilerinin çıkarlarını zedeleyebileceği düşüncesi ile fazlaca ihtiyatlı davrandığı gözlenen SKP, Baas Partisinin gerisinde kalarak, deyim yerindeyse, onun 'akıl hocalığı'nı üstlenmiş, ordu kumanda kademesi ve diğer örgütlerde etkin ama hareketsiz bir güç olarak kalmayı yeğlemiş görünmektedir. Öte yandan SKP'nin bu tavırlarının yanısıra, Arap ülkeleri ve özellikle Suriye açısından çok önemli bir sorun olan İsrail'de bir Filistin Yahudi devletinin kurulma olayına karşı çıkmayışı gibi ciddî hatalar partiyi zayıflatmıştır.

Suriye'de komünist hareketin bu durumu, nesnel olarak, Baas hareketini güçlendiren nedenlerden biri olmuştur.***

* Walter Laqueer, *M.E in Transition*.

** Aynı yerde.

*** SKP'nin özellikle lider kadrosunun durumunu açıklığa kavuşturmak için SKP lideri Halit Bektaş'ın Walter Laqueer'nin "*Communism and Nationalizm in the M.E.*" adlı kitabının 152. sayfasında yer alan 1 Mayıs 1944'te verdiği demecin bazı bölümlerini buraya aktaracağız:

"... Biz hiçbir zaman ulusal sermayeyi ve ulusal sanayii sosyalleştirmeyi talep etmedik, bugün de etmemekteyiz. Bunu düşünmedik bile. Tam tersine

Bütün bu koşullar altında, yoğun feodal ilişkilerin halen varlığı nedeniyle güçlü bir kurum olan islamiyetin, güçlenen küçük-burjuvazinin, bağımsızlık mücadelesinin yükselttiği milliyetçilik akımının ağır bastığı, aynı zamanda sosyalist düşüncenin de etkin bir yayılma gösterdiği, ama iktidara hiç bir zaman adaylığını koymadığı Suriye toplumunda bütün bu unsurları bünyesinde toplayıp yoğuracak, anti-emperyalist, anti-feodal bir küçük-burjuva hareketi kalıyordu ki, bu görevi üyelerinin çoğunluğunu küçük ve orta burjuvazinin oluşturduğu Baas Partisi üstlendi.

BAAS PARTİSİNİN İDEOLOJİK YAPISI

Baas'ın ideolojik incelemesine, ABSP 8. Irak Bölgesel Kongresinde (1974) benimsenen siyasal raporun 163. sayfasından kısa bir alıntı ile girmek istiyoruz:

"ABSP, Arap Ulusal Devriminin partisidir. Parti, bir tek ulusal Arap liderliğinin yönetimindeki Arap devrimi için mücadele etmektedir. Bölgesel örgütlere bölünmüş olması, Arap ülkeleri arasındaki siyasal ayrılıklardan gelmektedir. Arap ülkelerindeki zoraki bölünmenin kalkması ile partinin bölünmesi de ortadan kalkacaktır.

"Partinin mücadelesi, siyasal iktidarla ilişkisindeki yer ne olursa olsun, daima Arap devriminin birlik, özgürlük ve sosyalizm amaçları için olmuştur."

Görüldüğü gibi, Arap Baas Sosyalist Partisi yapay sınırlarla birbirinden ayrılmış Arap dünyasının birleştirilmesinden yanadır. Yani deyim yerindeyse 'Araplar arası' bir parti niteliğindedir. Parti, Arap milliyetçisidir. Daha önce de değindiğimiz gibi sosyalizm ile Arap milliyetçiliği ve birlik düşüncesini bağdaştırmaya çalışan Baas aydınları, sonunda bir orta yol bulmuşlardır. Baas'a göre Araplar iki cephede mücadele verebileceklerdir.

Bunlardan birincisi, Arapların birliğine daima karşı çıkmış olan 'sömürgeci' güçlerdir. Baasçılar bu mücadele he-

ulusal sermayemizin ve ulusal sanayimizin ilerlemesini istiyoruz. Biz yalnız ulusal işçilerimizin yaşam koşullarının iyileştirilmesini ve patronlar ve işçiler arasındaki iş ilişkilerini düzenleyecek demokratik iş yasasını istiyoruz. Büyük toprak sahiplerine *söz veriyoruz, topraklarını millileştirmeyeceğiz* Onlardan bütün isteğimiz, [küçük] köylüye *acımaları*: ve bu köylüyü içinde bulunduğu yoksulluk, bilgisizlik ve hastalıklardan kurtarmak için bir çaba gösterilmesi ..."

deflerini eylemleriyle de kanıtlamışlar, parti kurulduğu günden itibaren Fransız mandacılarına karşı çıkmış ve mandaya karşı savaşa fiilen katılmıştır. Lübnan parlamentosu Fransızlar tarafından feshedildiğinde, parti tüm ülkede Fransızlara karşı bir kampanya yürütmüş, grev ve miting çağrıları yapmıştır. Suriye'de Fransızlara karşı milis kurma çağrılarını da Baas yapmış; ayrıca parti militanları kendilerine halk arasında büyük sempati ve popülerlik kazandıran bir girişimde bulunmuş, Filistin'de İsrail'e karşı fiilen çarpışmalara katılmışlardır. Bir emperyalist oyunu olan Büyük Suriye Planına da karşı çıkılmış, 1947'de yabancı yardım konusunda aktif bir karşı kampanya sürdürülmüştür.* Bitar, Arap Birliğinin düşmanlarını 'sömürgecilik ve İsrail' olarak tanımlar. Ardından 'komünistler, kapitalistler ve gericiler' diye ekler. Dolayısıyla Baas'a göre Arap birliği için mücadele, sömürgeciliğe ve özellikle komünistlere karşı mücadeleden geçer. Yine Baas teorisyenlerine göre birlik, sosyalizmden önce gelmektedir. Elias Murkos, 'muazzam tamamlayıcı kaynakları olmayan büyük bir ülkede sosyalizmin başarıya ulaşamayacağını' söylemektedir.**

Anti-emperyalizmi, anti-feodalizmi yanında anti-komünizmi hiç kuşku götürmeyen ABSP'nin 'sosyalizm' sözcüğünü sürekli olarak kullandığını, hatta, adına bile eklediğini görüyoruz. İslâm sosyalizmi veya Arap sosyalizmi, Nasırcılık denilen Arap dünyasına özgü siyasal akımların çoğunda daha önce dış dünya ve Arap dünyasındaki koşulların doğurduğu bir 'sola kayış' ve oportünistçe de olsa bir 'sosyalizm' arayışı vardır. Baas hareketi özel olarak ele alındığı için, Baas'a özgü sola kayış olayının önceden değinmediğimiz iki yönünü bu arada açıklamakta yarar görüyoruz.

1949 seçimlerinde ağır bir yenilgiye uğrayan Arap Baas Partisi, 1954 martında Ekrem El Hawrani'nin Arap Sosyalist Partisi ile birleşip adını değiştirmiştir. Bu birleşme sonunda, Baas'ta görülen 'sol' yönlenme, Arap Sosyalist Partisinin gerçekten bilimsel sosyalizme inanmış bir parti olmasından gelmiyordu. Özellikle Hama'nın yoksul kesiminde örgütlenmiş olan ASP, Mişel Eflak'ın partisini meydana

* *The Arap Bath Socialist Party, History, Ideology, Organisation*, s. 102.
** Aynı yerde, s. 27

getiren kent küçük-burjuvalarından çok daha radikal ve militan bir yoksul köylü tabanını Eflak'ın partisine taşımış oluyordu.*

Ayrıca o dönemde Suriye ordusunun yapısında da önemli bir değişiklik olmuştu. Orduda artık Fransız mandası altındaki gibi, Fransızların özel olarak eğittikleri eski yöneticiler yoktu. "Ordu, artık, Osmanlıların ya da Fransızların eğittiği askerlerden oluşmuyordu. Her ne kadar bağımsızlığı izleyen ilk yıllarda ordu üst kademesi Suriye toplumunun üst tabakasından ve ülkenin '50 ailesinin' bireylerinden oluşmakta ise de, daha sonra ordu, bu kişiler için birçok açıdan çekiciliğini kaybetti. *ve orta ve daha aşağı sınıfları oluşturan kişilerin* oğulları için prestij, avantaj ve rahat bir yaşamın simgesi haline geldi. Genç subayların çoğu Şam ve Halep gibi büyük kent doğumlu olmayıp, Hama ve Humus'dan gelmeydi. Bu kişilerin çoğunun geleneksel yöneticilerle çok az ortak yönleri vardı ve çoğu Pan-Arap milliyetçiliği ve sosyalist ideallerden etkilenmiş durumda idiler."**

Gerçekten de Eflak'ın da solunda Baasçılar, sosyalistler, ilericiler ve hattâ komünistler ordu yapısı içinde yer almışlardı. Baas olayının sırtını daima orduya dayadığını, özellikle 1955'ten itibaren ordu ile birlikte denebilecek biçimde çalışmaya başladığını anımsarsak, olayların niteliği kendiliğinden ortaya çıkar.***

O halde Arap Baas Sosyalist Partisinin sosyalizmi nasıl bir sosyalizmdir?

Baas Anayasasına göre, tüm yurttaşlar eşittir, dolayısıyla sömürü yasaktır (madde 28). Kamunun kullandığı her şey, büyük kamu girişimleri ve taşıma ulusa aittir. Yabancı şirketler yasaklanmıştır (madde 29). Tarımsal mülkiyet, bireyin bu mülkiyeti başkalarını sömürmeden işletme kapasitesine göre sınırlandırılacaktır (madde 30). Küçük-ölçekli sanayi öyle sınırlandırılacaktır ki, mülk sahiplerinin diğer yurttaşlardan daha yüksek bir yaşam standardından yararlanmalarına izin verilmeyecektir (madde 31). İşçiler yö-

* Eric Rouleau, *A. M. E. Reader*

** *Military in the M.E.*, s. 55.

*** *Political and Throught in the M.E.*, s. 185.

netime katılacaklar, *ücretlerini ve kârdan alacakları payı devlet saptayacaktır* (madde 32). Gayrimenkul mallardan alınan rantların sömürüsü değil ama mülkiyet devletin güvencesi altındadır (madde 33). *Özel mülkiyet ve miras, ulusal çıkar içinde güvence altına alınan, doğal haklardır* (madde 34). Hükümet tefeciliği ortadan kaldıracaktır ve bankaları ve kredi kolaylıklarını üstlenecektir (madde 35). Yurtiçi girişimi korumak ve tekelleri yoketmek için hükümet iç ve dış ticareti yönetecektir (madde 35). Ayrıca gene anayasaya göre hükümet halka iş bulmakla yükümlüdür, sağlık hizmetleri parasız olacaktır. İşçiler sendika kurma özgürlüğüne sahiptirler; ama toplu iş sözleşmesi, grev hakkından sözedilmemektedir. Emeği devlet koruyacaktır. "Ulusal" eğitim devletin bir sorumluluğudur. Devlet *aşırı* yoksulluğu ve aşırı zenginliği ortadan kaldırmakla yükümlüdür.*

Görüldüğü gibi, "sosyalist bir program" olarak düşünüldüğünde kendi içinde bir sürü çelişkiyi taşıyan bu program, sosyalizmden esinlenmiş, burjuvazinin önderliğinde bir burjuva demokratik devrimin bazı taleplerini içeren, daha çok devlet kapitalizmine yönelik bir yapıdadır.

1940'larda özel mülkiyetin sınırlandırılması ile bireysel özgürlüğü birleştireceklerini, mülk sahibi sınıfların çıkarlarını korumanın yanısıra, ayrıcalıkları olmayan sınıfların durumlarını güvence altına alacaklarını, manevî değerlere saygı ile birlikte *sosyal adaleti getireceklerini* söyleyen Baas partisinin 1947'de toplanan parti ulusal konvansiyonunda da, iç politika alanında partinin talepleri şunlar olmuştur:

a) millî sanayide hükümet desteği,

b) ülkede yabancı girişimcilik ve yatırımların yavaş yavaş sona erdirilmesi,

c) müterakki gelir vergisi uygulaması,

d) iş yasalarında reform,

e) iç ve dış ticaretin yeniden gözden geçirilmesi,

f) aşırı fiyat artışlarına karşı fiyatları dondurma,

g) eğitim olanaklarının artırılması,

h) sulama planları

i) yüksek bir üretim, satış ve tüketim vergisi.

* El Muadil, *Irak Kürt Hareketi ve IKP*, s. 57.

Görüldüğü gibi Baas anayasası, 1947'deki konvansiyon kararlarından daha açık bazı talepleri içermektedir. Baas Partisi daha sonraki yıllarda, özellikle SKP'nin gücü ve yaygınlığı, ülke-içi toplumsal mücadelenin ulaştığı boyutlar ve özellikle 1948'den itibaren ülke nüfusuna yoğun bir şekilde katılan Filistin halkının taşıdığı ilerici düşüncelerle; ayrıca dış dünya koşullarının da etkisiyle ister istemez sola itilmiştir.

Ama bu 'solculuğun' ölçüsü nedir?

Bu radikalleşmenin ölçüsü, 1940-41'lerden başlayan ve günümüze dek hiç değişmeyen bir anti-komünizmdir ki, büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisince yönetilen geleneksel akımlara karşı çıkan orta burjuvaziye Baas ideolojisinin en çekici gelen yönü de bu olmuştur.

BAAS SOSYALİZMİNİN BİLİMSEL SOSYALİZM ANLAYIŞI

Baas partisi bilimsel sosyalizme nasıl bakmaktadır?

Mişel Eflak ve Salahaddin Bitar, daha önce 'birlik' konusundaki düşüncelerinde de gördüğümüz gibi, ilk siyasal açıklamalarına "komünizmin anti-ulusal karakterini" kötülemekle girmişlerdir. 1944'ten itibaren ise parti kurucusu ve teorisyeni Mişel Eflak, marksizmi yalanlama görevini üstlenmiştir. Eflak'a göre komünizm bir batı ideolojisidir, Arapların olan her şeye yabancıdır, "Arap ulusu küçük veya ikinci derecede bir ulus değildir ki, kendisinin olmayan bir mesajı benimsesin veya başka bir ulusun yolunu izlesin." Gene Eflak'a göre, komünizm, ulusun manevi temellerini yadsımaktadır. En önemlisi, Araplar ve dünya arasında "tehlikeli bir parti bazına dayalı" ilişki kurmaktadır. Baas'ın kurucusu ve teorisyeni son olarak şunları eklemektedir: "Araplar sosyalizm yolunu izlemekte hiç zorluk çekmeyeceklerdir, yeter ki kendilerini komünizm karabasanından kurtarabilsinler".

Parti öncelikle bilimsel sosyalizmin felsefesine karşıdır. Baas'a göre bilimsel sosyalizm "materyalizme ve inanca" dayalıdır.* Partinin felsefesi ise "Arapların kendi özel gereksinmeleri, kendi öz tarihsel koşullarından doğmaktadır."**

* *Political and Social Thought in the M. E.*, s. 190.
** Aynı yerde, s. 190.

Baas, dünya devrimine inanmamaktadır, sınıf mücadelesini görmektedir ama ona göre çözüm proletarya diktatörlüğünde değildir. Baas Partisi bir sınıf partisi değildir, enternasyonalizmi şiddetle reddeder. Baas'a göre "*komünist sosyalizm* sınırlıdır. Aslında ekonomik bir felsefe olan, ekonomik ve tarihsel kavramları, günümüzde *gerçek bilimsel eleştiri* karşısında *ayakta kalamayan marksizme* dayalıdır."* Gene bu düşüncenin doğal sonucu olarak Baas Partisi başlangıcından bu yana, siyasal çıkarları açısından birçok kez SKP'yle ittifaklar oluşturmuş ise de, bu partiye şiddetle karşıdır. Baasçılar komünist partilerini iki nedenle "yıkıcı" bir güç olarak görmektedirler. Bunlardan biri "bu partinin Arap halkına çok fazla ihtiyaç duydukları şeyleri gerçekleştirmeye söz veren, aynı zamanda onu başka bir devletin, '*Rusya'nın pençesine teslim etmeye çalışan aldatıcı sosyalizmi*', ikincisi ise komünist partisinin enternasyonalizmidir."**

Baas'a göre komünistler "Sovyet siyasetinin ajanlarıdır".***

Bununla birlikte, önce de belirttiğimiz gibi Baas partisi, bir sürü bölgesel örgütlenmeleri başarıyla gerçekleştirirken, birçok ülkede, Komünist Partileri ile işbirliğine girmiştir. İngiliz işgali altındaki Ürdün'de Ürdün Komünist Partisi ile, Irak'ta Haşimi monarşisine karşı Irak Komünist Partisi ile, ve Suriye'de geleneksel partilere karşı verilen savaşta SKP ile ortak çalışmalar yürütülmüştür. Bunun yanısıra BAC deneyiminde, Suriye-Mısır birleşmesine Suriye'yi iten önemli nedenlerden biri SKP'nin güç kazanması olmuştur. Baas Partisi, Mısır ile birleşme sırasında, aynen Mısır'da olduğu gibi, Suriye'de de SKP'nin ezilmesine önayak olmuştur.

Baas Partisi Sovyetler Birliği ile de (1970 sonrası H. Esat hareketinin ilk dönemleri dışında) yumuşak ve yakın ilişkiler içinde olmuştur.

Partiyi bu tutuma iten en önemli etkenlerden birisi, emperyalizmin Orta-Doğu'da "ortak savunma" adı altında, kendi güdümünde oluşturmak istediği paktlardır. Bağdat Paktı

* Aynı yerde, s. 190.
** Aynı yerde, s. 190.
*** Aynı yerde, s. 196.

ve benzeri projeler sömürgecilik döneminden beri güçlü olan Batı düşmanlığını ve anti-emperyalist tutumu körüklemiştir. Gene çok önemli bir başka etken, Süveyş Kanalı olayıdır. Nasır'ın emperyalist ülkelerin kanal sorunu nedeniyle Mısır'a saldırıları sonucunda Süveyş'i millileştirmesi, onu Araplarca çok sevilen ve tutulan güçlü bir lider durumuna yükseltmiştir. Bu olay sonrasında SSCB'nin Mısır'a yardım elini uzatması, o dönemde Mısır örneğini dikkatle izleyen diğer Arap devletlerini de olumlu yönde etkilemiş ve SSCB lehinde bir hava oluşmuştur. Suriye ve Baas Partisi de bu etkinin dışında kalmış değildir.

Özünde radikal bir küçük-burjuva milliyetçiliğinden öte bir nitelik taşımayan Baasçılık, 1963 yılında Irak ve Suriye'de *askerî darbelerle* iktidarı ele geçirmiştir. Gerek Suriye, gerek Irak'ta partinin sağ ve sol kanatları arasındaki mücadele halen süregelmekte ve önceden de belirtildiği gibi iktidarda yansımasını bulmaktadır.

Burada, Arap Baas Partisinin oldukça ilginç olan örgütlenme yapısına değinmeden geçemeyeceğiz.

Maurice Duverger'in deyimiyle bir hücre partisi olan, piramit yapısı Halagah (hücre) ile başlayan ve yukarda ulusal komuta ve genel sekreter ile sonlanan Baas Partisi, örgütlenme yapısı olarak komünist partilerine benzemektedir. Hiç bir zaman tek başına belli bir sınıfı temsil etmeyen, ideolojisi ve yöntemleri komünist hareketlerle büyük farklılıklar gösteren parti, yukarda belirtilen hücre yapısını biçimsel yönüyle Sovyetler Birliği Komünist Partisinden alıp kendi örgütlenmesine başarıyla uyarlamıştır. Tüzüğe göre Parti-içi iletişim yatay değil dikey işlemektedir. Parti içinde eleştiri-özeleştiri mekanizması vardır. Her üye herhangi bir karara karşı düşüncesini, eleştirisini ve karşı-görüşünü getirebilmek hakkına sahiptir. Ama her şeye karşın, bu karar, çoğunluğun onayından geçecek olursa, kayıtsız şartsız uymakla yükümlüdür."

Ana çizgileriyle kabaca ele almaya çalıştığımız Baas hareketinin sonucu olarak Suriye bugün hangi kalkınma yolunda ilerlemektedir? Baas partisinin "sosyalizmi" ülkeyi nasıl etkilemiş, özellikle ekonomik yapı ne yönde gelişmiştir?

Suriye ekonomisi, bugün, halen geniş çapta tarıma dayalıdır. Humus bölgesinin dışında ülkede hafif sanayi egemendir. Ülkenin en önemli dış satım maddeleri pamuk, meyve, sebze, canlı hayvan, süt ürünleri ve (1974'ten itibaren) ham petroldür. Suriye'nin temel dışalım maddeleri ise, sanayi hammaddeleri, makineler, baz metallerdir.* BAC döneminde gerçekleştirilen toprak reformu ve diğer bazı önlemlerle feodal yapı büyük ölçüde çözülmüştür. 1960'ta tarımda çalışan nüfus toplam çalışanların %46,6'sını oluştururken, 1976'da bu sayı %31,4'e düşmüştür. Buna karşılık, madencilik ve imalât sanayii alanlarında çalışanların sayısı aynı yıllar için %11,1'den %15,8'e yükselmiştir.**

Ülkede traktör sayısı büyük bir artış göstermektedir. Kentleşme hızla artmaktadır. 1967 yılında tarıma yapılan sermaye yatırımı toplam sermaye yatırımının %5,2'si iken, 1973'te bu oran %32,8'e yükselmiş, öte yandan sanayi ve enerjiye yapılan sermaye yatırımları aynı yıllarda %51,8'den %34,7'ye düşmüştür.***

Öte yandan tarımın GSYİH'daki payı 1960'lardan bu yana giderek düşmektedir. 1962'de %32,2 olan bu pay, 1974'te %21'e düşmüş, imalât sanayii ve madenciliğin GSYİH'daki payı ise 1960-65 yılları arasında %17,7 iken, 1965-73 yıllarında %18,4 olmuştur.****

Ülkede 1976'dan itibaren fosfat madenciliğine, elektrik üretimine, petrokimya, şeker, gübre, çimento, demir-çelik ve tekstile yatırım önceliği tanınmıştır.

1974'te fosfat üretimine başlanmış, gene 800 MW'lık Fırat barajından da elde edilen elektrikten yararlanılmaya başlanmıştır.

Romanya ve Demokratik Almanya, Suriye'de 5 çimento fabrikasının yapımında ortaklaşa çalışmaktadırlar. Romanya'nın yardımıyla birkaç gübre fabrikası kurulacaktır. Batı Almanlar yarı-mamul ürünleri işleyecek bir çelik fabrikası-

* *M. E. and North Africa*, s. 671.
** *M. E. and North Africa*, s. 662.
*** *World Tables, Economic Data Sheet.*
**** Aynı yerde.

na yardım edeceklerdir.

Kurulu sanayiler ise lastik, kâğıt gibi hafif sanayiler, buzdolabı, traktör, televizyon gibi montaj sanayileridir.

Görüldüğü gibi, dışa bağlı bir montaj sanayii ve birkaç sanayi kuruluşunun ötesinde, tek petrol rafinerisi dışında, ülkede elle tutulur bir ağır sanayi kuruluşu henüz yoktur.

Ülkenin dış ticareti her yıl hemen hemen yarı-yarıya açık vermektedir. Ayrıca 1970 başlarına dek sosyalist ülkelerle yoğun olarak sürdürülen ticarî ilişkiler, bugün Batı Almanya başta olmak üzere, emperyalist ülkelerle yoğunlaşmıştır. Daha sonra petrolde de görülecek olan bu yön değiştirmenin ticaretteki sayısal yansıması şöyledir:

1960 yılı rakamlarına göre, SSCB ve Çekoslovakya tüm dışalımların tek başına %20'sinden çoğunu sağlamaktaydı. 1974'te ise sosyalist ülkelerin Suriye'nin toplam dış satımındaki payları ancak %7,2 olmuştur. Dışalımın dört katına çıktığı son yıllarda, bu artışın sosyalist ülkelerle olan alışverişten değil, Batı Almanya başta olmak üzere, özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya ile yapılan ticaretten doğduğu gözlenmiştir.*

1974'te toplam dışalımın %12'sini Batı Almanya, %9'unu İtalya; 1975'te ise toplam dışalımın %12,7'sini Batı Almanya, %9,1'ini İtalya, %5,1'ini Japonya ve ancak %3,2'sini SSCB karşılamaktadır. 1977-78 yıllarında Batı Almanya-Suriye ticaret hacmi %50 oranında artmıştır. 1960 yılında dışardan alınan makine ve ekipman, dışalımın %15,5'ini, yemeklik malzeme ve hammaddeler %37,3'ünü oluşturmaktaydı. 1973 sayılarına göre, makine ve ekipman alımı, toplam dışalım içinde %22,5'e, yemeklik malzeme ve hammaddeler %40,7'ye çıkmıştır.**

Ayrıca, 1975'te Batı Almanya ve İtalya, Suriye'den, ayrı ayrı, yüklü otobüs ve otomobil siparişleri almışlardır. Batı Almanya, Suriye'nin en başta gelen makine, otobüs, otomobil ve kimyasal madde sağlayıcısı durumundadır.

Dışsatım artmakta ise de, ödemeler dengesi bir türlü düzelmemektedir. Dünya bankası sayılarına göre, 1977 yılında, ödemeler dengesi açığı 1,4 milyar dolardır. 1975'te

* *The M. E. and North Afrika*, s. 666.
** *World Tables* 1976.

dışsatımın %80'ini petrol, geri kalanın çoğunluğunu ise pamuklu dokuma ve tekstil ürünleri oluşturmaktadır.

1974 yılında AET, Suriye'nin toplam dışsatımının %31'ini almıştır. Varşova Paktı üyeleri, Çin ve Yugoslavya ise, geri kalanın yalnızca %31,7'sini almışlardır. Aynı yıl, AET, toplam dışalımın da %40'ını oluşturmaktaydı. Adı geçen sosyalist ülkelerden yapılan dışalım ise, toplamın yalnızca %20,6'sını kapsamaktaydı.

Bütün bunların yanısıra, 1976 yılında, AET ile yapılan görüşmelerde Suriye, dış satım mallarının AET pazarlarına giriş kolaylığının tanınması, Suriye'nin on Akdeniz ülkesine tanınan 1.400 milyon dolarlık yardım paketinden yararlandırılması gibi konuları içeren bir ekonomik işbirliği anlaşmasına gidilmiştir.

Suriye ekonomisi büyük ölçüde dış borçlara bağımlı bir ekonomi durumundadır. Bütçenin özellikle 1967 savaşından bu yana, yaklaşık olarak ¼'ünü oluşturan askeri harcamaların büyüklüğü, nedenlerden biridir. Bununla birlikte 1967'den bu yana Suudi Arabistan, Kuveyt ve diğer körfez ülkelerince, Mısır ve Ürdün'e sağlanan dış yardım ile aynı koşullarda olmak üzere Suriye'ye yardım yapılmaktadır. Ve bu yardım, dış ödemeler dengesini, göreli de olsa, olumlu etkilemektedir. Ayrıca 1974 Rabat zirvesinde Suriye'ye savunma harcamaları için 1.000 milyon dolar yardım kararı alınmıştır. Gene OPEC ülkeleri, Suriye'ye, 1974'te 783 milyon dolar, 1975'in ilk yarısında ise 198 milyon dolar vermeyi taahhüt etmişlerdir. 1975 yılında tüm kaynaklardan gelen toplam dış yardım, 645 milyon dolardır. Ayrıca 1971 yılından itibaren Suriye'ye, sırasıyla, 1971'de 20 milyon dolar, 1972'de 35 milyon dolar, 1973'te ise 200 milyon dolar dış yardım hibe olarak verilmiştir.*

1976 bütçesinde gene 1 milyar dolar civarında yabancı borç ve yardım vardır. Gene bir yabancı kaynağa göre, 1978 yılı sonunda hammadde kaynaklarının işletilmesi, gıda sanayiinin geliştirilmesi konusunda Batı Almanya'dan 48 milyon dolar alınmıştır.**

Derginin yorumuna göre bu anlaşmanın anlamı son yıl-

* *World Tables*, 1976

** *Events*, 6 Ekim 1978, s. 38

larda Almanya'nın Suriye'ye, ABD'den sonra doğrudan borç veren ikinci büyük kaynak durumunu korumasıdır. 1974-76 yıllarında B. Almanya'ya toplam borcun tutarı 86,4 milyon dolar, 1977-78 yıllarında ise 48 milyon dolardır.*

Bu genel borçların yanısıra, Esad gölündeki balıkçılık sanayii için B. Almanya 4,6 milyon dolar özel yardımda bulunmuştur.

Ekonomik durumun pek içaçıcı olmadığı ortadadır. Askerî harcamalar özellikle son yıllarda Lübnan'daki Suriye ordusunun ikmal harcamaları (ki bunların toplamı 1 milyar doları bulmuştur**) ve 1976'dan bu yana Irak petrol boru hattının kesilmesi olayı, Suriye ekonomisinin içinde bulunduğu bunalımı etkileyen önemli iki öğedir.

Gene 1973-76 yılları arasında hükümet yetkilileri ile bazı Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar sonucu Arap dünyasının toplam olarak 1,5 milyar doları bulan yardımının azalması da ödemeler dengesinde sarsıntı yaratmıştır. Görüldüğü gibi, sosyalist bir ekonomiden çok, son yıllarda ister istemez daha da liberalleşmeye yönelik, dışa bağımlı, devlet kapitalizmine benzer bir yapı gösteren Suriye ekonomisi, Batıya "açık kapı" siyasetini yoğunlaştırmıştır. 1974 yılı başlarında, hükümet, aldığı "liberal" önlemler sonucunda 1960 başlarındaki reform hareketleri nedeniyle Lübnan'a kaçan Suriyeli sermaye sahiplerini geri döndürmek üzere, kamulaştırma ve millileştirmelere karşı güvenceler vermiştir. Ayrıca gene 1975'lerden itibaren yabancı sermayeyi yurda çekmek üzere vergi muafiyeti madencilik ve sanayi sektörlerine yaygınlaştırılmış, yabancı sermayeye gümrük muafiyeti, ülkede elde ettiği kârı dışarı transfer edebilme özgürlüğü tanınmıştır.***

Batıya yakınlaşma ve açılma siyasetinin en çarpıcı örneği petrol alanında ortaya serilmektedir.

1950 yıllarında hiç petrole sahip olmadığı sanılan Suriye'de yapılan aramalar sonunda, üç bölgede petrol bulunmuş ve bu alanlar 1964'te ticarî olarak çalıştırılmaya başlamadan, Suriye yabancı şirketlerin petrol ayrıcalıklarını

* *İbid.*
** *İbid.*, s. 26.
*** *İbid.*, s. 38.

kaldırmış ve petrol işletmelerini millileştirmiştir. Humus'da, millileştirmenin hemen ardından Sovyet yardımıyla kurulan Humus Kompleksi, ülkenin enerji gereksinmesinin %40'ını oluşturan tek rafinerisi ve temel ağır sanayi kuruluşudur. 1964'ten itibaren geçen 10 yıl içinde petrol arama ve işletme yalnız devletin sahip olduğu Genel Petrol Otoritesi ve onun dalı olan Suriye Petrol Şirketi tarafından Sovyet yardımıyla yapılmaktaydı.

1975 yıllarından itibaren ise Suriye'nin yıllardan beri sürdürdüğü "ayrıcalıklara hayır" siyasetinde önemli bir sapma izlenmektedir.

1975 yılında Tripco Petroleum ile yapılan bir anlaşmaya göre üretilen petrolün %88'i Suriye hükümetine, %12'si Tripco Petroleum'a kalacaktır. Gene 1977'de Suriye-Amerikan Petrol Şirketi (Samoco) ile 25 yıllık bir petrol araştırma ve üretimi paylaşma anlaşması yapılmıştır; bu anlaşmaya göre, Suriye hükümeti, üretimin %77'sini, Samoco ise %23'ünü alacaktır.

Ayrıca 1978 yılı başlarında Royal Dutch Shell grubu ile Raga bölgesinde kıyı ötesi araştırma hakları konusunda imzalanan kontrata göre üretim paylaşımı %75 hükümete, %25 şirkete biçiminde gerçekleşecektir.* Anlaşma koşulları şirketler lehine cömertleşmektedir. Gene bir yabancı derginin iddiasına göre Suriye'de bir Suriye-Shell şirketi kurulacaktır.**

75 bin kilometre karelik petrol alanının 50 bin kilometre karesi bu şekilde yabancı Batılı şirketlere bazı ayrıcalıklar karşılığında arama çalışmaları için açılmış durumdadır. Suriye'nin petrol üretiminin gittikçe arttığı (1976'da 11.900 milyon varil), hatta 1976 yazında OPEC'in Suriye'nin üyelik konusundaki başvurusunu ele almak zorunda kaldığı anımsanacak olursa, Batıya bu "açılış"ın önemi daha çok belirginleşir.

Özet olarak, Suriye ekonomisi dışa büyük ölçüde bağımlı, az gelişmişliği üzerinden atamamış, çarpık bir kapitalistleşme süreci içindeki bir yapıyı yansıtmaktadır.

Ürünlerde çeşitlilik yoktur. Ağır sanayi —birkaç tesi-

* *Events*, 6 Oct. 1978, s. 38.

** *Events*, 6 Oct. 1978, s. 38.

sin dışında— henüz kurulamamıştır. Tarıma dayalı bir ekonomi, hafif ve montaj yanı ağır basan bir sanayi yapısı egemendir.

Dış pazarlara ve dış ekonomik ilişkilere büyük ölçüde bağımlılık sözkonusudur. Baas iktidarının ilk yıllarında ağır basan "yabancı sermayeye hayır" siyasetinin ve devlet kapitalizmi doğrultusundaki uygulamaların son yıllarda, özellikle 1970'lerden itibaren, oldukça gevşetildiği, ekonomide daha liberal bir tavır alındığı gözlenmekte, emperyalist Batı sermayesine büyük bir davetkârlık göze çarpmaktadır.

Yukarda ana çizgileriyle belirtmeye çalıştığımız bu tablo, sosyalist bir ekonomi görünümünden oldukça uzaktır. Orta-Doğu ülkelerinin birçoğunda gözlenen küçük-burjuva askerî iktidarlarının, sorunlara bazı ilerici reform girişimlerinin ötesinde köklü çözümler getireceklerini ummak eşyanın tabiatına aykırı olur.

Bununla birlikte bu ilerici rejimlerin dış politikadaki samimî anti-emperyalist tavırları, feodal yapıyı çözme konusundaki cesur atılımları, dışa bağımlı olmakla birlikte bir gelişme sürecinin atılan ilk adımları yadsınamaz gerçeklerdir. Ancak hemen hemen hepsi ana çizgileri itibarıyla Mısır'ın geçtiği yoldan yürüyen bu yönetimlerin aynı "son"a ulaşıp ulaşmayacaklarını şimdiden kestirmek güçtür.

IRAK-SURİYE BİRLİĞİ
EMPERYALİZME KARŞI KUZEY CEPHESİNİ
GÜÇLENDİRMEYE DOĞRU

Orta-Doğu'da son bir yıl içinde hızla alt-üst olan dengenin, beraberinde getirdiği sorunlardan biri, belki de en önemlisi, Arap dünyasında kökü çok eskilere dayanan ve Filistin sorunu ile doruk noktasına ulaşan birlik konusunun yeniden gündeme gelişidir. 2 Kasım 1978'de Irak'ın çağrısıyla Bağdat'ta toplanan Arap zirvesinde alınan etkin siyasal ve ekonomik kararların yanısıra, Irak-Suriye "birliği" konusunda da ileri bir adım atılmıştır. 1958-61 yılları arasında "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adı altında Mısır ile "tek devlet" halinde ve "tek bayrak" altında birleşerek, sonuç başarısız da olsa, birliğin ilk örneğini vermiş olan Suriye,

bu kez daha sessiz ve tedbirli bir tutum içinde Irak ile adım adım bir beraberliğe gitme yolundadır.

İç ve dış basından elde edilen haberlere göre, 2 Kasım 1978 Arap zirvesinde alınan kararlardan biri Irak-Suriye birleşmesidir. Bu karar doğrultusunda, Suriye-Irak arasında bir ulusal işbirliği belgesi imzalanmış bulunmaktadır. Federal bir yapıyı benimsedikleri bildirilen her iki devletin dışişleri ve enformasyon bakanları başkanlığındaki bir komite Şam'da sürekli olarak çalışmaktadır. Enformasyon programlarının birleştirilmesi ve idarî birleşme konusunda bir program yapıldığı ve ortak bir güvenlik örgütü kurulduğu sanılmaktadır. Ayrıca Suriye'nin, yeni kurulacak devletin anayasa taslağını, Irak'ın ise Baas partilerinin birleştirilmesi koşullarını incelemekte olduğu, çeşitli haberlerde yer almaktadır. Gene öğrenildiğine göre, Suriye-Irak sınırı açılmıştır, insanlar yalnızca kimlikleri ile seyahat edebilmektedirler, ayrıca her iki ülke sınırından bir mal kamyonu akımı başlamış durumdadır. Her iki ülke havayolları ortak hizmet görmektedirler. Şubat 1979'dan itibaren ise, üç yıldır kapalı bulunan Irak-Suriye petrol boru hattı açılmıştır.*

Bu birliğin içinde bulunduğu aşamayı kısaca özetledikten sonra, Arap dünyasında birlik sorununun tarihçesine ve BAC deneyimine de kısaca değinmekte sanırız yarar vardır.

Arap halkı dörtyüz yıl Osmanlı imparatorluğunun boyunduruğu altında yaşadı. Daha sonra Avrupalı sömürgeci güçler daha kolay yönetmek için uyguladıkları, "böl ve yönet" siyasetinin en güzel örneğini vererek Arap halkını yapay sınırlarla birbirlerinden ayırdılar. Hammadde kaynaklarını sömürdüler, bölgeyi malları için bir pazar ve sermaye yatırımları için elverişli bir alan olarak yıllarca kullandılar. Arap dünyasının zenginliklerinin yabancı tekeller tarafından bu sömürüsü aynı zamanda üretici güçlerin gelişmesini de engelledi. Ve tüm Arap ülkelerinde yaygın ve güçlü olan feodal yapı, 1950'lerin ikinci yarısında birbiri ardısıra yeralan anti-emperyalist ve anti-feodal hareketlere değin süregeldi.**

* *Economist*, 3 Şubat 1979.
** *M. E. in Transition* (L. N. Vatolina), s. 48.

Bu koşullar altında daha önce değinilen diğer dış etkenlerin yanısıra, Türkiye'deki ulusal bağımsızlık savaşından da önemli ölçüde etkilenen Arap dünyasında verilen bağımsızlık mücadeleleri sonucunda birçok ülke siyasal bağımsızlığını kazandı.

Ne var ki, birçok iç ve dış nedenle sanayileşmelerini gerçekleştiremeyen bu ülkeler bu kez İngiliz ve Fransız rakiplerini Arap pazarlarından attıktan sonra, bölgeye yerleşen ve geniş petrol yataklarının ayrıcalıklarını ele geçiren Amerikan emperyalizmine ekonomik alanda sımsıkı bağlandılar.*

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu gelişmeler sonucunda Birinci Dünya Savaşı sırasında sömürgeciliğe ve İkinci Dünya Savaşı sırasında emperyalizme karşı doğan ve giderek olgunlaşan Arap milliyetçiliği, ve Arap ulusal bilincinin beraberinde gelen Arap Birliği düşüncesi kitlelere maloldu.

İkinci Dünya Savaşına dek soyut terimlerle anlatılmaya çalışılan ve aydın bir zümre ile sınırlı kalan "Arap Birliği" hareketi, Arap halklarını yeniden birleştirmeyi amaçlamaktadır ve Arap ülkelerinin tarihsel durumunu yansıtmaktadır. Bu, değişen koşullardan ya da herhangi bir sınıf veya bir partinin isteğinden doğmamaktadır. Tersine, Arap birliğinin sembolü, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı ulusal bağımsızlık uğruna verilen mücadelenin sonunda doğmuştur.**

Arap ülkelerindeki tüm demokratik güçler bu ilerici içeriği nedeniyle Arap birliği düşüncesini savunmakta ve güçlendirmeye çalışmaktadırlar.

Özellikle 1948'de Filistin topraklarının İsrail tarafından işgali ve bunu izleyen yıllarda diğer Arap topraklarının da siyonist işgale konu olması, yeryüzünün doğu-batı arasındaki stratejik köprübaşlarından birini oluşturan, çoğu enerji deposu bu ülkelerdeki milliyetçilik ve birlik düşüncesini doruk noktasına ulaştırmıştır.

Öte yandan, Arap halkının gittikçe güçlenen anti-em-

* İkinci Dünya Savaşına dek İngiliz tekelleri Ortadoğu petrolünün %80,9'unu, Amerikan tekelleri ise %12,8'ini denetlemekteydi; İkinci Dünya savaşından sonra ise, 1952'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Petrol üretimindeki payı %66'ya ulaştı. (*M. E. in Transition*, W. Laqueer, s. 489.)

** *Political and Social Throught in the M. E.*, s. 262.

peryalist mücadelesi karşısında, emperyalist ülkelerin "birlik" düşüncesini kendi çıkarları yönünde kullanma çabalarını görmekteyiz. Bu çabalar ilk olarak 1941 yılında Antony Eden'in İngiliz hükümetinin Arap ülkeleri arasındaki bağları daha sıkılaştırması gerektiğini vurguladığı konuşmasıyla resmen açığa çıktı. Daha sonra 1942 yılında Irak'ın Nuri El-Said'in yayımlattığı Mavi Kitapta "Verimli Hilal"i birleştiren bir federal birlik savunduğu görüldü.*

Bunun yanısıra gene İngilizlerin perde arkası çabalarıyla birlik adı altında bir emperyalist oyunundan başka bir şey olmayan "Büyük Suriye" Birliği ortaya sürüldü. 22 Mart 1945'te kurulan Arap Devletleri Ligini** İngiltere kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalıştı.

Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri'nin Arap Ligini parçalamak ve sözde "Orta-Doğunun savunulması" amacı etrafında bir Arap ülkeleri bloku ve Amerikan yanlısı rejimler oluşturma yönündeki büyük uğraşlar hepimizin belleğindedir. Bugünün gerici, amerikancı Arap rejimleri, CENTO ve benzeri paktlar bunun en güzel örnekleridir.

Arap dünyasında Arap milliyetçiliği düşüncesine koşut olarak gelişen ilk önemli birlik denemesi 1958'de "BAC" adı altında Suriye-Mısır arasında gerçekleştirilmiştir.

1956 yılında projeyi yönetmek ve uygulaması için önerilerde bulunmak üzere bir komisyonun oluşturulduğu Suriye-Mısır birliğinin ilk planı, her iki devletin kendi yönetimlerindeki otonomi saklı tutulmak suretiyle, bir federasyonun kurulması idi. Baas partisi ve tutucu milliyetçilerin savunduğu bu plan, Nasır ve çevresindeki kişilerce benimsenmedi.

Sonuçta tek bir devlet ve tek bir yönetim biçimi olarak belirlenen, bununla birlikte Nasır'ın kişiliği, Suriye'nin iç koşulları ve başka nedenlerle daha çok Suriye'nin Mısır içinde erimesi sonucuna ulaşan BAC 1958'de kuruldu. Yapılan halk oylamasında Nasır BAC devlet başkanı seçildi. Baas'ın o dönemdeki liderlerinden Bitar, Eflak, Adasi önemli mevkilere getirildiler.

* "Verimli Hilal", Suriye, Filistin, Irak ve Transjordan denilen bölgeyi içine almaktadır.

** 1945'te kurulan Arap Devletleri Ligi Mısır, Suriye, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Yemen, Transjordan ve (1953'te katılan) Libya'dan oluşmaktadır. Bütün bu ülkeler, ayrıca 1951'de Arap Ortak Güvenlik Paktını onayladılar.

Üç-buçuk yıl süren ve 28 Ekim 1961 yılında Suriye'de yeralan bir askeri darbe ile sona eren BAC döneminde Suriye'de yapılmaya başlanan temel ekonomik ve siyasal dönüşümler şöyle sıralanabilir:

Bütün bankalar ve sigorta şirketleri devletleştirildi. Bütün büyük şirketler ve firmalar devlete devredildi, daha önce 80 hektarla sınırlanan azamî toprak miktarı yarıya düşürüldü, bir "fazla" vergilendirme sistemi getirilerek azamî bireysel gelir yılda 15.000 Mısır paundu (40 bin dolar) ile sınırlandırıldı, bütün girişimlerde elde edilen kârın ¼'ünün doğrudan doğruya veya toplumsal hizmet biçiminde çalışanlar arasında paylaşılması öngörüldü, işsizliği azaltmak amacıyla işgünü yedi saate indirildi.* Bir kişinin birden fazla iş sahibi olması yasaklandı. Suriye ve Arap paraları Arap dinarı bazında birleştirildi, ki özellikle bu son önlem Suriye burjuvazisinin hoşnutsuzluğunu son haddine vardırdı.** Yani Mısır'da "sosyalizm" adına ne yapılmış ise, aynen Suriye'ye yansıtıldı.

Tarımda alınan önlemlerle, kuzey-doğu Suriye'deki bakir topraklar traktörün açtığı yoldan kapitalistleşme sürecine doğru ilk adımı attı. Daha ileri gelişmeler için, sulama çalışmaları, gübre üretimi ve benzeri girişimler gerekiyordu. Birlik sırasında, bu konuda, ancak planlar yapılabildi; Hama'da kurulan bir gübre fabrikasının*** dışında, Birliğin ömrü, başlatılan kapitalistleşme sürecini tamamlamaya yetmedi. Gene de Fırat barajının yapımı için, ayrıca Suriye'nin tahıl ve pamuğunu Cezire'den Lataika'ya taşıyacak bir demiryolu projesi için SSCB yardımı garantilendi.

Mısır'da Nasır'ın kurduğu devlet otoritesinin, yapısal olarak tam tersinin egemen olduğu Suriye'de, iş çevreleri, tüccarlar, büyük toprak sahipleri daha çok bir devlet kapitalizmi olarak nitelendirilebilecek bu önlemlere ve toprak yasalarına tümüyle karşı çıktılar.

Siyasal önlemlerin başında ise yine Mısır'daki gibi başta Komünist Partisi olmak üzere, "Ulusal Birlik" adlı nasırcı devlet partisi dışındaki (Baas dahil) tüm partilerin kapa-

* Sharabi, *Governments and Politics of the M. E. in the 20th Century*, s. 212.
** *The Middle East in Foreign Affairs*, s. 538.
*** *A Middle East Reader*, s. 304.

tılması gelmektedir.

Orduda birtakım değişiklikler yapıldı. Suriye ordusunun kilit başlarına Mısırlı subaylar getirildi. Bürokratik kademe arasında da önemli değişiklikler yapıldı.

Bütün bu girişimler, özellikle ordu içinde, bürokrat kesim arasında ve güçlü Mısır ekonomisi tarafından pazarları ellerinden alınan ve reform programıyla çıkarları zedelenen egemen Suriye sınıfları içinde büyük huzursuzluk yarattı.

Birliğin yıkılmasında en temel nedenlerden biri, BAC döneminde ekonomik çıkarları ciddî olarak sarsılan Suriyeli büyük toprak sahipleri ve iş çevrelerinin çabalarıdır. 1958-59 yıllarında yaklaşık olarak 120 milyon doların üzerinde olduğu sanılan Suriye sermayesinin illegal yollardan Lübnan ve Avrupa bankalarına kaçırıldığı bilinmektedir.* Öte yandan, yine başka bir kaynağa göre, 28 Eylül 1961 ayırımcı darbesinde yeralan unsurlar, çıkarlarını saklı tutmanın tek yolunu ayrımda bulan tüccarlar, toprak sahipleri ve kapitalistlerdi.** Birliğe belirleyici darbenin kim tarafından indirildiği, açıkça görülmektedir.

Baas Partisi ile Nasır arasındaki ideolojik ve kişisel sorunlar da önemli bir başka neden olarak ortaya çıkmaktadır.

Baas Partisini Mısır'la birleşmeye iten nedenlerden belki de en başta geleni, ülke içinde giderek güçlenen komünist hareket olmuştu. Ordu içinde, aydınlar, öğrenciler arasında dayandığı yığınsal tabanının ayağının altından kaymakta olduğunu gören partiye, başlangıçta Mısır ile birleşerek Nasır'ın anti-komünizminden yararlanmak bir kurtuluş olarak görünmüştür. Ne var ki, Baas'ın siyasal rakiplerini ortadan kaldıracak olan parti kapatma eylemi tek yanlı işlemedi. Nasır Suriye'de komünist etkinliğine son verdi ve bu işi yaparken Baas'ın da dahil olduğu milliyetçi unsurları kullandı. Ama daha sonra Baas'ı ve diğer milleyetçi grupları da eritme yoluna girdi.*** 1959 yılında yapılan seçimlerde Su-

* Sharabi, *Governments and Politices of the M.E. in the 20th Century*, s. 132.

** *The Arap Bath Socialist Party, History, İdeology and Organisation*, s. 61.

*** *The Arap Bath Socialist Party, History, İdeology and Organisation*, s. 58-59.

riye kesimindeki oyların yalnız %3'ünü alabilen baasçılar resmî açıklamalarında "sosyalist unsurların" seçilmesinden duydukları hoşnutluğu dile getirdiler, ama partide hoşnutsuzluk gittikçe artmış, kopmalar başlamıştı. Önemli bir hizbin başını çeken Ekrem El Hawranî, bu dönemde partiden ayrıldı. Bunun yanısıra "nâsırcı" bir başka ekip de partiyi terketti.

Aslında Baas Partisi ile Nasır arasında, toprak reformu konusu dahil olmak üzere, yapılan reform hareketlerinin hemen hemen tümü üzerinde fikir ayrılığı vardı. Baasçılar, banka ve sigorta şirketlerinin devletleştirilmesini "sermayenin özel ellerden bürokratlara geçmesi", yani "devlet" kapitalizmi olarak nitelendiriyorlar,* Suriye'nin Mısır tarafından bir pazar olarak kullanıldığı kanısını taşıyor ve Nasır'ın otoriter yönetimine sert bir biçimde karşı çıkıyorlardı. Buna karşın, sonuna dek Birliğe bağlı kalmaları ilginçtir.

Bu olumsuz gelişmelere bir de doğal afetlerin eklenmesi, Birliğin sonunu çabuklaştırdı. Birliğe karşı çıkan güçler, bu döneme raslayan ve 3,5 yıl süren kıtlığı iyi bir propaganda olarak kullandılar.

Koşullarını kabaca özetlemeye çalıştığımız bu tarihsel deneyim, arada geçen birkaç başarısız birlik girişiminin dışında, yirmi yılı aşkın bir süre sonra, yeniden, değişik bir biçimde yinelenme yolundadır. Bizim açımızdan önemi de buradadır.

Şimdi, bugün gerçekleşme yolunda epey yol almış Suriye-Irak birliğinin çeşitli yönlerini irdeleyebiliriz.

Kanımızca, bu kez, bu birlik girişimini hızlandıran en önemli etken Mısır-İsrail anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile Filistin cephesinin kuzey kanadında oluşan dengesizlik, yani Mısır'ın nötralize olması, savaş-dışı bırakılması Suriye'yi cephede İsrail'le tek başına karşı karşıya bırakmıştır. Bu arada Lübnan'da İsrail'in açık desteğinde bağımsızlık ilân ederek ayrı bir devlet (!) kuran Lübnanlı sağcı falanjistler de düşman cephesini güçlendirmiş, böyle bir birliği, en azından askerî bir birliği zorunlu hale getirmiştir. Orta-Doğu'da her sorun, bir yerde, Filistin olayı ile ilişkilidir. Çünkü İs-

* *İbid.*, s. 60.

rail etrafındaki tüm ülkeler İsrail'in fiili işgali altındadır. Bölgedeki her rejimin ilk sorunu siyonist işgal sorunudur.

1973 Arap İsrail zaferini paylaştığı Mısır'la Camp David anlaşmasıyla iyice ayrı düşen, ve stratejik önemi nedeniyle İsrail'in ödün vermeye pek yanaşmadığı Golan tepeleri işgal altında bulunan Suriye'nin özellikle 1967'deh bu yana olaylar karşısında takındığı tutum, çoğu kez, İsrail'e karşı kuzey cephesini oluşturan Ürdün, Lübnan ve Irak'la çeşitli biçimlerde yakınlaşmalara giderek bu cepheyi güçlendirmek doğrultusunda olmuştur.

Resmî planda sonuçlanmamakla birlikte Ürdün-Suriye-FKÖ'nü birleştirme yönündeki Suriye çabalarını, Suriye'nin Lübnan savaşına günümüze dek süregelen müdahalesini, "sosyalist" Baas iktidarını Ürdün kralı Hüseyin'le aynı bataklığa düşüren, Kanlı Eylülün Lübnan'da yinelenen devamı olan Tel Zaatar katliamını ve yukarda sözünü ettiğimiz Ürdün-Suriye-FKÖ birliği konusunu Faruk Kaddumi'nin şu konuşması açıklığa kavuşturmaktadır. Kaddumi'ye göre, Suriye'nin Lübnan'da "solcu" müslümanlarla Filistinliler üzerine giriştiği saldırının siyasal amacı "... topların ve tankların salvoları arasında, bizim önlemek istediğimiz, Filistin'in bir kesimini de içerecek bir Suriye-Ürdün-Lübnan federasyonu kurmaktır. Suriye'nin Filistin devrimini ve Lübnan ulusal hareketini silahsızlandırma isteği altında yatan budur."*

Birlik başarıya ulaştığı takdirde İsrail'in kuzey cephesine dörtyüzbin asker, dörtbin tank ve 750 savaş uçağı yerleştirmek olanağı doğacaktır. Londra kaynaklı Stratejik Çalışmalar Enstitüsünün tahminlerine göre, Suriye, Irak ve Ürdün'ün toplam askerî birlik sayısı İsrail'den üstündür.** İsrailli bir general, 1 Aralık 1978 tarihli *Events* dergisinde, Irak ordusunun büyüklük açısından İsrail için en büyük tehlikeyi oluşturduğunu vurgulamıştır.

Birleşme olayı Suriye'nin çok yüklü olan ve her yıl bütçede oldukça büyük bir toplama ulaşarak bütçeyi adeta çökerten savunma harcamalarında da bir rahatlama sağlayacağa benzemektedir. Surîye şimdiden 1979 askerî bütçesini

* Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, s. 456.
** *Le Monde Diplomatique*, Nisan 1979, s. 9.

iki katına çıkararak, yaklaşık olarak 2 milyar dolar yapmıştır. 1977'de 6,5 milyar dolar olarak tahmin edilen Suriye GSMH'sının ⅓'ünden biraz az olan bu toplamı Suriye'nin tek başına karşılamayı düşünmediği açıktır.* Ayrıca Suriye'nin satın alma talebi SSCB tarafından reddedilen MİG-27 uçakları konusunda, birleşme gerçekleştiği takdirde, satıcı ülkenin daha farklı bir tavır takınacağı beklenmektedir.**

Özetle, askerî yönden Suriye'nin birlik sonucunda oldukça kazançlı çıkacağı hiç kuşku götürmemektedir.

Ekonomik plana gelince: 3 Şubat 1979 tarihli *Economist* dergisine göre, bu tarihten birkaç ay önce açılan Suriye-Irak sınırı şimdiden Suriye ekonomisini hareketlendirmiştir. En önemlisi üç yıldır Banyas limanına akmayan Irak petrollerinin 24 Şubat 1979'dan beri yeniden Suriye-Irak petrol boru hattından geçerek Akdeniz'e ulaşmasıdır. Kesintinin Suriye ekonomisine kaybettirdiği değer 500 milyon dolar olarak tahmin edilmektedir.***

Gene aynı derginin yorumuna göre, teyid edilmiş petrol rezervleri 34.500 milyar varil olan ve kişi başına düşen yıllık gelirin on yılda 200 dolardan 1.400 dolara çıktığı Irak'ın Suriye ile birliği sonunda sağlanabilecek tarımsal ve ekonomik gelişmeler yabana atılır gibi değildir. Ne var ki, bu yorum ister istemez BAC deneyiminde daha güçlü Mısır burjuvazisinin Suriye pazarlarında kurduğu egemenliği anımsatmaktadır.

Suriye açısından birlik olayının olumlu olabilecek başka yönleri de vardır, ki bunların başında FKÖ'nün durumu gelmektedir. Daha önce de değinildiği gibi, tüm Arap rejimleri gibi Suriye'nin de FKÖ yönetimi üzerinde etkin olma çabaları vardır. Suriye'nin 1975 yılı başlarında FKÖ'ne Suriye-Ürdün birliğine katılma önerileri, bunun FKÖ tarafından reddedilmesi, ardından Suriye'nin El Saika ve Lübnan'a soktuğu Hıttin tugayı ile FKÖ yönetimini ele geçirme çabaları bu arada anımsanması gereken olaylardır.

Birlik gerçekleştiği takdirde Suriye'nin FKÖ üzerindeki baskılarının artabileceği hiç de yadsınabilir bir tahmin

* *Le Monde Diplomatique*, Nisan 1979, s. 9.
** *Economist*, 3 Şubat 1979.
*** *Le Monde Diplomatique*, Nisan 1979, s. 9.

olmasa gerek.

Bütün bunların yanı sıra Hafız Esat yönetiminin Lübnan savaşında taraf değiştirmesi sonucu kaybettiği prestij, halen ülkede Baas iktidarını sarsan ülke-içi ekonomik güçlükler, bu birlik ile onarılması ve güçlendirilmesi düşünülen yönler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her iki ülkede de hemen hemen aynı yıllarda iktidarı almış olan Baas partilerinin bölgesel kanatlarının birleşmesinin, en azından güçlü geçmişleri olan her iki ülke komünist hareketlerine karşı Baas'a güç katacağı açıktır.

Suriye açısından birçok yönünü irdelemeye çalıştığımız bu olay Irak'a neler getiriyor?

İsrail'le doğrudan bir toprak sorunu olmamakla birlikte uzun yıllar bir Batı sömürgesi olmuş ve kaderini diğer ilerici Arap rejimleriyle yaklaşık olarak aynı yıllarda değiştirerek siyasal bağımsızlığı kazanmış olan Irak, anti-emperyalist tutumunda genellikle bir sapma göstermemiş, Filistin devriminin tutarlı bir savunucusu olmuştur.

Afganistan ve İran'daki son gelişmeler Irak Baas iktidarını güç durumda bırakmışa benzemektedir. 1973 ilkbaharından bu yana Baas partisinin yaptığı çağrı ile Ulusal İlerici Cephede yeralan IKP'nin sanayi, liman ve demiryolu işçileri arasında ve Irak'ın güneyinde köylüler ve öğrenciler arasında artmakta olduğu söylenen* etkinliği ve sovyetik tutumu, Irak Baas Partisini tedirgin eder görünmektedir.

Her iki ülkenin birleşmesinin gerek komünistlere karşı, gerek ülkenin kuzeyinde hâlâ bir çözüme kavuşturulamamış olan Kürt sorununa karşı Irak hükümetini, göreli de olsa güçlendireceğe benzemekte, Irak'ta gerçekleşme olasılığının ne denli güçlü olduğunu tahmin etmenin çok zor olduğu Afganistan türü bir darbe olasılığını da oldukça zayıflatmaktadır.

Bilindiği gibi İran devriminin önünde çözüm bekleyen en ivedi sorunlardan biri, ilk özgür cumhuriyetlerini İran'ın Mehabat bölgesinde kurmuş olan ve bugün devrin hükümetinden bazı ulusal talepleri olan Kürtlerle arasındaki sorundur. Bu olgu İran kadar, hatta belki daha da çok Irak'ı

* *Events*, 14 July 1978, n° 47.

ilgilendirmektedir. Etnik sorunların, özellikle Kürt sorununun yıllardır olumlu bir noktaya ulaşamadığı Irak'ta, İran devriminden sonra çalkantıların arttığı, gelen haberler arasındadır, Irak Baas iktidarı, Suriye-Irak birliği ile ülke içindeki durumunu güçlendirecek olursa, sorunları kendi açısından daha kolay çözümlemeyi umabilir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Camp David anlaşmasıyla Arap dünyasından soyutlanan Mısır'ın bölgede yarattığı boşluğu doldurmaya aday iki grup ülke vardır. Bunlardan biri, ilerici Arap rejimleri diye nitelenen Suriye, Irak, Libya, Cezayir gibi ülkeler; diğeri ise, Sudan, Suudî Arabistan, Küveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi tutucu Arap rejimleridir.

Bu birleşme bölgedeki boşluğu doldurmaya aday, güçlü bir Baas iktidarı yaratacağa benzemektedir.

Genelinde ele alındığı zaman, adı geçen birleşmenin bir yönü, bölgede emperyalizme karşı oluşan cepheyi kuşku götürmez bir biçimde güçlendireceği olgusudur. Dolayısıyla, bu yönüyle olumlu bir gelişmedir. Ancak bu birliğin FKÖ yönetimi, bu ülkelerdeki sol hareketler ve Irak'taki ulusal hareket açısından olumsuz gelişmelere neden olabileceği de unutulmamalıdır.

KAYA GÜVENÇ

AFGANİSTAN'DA DEMOKRATİK DEVRİM

BİRLEŞMİŞ Milletler raporlarında dünyanın en yoksul onbir ülkesi arasında sayılan Afganistan'da 27 Nisan 1978 tarihinde meydana gelen hükümet darbesi ve darbeyi izleyen gelişmeler, gözleri bu ülkeye çevirdi. Kuzeyinde Sovyetler Birliği, Doğu ve Güneydoğusunda Çin ve Hindistan, Güneyinde Pakistan ve Batısında İran'la çevrili bulunan Afganistan, Güney Asya ve emperyalizmin "emniyet kemeri" açısından önemli bir jeopolitik konumdadır.

Hükümet darbesiyle değişen iktidarın anti-emperyalist yapısı nedeniyle, batı daha ilk gününden itibaren Afganistan'a karşı bir tutum takındı. *The Economist* dergisi 6 Mayıs 1978 tarihli sayısında "Sovyet etkisinin artacağını", "bu gelişmeyi güney-batı Asya'da kullanmak isteyeceklerini" yazıyordu. Aynı derginin 9 Aralık 1978 tarihli sayısında yer alan *The Crumbling Triangle* ("Harap Olan Üçgen") başlıklı yazısında ise Afganistan, Türkiye, Etyopya arasında yer alan ülkelerdeki gelişmeleri inceleyerek, "Afganistan'da Sovyet yanlısı bir darbe gerçekleştiğini", bu darbenin "muh-

temelen Ruslar istediği için meydana geldiğini" belirtiyor ve Kissinger'in "Etyopya, Güney Yemen ve Afganistan'dan geçen ve Vietnam'dan Angola'ya kadar uzanan jeopolitik çöküş"ten sözettiğini aktarıyordu.* NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı A. Haig ise, bu görevi bırakmadan bir süre önce verdiği demeçte "Atlantik Paktının Afganistan, Güney Yemen ve Etyopya'da Sovyetler Birliği'ne bağlı devletlerin ortaya çıkmasına dikkat etmesi gerektiğini" tembih ediyordu.[1] Afganistan darbesi, Sovyetler Birliği'nden yardım gören bazı ülkeler tarafından ise, "kendi ülkelerinde yinelenmemesi için önlemler gerektiren bir gelişme" olarak kabul edildi.

Sosyalist ülkelerle bağımsızlığına kavuşmuş ülkeler tarafından emperyalizme karşı kazanılan yeni bir adım olarak selamlanan Afganistan devrimini, niteliğini ve gelişmeleri bu yazıda kısaca anlatmaya çalışacağız.

KISA TARİHÇE

Afganistan, İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarları nedeniyle, 1919 yılına kadar, bu ülkenin işgalinde ya da vesayetinde kaldı. Bu tarihte zorlu bir mücadeleyle, Afganistan bağımsızlığına kavuştu. Emanullah Han yönetimi Sovyetler Birliği'yle yakın ilişkiler içine girdi, Hindistan'daki devrimcilere yardım etti. Türkiye devriminden de etkilenen Emanullah Han bir anayasa çıkardı, bir dizi reform girişimleri, özellikle de toprak vergisi konulmak istenmesi üzerine 1929'da çıkan isyan sonunda Emanullah Han tahttan indirildi. İsyancılar reformları iptal ettiler. Bir yıl sonra, Paris'te elçilik görevinde bulunan ve İngilizlerin de desteklediği Şah Nadir, yönetimi ele geçirdi. Şah Nadir, reformları ülkenin feodal yapısının gereklerine uyarladı. Dış politikada

[1] Aktaran: Dımitr Volsky, "The Hidden Springs of the Anti-Afghan Stratagem", *The New Times*, 1979, n° 16.

* Okurlara aynı yazıda Türkiye ile ilgili yorumları da aktarmakta yarar gördük. Yazı, "Türkiye'de olanaklar ölçüsünde yansız bir başbakanın, Ecevit'in iktidara gelmesini", sözkonusu üçgen içindeki "üzücü olaylar" arasında saymakta, bu gelişmeyi "Batının öngördüğü ama engellemek için hiç bir şey yapmadığı" bir gelişme olarak belirtmekte ve bir zamanlar açıkça batı yanlısı olan Kuzeyin (Türkiye, İran, Pakistan ve bir ölçüde Afganistan) "nerdeyse tanınmaz bir durumda olduğunu" ileri sürmektedir.

ise görünüşte bir İngiltere-Sovyetler Birliği dengesi sürdürüldü, ancak Enver Paşa yanlısı Türkmenlerin Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesinde Afganistan'ı üs olarak kullanmalarına olanak sağladı.[2] Şah Nadir'in 1933'te öldürülmesi üzerine, yerine oğlu Zahir geçti. Afganistan 1937'de Irak, İran ve Türkiye'yle Saadabad Paktına girdi. Bu yıllarda Almanya'yla ilişkiler gelişti. İkinci Dünya Savaşmda yalnız kalan ülke, Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin Almanların ülke dışına çıkarılması isteğini —İran'ın aksine— kabul etti.

Savaş yıllarına dek Sovyetler Birliği'nden önemli miktarda yardım alan Afganistan, savaşın başlamasıyla bu yardımdan yoksun kaldı ve dışsatım için Hindistan'la ilişkilerini güçlendirdi. Bu durum Afganistan'ın, giderek İngiltere'ye bağımlılığını artırdı. Savaş yılları sonuna doğru Afgan subaylarının eğitiminin Hindistan'da yapılması, İngiliz ordu fazlalarının Afganistan'a verilmesi için anlaşmalar yapıldı. İngiltere ülke içindeki kültürel çalışmalarını artırdı. Aynı yıllarda Afganistan ABD'yle diplomatik ilişkiler kurdu.

Afganistan savaş yılları sırasında önemli miktarda döviz elde etme olanağını buldu. Sovyetler Birliği'nin kuzu kürkü dışsatımının durması, Afganistan'ı bu alanda tekel durumuna geçirdi, ülke içinde ticaret canlandı; iç pazarın genişlemesi için talep arttı. Savaşı izleyen yıllarda Amerikan firmaları yol, köprü, baraj inşaatlarına girişti; ABD dış yardım yapmaya başladı.

1947'de Hindistan'da İngiliz yönetiminin sona ermesi ve Pakistan'ın kurulmasıyla bölgedeki uluslar sorunu yeni boyutlara erişti. Pakistan'daki Paştuların oturduğu bölgenin Afganistan'a dahil edilmesi talepleri nedeniyle iki ülke ilişkileri gerginleşti. Emperyalizmin CENTO ve SEATO üyesi Pakistan'a ağırlık vermesiyle Afganistan'ın dış yardımlarını azalttı. Öte yandan savaş sonrasında dünya pazarlarına Sovyetler Birliği'nin ve Güney Afrika'nın yeniden girmesiyle kuzu kürkü dışsatımı eski katkısını yapamaz duruma girdi, ülkenin geri ve bozuk ekonomisi gittikçe daha kötüleşti.

1953 yılında Muhammet Davut Han'ın başbakanlığa ge-

[2] George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press, 1962, s. 244. [Tarihle ilgili olarak, bu yapıttan ve *Middle East and North Africa 1976-77, Europe Publications*, adlı yapıttan yararlanılmıştır.]

lişi, Afganistan'ın politikasında önemli değişikliklere yolaçtı. Aşiret reislerinden oluşan ve yalnızca ülkenin çok önemli sorunlarını görüşmek üzere toplanan Loya Jirga, bir yandan Paştuların Pakistan'da yaşadığı bölgelerde plebisit isteğini sürdürme kararını alırken, bir yandan da "Pakistan'ın ABD'den silah alma kararıyla bozulan güç dengesini yeniden sağlamada yol ve araç bulması" için hükümete yetki veriyordu.[3] Kararı izleyen aylarda Sovyetler Birliği'yle bir dizi anlaşma yapıldı. Sovyetler Birliği bu anlaşmalar uyarınca Afganistan'a makine, araç-gereç yardımı yapmayı, kredi vermeyi ve çeşitli projelere katkıda bulunmayı taahhüt ediyordu. 1956'dan itibaren Sovyet ve Çek yapısı silahlar Afganistan'a gelmeye başladı. Bu arada ABD'yle yeniden yakın ilişkiler gelişti. 1960'taki U-2 olayı bu ilişkileri belli ölçülerde gerginleştirdiyse de Afganistan hem Sovyetler Birliği'yle hem de batıyla ilişkilerini belli bir denge içinde tutmaya devam etti. 1960'larda Sovyetler Birliği'nin yaptığı yardım 250 milyon dolara ulaşırken, ABD'nin yardımı da 180 milyon doları buluyordu.[4]

Davut Han 1963'te başbakanlıktan uzaklaştırıldı. 1964 yılında yeni bir anayasa hazırlandı ve meşrutiyete geçildi. Loya Jirga resmen kaldırıldı. Ancak ülkenin feodal yapısı hâlâ sağlamlığını koruyordu. Yeni meclisler bir anlamda Loya Jirga'nın devamı oldular.

Ülkede filizlenen ticaret burjuvazisi bu gelişmelerde aradıklarını bulamadılar. Egemen ulus durumunda bulunan Paştular dışında gelişen ticaret burjuvazisi özellikle Tacikler ve Uzbeklerden oluşuyordu. Bunlar daha 1933 yılında Herat kentinde ilk bankayı kurmuşlardı. 1954 yılında Paştan Ticaret Bankasının kurulması, önemli fabrikaların %51 paylarının devlet tarafından satın alınması bu kesimde büyük tepkilere yolaçmıştı.[5] 1957'den sonra yürürlüğe konan kalkınma planları da aşiretlerin ve toprak beylerinin isteği doğrultusunda yönlendirildi.

Ekonomisi sürekli bir gerileme gösteren Afganistan'da 1971 yılında, o zamana kadar görülmemiş büyüklükte ku-

[3] *agy.*, s. 247.
[4] *agy.*, s. 254.
[5] Jean-Charles Blanc, *"L'Afghanistan Entre La Traditionet Le Modernisme"*, *Le Monde Diplomatique*, Eylül 1979; s. 19.

raklık tam bir yıkımı oldu. Tarımsal üretim hızla düşerken hayvanların dörtte-üçü yokoldu. Büyük bir açlığın başgösterdiği bu yıllarda yiyecek fiyatları başdöndürücü bir hızla arttı. Buğday fiyatı yer yer on katına kadar arttı. Bu durumdan en çok yararlanan sınıf yine toprak ağaları oldu.[6]

Bu olumsuz gelişmeler ticaret burjuvazisi dışında küçükburjuva katmanları da rahatsız etmekteydi. 1960'lardan beri Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş subaylar, dış ülkelerde eğitim gören çeşitli meslek grupları, çok düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalan memurlar önemli bir muhalefet oluşturuyordu. Bu durum Temmuz 1973'te bir hükümet darbesiyle sonuçlandı. Ordunun yürüttüğü hareketin başına Muhammet Davut getirildi ve cumhuriyet ilan edildi. Davut devlet başkanı oldu.

1978 ÖNCESİNDE AFGANİSTAN'IN DURUMU

Bağımsızlığından altmış yıl kadar geçmiş, 1973'te cumhuriyeti ilan etmiş olmasına karşın Afganistan dünyanın en yoksul ülkelerinden birisidir. 1974 yılı verilerine göre Afganistan'da kişi başına GSMH 113 dolardır. Aynı yıl tüm kapitalist ülkelerin ortalaması 1.530 dolar, bunların içindeki geri kalmış ülkelerin ortalaması ise 419 dolardır.[7] Bu durumuyla Afganistan, Birleşmiş Milletler örgütü tarafından 1973-74 yıllarında kişi başına GSMH'sı 400 dolardan az olan 11 ülkenin içinde sayılmıştır.*

Afganistan çok yoksul bir ülke olarak kalmamakta, petrol üreticisi ülkeler dışında, emperyalizme bağımlı tüm ülkeler gibi, hatta onların ortalamasından da daha hızlı bir biçimde yoksullaşmaktadır. 1965-1974 yılları arasında, yıllık ortalama kişi başına GSMH %1 oranında artmıştır.[8] 1970

[6] *agy.*

[7] *United Nations, Yearbook of National Accounts 1977.* [Bu bölümde başkaca bir kaynak gösterilmeyen yerlerde ulusal gelirle ilgili veriler bu yapıttan; dış ticaret verileri *UN, Yearbook of International Trade Statistics 1977*'den; çalışma ile ilgili veriler, *UN Yearbook of Labour Statistics 1978*'den; tarımla ilgili veriler *UN, FAO Production Yearbook 1977*'den; sanayiyle ilgili veriler *UN, Yearbook of Industrial Statistics 1976*'dan alınmıştır.]

[8] *The Economist*, 7 Mayıs 1977; s. 62.

* Diğer ülkeler Bengaldeş, Burma, Burundi, Etyopya, Gine, Haiti, Hindistan, Madagaskar, Nepal ve Sudan'dır.

yılında Afganistan'daki kişi başına GSMH'nın tüm kapitalist ülkelerin ortalama kişi başına GSMH'sına oranı %10,43 iken bu oran 1974 yılında %7,38'e düşmüştür. Aynı yoksullaşmayla ilgili olarak —GSMH konusunda daha önceki yıllar için yeterli veri bulunamaması nedeniyle— 1948-1975 yılları arasında Afganistan dış ticaretinin dünya ticareti ile karşılaştırılması ilginç sonuçlar vermektedir. 1948'de Afganistan'ın dışalımı tüm dünya dışalımının onbinde 9'unu, dışsatımı tüm dünya dışsatımının onbinde 8,5'ini oluşturmaktaydı. 1975'te bu oranlar onbinde 3,8 ve onbinde 2,5'e düşmüştür. Bu yıllar arasında (OPEC hariç) azgelişmiş ülkelerin dışalım ve dışsatımı %764 ve %594 artarken, Afganistan'ın dışalım ve dışsatımı sadece %501 ve %355 artmıştır.

Afganistan'ın bu durumunda ülkede egemenliğini sürdüren feodalizmin büyük etkisi bulunmaktadır. 1978 darbesinden sonraki tarım bakanlığının tahminlerine göre köylü ailesinin üçte-birinden fazlasının hiç toprağı bulunmuyordu; kırsal nüfusun sadece %5'ini oluşturan büyük toprak sahipleri ekilebilir toprağın yarısından fazlasına sahiptirler. Bu toprak sahipleri ayrıca su kaynaklarını da ellerinde bulunduruyorlardı.[9] Topraksız ya da az topraklı köylülerin büyük bir çoğunluğu ortakçı olarak çalışmaktadırlar. Toprak sahibi tohum ve karasaban sağlamakta, bunlarla toprak ve su karşılığında ürünün altıda-beşi kadarını almaktadır. Sulanmayan topraklarda ise ürünün yarısı toprak ve araç sahiplerine gitmektedir. Köylerde toprak sahiplerinin seçtiği bir kişi bütün yetkilere sahiptir ve merkezî hükümet, iktidarını bir ölçüde bu kişiler aracılığıyla sürdürebilmektedir.[10]

Nüfusun %80'den fazlasının kırsal alanda bulunduğu Afganistan'da, tarım, ülkenin en önemli ekonomik faaliyet alanıdır. 1970 yılında GSYİH'nin %51'ini tarım meydana getiriyordu.[11] 665 bin kilometre karelik ülke alanının 12,5 milyon hektarı ekilebilir alan olarak kabul edilmekte, bu alanın ise 8,5 milyon hektarı ekilmektedir. Ekilen alanların

[9] L. Mironov — G. Polyakov; *Afghanistan: The Beginning of A New Life; International Affaires* 1979-3, Moscow; s. 49-50.

[10] Jean-Charles Blanc, *agy.*

[11] *World Tables*, 1976; *World Bank Publications*, 1976; s. 420.

ise 1976'da sadece %30'u sulanmaktadır. Ayrıca kullanılan araçlar genellikle karasabandır. 1976 yılında kullanılan traktör sayısı sadece 700'dür. Bir başka anlatımla 12 bin ha ekilen alana 1 traktör düşmektedir. Karşılaştırma olanağını vermek için Türkiye'de 100 ha'a 1 traktör düştüğünü belirtelim. Böylesine geri bir yapıda olan tarımda verimlerin düşük olması kaçınılmazdır. Örneğin 1977 yılında tahılda bu verim hektar başına 1.318 kg'dır. Yine bir karşılaştırma olanağı vermek için bu verimin aynı yıl Türkiye'de 1.801 kg/ha, dünyada ise ortalama olarak 1.957 kg/ha olduğunu belirtelim. Bir tarım ülkesi sayılmasına karşın Afganistan'ın dışalımının %21'ini yiyecek ve içecek maddeleri meydana getirmektedir.

GSYİH'in 1969'da %14'ünü oluşturan sanayi[12] ise ağırlıklı olarak el sanatlarından meydana gelmektedir. Bunların sayısının 70 bin civarında olduğu ve 200 bin kişiye iş sağladığı[13], 1975'te çoğunlukla tekstil ve gıda sanayiinde kurulu 190 kadar fabrika bulunduğu ve bu fabrikalarda yaklaşık olarak 40 bin kişinin çalıştığı tahmin edilmektedir. Önemli sayılabilecek fabrikalar devlete aittir.

Çok cılız olan sanayinin ürettiği mallar ülke gereksinmesine yetmemektedir. Üretim artışları ise çok yavaştır. Örneğin 1967-1976 yılları arasında önemli ürünlerin bazılarında (pamuk ipliği, dokuma, şeker) toplam %20 dolayında artış görülmüş, buna karşılık bazı ürünlerde (çimento, peynir) aynı oranlarda düşüş izlenmiştir. Buna karşılık 1964-1974 yılları arasında toplam yol uzunluğu 6 bin km'den 18 bin km'ye (%180 artış), toplam taşıt aracı sayısı Kabil'de 18 binden (1972'de) 52 bine (%190 artış) ulaşmıştır.[14] Enerji üretim ve tüketimi de aynı eğilimi izlemektedir. Sadece elektrik üretimi 1965-74 yılları arasında iki katına çıkmış, tümüyle Sovyetler Birliği'ne satılan doğal gaz 1,7 milyar m^3'ten 3 milyar m^3'e çıkmıştır.[15] Buna karşılık ticarî enerji tüketimi çok düşük düzeydedir. 1975 yılında ki-

[12] *agy.*, s. 420.

[13] L. Mironov, *Democratic Republic of Afghanistan; International Affaires, 1978-8*; Moscow; s. 136.

[14] *UN, Statistical Yearbook for Asia and The Pacific 1975.*

[15] *Middle East and North Africa, 1976-77* (ve aynı yapıtın 1971-72, 1974-75 basımları); Europa Publications.

şi başına tüketim 52 kg (taşkömürü eşdeğeri)dir. Aynı yıl dünya ortalaması 1.003 kg, Türkiye tüketimi ise 126 kg'-dır.[16]

Bu yapı nedeniyle Afganistan sürekli dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Öyle ki 1973 yılında dış borç tutarı 1 milyar dolar civarındadır. Ayrıca 1967-1973 yılları arasında dışalım malları olarak 85 milyon dolarlık hibe yapılmıştır. Aynı yıllarda dış borçlanma 300 milyon doları aşmıştır.[17] Yardımların %60 kadarının Sovyetler Birliği'ne ait olduğu tahmin edilmektedir.

Afganistan'ın 1975'te 223 milyon dolar olan dışsatımının %65'ini tarım ve hayvancılık ürünleri oluşturmaktadır. Bunların içinde en önemli pay kuru meyve ve kuzu kürküdür. Dışsatımda %20 payı olan madencilik ve doğal gazdan sonra %9'la çeşitli tekstil ürünleri gelmektedir. 349 milyon dolara erişen dışalımda en büyük payı %31'le tüketim maddeleri ve çeşitli sanayi ürünleri tutmaktadır. Sanayi donatım gereksinmelerinin toplam dışalımdaki payı %25, yiyecek ve içecek maddelerinin payı ise %21'dir. Dışalım ve dışsatımda Sovyetler Birliği önemli yer tutmaktadır. 1975'-teki dışsatımda bu pay %39, dışalımdaki pay %24'tür. 1965'-te bu paylar %25 ve %54 olmuştur. Dış ticarette önemli yer tutan diğer ülkeler ise dışsatımda %13'le Pakistan, %12'yle Hindistan; dışalımda ise % 19'la Japonya, %12'ye Federal Almanya'dır.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu yoksulluk toplumda eşit olarak dağılmamakta, 20 milyonluk nüfusun büyük çoğunluğunu etkilemektedir. *Wold Tables 1976'*daki verilere göre 1970 yılında çocuk ölüm oranı binde 182 (Türkiye'-de binde 145), doğan çocukların tahmini ömürleri 38 yıl (Türkiye'de 55 yıl)dır. Gene aynı verilere göre 1970'te 6.890 kişiye bir hastane yatağı (Türkiye'de 490 kişiye), bir doktora 20.450 kişi (Türkiye'de 2.220 kişi), bir sağlık personeline 22.120 kişi (Türkiye'de 1.880 kişi) düşmektedir. 1975'te nüfusun %34,2'si ekonomik faal nüfustur. Bu oran dünyada %41,5'tir. *The Middle East and North Africa*'nın aktardığı bir resmî istatistiğe göre 1972-73'te 4,3 milyon olan faal

[16] *UN, World Engery Supplies*, 1971-1975.
[17] *World Tables*, 1976; s. 287.

nüfusun %74'ü tarımda, %7'si el sanatlarında, %8'i sanayide çalışıyordu. Ülkedeki işsizliğin sınırları konusunda bir bilgi edinilmemiş olmasına karşın İran'da tarım ve inşaatta yaklaşık 1 milyon Afganistanlının bulunduğu tahmin ediliyordu.[18]

Afganistan'da nüfusun %17'sinin göçebe olduğu ve sadece %10'unun okuma yazma bildiği sanılmaktadır.

Görüldüğü gibi Afganistan yoksul ve her geçen gün yoksullaşan bir ülkedir ve yoksulluğun yükü emekçi köylü kitlesinin üzerine yıkılmaktadır. Toprak ağaları ve özellikle son yıllarda tüccarlar giderek zenginleşmektedir. Ancak bir yandan da ulusal sorunlar giderek yoğunlaşmaktadır. Afganistan'da yirmiden fazla ulusal grup olduğu tahmin edilmektedir. Bunlar arasında sayıca en kalabalık olan grup Paştulardır. Nüfusun %35'ini oluşturduğu tahmin edilen ve bir adı da Afgan olan bu grup Afganistan'ın kuruluşundan beri yönetimde ağırlıklı durumdadır. Paştular aşiret ilişkilerinin ve göçebeliğin yaygın olduğu bir ulusal gruptur. Hayvancılık ve uyuşturucu maddeler kaçakçılığı bu kesimin en önemli gelir kaynakları olarak gösterilmektedir.[18a] İkinci önemli grup Tacikerlerdir ve nüfusa oranları %30 dolayındadır. Bunlar dışında Hazaralar, Uzbek, Türkmen, Kazak, Kırgızlar ve Beluciler önemli olan diğer gruplardır.[19] Afganistan'da iki resmî dil bulunmaktadır. Bunlardan biri Paştudur. Diğeri ise eski Farsça olan Daridir. Afganistan'da müslümanlar büyük bir çoğunluktur.

1978 DEVRİMİ

Cumhuriyetin kurulmasından sonra bazı reform girişimleri yapıldı. Ancak kısa bir süre sonra Davut iktidarı feodal direnme karşısında ilericileri yönetimden uzaklaştırmaya, ülkede baskı rejimi kurmaya çalıştı. Feodal aşiretlerle ticaret burjuvazisinin ittifakını sağlamaya çalışan iktidar Sovyetler Birliği'nden yardım almaya devam ederken, Afganistanlı subayların eğitimi için Hindistan'a yönelmeye

[18] *The Economist*, 13 Mayıs 1978; s. 70.
[18a] L. Mironov — G. Polyakov, *agy.*, s. 50.
[19] Jean-Charles Blanc, *agy.*

başladı. Gösteriler, grevler yasaklandı ve hükümet yanlısı Ulusal Devrim Partisi dışındaki partiler kapandı. 1975 yılında ilan edilen toprak reformu elle tutulur hiç bir sonuca erişemedi.

1965 yılında gizli olarak kurulan, 1973 darbesinde etkin rol alan, cumhuriyeti destekleyen Demokratik Halk Partisinin çalışmaları 27 Nisan 1978'de bir hükümet darbesiyle sonuçlandı. Darbeyi izleyen günlerde Askerî Devrim Konseyi ülkede monarşinin kalıntılarına son verildiğini ve gerçek bir ulusal demokratik devrimin başladığını ilan ediyor ve tüm iktidarı, devletin en üst organı olarak kurulan Devrim Konseyine devrediyordu. Demokratik Halk Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri Nur Muhammed Taraki'nin başkanlığına getirildiği Devrim Konseyi 30 Nisanda Demokratik Afganistan Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etti. Şimdi devlet ve hükümet faaliyetleri Devrim Konseyi yasaları ve hükümet kararlarıyla düzenlenmektedir.

Demokratik Halk Partisi kurulduğunda partinin "işçi, yurtsever asker ve demokrat düşünceli memur ve aydınları biraraya getirdiği" söylenmektedir.[20] Başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı Hafizullah Emir ise, bir demeçte, partinin "işçilerin, köylülerin, aydınların, zanaatkârların ve orta burjuvazinin partisi" olduğunu söylüyordu.[21] Partinin hükümet darbesindeki yeri konusunda ise Taraki "halkı aristokrat yöneticilerin baskı ve zulmünden kurtarma mücadelesi için, partinin ordu içinde büyük bir eğitim çalışması yaptığını ve ilerici düşünceye sahip askerleri harekete geçirdiğini" belirtiyordu.[22]

Mayıs başında yeni hükümetin programı açıklandı. "Afganistan halkının ulusal demokratik devrimini nihaî zafere kadar götürmek ve önce demokratik bir toplum, sonra da refah ve mutluluk dolu bir toplum, her türlü ulusal ve toplumsal baskıdan arındırılmış, insanın insan tarafından sömürüsüne son verilmiş bir toplum yaratmak" amacına yönelik bu programda, ülkenin ekonomik geriliğine son vermek, bağımsız bir ulusal ekonomi yaratmak, ülkeyi sanayileştir-

[20] L. Mironov —G. Polyakov, *agy.*, s. 47.
[21] *Newsweek*, 3 Temmuz 1978; s. 53.
[22] L. Miranov, *agy.*, s. 136.

mek ve yaşam düzeyini yükseltmek için, "tarım emekçilerinin çıkarları doğrultusunda demokratik bir toprak reformu yapılacağı, ekilebilir toprakların genişletileceği, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin ortadan kaldırılacağı, ekonomik devlet sektörünün bilimsel planlama ve doğal kaynakların kullanılması üzerine etkin bir denetim aracılığıyla güçlendirileceği, halk yaşamının demokratlaştırılacağı, uluslar sorununun doğru biçimde çözümleneceği, yeni-sömürgeciliğin ve emperyalizmin etkisine ve ülkenin bunlara ekonomi, kültür ve ideolojinin çeşitli alanlarındaki bağımlılığına bir son verileceği" belirtiliyordu.[23] Dış politika konusunda ise Hafizullah Emin şunları söylüyordu. "Barış içinde birarada yaşama ilkeleri üzerine kurulu bir bağlantısızlık ve olumlu ve aktif yansızlık politikası izlemeyi amaçlıyoruz. Kuzeydeki büyük komşumuz Sovyetler Birliği'yle dostça ilişkilerimizi genişletmek ve yaygınlaştırmak istiyoruz. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki ulusal kurtuluş hareketlerini de destekliyoruz ve eski ve yeni-sömürgecilikle ve emperyalizmle mücadele edeceğiz."[24]

Programı böylece özetlenebilen yeni iktidar, önce topraksız ve yoksul köylülerin toprak sahiplerine ve tefecilere olan borçlarını ve borçların faizlerini iptal etti ya da çok önemli ölçüde azalttı. Aynı kararla ipotek altında olan toprakları ipotekten kurtardı. Bir başka karar, başlık parası uygulamasına son verdi. Toprak reformuna geçilmeden, ülke çapında kooperatifler kurulmaya başlandı. Yardımlaşma fonları kuruldu, az topraklı köylülerin satmalma, satış ve kredi kooperatiflerine girmeleri teşvik edildi. Kasım ayında ise toprak reformu yasası çıkarıldı. Yasayla, aile toprakları toprağın niteliğine göre 6-60 hektar olarak sınırlandırıldı. Bu miktarın fazlası olan topraklar; daha önce krallık ailesi üyelerine ait topraklar; ve değişik zamanlarda yasa dışı yollarla mülk edinilmiş devlet toprakları tazminatsız olarak devlet tarafından alınacak ve bunların bir bölümüne devlet çiftlikleri ya da tarım kooperatifleri kurulacak, geri kalan topraklar ise 1 ile 10 hektarlık parçalar halinde ortakçılar, gündelikçiler, topraksız göçebeler arasında dağıtı-

[23] L. Miranov — G. Polyakov ve L. Mironov, *agy.*
[24] *Newsweek*, 3 Temmuz 1978, s. 52.

lacaktır. Yasa ayrıca suyun eşit dağıtılmasıyla ilgili hükümler de taşımaktadır. 18 yaşını bitirmiş ve toprağı kendisi ya da ailesiyle işleyecek herkese toprak verileceği belirlenirken, bu toprakların ipotek edilmesi, satılması, kiralanması ya da mirasçılar arasında pay edilmesi yasaklanıyor ve devlet kredi ve tarım kuruluşlarının reformdan yararlanarak toprak sahibi olanlara uygun koşullarla kredi, tohum ve gübre vermelerini kararlaştırıyordu. Toprak reformu uygulamaları için köylülerin de bulunduğu özel komiteler kuruldu. Reform yasasının çıkmasından sonraki altı ay içinde yüzbin kadar ailenin reformdan yararlandığı tahmin edilmektedir.[25]

Hükümet yeni okullar açtı, bir Bilim Akademisi kurdu. Bazı yiyecek maddelerinin fiyatları düşürüldü. Azınlık dillerinde radyo yayını yapılmaya ve gazeteler çıkarılmaya başlandı. İşçi sendikaları, gençlik ve kadın örgütleri kuruldu.[26]

Ülkede öncelikle feodalizmin egemenliğine son verecek bu girişimler tepkisiz kalmadı. Hükümet darbesini izleyen günlerde başlayan ayaklanmalar, toprak reformu uygulamasıyla yaygınlaşarak, 12 Mart 1979'da Pakistan'ı üs olarak kullanan üç önemli grubun Afganistan hükümetine karşı Ravalpindi'den "cihad" ilanına kadar gelişti.[27] Emperyalizm bu ayaklanmaları desteklemektedir. Daha darbeden on gün kadar sonra *The Economist* (6 Mayıs 1978, s. 67) şöyle yazıyordu: "Eğer İslâm dünyası direnişe hazır olan İslâm Birliğini desteklemeye karar verirse, Afganistan'da birkaç yıl kan akıtılacaktır. Eğer desteklemezse, Asya'nın bu stratejik bölümünde Rusya'nın kazanmış göründüğü tutamak güçlenebilir." Emperyalizm bu kez de kendi stratejik çıkarları için Afganistan'ı kana boyamayı seçerek, yeni yönetime başkaldıran feodallerle onlarla ittifak halinde olan tüccarları, doğrudan ya da gerici yönetimler aracılığıyla desteklemektedir.

Afganistan hükümetine karşı mücadele eden çeşitli

[25] L. Mironov — G. Polyakov, *agy.*, ve G. Polyakov — A. Dauylos, *Initial Steps of The Revolution, The New Times*, 1979-18; s. 12-20.

[26] *agy.*

[27] *The Economist*, 24 Mart 1979; s. 65.

gruplar arasında en önemlileri müslüman kardeşler örgütü ve İslâm Birliğidir. Birliğin Pakistan'da bir eğitim üssü bulunmaktadır; sözcüleri 400 bin sterlinlik silah ve cephaneye sahip olduklarını söylemektedir.[28] Başkaldırma hareketi dinî bir örtüye bürünmüştür ve Pakistan, Çin ve İran* tarafından desteklenmektedir.[29] İran'ın ikinci dinî lideri durumunda olan Şeriat Medari "Taraki hükümetine başkaldıran müslümanların desteklenmesi" için çağrıda bulunmuş[30] Humeyni ise "Taraki'nin Afganistan'daki müslümanlar ve din adamlarına karşı yürüttüğü kampanyayı sürdürmesi halinde, onun da akibetinin İran Şahının akibeti olacağını" söylemiştir.[31] Kabil radyosu da özellikle Herat'taki olaylarda Afganistan uyruklu işçileri geri gönderme bahanesiyle İran'ın ülkeye asker gönderdiğini bildirmiştir.[32]

İsyancılar, ordudan ayrılan subayların da katılımıyla önemli başarılar elde etmişlerdir. Özellikle Mart ayında, ülkenin ikinci büyük kenti olan Herat'ta ordu barakalarını ateşe vermiş, yiyecek depolarını ellerine geçirmişlerdir. Son günlerde gazetelerde isyancıların hareketinin devam ettiğine ilişkin haberler bulunmaktadır.

SONUÇ

Afganistan'da iktidar değişikliği fiilen devrimci subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak hareketin öncülüğünü Afganistan Demokratik Halk Partisi yapmıştır. Partinin programı, onun denetimindeki hükümetin öncelikleri ve uygulamaları, Afganistan'daki yeni iktidarın bazı başka ülkelerdeki küçük-burjuva radikal iktidarlardan daha solda olduğu görüşüne ağırlık kazandırmaktadır. Toplumu kapitalist olmayan kalkınma yolundan sosyalizme götürmeyi amaçlayan Demokratik Afganistan Cumhuriyeti yönetimi bir yıllık bir sürede önemli başarılar elde etmiştir. Ne var ki bu başarıların yaygınlaşması, emperyalizmin, gerici yönetimlerin ve

[28] *The Economist*, 13 Ocak 1979, s. 50.
[29] *The Economist*, 13 Ocak 1979 (s. 50) ve 17 Şubat 1979 (s. 65).
[30] *Cumhuriyet*, 18 Mart 1979
[31] *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1979
[32] *Milliyet*, 20 Mart 1979
* Bu durum, Ortadoğu'da FKÖ'yü destekleyen, Mısır-İsrail antlaşmasına karşı çıkan yeni İran yönetiminin ikili yapısını sergilemesi açısından önemlidir.

İran'daki İslâm Cumhuriyeti liderlerinin desteklediği ayaklanmalarla engellenmektedir. Devrimci yönetimin programını sürdürebilmesi, bu ayaklanmalara karşı, feodalizmin baskısından kurtulma olanağım yeni bulmuş geniş köylü kitlelerini kısa bir süre içinde ordunun yanısıra seferber edebilmesine bağlıdır.

Sosyalist ülkeler, bağımsız ülkeler ve kurtuluş mücadelesi veren dünya halkları tarafından emperyalizme ve feodalizme karşı kazanılan yeni bir adım olarak selâmlanan Afganistan devrimi, desteklenmesi ve dikkatle izlenmesi gereken bir deneydir.

RAGIP GELENCİK

BİLİM TARİHİNDE BİR KÖŞE TAŞI: EİNSTEİN

HER insan geçmişin bir kalıtçısıdır, ve asalak değilse, kafa veya kol emeğiyle bu ortak kalıtın zenginleştiricisidir. 100. doğum yıldönümünde Einstein'ı buna uygun olarak anmak herhalde yerinde bir davranıştır.

Einstein'ın bilime katkısı belirli koşulların, belirli bir toplumsal ve tarihsel bilgi birikiminin sonucudur; ilişkili veya ilişkin (*relative*)dir; ve ilişkinliği (*relativity*) içinde ele alınmalıdır. Bu ise, fizik tarihindeki önemli bazı gelişmeler pek kısa ve pek kabaca da olsa gözönünde tutulmadan yapılamaz.

Fiziğin gelişim süreci pek eskilere dayanır. Bununla birlikte, "Fizik, Galile (1564-1642) ile bir bilim oldu." Pratik gereksemeler ve üretim, Mekanik'in en hızlı gelişen fizik dalı olmasına yolaçtı. Newton (1643-1727) mekanikçi görüşü çığır açan bir biçimde formülleştirdi (1687). Canlı ve cansız bütün evren, Newton Yasalarına boyun eğen karmaşık bir makine gibi görülmeye başlandı. Mekanikçi görüşün başarıları ve dolayısıyla etkileri öylesine büyüktü ki, **XIX.**

yüzyılın hemen başlarında, büyük matematikçilerden Lagrange (1736-1812), Newton'un biricik en büyük, en talihli bilgin olduğunu söyledi; çünkü, ona göre, dünyamızın bilimi ancak bir kez yaratılabilirdi, bu işi de Newton başarmıştı.

Mekanikçi görüşün ayırdedici tanıntıları şunlardır: Cisimler veya maddesel parçacıklar (tanecikler, *particles*) ve onlar arasında etkinlik gösteren basit kuvvetler vardır. Etkin kuvvetler, Newton'un yalnız uzaklığa bağlı *gravitational* kuvvetleridir.

Helmholtz (1821-1894), XIX. yüzyılın ortalarında, bu görüşü en aşırı ucuna götürüp şöyle formülleştirdi: "... maddenin fiziksel biliminin problemi şudur: Doğal görüngüler, yeğinlikleri (şiddetleri) tümüyle uzaklığa bağlı olan ve değişmeyen çekici ve itici kuvvetlere yorulmalıdır. Bu problemin çözümü, doğanın eksiksiz anlaşılabilmesinin gereğidir.
Ve doğal görüngülerin basit kuvvetlere indirgenmesi biter bitmez ve görüngülerin ancak onlara indirgenebileceği kanıtlanır kanıtlanmaz, bilimin de işi bitecektir."

Mekanikçi görüş veya teori, maddenin yapısını tanımada belirli bir ilerleme sağladı. Enerjinin dönüşüm, maddenin ve enerjinin korunum veya kalımlılık ilkelerine varıldı, vb. Bu arada ışıkla ilgili iki teori geliştirildi: "Cisimcik (*corpuscle*) Teorisi" (Newton) ve "Dalga Teorisi" (Huygens, 1629-1695). Işık kırınımı (*diffraction*) deneyle saptanınca, cisimcik teorisi gözden düştü; dalga teorisi üstün tutuldu. Dalga teorisiyle birlikte fiziğe, yeni, ağırlıksız veya kütlesiz, varsayılmış bir töz (*substance*) sokuldu: Esir (*ether*). Mekanikçi görüş, doğası gereği, böyle bir töz varsaymazlık edemezdi. Her dalga, yayılması için maddesel bir aracı veya ortam gerektirir. Örneğin ses dalgaları havada ve suda yayılır, boşlukta (havası boşaltılmış bir yerde) yayılmaz. Oysa, deneyle de kolayca görülebildiği gibi, ışık boşlukta da yayılır. O çağda (ve Einstein'a kadar) enerji (kinetik enerji, ısı, ışık, vb.) de kütlesiz sayıldığı için, bu yeni kütlesiz töz pek yadırganmadı. Esir bütün yıldızlararası boşluğu dolduruyordu, saydamdı, gök cisimlerinin hareketlerine hiç bir direnç göstermiyordu (Gerçekte bu *esir* sözcüğünün anlamı bilim tarihi boyunca değişip durdu.); ve ışık, bu durgun esir

denizinde "*c*" hızıyla (*c*, yıklaşık 300.000 km/saniyedir.) yayılan bir dalga hareketiydi. Yalnız, esirin varlığını kanıtlamak, mekanik özelliklerini öğrenmek gerekiyordu. Ve bu gereklik, fizikte ilginç gelişmelere yolaçtı.

İlişkinlik (*relativity*) kavramı veya ilkesi klasik mekanikte de vardır. Bütün mekanik deneylerde ve gözlemlerde, maddesel noktaların belirli bir andaki konumlarını belirlemek gerekir. Konum da, her zaman, bir şeyle ilişkili veya bir şeye ilişkin (*relative*) olarak belirlenir. Ve bilindiği gibi, konum belirlemek için başvurulan şeye, başvuru (*reference*) veya koordinat sistemi denir. Örneğin, *çarşaf gibi* bir denizde çabukluğu ve yönü değişmeden (birbiçimli) yol alan bir gemi ve kıyıda oturan (demek ki gemiye ilişkin olarak birbiçimli, yere ilişkin olarak "sıfır" hızla hareket eden) bir gözlemci, birer başvuru veya koordinat sistemi olabilir. Geminin kıyıdaki gözlemciye ilişkin hızı 10 mil/saat iken, geminin güvertesinde ve hareketi yönünde yürüyen bir denizcinin gemiye ilişkin hızı 5 mil/saat ise, kıyıdaki gözlemciye ilişkin hızı $10 + 5 = 15$ mil/saat olur. Denizci geminin kıçına doğru, gemiye ilişkin -5 mil/saatlik hızla yürüseydi, kıyıdaki gözlemciye ilişkin hızı $10 + (-5) = 5$ mil/saat olurdu. Mekanik yasaları bu iki sistemde de geçerlidir, ve görüldüğü gibi, birinde gözlemlenen hareket, hızlar toplanarak (Galile dönüşümüne veya klasik dönüşüme göre) öbürüne ilişkin hale getirilebilir. Galile ilişkinlik ilkesi, bu söylenenleri şöyle özetler: "Mekanik yasaları bir koordinat sisteminde geçerliyse, ona ilişkin birbiçimli hareket eden herhangi bir başka koordinat sisteminde de geçerlidir." Demek ki, bu ilkeye göre, birbirine ilişkin birbiçimli hareket eden bütün koordinat sistemleri eşdeğerdir.

Deniz birden *dalgalanmaya* ve gemi çalkanarak yol almaya başlarsa, bunun anlamı şudur: Geminin kıyıdaki gözlemciye (ve kıyıdaki gözlemcinin gemiye) ilişkin hareketi artık birbiçimli değildir. Bu yüzden, mekanik yasaları o sistemlerin ikisinde birden geçerli olamaz.

Galile ilişkinlik ilkesi ile esir varsayımı uzlaşmaz. Varsayıma göre, ışık, durgun esir denizinde, veya, başka bir söyleyişle, onu içeren koordinat sistemine ilişkin olarak, bütün yönlerde hep *c* hızıyla yol alır. Öte yandan, Yer, geze-

genler, Güneş, yıldızlar, veya, bütün madde, veya, bütün koordinat sistemleri, durgun esir denizine ilişkin hareket halindedirler. Öyleyse, o sistemlerde, ışık hızı onların hareketleri yönünde c'den büyük, ters yönde ise küçük olmalıdır.

Bu deney, Michelson-Morley Deneyi, yapıldı ve esir dogmasının ölümünü karara bağladı: Yer, Güneşin çevresinde, ve durgun esir denizine ilişkin olarak, yaklaşık 30 km/saniyelik bir hızla hareket eder. Yer'de, bu hareket yönündeki ışık hızı ile ters yöndeki ışık hızı farklı olmalıdır: $c + 30$ ve $c - 30$ km/sn. Bu olanaktan yararlanan Michelson ve Morley, anılan iki yöndeki ışık hızını büyük bir teknik ustalıkla ölçtüler (1887). Işık hızı iki yönde de eşit ve c idi. Deneyler hep bu sonucu verdi. Işık hızı, ışık kaynağının veya gözlemcinin hareketine ve hareket biçimine bağlı olmaksızın, her yönde eşit ve c'dir. Bu, bir olgudur, olan, oladurandır (vakıa, *fact*).

Fizikçilerin pek çoğu, Michelson-Morley Deneyi sonucuna karşın, esir varsayımından (gerçekte mekanikçi teoriden) vazgeçmediler. Fitzgerald, bütün nesnelerin esir içindeki hareketleri yönünde kısaldıklarını veya büzüldüklerini öne sürüp bu deneyin olumsuz bir açıklamasını yaptı (1893): Deneyde kullanılan girişimölçerin (*interferometer*'in) esire karşı hareket eden kolu kısalıyor, esir rüzgârı o koldan geçen ışığı yavaşlatıyor, bu kısalma ile yavaşlama denkleniyor, dolayısıyla o bilinen ölçüm sonucu elde ediliyor olabilirdi. Esir içindeki hareketlerinden ötürü nesneler hareketleri yönünde neden kısalmak veya büzülmek gereksin? Fitzgerald bunu yanıtlayamıyordu. İki yıl sonra Lorentz (1853-1929) maddenin bileşimini açıklamak için geliştirdiği elektron teorisiyle bu kısalma veya büzülme varsayımını destekledi. Lorentz'in postulatı şuydu: Madde, elektriksel ve magnetik alanlar doğuran elektrik yüklerinden oluşuyordu. Bu alanlar, mekanikçi teoriye uygun olarak, esirde yerleşikti. Esir içinde hareket eden bir nesne, elektrik yüklerinden ötürü, alanları etkiliyordu. Ve bu, yüklerin hareket etmesine, dolayısıyla nesnenin Fitzgerald formülünde öngörüldüğü ölçüde kısalmasına veya büzülmesine yolaçıyordu. Lorentz'in teorisi, o zaman doğrulanmadı, ve böylece, Fitzgerald-Lo-

rentz Büzülmesi (*contraction*) diye adlandırılan böyle bir büzülme olup olmadığı kanıtlanamadı. Esirin varlığını kanıtlamak için ve/veya esiri varsayarak yapılan çalışmalar, mekanikçi teoriye sürekli güçlükler çıkarmakla kalmadı, onun sorunlarını çözecek olan teoriye de dayanaklar ve teknik olanaklar sağladı. Lorentz'in geliştirdiği denklemler de bu türlü çalışmalara bir örnektir.

Gerçekte, mekanikçi teoriyi sarsan ilk olguyu, Michelson-Morley Deneyinden 75 yıl kadar önce, Örsted (1777-1851) saptadı. Örsted'in elektriksel ve magnetik görüngüler arasında bir ilişki olduğunu da gösteren deneyi, ve daha sonra başka fizikçilerin deneyleri, mekanikçi görüşün tanıdığından başka (veya tanımadığı) bir kuvvet çeşidi bulunduğunu gösterdi: Çember biçimli bir telden geçirilen elektrik akımı veya bir çember üzerinde döndürülen bir elektrik yükü, çember merkezindeki bir mıknatıslı (magnetik) iğneyi etkiliyordu; ama kuvvet, yalnız uzaklığa bağlı olacağı yerde, akımın yeğinliğine veya yükün hızına da bağlıydı; üstelik itmiyor ve çekmiyor, çember düzlemine dik veya iğne ile yükü birleştiren çizgiye dik olarak etki gösteriyordu. (Helmholtz'un öngördüğü amaca ulaşmayı engelleyen bir kuvvet!)

Örsted'in deneyi ile başlayan çalışmalar, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Maxwell'in (1831-1879) *Alan Teorisi*'ne vardı. Denebilir ki, Maxwell, bir mıknatısı saran magnetik kuvvetlerin, veya, içinden akım geçirilen bir sarmal makarayı saran elektromagnetik kuvvetlerin bir enerji yığmağı biçimlendirdiğini, enerjiden bir *yapı*, bir *alan* oluşturduğu görüşünden yola çıktı. Teorisi şu iki olguya dayanıyordu: 1. "Değişen bir elektriksel alana bir magnetik alan eşlik eder." 2. "Değişen bir magnetik alana bir elektriksel alan eşlik eder." Bununla birlikte, Maxwell'in alan denklemleri veya yasaları, "yalnız madde ve elektrik yükleri bulunan noktalarda değil, bütün uzayda geçerlidir." Teori şunu ortaya koyar: Yükler ve tanecikler, fiziksel görüngülerin tanımlanması için vazgeçilmez değildir. Önemli olan, uzayda, yükler ve tanecikler arasındaki alandır. Bu, fizikte Newton'dan beri yapılmış en büyük buluştu. Alan Teorisinin zengin içeriği anlaşılıncaya kadar epeyce uzun bir zaman

geçti. Teori, salınan bir elektrik yükünün bir elektromagnetik dalga yaratacağını ve bu dalganın ışık hızı (*c*) ile yayılacağını öngörüyordu. Hertz (1857-1894) bunu deneyle doğruladı. Böylece, bildiğimiz radyo dalgaları bulundu. Görünür her renk ışığın da, dalga boyu belirli bir elektromagnetik dalga olduğu anlaşıldı; elektriksel ve optik görüngüler arasında ilişki kuruldu.

Mekanikçi teori ile alan teorisini iki şey birleştiriyordu: Esir ve dalga. Bunların ikisi de mekanikçi kavramlardı. Elektromagnetik dalgaların esirde yayılması gerekiyordu. Ve alan, ilerde esirin yardımıyla açıklanabilecek bir şey gibi düşünülüyordu. Ama alan teorisinin başarıları öylesine büyüktü ki, bunun gerçekleşmeyeceği anlaşıldı. Mekanik esir dogması yıkılınca, iki teori birbirinden koptu. Onları birleştirmek, daha doğrusu, "ışık hızı, ışık kaynağının veya gözlemcinin hareketine ve hareket biçimine bağlı olmaksızın her yönde eşit ve *c*'dir," olgusunu gözönünde tutarak fiziği yeniden ele almak gerekiyordu. Einstein bunu yaptı.

İşte Özel İlişkinlik Teorisinin iki dayanağı:

"1. Boşluktaki *ışık hızı, birbirine ilişkin* (relative), *birbiçimli hareket eden bütün koordinat sistemlerinde aynıdır.*

"2. *Birbirine ilişkin, birbiçimli hareket eden bütün koordinat sistemlerinde doğa yasaları aynıdır.*"

Einstein, hızların toplanmasından (klasik dönüşümden) vazgeçti; çünkü o, teorinin birinci dayanağı (ışık hızının değişmezliği olgusu) ile çelişiyordu. Ama Galile İlişkinlik İlkesini (2. dayanak), kapsamını genişleterek, alıkoydu. Dolayısıyla ilk geliştirdiği teori, yalnız "birbirine ilişkin, birbiçimli hareket eden koordinat sistemleri" için geçerliydi; bundan ötürü de "*Sınırlı*" veya "*Özel*" *İlişkinlik Teorisi* diye adlandırıldı (1905). Özel İlişkinlik Teorisi, doğumuna yolaçan sorunları çözdü, ve çözerek, fizikte köklü değişiklikler yaptı. Bunların başlıcaları, teorinin vargıları *italik* yazılarak, şöyle sıralanabilir:

Madde ve enerji farklı niteliklerdir. → *Madde ve enerji farklı niceliklerdir.*

Enerjinin kütlesi yoktur. → *Enerjinin kütlesi vardır ve kütle enerjidir. İkisi arasındaki ilişki şöyledir: Enerji = kütle × ışık hızının karesi* ($E = mc^2$).

İki korunum yasası vardır: Maddenin ve enerjinin korunum yasaları. → *Bir tek korunum yasası vardır: Madde-enerjinin korunum yasası.*

Hareket eden bir cismin kütlesi değişmez. → *Hareket eden bir cismin kütlesi değişir; hızı çoğaldıkça kütlesi büyür; çünkü kinetik enerjisi artar ve kinetik enerjinin de kütlesi vardır.*

Hıza sınır yoktur. → *Işık hızı c, en büyük ve sınır hızdır.*

Uzaklıklar veya uzunluklar değişmez. Hareket eden bir cismin boyu (hareket yönündeki boyutu) hep aynıdır. → *Uzaklıklar veya uzunluklar değişir; hareket eden bir cismin boyu kısalır.*

Galile Dönüşümü veya klasik dönüşüm geçerlidir. → *O, ancak küçük hızlar için geçerlidir. Bütün hızlar için geçerli olan, Lorentz Dönüşümüdür.*

Zaman salttır (mutlak, absolute), bütün koordinat sistemleri için tektir. Bir koordinat sistemi için zamandaşlığı saptanan iki olay, bütün koordinat sistemleri için zamandaştır. → *Zaman ilişkindir* (relative), *başvuru veya koordinat sistemine bağlıdır. İlişkin hızı artan bir sistemde, zaman, başvuru sistemindeki zamana oranla yavaşlar. Salt zamandaşlık yoktur.*

ESİR → *Böyle bir varsayıma gerek yoktur. Esirin varolduğu gösterilemez.*

İlişkinlik teorisinin geçerliği, fiziğin belirli bir alanı ile sınırlı değildir. Teori, bütün doğa görüngülerini kucaklayan br çerçeve çizer.

Özel İlişkinlik Teorisinin vargıları ilk bakışta yadırgatıcıdır. Bunun gerekçelerinden bazıları şunlardır: 1. Vargılar, günlük yaşantının veya deneyimin saptama olanaklarının dışında kalır; 2. Büyük, ancak ışık hızıyla karşılaştırılabilecek hızlar sözkonusudur; 3. İlişkinlik ilkesi sık sık gözden kaçırılır. (Örneğin, hızı arttığı için *B* sisteminin boyu kısalır demenin anlamı şudur: *B* sistemi *A* sistemine ilişkin hareket etmektedir; ondaki kısalmayı ancak *A*'daki gözlemci saptayabilir; *B*'deki saptayamaz; çünkü onun sistemindeki her şey aynı oranda kısalmıştır. Bu, kütle ve zaman ile ilgili değişmeler için de böyledir. Genellikle gözden kaçırılan ilişkinlik budur.)

Özel İlişkinlik Teorisi, klasik mekaniğin üzerinden sünger geçirmez: Onun geçerlik alanını belirler. Klasik mekanik düşük hızlar için geçerli bir özel hal olur. Bunu matematiksel yoldan göstermekte duraksamak için hiçbir gerekçe yoktur. Örneğin, klasik mekanikte hızlar, klasik dönüşüme göre toplanır: (H, hız, c ışık hızı.)

$$(1) \qquad H_{ab} = H_a + H_b$$

Bu ilişki, Özel İlişkinlik Teorisinde, Lorentz dönüşümüne göre şöyledir:

$$(2) \qquad H_{ab} = \frac{H_a + H_b}{1 + \frac{H_a H_b}{c^2}}$$

(1)'de, H_a 200.000 ve H_b 150.000 km/sn. olunca, sonuç (H_{ab}) 350.000 km/sn. olur. Işık hızı aşılmıştır (?). Oysa (2)'de bulunan sonuç ışık hızından küçüktür: 262.500 km/sn. (2)'de, birbirine doğru ışık hızıyla yol alan iki ışık ışını için bile, ilişkin hız ışık hızını aşmaz, ona eşit olur. (Işık hızı en büyük ve sınır hızdır!) Hızlar ne kadar küçülürse, (2)'nin sonuçları (1)'inkilere o kadar yaklaşır. Günlük yaşamda karşılaştığımız hızlar için aradaki farkı sözle anlatmak bile güçtür.

Fizikçiler, Özel İlişkinlik Teorisinin doğumu için koşulların olgunlaşmış olduğu; oysa Genel İlişkinlik Teorisinin erken doğduğu kanısındadırlar. Einstein da onlara katılır: "Birçok yıl sonra Princeton'da," diye yazıyor İnfeld, "Einstein'a şöyle dedim: 'İnanıyorum ki Özel İlişkinlik Teorisi biraz geç de olsa formülleştirilecekti. Koşullar olgunlaşmıştı.' 'Evet', diye yanıtladı Einstein, 'doğru; ama Genel İlişkinlik Teorisi için öyle değil. Hâlâ bilinir miydi, kuşkuluyum.' " Fizikçilerin ve Einstein'ın neden böyle düşündüklerini anlamak güçtür; çünkü gerekli geometri, tensor hesabı vb. geliştirilmişti. Einstein'ın doğduğu yıl ölen Maxwell, yeni fiziksel yasaların nasıl olmak gerektiğine örnek vermişti. Üstelik, Özel İlişkinlik Teorisi, doğumuna yolaçan çelişkileri ortadan kaldırırken yeni çelişkiler yaratmıştı ve onları en iyi gören herhalde Einstein'dı. Ve Minkowski (1864-1909) çıktı, "Uzay ve Zaman" adlı ünlü konferansıyla Genel İliş-

kinlik Teorisinin daha çabuk doğmasına katkıda bulundu. Minkowski o tarihsel konferansta söze şöyle başladı (1908): "Efendiler! Karşınızda geliştirmek istediğim zaman ve uzay kavramları, fiziksel deney toprağında boy attı. Kuvvetleri bundan ötürüdür. Bu andan sonra, kendinde uzay ve kendinde zaman karanlıklara gömülmek zorundadır ve ancak ikisinin bir birliği kendi bağımsızlığını koruyabilir." Artık dört boyutlu uzay-zamandan söz ediliyordu ve Minkowski uzay-zamana geometrik bir biçim veriyordu.

Ayrıca, *Genel* İlişkinlik Teorisinin geliştirilmesi için çok önemli bir gerekçe vardı: *Özel* İlişkinlik Teorisinin eleştirisi, teori geliştirilmeden çok önce yapılmıştı. Teori o eleştiriyi yanıtsız bırakıyordu:

"Newton'un *gravitational* yasaları, süredurumlu (eylemsiz, *inertial*) bir sistem bulunduğunu varsayar." Klasik mekanik şu yasadan yola çıkar: "Her cisim, kendisini etkileyen kuvvetler onu durumunu değiştirmeye zorlamadıkça, durgun halde kalır veya hareketini doğru bir çizgi boyunca birbiçimli sürdürür." Bu yasa, birbirine ilişkin birbiçimli hareket eden başvuru veya koordinat sistemleri için geçerlidir. Böyle sistemlere süredurumlu sistemler denir. Demek ki mekanik yasalarının geçerli olduğu ve olmadığı (süredurumlu ve süredurumsuz) sistemler vardır. Newton da bunu görmüştü; ama yanlışlığını gösterememişti. Mach[1] (1838-1916) bunu çok daha açıkça gördü ve bu durumdan ötürü mekaniği yeni bir temele oturtmak gerektiğini gösterdi (1883). Öte yandan, süredurumlu bir sistem bulunduğu hiç kanıtlanmadı. Mach'ın eleştirisi, Özel İlişkinlik Teorisi için de geçerliydi. Anımsanıvereceği gibi, Teorinin iki dayanağından biri şudur: "Birbirine ilişkin, birbiçimli hareket eden bütün koordinat sistemlerinde doğa yasaları aynıdır." Özel İlişkinlik Teorisi süredurumlu sistemler için geliştirilmişti. Teorinin doğumuyla birlikte değişmeyen durum şuydu: Doğa yasaları biliniyordu; ama hangi koordinat sistemlerinde geçerli oldukları saptanmadığı için, hepsi boşlukta duruyordu. Bu sorunu çözmek için Genel İlişkinlik Teorisi geliştirilmeliydi

[1] *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'de olumsuz yüzü apaçık sergilenen Mach, öyle sıradan ve etkisiz bir kişi değildi. Klasikler, sıradan ve etkisiz kişilerle uğraşmadılar. Mach'ın klasik fiziğe yönelttiği eleştiriler Einstein'ı özellikle etkilemiştir.

ve geliştirildi.

Özel İlişkinlik Teorisi klasik fiziğin çerçevesini genişletmişti. Genel İlişkinlik Teorisi de Özel İlişkinlik Teorisinin çerçevesini genişletti (1916).

Einstein, süredurumsal kütle ile *gravitational* kütle eşitliği olgusundan yola çıktı, *gravitation* ve süredurum eşdeğerliği ilkesini saptadı. İlk kez onun gördüğü bu "eşdeğerlik ilkesi"ne göre, "*Uzayda b i r t e k noktada, gravitation ve ivdirilmiş* (accelerated, *demek ki birbiçimsiz*, nonuniform) *hareket etkileri eşdeğerdir* ve birbirinden ayırdedilemez." Dolayısıyla gravitation alanı var- ve birbiçimsiz hareket yoksayılabilir veya bunun tersi yapılabilir ve fiziksel olaylar iki halde de açıklanabilir. Böylece, birbiçimsiz hareketin saltlığı kalmaz; çünkü, yok sayılabildiğine, yerine başka bir şey konabildiğine göre "salt" değildir. Birbiçimli ve birbiçimsiz hareket ancak bir başvuru sistemine göre düşünülebilir. Salt hareket yoktur. Ve görüldüğü gibi, "Salt hareket ve süredurumlu sistem sanrısı" *gravitationla* "fizikten kovulabilir."

Genel İlişkinlik veya Einstein *Gravitation* Teorisi ile Newton *Gravitation* Teorisi arasındaki başlıca farklar şöyle özetlenebilir:

Eski teori yalnız süredurumlu koordinat sistemlerine, yeni teori bütün koordinat sistemlerine uygulanabilir.

Eski teoride, bir cismin buradaki ve şimdiki hareketi ile çok uzaktaki bir cismin aynı andaki etkisi arasında bağlantı kurulur. Uzaklık ne olursa olsun, bu etki zaman gerektirmez. Evrenimiz Öklidseldir. Yeni teoride, *gravitation* problemi *gravitational a l a n* için yapı yasaları geliştirilerek çözülür. Cisimlerin hareketini alanın yapısı belirler. (Daha doğrusu uzay-zaman süreklisinin yapısı belirler. Ve bu süreklinin yapısı kütlelere ve hızlara bağlıdır. Uzay-zamanın fiziksel gerçeklikteki nesnelerden ayrı, bağımsız bir varlığı yoktur. Nesneler uzayda değildir, uzay-zamansal olarak genişletilmiştir ve "boş uzay" kavramı bütün anlamını yitirmiştir.) Evrenimizin yapısı Öklidsel ve değişmez değildir, Riemannsaldır (Riemann, 1826-1866). Genel İlişkinlik Teorisinin denklemleri, evrenimizin geometrik özelliklerini göstermek için yapılmış bir denemedir.

Eski teori, *gravitational* kuvvetler belirli bir ölçüde zayıfsa, yeni teoriye güzel bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, onu destekleyen her şey, yeni teoriyi de destekler.

Eski teoride, *gravitational* ve süredurumsal kütle eşitliği bir raslantı sayılır, yeni teori bu eşitliğin bir zorunluk olduğunu gösterir.

Eski teoride, ışık *gravitation*'dan etkilenmez, yeni teoride etkilenir; ışığın kütlesi ve *gravitational* alanın belirli bir yapısı vardır; onun içindir ki ışık ışınları alanda (örneğin Güneşin yakınından geçerken) eğilir.

Eski teori çok kuvvetli *gravitational* alanlarda geçersizdir. Güneşe en yakın gezegen olan Merkür'ün yürünge elipsinin de Güneş çevresinde 3 milyon yılda bir neden döndüğünü açıklayamaz, yeni teori açıklar. vb..

1921'de Nobel Fizik Ödülü Einstein'a verildi; ama, ilişkinlikle ilgili çalışmalarından ötürü değil, Kuantum Teorisine katkılarından ötürü!

XIX. yüzyılda maddenin atomlu yapısı olduğu kavrandı. Bu, büyük bir bilimsel ilerlemeydi. Einstein, yalnız evrenin yapısı ve işleyişi sorunuyla değil, maddenin yapısı sorunuyla da ilgilendi. Brown Hareketini[2] açıkladı, maddenin atomlu yapısı olduğunu apaçık gösterdi ve "Kinetik Isı Teorisi"nin doğruluğunu kanıtladı. Ama bu, onun Kuantum Teorisinin gelişmesine katkısı yanında önemsiz kalır.

Max Planck (1858-1947), Özel İlişkinlik Teorisinin doğumundan beş yıl önce (1900), Kuantum Teorisinin temelini attı. Teori, daha sonra, Einstein, Bohr, De Broglie, Schrödinger, Heisenberg, Dirac, Pauli gibi birçok bilim adamının çalışmalarıyla sürekli gelişti.

Gittikçe daha çok ısıtılıp korlaştırılan cisimler, sırasıyla kızıl, turuncu, sarı ve, akkor haline gelince, ak ışık yayarlar. XIX. yüzyılda, fizikçiler, böyle cisimlerin yaydığı ışıma (*radiation*) enerjisinin sıcaklık ve ışıma dalga boyu ile na-

[2] Bitkibilimci Brown (1773-1858) belirli büyüklükteki (milimetrenin binde beş-altısı kadar çapı olan) çiçektozlarının ve başka maddesel parçacıkların, suda ve başka sıvılarda sürekli kımıldaştıklarını gözlemledi (1827). Hareketli sıvı moleküllerinin onlara çarpmasından doğan ve sıvının sıcaklığı ile birlikte artan bu hareket, uzun zaman açıklanmadan kaldı. L. İnfeld'in bildirdiğine göre, Polonyalı Bilgin Smoluçovski, Brown Hareketini Einstein ile aynı zamanda açıkladı. Bkz. Leopold Infeld, *Albert Einstein, His Work and Its Influence on Our World*, (Charles Scribner's Sons, New York, 1950) p. 98.

sıl değiştiğini gösteren bir denklem bulmaya çalıştılar. Planck'a kadar bütün çabalar başarısız kaldı. Planck bu sorunu çözdü. Yalnız, bulduğu denklemde, enerji, kuantum adını verdiği belirli enerji niceliklerinden veya enerji parçacıklarından oluşmuş bir süreksiz sayılıyordu. Bu, klasik mekaniğe aykırıydı. Klasik mekaniğe göre enerji bir sürekli idi: İstenen her nicelikte çoğaltılıp azaltılabilirdi. Gerçekte, Planck gözlem sonuçlarına dayalı ve bundan ötürü onlara uyan bir denklem geliştirmişti. Ona kuantumları varsaydıran, gözlemlenmiş olgulardı. Planck, belirli bir dalga boyu için enerji kuantumunu hesaplarken, ışık hızını dalga boyuna bölüp (ışıma frekansını bulup), sonucu, gözlem sonuçlarıyla uyuşsun diye *h* ile çarpıyordu. *h* çok küçük bir sayı idi: 0, 000000 000000 000000 000000 00655. Bu, sonradan Planck Değişmezi diye anılan evrensel bir değişmezdir. c gibi.

Einstein, bu bulgunun önemini çağdaşlarından önce kavradı. Planck'ın formülünden yola çıkıp her türlü ışımanın kuantumlar halinde yayıldığını gösterdi. Böylece, görünür ışığı da bir foton (ışık kuantumu) sağnağı olarak tanımladı; fotoelektrik etkiyi (veya olayı)[3] açıkladı; Newton'un Cisimcik Teorisini daha üst düzeyde yeniden canlandırdı. Newton'un çağında enerji kavramı yoktu. Einstein, Cisimcik Teorisini enerji ile ilişkilendirdi, Huygens'in Dalga Teorisiyle de bağlantılı hale getirdi; ışığın hem bir dalga hareketi olduğunu hem de tanecikli bir yapısı bulunduğunu ortaya koydu. Onun Kuantum Teorisine katkısı, fizikte büyük ilerlemelere yolaçtı. De Broglie bile, "birbiçimli hareket eden bir elektron→belirli boyda bir dalga", sonucuna varıp maddenin de dalga niteliği olduğunu (madde dalgalarını) gösterirken, gerçekte Einstein'ın düşünüşünü genişletiyordu.[4]

[3] Fotoelektrik Etki (veya Olay): Metal bir levhaya düşen ışık, metalden elektronlar çıkmasına yolaçar. Buna fotoelektrik etki denir. Çıkan elektronların hızı ve enerjisi, ışığın yeğinliği artırılınca değişmez; yalnız, sayıları artar. Elektronların enerjisi, levhaya düşen ışığın niteliğine bağlıdır. Örneğin, metalden kızıl ışıkla çıkarılan elektronların enerjisi, mor ışıkla çıkarılan elektronların taşıdığı enerjinin yarısı kadardır. Dalga Teorisinin açıklayamadığı bu etkiyi, Foton Teorisi açıklar.

[4] Burada biten bu kaba özet çıkarılırken, fiziksel ve tarihsel bilgiler için aşağıdaki kaynaklar el altında bulunduruldu:

Barnett, Lincoln. *Evren ve Einstein*. Varlık Yayınları, İstanbul, Kasım 1969.

Einstein'la ilgili bazı yazılarda, onun fiziksel sorunlara yaklaşımı *original, dahice, bambaşka, çok değişik* gibi sıfatlarla nitelenir. Bütün bunlar anlamı belirsiz, karanlık sözlerdir. Einstein her teorisini bir *temel olguya* dayandırmıştır:

Brown Hareketi Teorisini, hareketin değişmeyen niteliğine ve sıcaklığa bağlı olarak değişen niceliğine.

Özel İlişkinlik Teorisini, *c*'nin değişmezliğine ve bütün sistemlerdeki eşdeğerliğine.

Genel İlişkinlik Teorisini, *gravitational* ve süredurumsal kütle eşitliğine.

Kuantum Teorisini veya Fotoelektrik Etki Teorisini, enerji ile ışık hızı ve dalga boyu ilişkisindeki evrensel ilişki düğümü olan Planck Değişmezine, *h*'ye.

Bu, bilimsel düşünmenin önkoşuludur. (Yukarda anılan olgular, örneğin Marx'ta meta olgusu, Lenin'de kapital ihracı olgusu gibi çok önemli bir konumdadır.) Işık hızının bütün sistemlerdeki değişmezliği ve eşdeğerliği bir yana bırakılırsa, bütün İlişkinlik Teorisinden geriye bir tek şey kalır: Klasik Fizik! "İlişkinlik Teorisi uzay ile zaman arasındaki ilişkiyi ortaya çıkardı. Bu ilişki ışık hızının değişmezliğinde zaten dışavuruluyordu. Bu hız, uzaklığın zamana oranıdır ve, dolayısıyla, onun bütün sistemlerdeki değişmezliği ve eşdeğerliği, uzaysal ve zamansal nitelikler arasındaki ilişkiyi gösterir."[5] Bilim tarihinde olguya dayanmayan ilerleme yoktur.

Einstein fiziğe önemli katkılarını 40 yaşına kadar yaptı. Son 36 yıllık yaşamında büyük fiziksel başarıları olmadı. Bu, öyle görünüyor ki, o dönemde, *c, h, gravitational ve süredurumsal kütle eşitliği* gibi içerikleri köklü ve zengin ol-

Coleman, James A. *Relativity for the Layman*. Penguin Books, Great Britain, 1964.

Einstein, Albert, *İzafiyet Teorisi* (ikinci basım). Özgün Yayınları, İstanbul, 1976.

Einstein, Albert. *The Meaning of Relativity*. Princeton University Press, New Jersey, 1945.

Einstein, A., İnfeld, L. *Fiziğin Evrimi* (ikinci baskı). Onur Yayınları, Ankara, Eylül 1976.

İnfeld, Leopold. *Albert Einstein. His Work and Its Influence on Our World*. Charles Scribner's Sons, New York, 1950.

Russel, Bertrand. *Rölativitenin Alfabesi*. Onur Yayınları. Ankara, Aralık 1974.

[5] A. D. Alexandrow, "Space and Time in Modern Physics in the Light of Lenin's Phlisophical Ideas", *Lenin and Modern Natural Science* (Progress Publishers, Moscow, 1978) p. 235.

gularla karşılaşmamış olmasına *da* yorulabilir ve yorulmalıdır.

Teorilerinde başat olan yalınlık, teorilerini böyle olgulara dayandırmış olmasına da kuşkusuz bağlıdır. Newton'un Teorisi de çok yalındır; çünkü, "Newton'un Başına Düşen Elma" söylentisiyle dile getirilen olguya, *gravitation*'a dayandırılmıştır.

Einstein'ın klasik fizikteki bazı kavramları, örneğin *zamandaşlık*'ı eleştirişi de genellikle *şaşırtıcı, çarpıcı*, vb. sayılır. Oysa, değil Einstein, ışık hızının değişmezliğinden yola çıkan sıradan bir kafa bile, zamandaşlık sorunuyla karşı karşıyadır ve onu klasik fizikteki gibi çözemez.

Einstein'ın düşünselleştirilmiş (idealleştirilmiş) deneyleri bile, gerçekte, teorilerini dayandırdığı olguların daha genişlemesine ve derinlemesine kavranmasından başka bir şey değildir. Einstein, sonuca o deneylerle değil, o deneylere ve sonuca temel olgulardan yola çıkarak varmıştır.

Bir Teorinin olguya veya olgulara dayanması, olgular arasında ilişkiler kurması yetmez. Her teori yeni olgular öngörmeli, gözlem ve deney (pratik) onları doğrulamalıdır. Einstein'ın teorileri bu bakımdan da istenen niteliktedir; ayrıca, gene olgulara dayandırıldıkları içindir ki, içerdikleri ölçülmez öğeler pek azdır.

Engels, *Doğanın Diyalektiği*'nde, belki Einstein doğmadan önce, doğal bilimlerdeki hızlı ilerlemenin o dallarda metafizik yöntemi artık işlemez hale getirdiğini yazdı. Mekanikçi görüşün veya teorinin metafizikliği, Lagrange'ın anlayışında ve Helmholtz'un formülünde en açık biçimde görünür. Her şey bir yana, bilime bir son tanımak, diyalektiğe temelden aykırıdır. Diyalektik, bilime bir son tanımaz, bilimin ilişkinliğini kavrar, bilimin çağdan çağa sürekli ilerleyeceğini öngörür. XIX. yüzyıl fizikçilerini genellikle metafizik maddeselci diye nitelemek, sonuna kadar doğru olamaz. Önemli bir çoğunluk, mekanikçi idealarıı olgulardan üstün tuttu, onlara öncelik tanıdı, olguları onlara göre yorumlamaya çalıştı; dolayısıyla idealciliğe kaydı veya saptı. (Maddeselcilikten idealciliğe kaymak veya sapmak, öyle görülmedik ve anlaşılmaz bir şey değildir. İdeaların ilişkinliğini unutan kişi, maddesel dünyanın bilinçten bağımsız

ve onun dışında varolduğundan ve bilincin onu yansıttığından yola çıkmış olsa bile, o anda bir idealcidir.) Onun içindir ki fiziğin XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısında içine düştüğü bunalım, bir felsefe ve yöntem bunalımıydı. Her bunalım, kendi çözümünü de getirerek doğar ve ancak o koşulla vardır. Einstein'ı çok etkilemiş olan Maxwell, çözümün muştucusu sayılabilir. Ayrıca, XIX. yüzyılın son ve XX. yüzyılın ilk çeyreği, emperyalizmin doğduğu ve ilk büyük saldırganlığını gösterdiği çağdır. Bu bunalımlar çağı, yalnız Einstein'ın değil, Lenin'in de doğmasını hazırlayan ve gerektiren koşulları bağrında taşıyordu. Einstein'ın yetenekleri, ancak böyle bir dönemde meyvelerini verebilirdi. Onun gerçek büyüklüğü, bunun için gerekli yoğun kafa emeğini harcayabilmiş olmasındadır. Einstein, 20 yıl gibi kısa bir sürede, kendisinden önceki birikimi değerlendirip fizikte metafiziğin egemenliğine son verdi, idealcileri şaşkına çevirdi.

Demokrat bir insan olan Einstein, teorilerini halkın da öğrenmesi için çalıştı. Bu amaçla konferanslar verdi, kitaplar yazdı, aynı amaçla yazılmış kitapların bazılarını yayımlanmadan önce gözden geçirdi. Böyle bir kitaba yazdığı önsözde şöyle der: "Halka, bilimsel araştırmanın çaba ve sonuçlarını bilinçli ve akıllıca görme ve anlama fırsatının verilmesi çok önemlidir. Her sonucun, o alanda uzman olan birkaç kişi tarafından alınması, geliştirilmesi ve uygulanması yetmez. Bilginin küçük bir gruba özgü olması, bir halkın felsefe ruhunu öldürür ve ruhsal yoksulluğa götürür."[6] Bu demokrat adam, sosyalizme yakınlık duydu; ama sosyalizmi bir bilim olarak değil, toplumsal adaletsizliğe son verecek, toplumsal gelişmeyi hızlandıracak, sağduyuya uygun bir yol olarak gördü.[7] Ölünceye kadar amansız bir antifaşist kaldı. McCarthy döneminde Rosenbergler için açılan kampanyaya katılmakla kalmayıp kendisiyle ilişki kuran aydınlara ABD faşizmi karşısında destek oldu. *Time*'ın Rosenbergler'in elektrikli sandalyede öldürülmesinden iki gün sonra yayımlanan sayısında, "SORUŞTURMALAR" başlığı ve "Yaşlı Bir Sevgiliden Mektup" altbaşlığı altında şunlar vardır:

Barnett, *Evren ve Einstein*, s. 3.

[7] Bkz: Prof. Albert Einstein, Prof. Harold J. Laski, *Niçin Sosyalizm?* Çağımız Yayınları, İstanbul, 1962.

"1919'da, Albert Einstein'ın İlişkinlik Teorisini bütün dünyada yalnız on iki kişinin anladığı söylenip duruyordu. Bugün kozmik sonuçları biraz daha büyük bir topluluk anlıyor; ama dünya genellikle Einstein'ı ve onun bilime büyük katkılarını hâlâ pek bilmiyor. Geçen hafta Einstein, anlaşılması kolay, ama ABD yurttaşlarının birçoğu için kabulü güç bir teoriyle, dış uzaydan yeryüzüne indi.

"Devrimci- Yol. Manhattan'da bir lise öğretmeni, William Frauenglass, komünist bağlantılarını açıklamak için geçen nisanda Senato İç Güvenlik Altkomisyonuna çağırıldı, ve kendi kendini suçlayabileceği gerekçesiyle yanıt vermeyi reddetti. Mesleğinden olmak durumunda kalan Frauenglass, Princton'da yaşayan Fizikçi Einstein'a mektup yazarak, tanıklık etmeyi reddetmekte haklı olup olmadığını sordu. Einstein, 'gizli sayılması gerekmeyen bir mektup' ile, Frauenglass'ın gerçekten haklı olduğu karşılığını verdi.

" 'Bu ülke aydınlarının karşılaştıkları problem çok ciddidir', diye yazıyordu Einstein. 'Gerici politikacılar, herkesin gözünü hiçten bir tehlikeyle korkutarak, kamuda bütün zihinsel çabalara karşı kuşku uyandırmanın yolunu buldular Şimdi öğretme özgürlüğünü çiğnemeyi ve boyun eğmeyen herkesi işinden etmeyi sürdürerek ilerliyorlar

" 'Aydınlar azınlığı bu kötülüğe karşı ne yapmalıdır? Doğrusu, Gandi'nin anladığı biçimdeki devrimci yoldan başka bir yol göremiyorum: İşbirliği yapmamak! Komitelerden birine çağrılan her aydın, tanıklık etmeyi reddetmelidir; yani, hapse, ekonomik yıkıma hazır olmalı, sözün kısası, ülkesinin kültürel esenliği uğruna kişisel esenliğini feda etmelidir Bu vakur adımı atmaya hazır kişiler yeter sayıda iseler, başaracaklardır. Yoksa bu ülkenin aydınları kendileri için tasarlanan kölelikten daha iyi hiçbir şeye yaraşık değildirler.'

"... Einstein'ın aydınlar için sunduğu teori hemen bir kavgayı körükledi. 'Bir Amerika düşmanı!' diye homurdandı Senatör Joe McCarthy. 'Yaşlı Sevgili kendi alanı olan teorik fizikte bir devdir. Ama politik aklı bir kundak çocuğununkine denktir.' "[8]

[8] *Time*, June 22, 1953.

"Bilim, yazılması bitirilmiş bir kitap değildir ve asla öyle olmayacaktır."[9] Einstein, yazılagidecek olan bu kitabın "fizik" başlıklı bölümünün birinci kesimini noktaladı, ve ikinci kesimine *devrimci* bir "giriş" yazdı.

[9] Einstein, İnfeld, *Fiziğin Evrimi*, s. 260.

MUZAFFER ERDOST

HALK OYUNLARI ÜZERİNE BAZI TASLAKLAR*

1

İnsan topluluklarının, birbirleriyle kaynaşarak, daha büyük birimlere dönüştüğü bilinen bir olgu. Ve her topluluğu, birer küçük su kaynağı olarak düşünürsek, bunların oluşturduğu küçük dereler çayları, çaylar ırmakları nasıl oluştururrsa, küçük insan toplulukları da, çoğalarak, öteki topluluklarla birleşerek, kaynaşarak, daha büyük toplulukları oluşturmuştur. Su kaynaklarının denizleri, okyanusları oluşturması gibi, insan toplulukları da, insanlık dediğimiz okyanusta bütünleşecektir. Bu benzetmeye bir şey daha eklemek gerekir: kaynaklardan denizlere dönüşen bütünleşmenin yolları nasıl bir *coğrafya* alanı üzerinde izlenebilirse, küçük insan topluluklarının büyük toplumlara dönüşmesi de *tarih* alanı içersinde izlenebilir. Bu bakımdan, insan topluluklarının daha büyük toplumlara, çağdaşımız olan ve *bugünün* en yüksek birliğini oluşturan uluslara dönüşmesi,

* Halkevlerinin 47. kuruluş yıldönümü dolayısıyla, Halkevleri Genel Merkezi tarafından düzenlenen halk oyunları konulu panele hazırladığım metin. Daha önce, metnin bazı bölümleri, *Halkevi*, n° 4, şubat 1979'da yayınlanmıştı.

tarihsel bir sürecin ürünüdür. Bu sürecin başlangıç dönemlerinde ve başlangıç dönemlerinin üst evrelerinde, irili ufaklı insan toplulukları, öyle anlaşılıyor ki, bugün halk oyunları dediğimiz oyunların ilk biçimlerini yaratmışlardır. Bunların doğuşu çok çeşitli nedenlere dayanabilir, ama tüm bu nedenleri bir ana nedene indirgemek olanağı da vardır: bu, *topluluk* olarak, gerek doğa karşısında, gerek diğer topluluklar karşısında varlıklarını korumak, soylarını yükselterek sürdürmek *bilincidir*. Burada, iki sözcüğün altını, "topluluk" ve "bilinç" sözcüklerinin altını niçin çizdiğimi açıklamak isterim. Halk oyunlarında, temel belirleyici öğe, bireyin değil, *topluluğun* temsil edilmesidir. Kişi, henüz bireyleşmemiştir, topluluğa göbek bağı ile bağlıdır. Bireyleşme, tarihsel bir süreçtir, belirli bir erginliğe kapitalist toplumda, bir başka ifadeyle uluslaşma çağında erişir. Kişi, daha ilkel topluluklarda, ancak topluluğun üyesi olduğu için mülkiyet (ya da üretim aracı) sahibidir, ve gene topluluğun üyesi olduğu için üretilen üründen bir pay alma hakkına sahiptir. Halk oyunlarımıza bu açıdan baktığımızda, esas olarak, bireyleşmiş kişi yoktur; kişi, topluluğun üyesi olarak vardır. Kendi kişisel varlığını, topluluğun üyesi olarak koruyan ve sürdüren kişi vardır. Halk oyunlarının birinci temel özelliği buradadır. Bir başka deyişle, halk oyunlarımız, komünal toplumun —alt, orta ve üst— evrelerinin ürünleridir.

Altını çizdiğim ikinci sözcük "bilinç"tir. Burada, sürü içgüdüsünün yerini, topluluk bilincinin aldığını vurgulamak isterim. Topluluğun, gerek üretmek ve gerek tüketmek için, doğa ile olduğu kadar, komşu topluluklarla da çetin bir savaşım içersinde olduğu açıktır. Doğa ile bu ilişkisi *dinin;* komşu topluluklarla olan bu ilişkisi *savaşın* oluşmasının temel nedeni olmuştur. Dolayısıyla, din, üretimin bir öğesini; savaş, gene üretimin bir öğesini oluşturur. İster doğanın kendi bilincinde ondan (doğadan) çok farklı biçimde yansıması olarak oluşan dinler olsun; ister üretim araçlarını, ürünlerini ve varlığını korumak için komşu topluluklara karşı geliştirdiği savaşlar olsun; ister doğal güçler karşısında verdiği savaşımlar olsun, hepsi, topluluğun üretimini ve *yeniden-üretimini* gerçekleştirmek amacını taşır. Bu anlam-

da da, din, savaş ve doğal güçlere karşı savaşım, üretimin ve yeniden-üretimin birer öğesidirler. Gerek dinsel inanışların ilkel anlatım biçimleri olarak, gerek savaş gücünü ve şansını artırmanın anlatım biçimleri olarak, gerek henüz gerçek nedenlerini tanımadığı doğal güçler karşısında kendisine yakıştırma değerler yüklediği bazı varlıkların kötülüklerinden kurtulmak, bazı varlıkların iyiliklerini üstüne çekebilmek gereksinmesinin anlatım biçimleri olarak gerçekleştirdiği törenler, topluluk adına ve bedensel hareketlerle ifade edilirler. Bu ilk tören biçimleri, halk oyunlarının ilkel biçimleri olmak gerekir. Halk oyunları, başlangıçta, bir üretim ve yeniden-üretim biçiminin toplumsal bilinç biçimlerinden (din, savaş, doğa güçlerine karşı savaşım) doğmuş ve bu bilinci, bedensel estetik anlatımı içersinde geliştirerek, topluluğun tüm üyelerine iletme, topluluğun gelecek kuşaklarına iletme aracı, bir bilinç taşıyıcısı olmuştur.

2

Bu nedenledir ki, halk oyunları, bir doğal içgüdünün, bir sürü bilincinin değil, insan topluluğunun bilincinin ürünüdür. Bu, şu anlamda da önemlidir ki, nasıl ki insanı hayvandan ayıran bilinçli eylem, üretmekle başlarsa, halk oyunları da, insanın doğal ses ve hareket öğelerinden, uyumlu hareket dizileri *üretilmesi* anlamında, insanın bilinçli eyleminin, insanlaşmasının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Biz arıların içgüdüyle bal yaptığını biliyoruz. Bu, bilinçli bir eylem değildir, ve balı, doğal yapıları sayesinde, yüzbinlerce yıldan beri aynı biçimde üretirler. Bu anlamda, bir yumurtalının, yavrusuna, doğada ilk hareket olanaklarını sağlayacak besini yumurtasında, bir memelinin doğadan beslenene değin gerekli geçişi ana sütünden karşılayacak besini ürettiğini biliriz. Ve insanlar da, bir memeli olarak, bu sütü üretirler. Ama bu, hayvansal içgüdünün ve bedenin doğal özelliğinin sonucudur. İnsanın ilk bilinçli eylemi üretim, bu bakımdan, onu, hayvandan ayıran bilincine tekabül eder. Çünkü, ilk kez insan, doğal ürünleri, ya organlarını alet gibi kullanarak ya da doğada bulunan nesneleri alet olarak kullanarak elde eder, ve giderek doğada doğal olarak bulunan ürünleri kendisi üretir, ve bu ürünlerden yeni, doğada

bulunmayan ürünler üretir; hepsinde, organlarını ve aletleri geliştirerek ilerler. Bir başka deyişle, insan, doğada varolan nesnelere, onların kendiliklerinde olmayan işlevler kazandırmış, doğada bulduğu nesneleri, kendi gereksinmelerine göre, işleımiş, değiştirmiş, geliştirmiştir. İnsanın bu insanlaşma savaşımı, onu toplumsal varlık olarak geliştirir, topluluk üyelerinin birbirleriyle ilişkilerini düzenler, üyelerin ve topluluğun üreme, beslenme, avlanma, savaş ve yönetim işlerini düzenlerken, aynı zamanda, bu topluluk içersindeki işbölümünü geliştirir, doğanın yalıtık topluluk sürüsü, insan toplulukları halinde daha büyük, ve giderek insanlıkla bütünleşecek yönde ilerleyerek yükselir. Topluluk, bir sürüden, bir toplumsal birliğe bu yolla dönüşür. Bu şu anlamda önemlidir ki, insan toplulukları, bir yandan ilerler ve yükselirken, aynı zamanda, öte yandan, diğer insan toplulukları ile iktisadî, siyasal ve kültürel ilişkiler kurar, ve bu ilişkiler içersinde, birbirleriyle yakınlaşarak, şu ya da bu noktada kaynaşarak daha büyük toplumsal birimler oluşturur. Eğer insan toplulukları, ürün, düşünce, duygu üretmeselerdi, bu topluluklar birbirlerine gereksinme duymazlar, birbirleri arasında (ürün, düşünce, duygu) değişimi olmaz ve birbirleriyle bağlamp bütünleşemezlerdi.

İnsan bilincinde yansıyan doğa olayları, insan şeylerin özünü ne denli az kavramışsa, onun bilincinde o denli farklı biçimde yansır. Özsel içeriğini doğru olarak tanıyamadığı dış çevre, onun bilincinde dış çevrenin özsel içeriğinden farklı biçimde yansıyarak, ilk toplumsal bilinç biçimleri üretilmeye başlanır. Din gibi. Savaşın kendisi değil ama, savaşta başarı ve yenginin gizemi, dinden soyutlanamayan bir toplumsal bilinç biçiminin yaratılmasına neden olur. Doğada gizemli varlığına inandığı iyicil ve kötücül güçler, onun yengisini ve yenilgisini belirlediği sanısındadır. Nasıl doğal güçlerin özünü bilmediği için, onların kendi iradesine benzer bir iradeye sahip gizemli güçler tarafından meydana getirildiği sanısına kapılırsa, savaşta da, bu iyicil ve kötücül gizemli güçlerin otoritesinin belirli rol oynadığı yanılsamasına girer. Ve doğa karşısmda olduğu gibi, düşman komşu topluluklar karşısında savaşımı da, onun bilincinde, bu olgulardan farklı biçimde yansır, ve bu yansımalar da, tanrı-

ları doğurur. Özünü doğru olarak bilmediği dış dünyayı, bilincinde, kuşkusuz, doğru olarak yansıtamaz. Dolayısıyla, onun bilme düzeyine denk düşen yansımalar, daha sonra dış dünyanın özünü kavramış olacak insana saçma gelir.

İnsanın doğa olayları ve toplumsal görüngüler karşısında etkilenişi ve tepkisi, kendiliğinden çığırışlar, çığlıklar, sıçramalar, tepinmeler koşuşlar, kaçışlar, bu bilinçlenme ile birlikte, bu bilinçlenmenin bir anlatım biçimi olarak, yani toplumsal bir ifade tarzı olarak üretilmeye başlanır. Acı ve sevinç çığlıkları, uyumlu ses dizileri içersinde üretilmeye başlanır; acı ve sevinç hareketleri uyumlu bedensel hareketlerle üretilmeye başlanır. Düzenli ve uyumlu ses ve hareketler ise, kendi aralarında uyumlaştırılır; bir yandan ses dizileri, bir yandan hareket dizileri, ancak bilinçli olarak yeniden-üretilerek uyumlaştırılır. Halk oyunlarının temel öğesini oluşturan uyumlu hareketler ve sesler, hareketlere ve seslere uyumlu bir düzen verilmesi, ve bu uyumlu hareket ve ses öğelerinin uyumlu bir biçimde bütünleştirilerek *üretilmesi* ile gerçekleştirilir. Nasıl ki insan, doğal olarak kendisinde bulunan bazı organlarını (örneğin elini) alet gibi kullanarak, ona kendilinğinde bulunmayan bir işlev kazandırır ve onu geliştirirse, ve nasıl ki insan, doğada varolan taşı ya da sopayı, bir koruma, bir avlama, bir kök sökme aleti olarak kullanmaya başlamakla, bu taşa ya da sopaya, bu taşın ya da sopanın kendisinde bulunmayan, ona onun doğal özellikleri gereği belli bir bilinçle bir işlev yüklerse, ve nasıl bu bilinçli eylemi, doğada varolan nesnelerin alet olarak kullanılması, onu hayvanlardan ayırırsa, insanın doğal olarak kendinde varolan sesleri ve hareketleri uyumlu bir biçimde düzenleyerek onlara belli işlevler yüklemesi de, yani doğal öğelerden bizzat insanın bilinçli çabası ile yeni şeyler üretmesi, insan tarafından üretilme, hayvanı insandan ayıran daha yüksek bir bilinç biçimine tekabül eder. Ve esasen bu, birlikte kendini koruma, ve daha iyi, daha çok üretme amacını olduğu gibi, topluluğun üyelerinin birbirleriyle ilişkilerini ve topluluğun dağılmaya ve yokolmaya karşı birliğini sağlama amacını özünde taşıyan bir bilinçlenmenin de ifade tarzıdır. Bu nedenledir ki, halk oyunları, başlangıçta, kendini-üretme, üretim, yönetim, sa-

vaş gibi topluluğun varlığını koruma, dağılmaya karşı birleştirme, yokolmaya karşı daha yetkinleşerek varolma savaşımının bilinçlenme biçimi olarak, bu bilinçlenmeyi kendi üyelerinde ortak bir bilince dönüştürme ve topluluğun gelecek kuşaklarına aktarma aracı olarak işlev yapar.

3

İnsanın gırtlaktan çıkardığı ilkel ve anlamsız sese bir düzen vermesi, onu geliştirmesi, ve zorunlu gereksinmelerinin ifade aracına dönüştürmesi gibi, bu ifade aracını, yani dili, yaşamak için zorunlu gereksinmelerini olduğu kadar, duygularını ve düşüncelerini ifade aracı olarak kullanma olanağına kavuşturması, onun duygularından yeni duygu biçimleri, düşüncelerinden yeni düşünce biçimleri üretimine de olanak sağlar. Tarihsel ve toplumsal bir varlık olan dil, nasıl duygu ve düşüncelerin bir taşıyıcısı ise, halk oyunları da, toplulukların duygu, inanç ve düşüncelerinin hemen hemen ilk taşıyıcılarıdır. Burada, hareket öğesinin ağır basması, duygu ve düşüncelerin, bedensel hareketlerle iletilmesinin temel öğeyi oluşturmuş olmasındandır. Üretim biçimleri, tarzları ve üretim teknikleri geliştikçe, gelişen duyguların ve düşüncelerin oyunlarla ifade edilmesi olanaksızlaştıkça, halk oyunlarının varoluş nedenleri tarihin gerisinde kalır. İfade ettiği duygu, inanç ve düşünceler, toplulukların tarihsel olarak gerisinde kaldıkça, halk oyunları, toplulukların o evredeki din, savaş ve savaşım içeriğinden soyutlanır, ve bedensel hareket, salt estetik bir anlam kazanarak, topluluğun estetik zevklerinin ortaklaşa ifade edildiği bir kültürel değere dönüşür. Demek oluyor ki, halk oyunları, duygu ve düşünceyi oluşturma, gerçekleştirme, iletme, üretme aracı olarak doğmuştur; ve duygu ve düşünceleri ifade aracı olan tekniklerin gelişmesiyle, bu işlevlerini büyük ölçüde yitirmiş, ama topluluğun estetiğini, bedensel olarak ifade etme, sürdürme ve yükseltme aracı olarak işlev yapmaya devam etmişlerdir.

4

Yukarda belirttik ki, halk oyunları, insan toplumunun, küçük topluluklar halinde ve her topluluğun iktisadi

bir birim (ünite) oluşturduğu, genel olarak kapalı topluluklar oluşturduğu dönemlerde oluşmuşlardır. Bu yönleriyle, hemen her topluluğun kendine özgü özelliklerini içlerinde taşırlar. Ve gene, komşu topluluklardan etkilenilmiş ya da komşu toplulukları etkilemiş olmakla birlikte, halk oyunları, insan topluluklarının iktisadî birimlerinin büyümesi sırasında daha geniş topluluklar tarafından oluşturulmaya devam edilmiştir. Böylece en dar ve en küçük bir çevrenin yarattığı halk oyunlarının, bu çevrenin daha geniş bir çevrenin parçası haline geldiği zaman yarattığı oyunlardan tarihsel bakımdan daha eski olması ve eskiliği ölçüsünde topluluğun daha ilkel öğelerini ve özelliklerini içersinde taşıması doğaldır. En yaygın halk oyunlarının, daha sonraki evrelere, toplulukların daha büyük birimler oluşturdukları evrelere ait olması gerekir ve bunların daha gelişkin öğeleri içereceği anlaşılır bir şeydir. Bu bakımdan bir yörenin oyunları, dar ve küçük halkalar ve geniş ve büyük halkalar olarak birbirlerinden ayrılabilir. Ama dar ve küçük halkalar, geniş ve büyük halkalara göre, genel olarak, zaman derinliği bakımından daha altta bulunurlar ve geniş ve büyük halkalar, bu dar ve küçük halkaların özelliklerinin ortaklaşa ürünleridirler. Kuşku yok ki, küçük yörelerden doğan oyunların bu küçük yörelerin oluşturduğu daha büyük yörelerin oyunlarının temel öğelerini oluşturabilmesi için, gerek küçük yörelerin oyunlarının kendi aralarında bir *akrabalık* ve gerek bu büyük yörenin oyunlarıyla temelde bir *benzerlik* olması gerekir. Bu akrabalığın ve benzerliğin kökeninde, ırksal yakınlık, tarihsel yaşantı ortaklığı, iktisadî yaşantı birliği ya da benzerliği, coğrafya yakınlığı ve benzerliği —bunların tümü ya da birkaçı— yer alır. Başlangıçta din ve savaş gibi üretim öğelerinden doğan ve dolayısıyla temelde üretime tekabül eden, ama giderek toplulukların birlikte coşkusunu ve sevincini estetik olarak ifade eden halk oyunlarımız, ortaklaşa eğlence, düğün ve törenlerin ayrılmaz parçasına dönüşmesiyle de topluluğun salt bir sanat yapıtı haline gelir. Bununla birlikte bireyselleşmenin ağır bastığı, bir başka deyişle meta ekonomisinin, üretimin temelini oluşturduğu evrelerde, topluluk birliğinin dağılması ile birlikte, halk oyunları da bu işlevini yitirmeye başlamıştır.

Burjuva kent ve onun yarattığı yeni iktisadî birlik, yaşam biçimini de değiştirir, ve halk oyunları, merkez kentin kırsal alanla ilişkilerini büsbütün kopardığı yerde, terkedilmeye başlanır. Çünkü burjuva kentte, birey, ya sermayesi ile ya da emeği ile, kent üyeliğine girer ve çıkar. Aşiret olmak kan bağına ya da aşiretin rızasına, köy topluluğunun üyesi olmak komşuluk bağına, köy topluluğunun tarihsel oluşumuna ve rızasına bağlıdır; ve ancak bu toplulukların üyesi olarak üretim aracı sahibi ya da emek-güçlerinin şu ya da bu biçimde kiralayıcısı oldukları halde, meta ekonomisi bu ilişkiyi çözer. Çukurova'da pamuk tarlasında işçi olarak çalışmak için, ovada oturan bir aşiret ya da köy topluluğundan gelmiş olmak gerekmez. Emek-gücü sahibi olmak yeterlidir. Bursa'da Tofaş'ta, ya da İstanbul'da Coca-Cola'da çalışmak için de öyle. Buralara işçi olarak ya da başka nedenlerle gidenlerin, gelenek ve göreneklerini sürdürmeleri, halk oyunlarını uzun yıllar yaşatmaları doğaldır. Ama bu, halk oyunlarının oluştuğu kaynağın, yaşamsal varlığının kaybolduğu yerdir.

5

Halk oyunlarını, geçmişi, bugünü ve geleceği olmak üzere, üç evre içersinde ele alabiliriz.

(1) Halk oyunlarının *geçmişini* açıklamaya çalıştık. Bir kez daha özetleyerek yineleyelim. Başlangıçta küçük, daha sonra yöreyi içerecek kadar büyük toplulukların yaşamlarından kaynaklanan ve giderek onun coşkusunu, sevincini, kıvancını, acısını, temel öğeyi oluşturan bedensel hareketlerle müziksel ritme uyarlanmış estetiği içersinde, ortaklaşa ifade ettiği, birbirine ilettiği, kendisinden sonraki kuşaklara aktardığı bir sanat dalıdır. Yazının bulunmasından önce olduğu kadar, yazıyı bilmeyen topluluklardan doğmuş olan yazısız bir iletişim aracı; bazan yan öğeyi oluşturan türküleri saymazsak, "dil"siz bir iletişim aracıdır. Toplulukların estetik duygularını, inceleşen bedensel hareketlerle geliştirme biçimi olduğu kadar, topluluk üyelerini birbirine ve kuşaklara bağlayan bir bağdır. Ve halk oyunları, bu yönüyle, toplulukların yerleştiği her dağ eteğinden, her dağ yamacından, her ovadan, her vadiden kay-

nayan bir kaynak gibidir; insanın yücelmesini, bedensel ve duygusal yönden incelmesini, kısacası insanlaşmasını olurlayan, ve bu yönüyle de, hepsi ayrı biçimde fışkırsa da, farklı toplulukların oyunlarıyla yanyana gelişen, komşu topluluklara kendini aktaran ve komşu topluluklardan alan ve bu anlamda da küçük toplulukları birbirine yaklaştıran ve daha büyük birliğe dönüştüren bir iletişim aracıdır.

(2) Halk oyunlarının *bugünü* daha değişiktir. Burjuvalaşma ya da burjuva kent ile komşuluk ya da kan bağına dayalı geleneksel ilişkilerini sürdüren köylülük arasında, çarpık bir kültür karşıtlığı vardır. Kapitalizmin ve onun üzerinde yükseldiği bilimin ve tekniğin ithal edildiği Batı ile birlikte, aynı Batının modern kültür biçimlerine dönüşen geleneksel kültürü de ithal edilmiştir. Soruna halk oyunları açısından bakıldığında, "dans", burjuvalaşmakta olan kesimin, kesenkes yeğlediği "üstün" bir oyun tarzı olmuştur. Batıdan doğrudan salonlarımıza giren "dans" ile Türk halk oyunları arasındaki karşıtlığı kısaca belirtmek gereği var. Batıdan bize gelen danslar da, kuşkusuz, temelinde, halk dansları olmakla birlikte, feodalizmin ve daha sonra burjuvazinin egemen sınıf dansları olarak, bir ölçüde, başkalaşmış, ve kendi halksal özüne yabancılaşarak, ondan ayrılmıştır. Egemen sınıfların bir sanat türü olarak "dans" sözcüğü ile ifade ettiğimiz oyun tarzında *birim,* esas olarak cinsel çiftten oluşur; bir erkek ve bir kadın, bu oyunun temel birimi ve öğesidir. Bu bakımdan "dans"ın teması, topluluğu değil, kişiyi ve hatta bireyi ön plana çıkarır. Pratikte "dans", şu olanaklara sahiptir. Temel birim "cinsel çift" olduğu için, törene katılan topluluğun tümü, birer çift oluşturduğu sürece, oyuna bizzat katılabilir. Bu katılma, her çiftin isteğine göre değiştiği halde, oyun süreci kesintiye uğramaz. Çiftin, karşılıklı hareket ilişkisi, toplumun bireyselleşmesi ve bireyin topluluktan daha bağımsız hale gelmesiyle birlikte, sınırsız gelişebilir, ve hatta açık sekse dönüşecek kadar serbest hale gelebilir. Tekniğin tüm gelişmeleri, makinenin hızlanan ritmini, patlayan motorların ve atomların anî yükselen dalgaları, müzik olarak yansıtılırken, danslar da, bu müziğe kendini uyarlayarak gelişir.

Halk oyunlarımız, bu bakımlardan, oldukça farklılık

gösterir. Halk oyununun temel birimi, "cinsel çift" değil, topluluğu temsil eden bir ekiptir. Bu ekip, esas olarak, bir kadın ve bir erkek sıralanışı biçiminde (karma), ya da kadınlar ve erkekler ayrı ayrı olarak, ya da yalnız kadınlardan ve yalnız erkeklerden olmak üzere, üç farklı tarzda oluşabilir.* Ekibin, başı çeken, yani oyuna kumanda eden bir "başı" ve bir de ekibin sonunu bağlayan bir pöççüğü vardır. Oyun, oyuna başlayan ekiple biter. Bu, "dans"lardan, şu anlamda farklıdır ki, tüm topluluk üyeleri bu şenliğe katılabilir, ama oyuna herkes katılmaz, topluluk bu bakımdan *oynayan* ve *seyreden* olarak ikiye ayrılmıştır. Ekip, bir "cinsel çift" birliğini değil, topluluğun birliğini temsil eder. Ekibin parmak parmağa, elele, kolkola, omuzomuza birbirine bütünleşme tarzı, bu birliği simgeleyen ayrı bir öğedir. (Tutunmadan toplu oynanan oyunlar da —zeybek gibi— bu genel ilkeye uygun düşmektedir.) Oyun süresince, ya da oyunun belli evrelerinde, bu tutunma, oyunların hareket tarzını da sınırlar. Burada dansta olduğu gibi bireyselleşmeyi öne çıkaran bir "çift" değil, birliği, topluluğun bütünleşmesini öne çıkaran bir "ekip" vardır.

Müzik enstrümanları ne denli geleneksel, ve müzikte ses birimleri çağın teknolojik ritmine uyarlanamayacak geleneksel yapıya ne denli bağlıysa, halk oyunları da, o denli geleneksel yapıya bağlı olarak, çağın burjuvalaşma ve bireyselleşme eğilimine uyarlanarak kendini değiştirememiş, yenileştirememiştir.

Kuşku yok ki, hiç bir oyunu, ve bu arada halk oyunlarımızı, müziğinden soyutlamak olanağı yoktur. Bedensel oyunların ritmi ile müziğin ritmi, birbirine kaynaşmıştır, ve her ikisinin de birbirlerini karşılıklı etkilediğini kabul etmek durumundayız. Müzik uzmanı değilim. Müzik bilgim de yok denecek kadar az. Ama şunu sık işitmişizdir: bizim müziğimizdeki ses aralıkları, esas olarak, doğal ses aralıklarına daha uygundur. Ne var ki, bizim müziğimiz, doğal olayları ve toplumsal olayları ifade aracı olarak değil, duy-

* Karşılama gibi, çiftetelli gibi, karşılıklı ve çiftlerle de oynanan halk oyunlarımız akla gelebilir. Halay, bar, horo, horan ve zeybek gibi genel ve belirleyici oyunlar esas alınmıştır; esasen diğer oyunlar, bu belirleyici oyunların genel ilkesi içersinde değerlendirilmelidir.

gularımızı ifade aracı olarak gerçekleştirilmiştir. Bir ekin tarlasının dalgalanışı, bir kalabalığın yürüyüşü, müzikte, müzik olarak *doğrudan* yansımaz; bunların bizde uyandırdığı duygular yansıtılır, yani dış çevrenin bizim duygularımızda yansımasının yansımasıdır müziğimiz. Bu anlamda, dış çevreyi bize müzik aracıyla ileten değil, dış çevreyi algılayan duygularımızı ileten bir taşıyıcı niteliğindedir. Bu, şu sonucu doğurmuştur. Batıda, üretim tarzının değişmesinde başlıca rol oynayan tekniğin gelişmesi, yaşam tarzını da değiştirmiş, teknikle birlikte, yeni bir toplum ve onun yeni bireyleri doğmuştur. Bu, tekniğin hızlandırdığı, daha büyük boyutlarda mutlu kıldığı ve o ölçüde bunalıma sürüklediği yeni toplumun yeni insanı, dış çevreyi, doğrudan, müzik olarak yansıtarak, hareketlenen, bunalan, isyan eden insanın müziğini de birlikte yarattı, ve bu müzikle birlikte, hızlanan ve yeni boyutlar kazanan bedensel estetikler yaratıldı. Bizim müziğimiz bu değişmeyi ve gelişmeyi yansıtan özelliğe sahip olmadığı ya da ona böyle bir özellik kazandırılmadığı için, geleneksel ritmi içersinde kaldı ve oyunlarımızın ritmini geliştiremedi.

Öyleyse diyeceğiz ki, halk oyunlarımız, bugün, kendi öz kaynaklarından gürüldeyerek canlı bir biçimde akmakta, ama burjuvalaşan toplumun, bireyleşen insanın, kapitalizmin duvarları önünde çakılıp, kalmaktadır. Biz, halkımızı severiz, ve onun öz benliğini yansıtan değerleri de severiz. Halkımızı tanımanın, sevmenin, ona güvenmenin bir aracı olarak halk oyunlarını da sever, yüce tutarız. Ve gene biz, gerici ve tutucu olmayı yeğlemediğimiz, bayağı ve kötü bulduğumuz gibi, kendi öz kaynağımızdan, halkımızdan koparak kozmopolitleşmeyi, dejenere olmayı da yeğlemeyiz. Halk oyunları, halkın çıkarlarını savunan aydınlar ile halk arasındaki, halkın öz değerleri arasındaki bağı sağlayan bir kültür taşıyıcısıdır; ama halk oyunları, ortaklaşa yaşayışın bir ifade biçimi olarak, burjuva toplumun, bireyselleşen insanın gereksinmelerine bir yanıt oluşturmamaktadır. Burjuvalaşma, toplumsal bir yaygınlık kazandıkça, bütün modalarıyla birlikte Batıdan ithal edilen dans ile halkın öz kaynağından fışkıran halk oyunları, biri burjuvalaşan kentliyi, öteki geleneksel köylüyü olmak üzere, iki ayrı kültürü

temsil etmeye başlıyor. Biri ne denli ithal ürünü ise, öteki o denli bizimdir. İthal edilen ne denli yayılıyorsa, bizim olan o denli geriliyor. Biri, ne denli çağa uyarlanabiliyorsa, öteki o denli değişen çağ karşısında geriliyor. Ve halk oyunları açısından iki kültür var: biri ithal malı, burjuva olan, öteki kendimizin, halk olan.

(3) Şimdi halk oyunlarının *geleceğine* değinebiliriz. Küçük toplulukların kültürünün insanlığın evrensel kültüründe bütünleşmesinin, egemen ve gelişkin toplulukların kültürlerinin, gelişmemiş ya da daha az gelişmiş toplulukların kültürlerini baskı altına alarak, çiğneyerek gerçekleşebileceği inancında değilim. Tüm topluluklar, kendi kültürlerinin olumlu yanlarını geliştirerek, kendi değerleri oranında, evrensel kültürün oluşmasına katılacaktır.

Evrensel kültürü oluşturma açısından halk oyunlarının yeri nedir? Halk oyunları, kendi kalıpları içersinde ve halk oyunları özelliğini koruyarak evrensel kültürün oluşmasına katkıda bulunabilir mi? Yoksa halk oyunlarını, çağımıza uyarlayarak, kendi giysisinden soyarak ona evrensel bir giysi giydirmemiz mi gerekir? Benim düşüncem şudur: bir denizde, bu denize karışmış bir kaynağın suyu, su olarak vardır, ama kaynak olarak yoktur, kaynak kaybolmuştur. Halk oyunları, ancak halk oyunları oldukları, halk oyunları olarak kaldıkları sürece, kaynak olarak kaldıkları sürece vardır; onları, çağdaş bir içeriğe uyarlamak, evrenselleştirmek ise, halk oyunlarından yararlanarak *başka* oyunlar türetmektir. Bu, özünde, ayrı bir şeydir. Sanat yapıtları, iki biçimde, evrensel kültürün oluşmasına katkıda bulunabilir. Kendi değerlerini, bir sonraki sanata aktararak, ve kendi değerini, sürekli olarak yeni kuşaklara aktararak. İlk halk oyunlarımız, kendilerinden sonraki halk oyunlarının yaratılmasına katkıda bulunduğu gibi, dün atalarımızı, bugün bizi etkileyerek, etkinliğini sürdürmektedir. Halk oyunlarını, halk oyunları olarak korumak, halkın belirli bir tarihsel dönemde yarattığı sanat yapıtlarını korumak demektir. Halk oyunlarını özgün değerleri ile korumak bu bakımdan son derece önemlidir. Oyunlar, bedensel hareketlerle gerçekleştirildiği için, canlıdır, akıcıdır. Bir resim gibi yapıldığı haliyle, bir şiir gibi yazıldığı haliyle kalmaz. Çünkü halk oyunlarının taşıyı-

cısı, renk maddesi ya da yazı değil, bedensel hareketlerdir. Bu bakımdan, kendi toplulukları tarafından canlı olarak yaşatılmadıkları sürece, bir bakıma zincirin halkası koptuğu zaman, doğası gereği kaybolmaya en elverişli olandır.

Halk oyunlarının evrensel kültür karşısında yeri nedir? İnsanlığın oluşum süreci, insanın oluşmasının yolunu bize gösterir. İnsanlık insan topluluklarından oluşmaktadır, ve bu toplulukların bütünleşmesi, her topluluğun üyelerinin serbestçe gelişmesi, kendi kişiliğini kazanması yolundan geçecektir. Bugün uluslaşma düzeyinde, egemen olan uluslar ve egemenlik altına alınan uluslar vardır. Egemen ulusların kültürlerinin insanlığın kültürü haline geleceği düşüncesine katılmıyorum. Her toplumun, her ulusun bireylerinin, kişiliklerini serbestçe geliştirilebilmesinin tek ve evrensel kaynağı, o toplum, o ulus üyelerinin kendi halkı, halkının sanatıdır. Nasıl bir insan, ancak kendi diliyle, kendini serbestçe geliştirebilirse, bir toplum, bir ulus da, kendini, serbestçe kendi kaynaklarından besleyerek geliştirebilir. Ve insanlığın kültürüne, bizim, halk olarak, ulus olarak katacağımız şeyler, serbestçe gelişmiş kişiliğimizdedir. Bu serbestçe gelişmeyi, bu kişiliğimizi bulacağımız kaynaklar ise, ilkin halkımızın sanatları ve bu arada halk oyunlarımızdır.

Halk kültürü diyoruz, ulusal kültür diyoruz, evrensel kültür diyoruz. Geleceği olan ve evrensel kültürü oluşturacak olan ulusal kültür, halk kaynağından beslenen ve nesnel olarak halkın özlemleriyle bütünleşebilen kültürdür. Bizim, halk sanatlarımızı ve halk oyunlarımızı kendi içerik ve biçimleriyle değiştirip yenileştirerek, evrensel kültürün bir parçası haline getireceğimizi değil, ondan alarak kişiliğimizi serbestçe geliştireceğimizi, serbestçe gelişen kişiliğimizin, evrensel kültürün oluşmasına katkıda bulunacağını düşünmemiz gerekir.

Kendi halk sanatımıza, kendi halk oyunlarımıza yönelirken, bağnazca bir tutuma girmenin kısır ve yanlış olduğunu da vurgulamak gerekir. Gerek başka halk sanatlarını ve oyunlarını, gerek bugün ülkemizde egemen sınıf ve katmanların benimsediği, egemen Batıdan ithal edilen "dans"ları, bağnazca bir tutumla yadsımak yanlış bir tutum olur. İnsanın kişiliğini serbestçe geliştirebilmesinin temel öğele-

rinden biri nasıl kendi halkının kaynakları ise, diğerleri de gene insanlığın ürettiği diğer halkların sanatlarıdır.

Türkiye'ye, esas olarak burjuvalaşan aydınlar tarafından ithal edilen "dans", özünde evrensel değildir. Ona evrensellik görüntüsü veren, "dans" ile Batı kapitalizminin egemenliğinin özdeşleşmiş olmasıdır. Nasıl Batı kapitalizmi Türkiye'yi egemenliği altına almışsa, "dans" da, aynı biçimde egemen olmaya başlamıştır. Bizim "dans"a karşı olduğumuz değil, ilkin bu egemenliğine karşı olduğumuz ilkesi benimsenmelidir.

Devletleşme olgusu ve islamiyet ile birlikte, saray ile halk arasına çekilen duvarla birlikte, devlet ve yönetici kadro, halk oyunlarını ve dolayısıyla Türk halkının geleneksel yaşam biçiminin bir parçasını yadsımıştır. Oyun, halkın yaşamının bir parçası iken, bu, devlet ve devletle bütünleşen yönetici kadronun yadsıdığı bir şey olmuştur. Türkiye'de, Batıcı aydınların ve ticaret burjuvazisinin öykündüğü şeylerden biri ise, Batı burjuva toplumundan aktardığı "dans"lardır. Çünkü Batıda, saray, islam devletlerinde olduğu gibi, "oyun"un tarihsel sürecinde, bir kesintiyi, bir yadsımayı temsil etmemektedir. Bu bakımdan, denebilir ki, Batı sarayında, toplumun üst sınıfının yaşamının bir parçası olarak danslar, sınıflandırma bakımından kendi halk danslarına göre bazı farklılıklar gösterse de, temelde, halk danslarının varlığını geliştirerek sürdürmüştür. Anadolu Türk devletlerinde ise, Türk halk geleneğine aykırı olarak, halk oyunları ve oyun yadsınmış, terkedilmiştir. Ama Batılılaşan, burjuvalaşan aydın kesim gibi yönetici kadro da, Batının burjuvalaşan üst tabakasının bir toplantı, tören, eğlenme biçiminin aracı olan dansı ithal etmiştir. Kemalist yönetici kadronun Batılılaşma özelliğinin yanısıra halkçı özelliği, aynı zamanda, halk oyunlarının araştırılması ve tanınmasına olanaklar sağlamıştır. Halkevleri gibi.

Türkiye'de, yeni modern sınıfın, işçi sınıfının oluşmasıyla, yeni bir ideolojinin gerçeklik kazanmasıyla, halka dönük bilinçlenme, emeğe dönük bilinçlenme de, bu kültür ikilemini, bu ithal malı danslar ile kendi öz varlığımızın ifadesi olan halk oyunları ikilemini daha çarpıcı bir biçimde görmemize olanak sağlıyor. Gelişen, canlı olan, geleceği

olan eğilim, halka, halkın kendi öz kaynağına yönelmiştir. Bu halkçı eğilim, tekniğin yeni olanaklarından yararlanarak, bunları, kapalı kaldığı dağ eteklerinden, uzak yaylalardan, vadi diplerinden toplumun gözleri önüne getirmiş, ulus ölçüsünde tanıma, dolayısıyla halkımızı kendi öz değerleriyle tanıma düzeyine yükseltmiştir. Soruna bu açıdan eğilirken şunu da belirtmeliyiz ki, bizi, yüzyıldan fazla bir zamandır ezen, sömüren Batı kapitalizmi ile özdeşleşmiş bulunan ve burjuva toplumun gelişmesiyle birlikte olduğu kadar, dejenere olan gençliğiyle birlikte yeni boyutlar kazanan danslara karşı davranışımızı yeni bir süzgeçten geçirmek gerekir. Ve bunun yanısıra, kendi halk oyunlarımıza bağnaz şoven duygularla değil, insancıl ve evrensel açıdan bakmak zorunluluğu vardır. Biz, bugün hiç bir süzgeçten geçmeksizin maymunca bir anlayışla yansıttığımız dansların olumlu yanlarını almak, ve bugün, halk oyunlarımızın olumlu ve evrensel özünü ön plana çıkararak tanımak ve tanıtmak durumundayız. Onun içindir ki, kendi halk oyunlarımızı engin bir tutku ile severken, bunun bir şovenliğe dönüşmemesine; yabancı halkların danslarını eleştirel bir süzgeçten geçirirken, onları, tümden yadsımamaya, evrensel, yani insanal değerlerini almaya özen gösteririz. Bizim tutumumuz, kendi halkımızla ve geçmişle öyle bağ oluşturmalıdır ki, insanlığa ve geleceğe bir köprü olsun.

6

Peki ama bu nasıl olacak! Dünün ve bugünün halkevlerinin ve bazı kuruluşların özverili çalışmalarıyla bu ne denli olanaklıdır. Halk oyunlarının kendi kaynaklarında derlenmesi, tasnif edilmesi ve bilimsel bir değerlendirmeden geçirilmesi, bazı kişisel girişkenlikler ve çabalarla, gerektiği ölçüde başarılı olabilmiş midir? Diyelim halay bölgesi Sivas'ta iyi çalışmış bir inceleme ekibi, gene halay bölgesi Urfa'da sonuç alamamış bir inceleme ekibi olduğunda, bu ne kadar yarar sağlayacaktır. Ya da, her iki ekibin de iyi çalışmış olması, bu iller yöresi arasında, ortak bir tasnif ve bilimsel bir değerlendirmeye yeter mi? Ya da zeybek bölgesi ile horan bölgesi arasındaki ortak ve farklı yanların bilimsel incelemesine olanak

verir mi? Bütün bunlar, bize, devlet tarafından olanaklar sağlamış ve merkezileştirilmiş bir örgütlenme içerisinde, bilimsel yöntemlerle çalışmanın gerekli olduğunu haykırır. Halk oyunlarını, özgün özellikleriyle, kendi kaynaklarında, günün teknik olanaklarından yararlanarak, toplayacak, arşivleyecek ve onları kendi yöresi içerisinde tasnif edecek, ve bölgeler arası bir merkezde toplayacak biçimde, bir örgütlenmeye gerek vardır. Radyonun, teypin, pikabın, televizyonun yaygınlaştığı bir evreden geçiyoruz, ve halk sanatları, bütün bunların etkinliğinde, kendi özgün niteliklerini hızla yitirme durumundadır. Halk oyunları, tam bir bozulmaya uğramadan, devletin maddî desteği ile geliştirilecek özerk kurumlar, bu işin büyük ölçüde üstesinden gelebilir. Ve bu işleri düzenlemek için yetiştirilecek elemanlar aracılığıyla, bir sistem içerisinde, bilimsel bilgi çerçevesinde, bu yapılabilir, yapılmalıdır. Devletin, halkevlerine, böyle bir işlevle, yeni bir işlerlik kazandırması doğal bir yol olarak görünmektedir. Kendi folklor uzmanlarını acımasızca yurt dışına atan ve onlara hiç bir nedenle de olsa gereksinme duymayan bir ulus, "ulusal" olmaktan, yüzü kızarmadan sözedemez. Bu konuda yeni uzman kadrolar yetiştirmeyen, ve bunu yaşama geçirmeyen bir "devlet" iktidarı, halkçı ve ulusal olduğunu öne süremez. Kurumsal ve sürekli çalışma isteyen bir işin, geçici kişisel girişkenliklerle, maddî olanaklar gerektiren teknik çalışmaların kısır malî olanaklarla, bilgi ve uzmanlık isteyen çalışmaların amatörce çalışmalarla, sağlıklı bir biçimde yürütülmesi düşünülemez. Devletin operası vardır, tiyatrosu ve tiyatro okulları vardır, ama bir halk sanatları okulu, bir halk sanatları binası, bir halk oyunları sarayı yoktur. Bu kendimizi küçümseme ve halkımızı önemsememe durumuna bir son vermek gerekir.

Ocak 1979

[İBNİ HALDUN'UN TOPLUMSAL ORTAMI VE İKTİSADİ FİKİRLERİ ÜZERİNE]

SVETLANA BATSİYEVA

ÇEVİREN
KENAN SOMER

I
İBNİ HALDUN'UN TOPLUMSAL ORTAMI

İbni Haldun'un temel yapıtının —*Mukaddime*— dayandığı toplumsal görüşler sorunu, henüz çözülmemiş, hatta bu büyük Arap düşünürüne ayrılmış bulunan yazında adamakıllı konmamıştır bile.

Toplumsal kökleri bulunmadıkça, bir toplum öğretisinin özünün, tarihsel niteliğinin ve bilim tarihindeki yeri ve öneminin kavranamayacağını anlamak gerekir.

İbni Haldun yapıtını bir insan toplumunun yaşamını yöneten yasaların irdelenmesine ayırmıştır. Öğretisi üzerine şöyle yazmıştır: "Toplumsal yaşam ve insan toplumu gibi toplumsal bir konusu olduğuna göre, bağımsız bir bilimdir bu. Bağımsız olarak ortaya çıkmış, yeni bir bilim, ve ben bu konuda başka bir tek insanın bir tek söz etmiş bulunduğunu duymadım." Bu "yeni bilim"in tarihle olan ilişkilerini sınırlayan İbni Haldun, tarihin biri dış, öbürü iç olmak üzere, iki yönü bulunduğunu belirtir. Ve eğer daha önceki tarihçiler yalnızca olgularm betimlemesiyle uğraşmışlarsa, "yeni bilim"in ereği, tarihin toplumsal yaşamının

neden ve sonuçlarının iç bağlarının irdelenmesi olacaktır. "Böyle bir tarih, felsefenin önemli bir kolunu oluşturur ve felsefe bilimleri arasında sayılmaya değimlidir".

"Yeni bilim"in konusu "umran" olacaktır — toplumsal insan yaşamı. "İnsanların toplum içinde biraraya gelmesi söz götürmez bir olgudur; ve umranın anlamı da budur." Umran terimi, genellikle "uygarlık", "kültür" olarak çevrilmiştir. Bununla birlikte, İbni Haldun'un anlayışında, umran bir ürün ya da bir sonuç değil, ama toplum yaşamı yönetiminin ta kendisidir. Toplumsal yaşam, İbni Haldun tarafından, her şeyden önce, insanların, maddesel gereksinmelerine bağlı ortak kamusal etkinliği olarak görülmüştür. Toplumsal yaşamın bütün öbür yönleri: siyasa, bilim, kültür de umranın içeriğini oluşturur, ama anlamını belirlemezler.

İnsanların toplum içinde biraraya gelmeleri zorunluluğundan yanaki kanıtlar arasında, İbni Haldun Aristoteles'in sözlerini anımsar: "İnsan, doğası gereği, bir yurttaştır." Ama sonradan geliştirdiği anlayışı eski yazarlarla onların ardıllarının siyasal öğretisinden açıkça ayrılır. Eğer, Aristoteles'e göre, insan siyasal bir varlık olarak doğmuş ve eylemleriyle istekleri, genel refah bilinci ve zevk ardında koşması tarafından belirlenmişlerse, İbni Haldun, kendi payına, insanın toplumsal varoluşunu onun tinsel doğasına ve içgüdüsel eğilimlerine değil, ama yiyip içecek şeylere ve yaşama araçlarına sahip olma yolundaki doğal zorunluluğuna bağlar. "İnsan yaşam ve varoluşu yiyip içecek şeyler olmaksızın olanaksızdır ama bir tek insanın gücü, ona gerekli yiyip içeceği sağlama bakımından çok küçüktür... O ve benzerleri için yiyip içecek şeyleri sağlama bakımından birçok insan gücünün bir birleşmesi gerekir." Aristoteles ile İbni Haldun'un toplumsal koşulları ile görüşlerinin içeriği arasındaki ayrım hesaba katılırsa, bu iki düşünürün fikirleri bir tutulamaz.

İnsan, ancak güçlerini ve yetilerini çalışmada kullanarak kendine yaşama araçları sağlayabilir, der İbni Haldun. İnsanların yardımlaşması, elle tutulup gözle görülür bir duruma geldiği zaman, dışavurumunu işbölümünde bulur. Bu işbölümüne, çeşitli işlerde kullanılan çeşitli aletlere sahip

olma zorunluluğu yol açar. "Her iş, çeşitli mesleklere başvurmadıkça yapılamayacak olan aletleri gerektirir." Öyleyse, toplum kendiliği (*entité*) insanlar arasında bölüştürerek yaşama araçları sağlama bakımından toplum üyelerinin ortak yapıtıdır.

İbni Haldun, iktisadî etkinliğin, bir toplum yaşamının temel belirleyicisi olduğunu düşünür. "Bilki, halkların yaşama biçimleri bakımından farklılığı yalnızca yaşama araçlarının çeşitli sağlama biçimine bağlıdır. İnsanların halk toplulukları olarak birleşmesi yalnızca yaşam olanakları ararken yardımlaşmak için olur." Yaşama biçimleri bakımından farklılık, İbni Haldun'a göre, ilkin bir iktisadi etkinlik farklılığı anlamına gelir ve o toplumsal yaşamın iki genel yönü olduğunu düşünür: kırsal yaşam ve kentsel yaşam.

İbni Haldun kırsal nüfusu yerleşik tarımcılar ve çoban-göçebe nüfusa ayırır, ama gene de bu bölünmeyi mutlaklaştırmaz. Bu iki grubun ortak yam, "yalnızca yaşamı sürdürmek ve sınırları aşmaksızın yaşam bakımından gerekli olan şeyleri yaratmak için yeterli miktarda" yaşama aracı sağlamaya yetenekli olmalarıdır. Buna karşılık, kentlerde büyük miktardaki işçi gücü ve iyiden iyiye gelişmiş işbölümü sayesinde, "bir bölümü sanatlar ve mesleklerle, öbürü ticaretle uğraşan" kentliler, yalnızca gerekli olanı değil, ama güvenli ve bolluk içinde bir yaşam sürmelerini sağlayan artık ürünler de üretirler. Her iki grup da birbirine cinsil olarak (*génériquement*) bağlıdırlar. "İnsanın istediği ilk şey, yaşaması için gerekli olan şeydir. O eksiksizlik ve bolluğa sahip olmayı, ancak gerekli olan elde edildikten sonra başarır. Aynı biçimde, kırsal kaba saba yaşam, kentsel yaşama öngelir. Bu nedenle, kentsel yaşamın, ona erişmeye çalışan kırlının ereği olduğunu görüyoruz. Kentsel toplumsal yaşam biçimleri, kıra göre ikincildirler, ve bu kırsal yaşam, kentsel yaşamın köküdür"

Kırsal ve kentsel toplumsal yaşam ne denli farklı olurlarsa olsunlar, İbni Haldun onların su götürmez tarihsel bağlarını her zaman belirtir. Kırsal yaşamla kentsel yaşam arasındaki ilişki, toplumsal gelişmenin aşağı ve yukarı evresi arasındaki ilişkidir. Aşağı evre, ilkel ve az ayrımlaşmış etkinlik ve az yüksek yaşam düzeyi evresidir. Yukarı evre,

gelişmiş ve ayrımlaşmış etkinlik ve yüksek yaşam düzeyi evresidir. Aşağı evreden yukarı evreye geçiş, büyük bir miktardaki üretici gücün ayrı bir yerde yığışmasından, kırsal nüfusun kentlerde toplanmasından, emeğin gelişmesinin en son derecede büyük karmaşıklaşması sonucu iktisadi etkinlikteki değişiklikten doğar.

Toplumsal ilerleme her şeyden önce insanların kentlerde kümelenmesine, işçi gücünün yığışmasına ve emeğin gelişmesi ile artan uzmanlaşmasına bağlıdır. Maddî ilerlemenin başta gelen koşulu olan gereğinden çok bir üretimi yalnız işbölümü ve emeğin yığışması yaratabilir. "Eğer bir kent ya da bir bölge halkı bütün ürünlerini zorunlu gereksinmeleri uyarınca paylaşsalardı, küçük bir emek miktarı onların isteklerini yerine getirirdi. Kalan ürün, zorunlu gereksinmeleri karşılamak için kullanılan ürüne oranla bir çokluk olur ve bolluk gereksinmeleri ile, onları hakkaniyetli değişim yoluyla ya da bir fiyat ödeyerek alan başka kentler halkı tarafından ardından koşulan gereksinmeleri karşılamak için kullanabilirdi. Bu yoldan, onlar belli bir zenginlik biriktirirler."

Bir toplumda işbölümü, bu toplum üyeleri arasında herhangi bir emek değişimi biçiminin varlığını öngerektirir. İbni Haldun'un yaşadığı toplumda basit tecimsel ilişkiler başat durumda bulundukları bir sırada, o, insanlar arasındaki üretken ilişkiler için emtia değişiminden başka bir yol görmüyordu.

Adil değişim, değişilebilir ürünlerin değer eşitliğine dayanır. Yüzyıllar boyunca insan zekâsı değişimin eşdeğerliliğini belirleyen bu gizemsel özü aydınlatmaya çalışıyordu. Aristoteles bu araştırmalarda öbürlerinden daha ileriye gitmişti. Her ürünün tüketime olduğu denli değişime de yaradığını belirten Aristoteles, değişimin bir şeyden yararlanmanın "pek de doğal olmayan" bir kullanımı olduğunu düşünüyordu. "Değişim, der, eşitlik olmaksızın ve eşitlik de, aynı ölçü ile ölçülebilirlik olmaksızın, olamaz... Bununla birlikte, çeşitli nesnelerin aynı ölçü ile ölçülebilir olmaları olanaksızdır". Değer kavramına erişmiş bulunan Aristoteles, çözümlemesini durdurur. Ne denli çeşitli olurlarsa olsunlar, nesnelerin ortak bir öz: insan emeği içerdiklerini anlamı-

yordu o. İlkçağ toplumunun tarihsel sınırlarıyla sınırlanmış bulunan Aristoteles'i durduran engel, yeni tarihsel koşullar içinde İbni Haldun tarafından aşılmıştı. İnsanlığın tarihsel düşüncesinin ilerlemesinde, İbni Haldun, değeri emeğin yarattığı tezini ileri süren ilk kişi oldu: "Bilki, insanın mülkiyet olarak tükettiği ya da edindiği her şey harcanan emeğin eşdeğeridir. Bu mülkiyet saklama konusudur, ama bu mülkiyette içerilmiş bulunan emek kendi başına saklama ereği olamaz. Kendinde başka zanaatları içeren kimi zanaatlar vardır, örneğin, marangozluk mesleği tahtanın hazırlanmasına, dokumacılık iplikçiliğe bağlıdır ve bu nedenle de bu iki zanaattan daha çok emek vardır ve değerleri, dolayısıyla, daha yüksek olacaktır. Bundan ötürü, insanın edindiği ve kendisinden kazanç sağladığı şeylerin hepsinin ya da çok büyük bir bölümünün, insan emeğinin değerine eşdeğer olacağı açıktır."

İbni Haldun tarafından çözümlenmiş bulunan toplumun kendiliği buydu: birçok küçük üretici tarafından değişimi sokulabilen metaların üretimine dayanan bir toplum. Bu toplumun temel bir varoluş koşulu, üreticilerin üretim araçları ile emek ürünleri üzerindeki özel mülkiyet hakkı olsa gerektir. İbni Haldun'un tüm devlet ve hükümet öğretisi, siyasal ve iktisadal programları, bu konjonktürün açık bir anlayışına dayanır. Her türlü iktidarın ve bu iktidarların her türlü işlevlerinin varlık nedenini, İbni Haldun, gerçekte, özel mülkiyetin savunulmasına indirger: "İnsanlar biraraya geldikleri zaman, zorunluluk onları iktisadî ilişkilere ve bu yoldan da gereksinmelerinin karşılanmasına götürür. Ve herkes gereksinme duyduğu şeyi kapmak için kollarını uzatır. Öbürü gücü yettiğince onu kovar... Bu nedenle, onları birbirlerine karşı savunacak bir hükümet olmaksızın insanların varoluşu olanaksızdır". Ve bir başka yerde: "İnsanların birbirlerine karşı zor ve düşmanlık eğilimini insan kişiliğinin bir kötülüğü saymak gerekir. Ve kardeşinin malına göz diken kimse, eğer hükümdar tarafından bu işten alıkonulmazsa, onu kapmak için kolunu çoktan uzatmış demektir."

Öğretisinin temel ilkeleriyle uyuşum içinde, İbni Haldun siyasal yönetimden: (1) uyrukların kişilik ve mülki-

yetine ilişkin olarak yetkenin kötüye kullanılmasına son verilmesini; uyrukların yaşam ve mülkiyetinin korunmasını; (2) haraca bağlanmış halktan aşırı olmayan bir vergi alınmasını; ticaretin vergi ve resimlerden kurtarılmasını; (3) tecim ve sanayideki donup kalmış tekellerin kaldırılmasını; tecim ve sanayiin tam özgürleştirilmesini; (4) büyük beylerin, kendilerine aşırı bir siyasal erklik verecek toprak mülklerini kendi tekellerine almalarının yasaklanmasını; ayrılıkçı eğilimlere ve ülkenin ufalanmasına son verilmesini; (5) kölelerin özgürleştirilmesini; (6) komşularına karşı bir barış siyasetinin kabul edilmesini ister. İbni Haldun'un öğretisinin başlıca tezleri işte bunlardır.

İbni Haldun'un toplumsal öğretisinin materyalist niteliği ve siyasal programının insancıllığı, yazarının toplumsal konumunun nedenlerini daha dikkatli bir biçimde araştırmaya zorlar, ama 14. yüzyıl Mağribinin [Tunus, Cezayir, Fas —ç.] tarihsel durumunun derin bir çözümlemesi yapılmadıkça, bu iş olanaksızdır.

Mağrib tarihinin 14. yüzyıldaki en anlamlı olgusu, kıyı kentlerinin, siyasal önemlerinin büyümesiyle eşlik edilen hızlı gelişmesiydi. Kentlerde, tekstil, madencilik, değirmencilik, seramik, deri, zeytinyağı sanayilerinin ve kimi zanaatların üretimi hızla artmıştı. Mağribten dışa satılan metaların listesi, sınaî üretiminin yalnızca bir bölümünün dışsatıma ayrılmış bulunduğunu ve asıl büyük bölümünün kuzey Afrika pazarına gittiğini gösterir. Kent zanaatlarının büyümesi, Mağribdeki tecimsel ilişkilerin hızlı bir gelişmesini ve egemen feodal iktisat üretiminin tecimsel niteliğini gösteriyordu.

Mağrib tecimsel iktisadının hızlı gelişmesinin başta gelen nedeni, 13-14. yüzyıllarda Akdeniz ülkelerinin, tarımsal ürünler satışı için büyük olanaklar açan iktisadî atılımıydı. Bu dönem, yeni bir çağın başlangıcı oldu: feodal toplumun bağrında yeni bir iktisadî temel oluşmaya başladı. İtalya'nın kimi ticaret ve sanayi merkezlerinde 14. yüzyılda ortaya çıkan kapitalist rejim, kendini, yalnız İtalya'nın değil, ama birçok Akdeniz ülkesinin toplumsal yaşamı üzerinde de büyük bir etki sahibi olarak, yeni bir dirilikte gösterdi. Bu etkinin nedeni, tarihsel habercileri yabancı ülkelerle ilişki-

ler ve ticaret yapan yapımevlerinin İtalya'daki gelişmesi oldu. İtalyan kentlerinin dış ticareti, 13. yüzyılın dış ticaret düzeyini çok geri bırakarak, 14. yüzyılda o çağ için son derece büyük boyutlara ulaştı. Katalanya ve Provence'in kıyı kentleri yanında, İstanbul, İskenderiye ve öbür kentler, Akdenizde, büyük iktisadî gelişmeyi koşullandıran ve İtalya'daki kapitalist yapımevlerinin yükselmesi bakımından elverişli bir koşul olan geniş bir pazar yarattılar. 14. yüzyıl Akdeniz pazarı, ilkel sermaye birikimi çağının uluslararası pazarı sayılabilir.

Mağrib ülkeleri, ve özellikle büyük kıyı kentleri Tunus ve Bujiyle birlikte, İfrikiya (Tunus), Akdeniz pazar sistemi içinde bulunurlar. Bu ülkelerin, 10-13. yüzyıllarda tek tük görülen tecimsel işlemleri yerine, 14. yüzyılın sonlarına doğru, İtalya, Katalanya ve Provence'in hemen bütün büyük tecimsel merkezleriyle uzun süreli sözleşmelere dayanan düzenli bir ticaret geçti. Berberlerle Avrupalılar arasındaki ticaretin içeriği niteliksel değişikliklere uğradı ve bunun Mağrib toplumsal yaşamı üzerinde büyük bir etkisi oldu. Bu etki, İtalya ve en başta da Floransa yünlü dokumacılığındaki kapitalist yapımevlerinin gelişmesine sıkı sıkıya bağlıdır.

14. yüzyılda yünlü dokumacılık Floransa'da o güne değin görülmemiş bir düzeye erişti — yıllık üretimi öbür büyük yünlü sanayi merkezlerinin yıllık üretiminden 20-30 kez yüksekti ve Fransa'nın bütün sanayi merkezlerinin yıllık üretimini geçiyordu. İtalya'da büyük bir hammadde istemi (talebi) doğdu. İtalyan koyunlarının yünü, kötü kalitesi nedeniyle, başlıca hammaddesi dışalım yünü olan sanayide kullanılmıyordu. İtalyan kentleri dışalımının en büyük bölümünü yün dışalımı oluşturuyordu. En iyi kalitedeki yün istemi, 14. yüzyıl boyunca sürekli olarak arttı. İngiltere'ye koşut olarak, yeni başlayan kapitalist sanayiin en önemli kolundaki en büyük hammadde üstencisi, en iyi kalitedeki yünlerden biri olan garbo yününü veren koyunlarm yetiştirildiği Tunus (İfrikiya) oldu.

Garbo yünü, pazarı ve Floransa sanayiindeki yeri, uzmanlaşmış yazında büyük tartışmaların konusu oldu. Ortaçağ İtalyan tarih yazarlarının ve tecimsel belgelerin ver-

dikleri dolaysız bilgiler üzerine, 13-14. yüzyıllarda, Garbo coğrafî teriminin, belki Fas dışında, Mağrip ülkelerini [bu durumda Tunus ve Cezayiri —ç.] adlandırdığı genellikle benimsenmiş ve kabul edilmiştir. 13. yüzyılda, örneğin Brunetto Latini, Kutsal Yazıların Afrika (yani Romalıların "Africa proconsularis", İfrikiya bölgesi) adını verdikleri toprağa, "halk dilinde Garb dendiği"ni belirtir. Bütün berber ülkelerden değil de yalınızca İfrikiya'dan gelen yünün garbo sayılması zorunluluğu yüzünden, genellikle, bazı kararsızlıklara yol açılmıştır. Ama 1338 yıllı bir Floransa "Arte della Lana" kararına göre, dokuma için, Garbo, İngiltere ve Bône'dan gelen yünün kullanılmasına izin veriliyor, oysa Fas ve Portekiz yünü düşük bir kalitede sayılıyordu. En iyi kalitede garbo yünü üstencisinin İfrikiya olduğunu bu karar oldukça açık bir biçimde gösterir. Tunus yününe "boldroni", yani yapağı adını vererek, onun yüksek kalitesini belirten Pegalotti el kitabı tarafından da doğrulanmıştır bu.

Garbo yününün İfrikiya'dan Avrupa'ya dışsatımı, 14. yüzyılda, Tunus'ta kendi acenteleri ve depoları bulunan Floransalı Bardi, Acciainoli, Peruzzi tecimevlerinin elindeydi.

Yün, önemliydi, ama Mağrip dışsatımının tek nesnesi değildi. İtalya, Katalanya ve Provence için, Berberistan büyük bir deri üstencisi idi. Yalnız Napoli kenti yılda 8.000 Mağrip derisi dışalımı yapıyordu. Tunus, Buji ve Böne'da işlenmiş deri dışsatımında bulunuyorlardı. İyi kalite İfrikiya zeytin yağı yalınız Avrupa'ya değil, ama Mısır'la Arabistan'a da satılıyordu. İtalya ve Fransa'ya, pamuk, keten, ipek, şeker ve balmumu satılıyordu. Venedik tarafından tekelleştirilmiş bulunan, yün işlemesi için gerekli tuz ve şap ticareti de, aynı biçimde çok önemliydi. Mağripli tüccarlar Kara Afrika'yla büyük sahrayı boydan boya geçerek yaptıkları ticaretten son derece büyük kazançlar sağlıyorlardı. Kuzey Afrika dışsatımı seli öylesine güçlüydü ki, 13. yüzyıl sonlarına doğru Flandre'a değin erişti. Bu çağın bir gümrük listesinde, "Brugge ve Flandre"a dışardan getirtilen metalar arasında, Fas'tan alınan davar ve koyun derileri, balmumu, şeker, Sicilmasa'dan alınan hurma ve şap, Tunus ve Buji'den alınan davar ve koyun derileri, balmumu şap bulunuyordu. Bununla birlikte, Mağrip ürünlerinin, ve en baş-

ta da yünün başta gelen dışalımcısı, İtalyan kentleriydi.

Önemli bir tarımsal ürünler dışsatımcısı kalmakla birlikte, Mağrip, çeşitli Avrupa emtiası için önemsiz olmayan bir pazardı da. Dokuma, madensel eşya, silah ve lüks maddelere koşut olarak, Mağrip'in, kendi sanayii için: demir, bakır, kurşun, yapı kerestesi, cila, boya gibi ham ve yarı-yapılmış maddeler ve, kötü hasat yıllarında, taneli bitkiler dışalımında da bulunduğunu belirtmek gerekir. 14. yüzyılda, Mağrip ülkeleri, Akdeniz ticaretinde ve Akdeniz pazarı çevresinde oluşan işbölümü sisteminde önemli bir yer tutuyorlardı.

Tarımsal ürünlerin dışsatımının sunduğu büyük yararlar, feodal ülkeler uluslararası gelişmiş ticarete girdikleri zaman genellikle görüldüğü gibi, artı-değer kazancına doymazcasına susamış bulunan feodal beyler tarafından Mağrip köylülüğünün sömürüsünün büyümesine yol açıyorlardı. Tarımsal sömürünün en alışılmış biçimi, toprağın, hasadın dörtte-üçüne, ya da en dayanılmaz durumlarda, beşte-dördüne yükselen ekin vergisi karşılığı, çiftlik olarak kiralanması oldu. Tell bölgesinde, 14. yüzyılda, sürü bakıcılarının, gerçeklikte çobanları pratik olarak sürü sahiplerinin serfleri yapan bir hizmete alma biçimi geniş ölçüde yayıldı. Mağrip feodal toplumu çerçevesindeki, ve en başta da feodal sınıfın aracı katmanları içindeki çeşitli toplumsal grupların konumu, büyük ölçüde değişti. En derin değişiklikler İfrikiya'da oldu.

İfrikiya feodal sınıfı içindeki yönetici yer "doğuştan soyluluk" tarafından tutuldu; birleşik Almohad şeyhlerinin aşiretler içinde önemli askersel birlikleri vardı ve büyük topraklara sahip bulunuyorlardı. Bu soyluluk, hatta kendileri de bu çevreden çıkmış bulunan Hafsidler zamanında (1228-1574) bile, hükümet işlerini yönetmeyi sürdürüyordu. Aynı zamanda, 13. yüzyıl başlarında, feodal sınıfın, kentlerde yaşayan tecimsel ve zanaatçı nüfusun, oldukça büyük sermayelerden başka, kendileriyle hesaplaşmak zorunda kalınan silahlı güçlere de sahip bulunan en geniş katmanlarında destek bulan bir başka bölümü de önem kazanmaya başladı (bu sınıfın üyeleri kentlerde oturuyor ve çeşitli yönetsel ve askersel görevlerde bulunuyorlardı).

İspanya'nın İspanyollar tarafından yeniden fethinden kurtulmuş bulunan Isparta Faslıları, Endülüslüler, Mağrip kentleri soyluluğunda önemli bir rol oynuyorlardı.

O çağın en ileri ve en ilerleyici uygarlığının, İspanyol-Fas uygarlığının kalıtçıları olan Endülüslüler, yerel nüfusa göre kültürel ve mesleksel üstünlüklerini uzun yıllar boyunca koruyor ve bu sayede zanaat ve tecim loncalarında komuta yerlerini tutuyor ve Mağrip toplumuna en iyi bilimsel ve yazınsal kadrolarını veriyorlardı. İbni Haldun, soylu bir Endülüs ailesinden geliyordu. Bu Endülüs soyluluğunun yerel halklarla ilişkileri olmadığı gibi büyük toprak mülkleri de yoktu. Gönenci (refahı) yönetim hizmetine ve ticaret gelirlerine bağlıydı. Bu nedenle Endülüslüler güçlü merkezi iktidardan, gelişkin ticaretten yanaydılar ve, ayrılıkçı eğilimler besleyen ve devlet işleri üzerinde tam bir denetim için can atan Almohad şeyhlerinin düşmanları kalıyorlardı. Endülüslüler Mağrip soyluluğunun yönetici ve ileri gelen bir çekirdeğini ve, aşiretlerin askersel soyluluğunu siyasal olanın dibine batırmaya çalışan soyluluğun en seçkin temsilcilerini oluşturuyorlardı. Devlet işlerindeki egemen rol için Endülüslülerle Almohad şeyhleri arasındaki savaşım, tüm 13-14. yüzyıllar İfrikiya tarihini kırmızı çizgiyle işâretliyordu. İfrikiya ile merkezi Mağrip kıyı kentlerinin siyasal öneminin büyümesi ve, egemen rolü kent soyluluğunun oynadığı belediye organlarının iktidar artışı, bu savaşıma sıkı sıkıya bağlıydı.

14. yüzyıl Mağrip toplumu koşullar içinde, kent soyluluğu kendini yönetici sınıfın en ileri ve en ilerleyici grubu olârak gösteriyordu. Kent soyluluğunun iktisat ve yönetim siyasası alanındaki istekleri, feodal iktisat ve küçük üretim çerçevesindeki ticaretin gelişmesine en uygun olanakları sunan önlemlerle sınırlanıyordu. İbni Haldun'un siyasal programım da işte bu isteklerin ta kendisi dile getirirler. Bu program, kent soyluluğunun siyasal düşüncesinin soylu bir dışavurumu oldu. Bununla birlikte, İbni Haldun'un teorisiyle programına kent soyluluğunun aşağı maddesel çıkarlarının yol açtığını sanmak da kaba bir basitleştirme olurdu. O zamânki Mağrip'in zorlu toplumsal savaşım koşulları içinde, kent soyluluğunun siyasal yarışması hem ülkenin

ilerleyici gelişmesi ve hem de tarımsal ve kentli halkın çoğunun ortak çıkarlarıyla örtüşüyordu. Kent soyluluğunun davasını benimseyen İbni Haldun, ilerleme sözcüsü ve ülke nüfusunun en büyük yığınlarının çıkarlarının savunucusu olarak ortaya çıkıyordu.

İbni Haldun, Mağrip feodal toplumu içindeki toplumsal savaşımın keskinleştiği sırada yaşadı. Feodal yönetici sınıf, programlarında ülkenin iktisadî, toplumsal ve siyasal gelişmesinin iki olanaklı yönü bulunan iki karşıt kesime bölünür. Egemen kesim, siyasal-askersel soyluluk, ülkenin çeşitli bölgelerinde geniş topraklara sahipti ve aşiretlere ataerkil ve feodal bağlarla bağlı bulunuyor ve kendi silahlı kuvvetine dayanıyordu. İktisadî programı, yalnızca kendi artan gereksinmelerini karşılamak için değil, ama aşiretler içindeki ataerkil ilişkiler sonucu büyük ölçüde yumuşamış sömürüye uğrayan kendi aşiretler hemşerileri yığınını parayla kendi hesabına çalıştırmak için de, köylülerle kentlilerin, açık bir soygun durumuna gelme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan aşırı sömürülmesiydi. Bu kesimin toplumsal programı, bu kesimin desteği olan göçebe aşiretlerin, ülkenin kırsal ve kentsel nüfusuna karşıtlığına dayanıyordu. Siyasal program — feodal ayrılıkçılık ve, bu kesime bağlı bulunan sultanın, toplumun "aşağı" sınıflara karşı despotik iktidarının korunmasıdır. Kültürel programı, müslüman din adamlarının, her türlü tinsel özgürlük ve hak mezheplerine aykırılık (*hétérodoxie*) eğilimini izleyen ve yok eden en gerici bölümünün desteklenmesine dayanıyordu.

Bu siyasanın sonucu, ülkenin hızlı yıkımı, halk yığınlarının korkunç yoksullaşması ve iktisadî, siyasal ve kültürel etkinliklerin, sömürge egemenliği nedeniyle daha çok ortaya çıkan azalması ve durgunlaşmasıydı.

Aşiretlerin askersel soyluluğu karşısında, geniş zanaatçı ve tecimen yığınlar tarafından desteklenen "yurtsever" kesim bulunuyordu, bu yığınların çıkarları, o çağda, bu kesim tarafından temsil ediliyordu. Bu kesimin en önemli tinsel belgesi, kendisi de toplumun siyasal ve kültürel doruğunu: Endülüslülerin bir üyesi olan İbni Haldun'un yapıtı oldu. İbni Haldun'un öğretisinde, yüzyıllarını geride bırakan, en ilerleyici fikirleri, gelişmeden ve ülkenin ilerleyici güçlerinin

gericilik güçlerine karşı savaşımından doğmuş bulunan fikirleri buluyoruz.

Kavrayışlı bireşimsel bir zekâya ve duygun bir gözlem gücüne sahip bulunan adam, teorik genellemelere eğilimli devlet adamı, canlı güncellik duygusuyla dolu bilgin, İbni Haldun, bütün bilgisini ve Mağribin bütün siyasal ve bilimsel çabası üzerindeki deneyimini, Ortaçağ biliminde eşi olmayan bu parlak tarihsel-felsefesel incelemeye, "Mukaddime"ye koydu.

Atti del Terzo Congresso di Studi Arabi e Islamici, Ravello,
1-6 Septembre 1966,
Napoli, 1967, Institute Universitario Orientale, pp. 133-144.

II

İBNİ HALDUN'UN İKTİSADİ FİKİRLERİ

İktisadî teoriler tarihinde, Ortaçağ en az verimli dönem olarak sayılır. Bununla birlikte, Avrupa'daki kilise okulu temsilcileri her ne denli "adil fiyat" öğretisinin ötesine geçememişlerse de, Doğu bilginleri, yapıtlarının kimilerinde, Yunan yazarlarınm iktisat bilimi alanındaki ilk denemelerini geliştirmişlerdir. *Mukaddime* —17. yüzyılın büyük bilgini İbni Haldun'un bu büyük tarihsel-sosyolojik yapıtı— bu geliştirmenin yeni bir ilerleme belirtisini gösterir.

İbni Haldun'un iktisadî düşünceleri, genel toplumsal felsefe sistemindeki önemli rollerine karşın, uzmanlaşmış yazında henüz yeterince açıklanmamışlardır. S. Colosio[1] 1914'te onları irdelemeye başlamış ve toplumun kökeninde ve gelişmesinde İbni Haldun'un emeğe ve özel mülkiyet kurumuna verdiği büyük önemi belirtmiştir. Arap ve Hint yazarları, 1930-1940 yıllarında, bu tür irdelemeleri genişlettiler ve Lübnanlı hukukçu Mahmassani'nin çalışması,[2] İb-

[1] S. COLOSİO, "Contribution à l'étude d'Ibn Khaldoûn", *Revue dumonde musulman*, vol. XXVI, 1914, s. 318-336.
[2] G. MAHMASSANI, *Les idées économiques d'Ibn Khaldoûn*, Lyon 1932, s. 229.

ni Haldun'un iktisadi düşünceleri üzerine ayrıntılı bir çözümleme sağladı. Hint iktisatçısı B. Abdül Kadir[3], İbni Haldun'un fikirlerinin, genel ekonomi politik tarihindeki rolünü değerlendirmeye çalıştı.

İbni Haldun'un iktisat teorisinin, öbür yazarların yaptıklarından daha ayrıntılı bir sergilemesini yapan Mısırlı bilgin M. A. Nashat[4], bu teorinin onun felsefesinin temeli olduğunu ve *Mukaddime* yazarının siyasal düşüncelerinin, onun iktisadî düşüncelerinin mantıksal ve dolaysız sonuçlarını oluşturduklarını ileri sürdü. Aynı düşünce Ch. Issawi[5] tarafından da ileri sürüldü.

İbni Haldun'un tarihsel-toplumsal düşüncesi, onun insanların toplum biçiminde toplandıkları, çünkü kendilerine yeterince yaşama aracı sağlamak için, ortaklaşa çalışma zorunda oldukları yolundaki tezinden çıkar. İbni Haldun'a göre bir toplumun varoluşu insanların iktisadî etkinliğiyle belirlenmiştir. Ve bu etkinliğin niteliğine dayanarak, toplumsal yaşamın iki temel yönünü kabul eder: kırsal ve kentsel. Kırsal yaşamla kentsel yaşam arasındaki ilişki, toplumsal gelişmenin alçak ve yüksek evresi arasındaki ilişkidir. Aşağı evre, ilkel ve az ayrımlaşmış etkinlik, ve az yüksek yaşam düzeyi evresidir. Yukarı evreyse, gelişmiş ve ayrımlaşmış etkinlik, ve yüksek yaşam düzeyi evresi. Aşağı evreden yukarı evreye geçiş, büyük bir nicelikteki üretken gücün ayrı bir yerde yığışmasından, kırsal nüfusun kentlerde toplanmasından emeğin gelişmesi ve çok büyük karmaşıklaşması sonucu, iktisadî etkinlikteki değişmeden doğar.

Üretken güçlerin yığışması ve işbölümü, māddî ilerlemenin başlıca koşullarından birini oluşturan gereğinden çok ürün yaratılmasına olanak verirler. İşbölümü varken ve her somut ürünün yaratılması özel bir iş durumuna gelirken, gereğinden çok ürün bir meta olacak, ve her üreticinin bireysel çalışması da tecimsel üretim durumuna gelecektir. "İnsan çocukluk yıllarının güçsüzlüğünü yitirdikten ve ken-

[3] Abdul QADIR, "The economic ideas of Ibn Khaldoûn", *Indian Journal of Economics* vol. XXII, 1941-1942, s. 889-905.

[4] M. A. NASHAT, "Ibn Khaldoûn, pioneer economist", *L'Egypte contemporaine*, 1944, n° 220, s. 377-490.

[5] Ch ISSAWI, *Ibn Khaldoun, An Arab Philosophy of History*, London 1950, s. 1-25.

di başına çalışmaya yetenekli bir duruma geldikten sonra, güçlerini, kendisine gerekli nesnelerle değiştirebileceği nesnelerin üretiminde kullanır."[6]

Tecimsel üretimi çözümleyen İbni Haldun, insan emeğiyle üretilen nesneler toplamını *kasb* olarak adlandırır, ve bunun "insanın kendi çalışması ve gücü sayesinde sahip bulunduğu şey"in ta kendisi olduğunu belirtir.[7] Niceliği bakımından bu *kasb* türdeş değildir: eğer niceliği ancak gerekli alanı karşılarsa, insan için yaşama araçlarını (*maaş*) temsil eder, ama eğer bu gerekli alan aşılırsa, zenginliği (*riyaş* ya da *mutamavval*) temsil edecektir.[8]

Bununla birlikte, *kasb* maddi bir nesne olduğundan, özel bir nitelik taşır: yaratıcısına yararlı olma bakımından, ancak gizel (potansiyel) bir olanağa sahiptir. "Bil ki *kasb*, bir zenginliğe sahip olma aracından ve onu elde etme ereğinden başka bir şey değildir".[9] Dinginlik (statik) durumunda *kasb* güçsüzdür; ve düşüncesini açıklamak için İbni Haldun hukuksal bir örnekten yararlanır: "Kalıt (miras), ölü bir mülk sahibinin mülkü olarak bakılırsa, mülk sahibi ondan yararlanamadığına göre, bir *kasb olurdu*".[10]

Eğer *kasb*, yaratıcısı tarafından doğrudan doğruya yararlanılmayan belirli bir ürünler toplamı olduğundan, paraya çevrilebilir ve insanların gereksinmelerini karşılamak için yararlanılır bir duruma gelseydi, *rızk* adını alırdı.[11] Ve aynı hukuk örneğini kullanan İbni Haldun, *rızk* fikrini şöyle açıklar: "Eğer kalıt, kalıtımcılara göre düşünülürse, onlar tarafından yararlanılabileceğine göre, *rızk* durumuna gelirdi".[12] Üretici, eğer "kendisine yararlı ve gerekli olanı harcasaydı", *kasbı rızk* durumuna dönüştürürdü.[13]

Böylece İbni Haldun toplum için üretilmiş bulunan her nesnede özel bir nitelik görür: yaratıcı (üretici) tarafından

[6] II, 273. İbni Haldun'un bütün alıntıları M. Quatremére yayınından yapıyorum (*Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Impériale* vols. XVI-XVIII, 1, I, Paris 1858).

[7] II, 273.

[8] II, 273.

[9] II, 274.

[10] II, 273.

[11] II, 273.

[12] II, 273.

[13] II, 273

doğrudan doğruya kullanılmış olma olanak ya da olanaksızlığı. Maddî durumunda kendi yaratıcısı için yararsız olan bir ürün, başkaları tarafından kullanılmış olma olanağıyla onun için yararlı kalırdı, yani, bir trampa işleminde yaratıcısının işine doğrudan doğruya yarayabilirdi.

Her ürünün ya doğrudan doğruya kullanma ya da bir başka ürünle trampa edilme yoluyla işe yarayabileceğini belirten Aristoteles, "değişimin bir ürünün doğal bir kullanımı olmadığı"nı düşünür. "Değişim, der, eşitliksiz ve eşitlik de ortak bir ölçü olmaksızın olamaz. Bununla birlikte, gerçeklikte çeşitli nesnelerin aynı ölçü ile ölçülebilir olmaları olanaksızdır." Böylece, değer kavramına varmayı başarmış bulunan Aristoteles, çözümlemesini durdurur. Birbirinden son derece çeşitli nesnelerin, ortak bir öz: belli bir insan emeği miktarı içerdiklerini görmemiştir o. Aristoteles iktisadî düşüncelerini, özsel olarak, Arap bilginlerinin çok iyi bildikleri *Nikomakkos'a Ahlâk* adlı yapıtında dile getirmiştir.

Aşağı Ortaçağ skolastiklerinin, gerçeklikte Roma hukukçularının "hakiki fiyat" kategorisinin bir geliştirilmesinden başka bir şey olmayan "adil fiyat" öğretisi, değer kavramına başarısız bir yaklaşım denemesidir. İlerlemiş durumda, bu öğreti, fiyat çözümlemelerine harcanmış bulunan emek kavramını soktuklarından, aynı "adil fiyat"ı, üretilen nesnenin yararlılığıyla belirten Büyük Albert ve Akinolu Thomas'nın yazılarında formüllendirilmiş bulunur.

Çeşitli ürünler hangi araçla aynı ölçü ile ölçülebilen ve birbirine oranlanabilen bir duruma gelir ve bu oranlılık nasıl ölçülebilir? İbni Haldun iktisat teorileri alanındaki öncüllerini işte bu soruyu yanıtlarken aşar. Değer, İbni Haldun'a göre, insan emeği tarafından, bu emeğin alacağı somut biçimden bağımsız olarak belirlenir; evrensel ve her yerde kendini gösteren (*omniprésent*) bir emektir bu: "Her üründe insan emeği zorunlu olarak yer alır; bu ürün zanaatsal olduğu zaman bu durum apaçık ortadadır, ama eğer bu ürün bir hayvan ya da bir bitki... ya da bir madense, gördüğün gibi, ya da insan emeği içerir. Kimi sanat ya da meslekler ürünlerin içine emekten başka bir şey de sokarlar; örneğin marangozlukta tahtanın kapılanması, dokumacılıkta, iplik-

çilikte içerilir, ama (her yerde) insan emeği egemendir. Ve ürün fiyatının içine emek fiyatının sokulması zorunludur, çünkü emek olmadıkça ürün de yoktur."[14]

Yeni tarihsel koşullar içinde, İbni Haldun, ilkçağ üretim araçlarının dar sınırlarıyla sınırlanmış bulunan Aristoteles'i durduran engeli aşar. İbni Haldun, küçük üreticilerin bireysel ve nitelikçe eşit emeğine dayanan basit tecimsel ilişkilerin egemen bulunduğu bir toplumu çözümler. Tecimsel dolaşımda, yalnızca, zanaatçı ya da köylülerin, evde güçlükle üretilmiş bulunan ürünleri yer alır; bu ürünlerin sayısı çok değildir ve hepsi de onları pazara getiren kimselerin bireysel emeğiyle "üretilmiş"lerdir. Ama ortaçağ köylü ve zanaatçısı, trampa edilen ürünleri içinde bulunan eşitlik üzerine daha o zamandan çok açık bir bilgiye sahiptirler.

İbni Haldun, emeğin fiyatın özü olduğu yolundaki dahice bulgusuyla fiyatın gizemini açıklayan, bizim şimdilik bildiğimiz, ilk iktisatçıdır. Eğer onun çağındaki iktisat biliminin içinde bulunduğu durumu göz önüne getirirsek, bu düşüncenin ne denli dikkate değer ve ne denli büyük olduğunu anlarız. Bu bilim bağımsız bir varlıktan yoksundu ve iktisadî fikirler ahlâkla *fıkhın* tamamlayıcı parçaları olarak görülüyorlardı. İbni Haldun ahlâki kategorilerin iktisadî kategorilerle karışık oldukları yolundaki fikirleri var gücüyle ve birbiri ardından birçok kez eleştiriyordu. *Rızk*ın varoluş koşullarınm mal sahipliğinin doğruluğunda olduğunu ileri süren mutezilelerin *rızk* tanımı üzerinde söz ederken, İbni Haldun, zengin olanların yalnız doğru kişiler olmadıkları ve zenginliğin alçaklardan pek de kaçmadığı ve bu nedenle "onların (mutezilelerin) ileri sürdükleri kanıtların güçten yoksun bulundukları"[15] yolunda, acı alayla dolu bir uyarıda bulunur.

12-15. yüzyıl Avrupalı yazarların iktisadî düşünceleri de ahlaksal-dinsel öğretilere bağlıdır. Kendilerini olağanüstü benzerlikleriyle gösteren bu düşünceler, kuralcı (*normative*) ve raslantıya bağlı olmayan bir yaklaşımla nitelenirler. Raslantıya bağlı ilişkiler yerine, iktisadî olgularda, yalnızca onların, açıkça otoriter ve hiyerarşik bir nitelik taşıyan ahlâk-

[14] II, 275.
[15] II, 273-274.

sal-dinsel kurallara uygunlukları aranmıştır.

Tarihsel koşullar, değerin özünü bulmuş olan İbni Haldun'un, ürünün değeriyle fiyatı arasındaki farkı ortaya koymasını engellediler ve, bunun sonucu, onu açıklamış bulunduğu yasayı yüzüstü bırakmaya zorladılar. İbni Haldun, metaın paraya çevrilmesi sırasında elde edilmiş bulunan her türlü kazancın temelinde, bu üründe içerilen belli nicelikte bir emeğin bulunduğunu söyler. Ürünün değeri, ilkin bu üründe içerilen emeğin değeridir. "O zaman, insanın bir zenginlik olarak kullandığı ve kazandığı her şeyin, eğer bu bir zanaat (ürünü) ise, (bu ürünü elde etmek için kullanılmış bulunan) emek değerine eşdeğerli olduğunu bil; emekten başka bir şey içermediğine göre bu ürün saklanabilir, ama emeğin kendisi saklama konusu olamaz (yani emek üründe gerçekleşir, S.B.).[16] "Kazançlar ve kazanımlar, tamamen ya da büyük bölümleri bakımından, insan emeği değerini temsil ederler".[17]

Bu yasanın etkisi pazar ilişkileri düzeyinde göründüğü basit tecimsel üretkenlik koşullarında, değer yasası bu biçimde formüllendirilebilir. Basit tecimsel iktisat koşullarında değerle fiyatın doğal örtüşmesi nedeniyle, İbni Haldun bu yasanın etkisini ortaya koyabilirdi, ama aynı nedenlerle ürünün pazar fiyatıyla değeri arasındaki ayrımı, bu ayrımın ortaya çıkıp çıkmadığını, ve çıkıyorsa, ne zaman çıktığını görüp gösteremezdi. Ürünün pazar fiyatındaki dalgalanmalarını açıklamaya çalışan İbni Haldun, görüşüne bir sunu ve istem (arz ve talep) yasası katar.

Değerin olasılıklar tarafından etkilenebileceğini kabul eden İbni Haldun, bazen kendi öz tezlerini bilmezden gelir. Ürün değeri, ilke olarak, insan emeğine bağlı bulunmakla birlikte, olası olguların etkisi altında da kalabilir.

İbni Haldun gelişmiş bir para teorisi ileri sürmemiştir, ama yapıtının çeşitli bölümlerine serpiştirilmiş çeşitli açıklamalar, onun yalnızca paranın basit tecimsel iktisattaki rolü üzerinde açık bir görüşe sahip olmakla kalmadığını, ama onun, parayı özel bir ürün olarak tanıyan, insan emeğini maddeleştiren, ve bu sayede altın ve gümüşün bir değer öl-

[16] II, 275.
[17] II, 275.

çüsü durumuna gelebildikleri gerçek doğasının kavrayışına da yaklaştığını gösterirler. "Zenginlik: altın, gümüş, değerli taşlar, maddedir tıpkı demir, bakır, kurşun ve öbür maddeler ve madenler gibi. Toplum onları toprağın derinliklerinden insan emeği aracıyla çıkartır ve nicelikleri artar ya da azalır".[18] Azlıkları nedeniyle bu madenler bir değer ölçüsü durumuna gelirler; bu, çarpıtılmış bir durumda da olsa, daha önce İbni Haldun'un adını andığı İbni Sina tarafından da kabul edilmişti: "Allahın bilgeliği sayesinde bu iki maden çok azdır, çünkü onlar insanın emeğiyle yarattığı ve onun zenginliğini oluşturan her şeyin değerini maddeleştirirler".[19] İbni Haldun, parada, çeşitli metalar arasındaki ilişkilerin dışavurumunu, evrensel eşdeğeri ve değer görüşünü görür. "İki değerli madenden —altın ve gümüş— Allah emek değerinin bir bürünümünü: zenginliği yarattı".[20]

Bir değer ölçütü durumuna gelmiş bulunan altın ve gümüş, meta durumlarını yitirir ve yeni bir parasal dolaşım aracı durumunu kazanırlar. "Değerli madenler, kendisiyle gereksinme duyulan şeylerin elde edildiği bir araçtan başka bir şey değildirler; ve bu madenlerin artış ve azalışı da, toplumsal yaşamın durumuna bağlıdır."[21]

İktisadıyla çağın dünya pazarına sıkı sıkıya bağlı bir ülkede yaşayan İbni Haldun, sikkelere kendi "dünya" bağlantı aracı koşullarını veriyor ve, dikkati sikkelerin miktarının belli bir toplum için gerekli sayıyı geçemeyeceği olgusu üzerine çekerek, şöyle diyordu: "Altın ve gümüş, bu toplumun gereksinmelerini karşılayarak, ticaret ve değişimler sayesinde bir ülkeden öbürüne geçer. Eğer bu madenlerin miktarı, Fas, Cezayir ve Tunus'ta azalırsa, Slavlar ve Franklar ülkesinde artabilir ve eğer Mısır ve Suriye'de azalırsa, Hindistan ve Çin'de artar."[22]

Emtia sahipleri arasındaki ilişkilerin dışavurumu olarak paranın özünü İbni Haldun'un ne denli derin bir biçimde kavradığını anlamak için, düşünceleri Aristoteles'in ve Avrupalı Ortaçağ bilginlerinin düşünceleriyle karşılaştırıla-

[18] II, 285.
[19] II, 238.
[20] II, 274
[21] II, 286.
[22] II, 285.

bilir. Aristoteles'in parayı, bir dolaşım aracı durumuna gelmiş özel bir meta olarak ve üzerinde anlaşmaya varılmış dolaşım işaretleri olarak, iki açıdan gözönünde tuttuğu iyi bilinir. Ama sikkelerin evrensel eşdeğer rollerini kabul etmekle birlikte, onları bir değer ölçütü olarak düşünmüyor, ama "tamamen yapmacık, tamamen saymaca bir şey" olarak alıyordu. Aristoteles'in para anlayışının en güçsüz yönü, Avrupa'da kilise okulu tarafından benimsendi. Ve bu okulun en temsil edici üyesi —Nicolas Oresme (1323-1362)— parayı, adaletli ve adaletsiz, hükümdarların iradesi tarafından yönetilen, yapmacık bir zenginlik olarak düşünüyordu. Avrupa'da, değerin ve paranın gerçek özünün, gelişmiş biçimleri içinde, klasik ekonomi politiğin ilk temsilcisi W. Petty (1623-1687) tarafından ortaya konmuş bulunduğunu belirtmek, burada yerinde olur.

Paranın "tamamen saymaca bir şey" biçimindeki kaba anlayışını başarıyla aşmış bulunan İbni Haldun, paraya bir değer ölçütü rolünü verir. Bu görüş, değerin özü olarak emek üzerindeki düşüncesiyle doğal olarak uyuşur.

İbni Haldun, halkların gerçek zenginliğini parada değil, ama emekte ve emek ürünlerinde görür; ve toplumsal gelişmeyi de, tamamen "emek miktarı"nın, kentlerdeki üretken güçler sayısının artışına bağlar.

İbni Haldun'a göre insanların kentlerdeki toplanıp yığılmasının toplum gelişmesinin aracı olması, Ortaçağ koşullarında beklenmedik (raslantıya bağlı) bir şey değildir; üretim araçları geri çekilme durumunda oldukları ve çok yavaş geliştikleri zaman, üretken güçleri bir tek yerde toplayan insan kalabalığı tek gelişme olanağı gibi görünüyordu. İbni Haldun'a göre insan emeği toplumsal yaşamın maddesel temeliydi ve kentsel emek, ona göre, üretken emeğin üstün bir biçimiydi, çünkü ancak kentte bu emek gereğinden çok ürün yaratıyor ve insanları güvenlik içinde yaşatıyordu. En üretken kentsel emek insanların gereğinden çok ürün elde etmesini sağlıyor ve bu da, sırası gelince, bir şatafat özlemi nedeni durumuna geliyordu. İnsanlar ilkin en gerekli ve en basiti elde etmekle başlar, sonra daha az ivedi gereksinmeleri karşılamaya çalışır ve lüks ardında koşmaya başlarlar.

İbni Haldun, gerekli olanın, özellikle farklı iki derecesini kabul ediyordu: özsel gerekli ve bol bulunan gerekli. Birincisi toplumun kurulmasına yol açar ve doyurucu duruma geldiği ölçüde, ikincisi ortaya çıkar. "Gerekli olan köktür, ve yaratılmış bulunan şey, ondan çıkan dal budaktır."[23] Özsel gereklilik, daha genel gerekliliğin bir bölümü durumuna dönüşür, ve toplumsal yaşamın belirleyici gücü olmaktan çıkar, ve "Kusursuz" durumdaki gereklilik bu belirleyici güç durumuna gelir. Buna dayanan İbni Haldun, toplumun derece derece gelişmesi üzerindeki teorisini ileri sürer: "Kırlılar, bolluk içinde yaşamak için, kentli olmaya can atarlar. Kentliler, tersine, eğer koşullar onları buna zorlamazsa, kırsal bölgelerde yaşamak istemezler."[24]

Gerçeklikte bu bildirimlerle İbni Haldun daha önce ileri sürülmüş bulunan ilkeleri değiştirir. Düşüncelerinde, toplumun kurulmasının temelinde nesnel bir yaşama araçları oluşturma zorunluluğu bulunduğu biçimindeki doğru bir öncülden yola çıkar, ama toplumun ardışık gelişmesi insanların öznel isteklerinden ileri gelmez. Bununla birlikte, İbni Haldun, toplumda bunun için maddesel öncüller: yani birikimler göründüğü zaman bu istekler ortaya çıkar diyerek, bir çekincede bulunur. Böylece İbni Haldun bir kısır döngü içine girer: insanların daha kolay ve daha iyi bir yaşam özlemi maddesel durumlarına, ve maddesel durumları da özlemlerine bağlıdır.

Toplumsal gelişme yasalarının zamanında olanaklı olan en yüksek anlayış derecesine erişmiş bulunan İbni Haldun, en önemli bulgular, toplum gelişmesinin düzenlilikleri düzeyinde, yeni tarih dönemi bilginlerine özgü kalan o fikirlere geçti.

Orientalia Hispanica, II (1974), pp. 96-104.

[23] I, 224.
[24] I, 224.

SOSYALİZMİN EKONOMİ POLİTİĞİ*

G. P. Solus redaktörlüğünde bir Sovyet iktisatçılar kolektifi tarafından hazırlanan *Sosyalizmin Ekonomi Politiği* adlı kitap, yazılış tarihi 1967 olduğuna göre, sosyalizmin 50 yıllık deneyinin, Marksist ekonomi politik açısından, uzmanlara değil, daha çok geniş okur yığınlarına yönelik, kuramsal bir genelleme girişimi. Ülkemizde şimdiye değin yayınlanmış bulunan Marksist ekonomi politik kitaplarının çoğundan, bu niteliğiyle ayrılıyor. Çünkü sözkonusu kitapların, *Kapital* dahil, başlıca konusu, kapitalist üretim biçimidir; kapitalist üretim biçiminin çözümleme ve eleştirisi, ve bu üretim biçiminin, yerini daha üstün bir üretim biçimine, sosyalist üretim biçimine bırakma zorunluluğunun açıklanması. *Sosyalizmin Ekonomi Politiği,* konu olarak, işte bundan sonrasını, yani kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemini, ve komünist toplumun birinci evresini oluşturan sosyalizmi, *sosyalist üretim biçimini* alıyor, ve Sovyetler Birliği'nin "komünizmin özdeksel (maddi) ve teknik temellerini kurma" deneyine dayanarak, "sosyalizmden komünizme geçişin iktisadal yasaları"nı formüllendirmeye çalışıyor.

Sosyalizme geçiş dönemi ve sosyalist üretim biçimi. Bu iki sorunu kuramsal düzeye yaraşır bir *kesinlikle* açıklamak, bu kitabın başlıca değimlerinden biridir. Çünkü, üstelik Marx ile Lenin'in açık bildirimlerine de dayanarak, sosyalizmin *kendisini* bir *geçiş dönemi* olarak sunan,

* G. P. Solus, *Sosyalizmin Ekonomi Politiği,* Sol Yayınları, Ankara 1975.

bunun sonucu, sosyalist üretim biçiminin ve dolayısıyla sosyalist üretim ilişkilerinin de varlığını yadsıyan çeşitli Marksizm-Leninizm yorumları var, ve birbirlerinden birçok bakımdan ayrılan bu yorumlar, uluslararası komünist devinimi, kimi zaman bilinçli, kimi zaman bilinçsiz olarak, açık ya da daha az açık bir biçimde, en azından revizyonizmle damgalamakta birleşiyorlar. İşte en ilginçlerinden bir örnek:

"Marx ve Lenin'e göre, diyor Althusser, *sosyalist üretim biçimi* yoktur, *sosyalist üretim ilişkileri*, sosyalist hukuk, vb. *yoktur*. Sosyalizm, proletarya diktatorası ile, yani işçi sınıfının, devlet erkliğinden uzaklaştırılmış, ama gene de güçlü burjuvazinin hakkından gelmek için, en geniş yığın demokrasisi içinde, bağlaşıkları üzerinde yönetici rol oynadığı yeni bir sınıf egemenliği ile bir bütün oluşturur. Sosyalizm, kapitalizm ile komünizm arasında (Marx ile Lenin'in sözünü ettikleri tek) 'geçiş dönemi'dir, kapitalist öğeler (örneğin ücretlilik) ile komünist öğelerin (örneğin yeni yığın örgütleri) çatışmalı bir biçimde bir arada bulundukları *çelişik* bir dönemdir. Sınıflar savaşımının, kendi öz sınıflar savaşımımız bakımından çok değişmiş, anlaşılması güç, ve güçler ilişkisi ile izlenen "çizgi"ye göre, ya kapitalizme doğru *gerileyebilen*, ya donup kalmış biçimler içinde *yerinde sayabilen*, ya da komünizme doğru *ilerleyebilen* 'dönüşmüş biçimler' altında varlığını sürdürdüğü, doğası gereği kararsız bir dönemdir sosyalizm."[1]

Görüldüğü gibi, sosyalizmin, kapitalizm ile komünizm arasında bir *geçiş dönemi* olarak, kendi öz üretim ilişkileri aracıyla değil, —çünkü "sosyalist üretim ilişkileri yoktur",— ama ancak çıkmış bulunduğu kapitalizm ile, yönelmiş bulunduğu komünizm arasındaki *çelişki* aracıyla tanımlanabileceğini düşünüyor Althusser, ve bu *çelişik geçiş dönemi* anlayışı, kapitalist öğelerle komünist öğelerin çatışmalı birlikteliklerini içeren *çelişik* niteliği ile, proletarya diktatorasının varlığını tam komünizme değin sürdürme zorunluluğunu gerekçelendiriyor. Oysa sosyalizmde, hele gelişmiş sosyalizmde devlet, "devlet olmayan devlet", Sovyetler Birliği deneyinin de gösterdiği gibi, artık uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının dışavurumu olarak bir diktatora değil (her devlet, *uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarının dışavurumu olarak* bir diktatoradır), ama aralarında çelişkiler bulunmakla birlikte, temel sınıfsal çıkarlardaki ortaklık sonucu, *karşıtlık* bulunmayan emekçi sınıflardan (işçiler ve köylüler) ve bu sınıflara sıkı sıkıya bağlı sosyalist aydınlar katmanından oluşan halkın, "tüm halkın", artık proletarya diktatorası olmayan sosyalist devletidir; devletin "sönme" sürecini başlatan proletarya diktatorasının kendisine dönüştüğü, ve tam komünizmde büsbütün sönecek olan devlet, budur.[2]

Bu kitaba göre de geçiş dö-

[1] Louis Althusser, *22ème Congrès*, Maspero, Paris 1977, s. 49.
[2] Sovyetler Birliği'nin 7 Ekim 1977 günlü yeni Anayasasının I. maddesin-

nemi, "başında işçi sınıfı bulunan emekçi yığınların erkliğinin kurulması ve belli başlı üretim araçlarının sosyalist ulusallaştırılmasıyla başlar, sosyalist toplumun kuruluşu tamamlandığı zaman son bulur" (s. 14-15). Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi, "toplumun sosyalizm evresine, komünist toplumsal ve iktisadal kuruluşun birinci evresine girmesi anlamına gelir" (s. 37), yani sosyalist üretim biçiminin kurulması anlamına.

"Sosyalist üretim biçiminin kurulması (ise):

— birinci olarak, kapitalist mülkiyetin kaldırılması, küçük tecimsel üretim üzerine dayalı mülkiyet biçiminin dönüşümü, ve devlet mülkiyeti ile kooperatif mülkiyet olarak, sosyalist mülkiyetin iki biçim altında kurulması;

— ikinci olarak, insanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldıran sosyalist üretim ilişkilerinin kurulması;

— üçüncü olarak, "eşit işe eşit ürün" ilkesine göre, emek ürününün yeni bir bölüşüm biçiminin uygulanması;

— dördüncü olarak, anarşi ve rekabetin ortadan kaldırılması ve ulusal ekonominin planlı yönetimine geçilmesi anlamına gelir" (s. 36-37).

Ama "sol oportünistler" (deniyor kitapta), komünist toplumun gelişmesinin sosyalist evresini de geçiş dönemi içine sokarlar. Oysa:

"Pratik, komünist toplumun kurulmasının şu dönemlerden geçmesi gerektiğini açıkça gösterir: 1) Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi, yani kapitalist toplumun sosyalist toplum durumuna devrimci dönüşüm dönemi, ve 2) Komünist toplumun birinci evresinin gelişme dönemi, yani komünist toplumun yüksek evresine, komünizme derece derece geçmek için zorunlu koşulların, içinde biraraya geldikleri sosyalist dönem.

Geçiş döneminde, sosyalizm öğeleri, ya da Lenin'in deyimiyle sosyalizm kırıntıları, her ülke ekonomisinde kuşkusuz vardır. Ama böyle bir toplum, sosyalist bir toplum sayılamaz; çünkü bu toplum, henüz kapitalistleri ve küçük mülk sahiplerini içerir, ve ekonomisi, ekonomik tiplerin çokluğu ile belirlenir. Bu dönemin toplumu, geçici bir toplumsal niteliğe bürünür. Sosyalizmde durum başkadır. Sömürücü sınıflar yoktur, ekonomi tiplerinin çokluğu ortadan kalkar, sosyalist ekonomi üstün gelir. Öyleyse sosyalizm ile geçiş dönemi arasında bir ilke farklılığı vardır. Gelişmenin bu iki aşaması özdeş ola-

de, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin, işçilerin, köylülerin ve aydınların, ülkedeki bütün ulus ve halk toplulukları emekçilerinin istenç ve çıkarlarını dışavuran sosyalist genel halk devleti olduğunu okuyoruz.

Aynı belgenin Giriş bölümünde, Sovyet Devletinin proletarya diktatorası görevlerini gerçekleştirerek, genel halk devletine dönüştüğü belirtilmektedir.

SSCB Yüksek Sovyetinin 4 Ekim 1977 günlü toplantısına sunduğu Raporda, Leonid Brejnev şöyle diyor: "Deneyimimizin gösterdiğine göre, sosyalist toplumsal ilişkilerin tam yengisinin sonuçlarından biri de, proletarya diktatorası devletinin derece derece genel halk devleti durumuna dönüşmesidir." (Bkz: *Sovyetler Birliği Anayasası*, Ser Yayınevi, Ankara 1977, s. 62, 59 ve 49.)

rak kabul edilemez. Sosyalizm, komünizmin üstün evresinden de ayrılır. Sosyalizm döneminde, üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin gelişme düzeyi gibi, insanların bilinci de, komünizme geçmek için henüz yetersizdir. Bu nedenle, belirli bir dönem, gerekli özdeksel ve teknik temeli yaratmak, ve yeni insanı, komünist toplumun insanını yetiştirmek için, yoğun bir çalışma dönemi, henüz zorunludur. Bu evreler, gelişmenin kaçınılmaz evreleridir, ve bunları birbirine karıştırmak ya da yadsımak demek, karışık ve gerici anlayışları devrimci bir teori olarak ileri sürmek, pratiğe, sosyalist kuruluş içinde birikmiş bulunan deneye karşı çıkmak demektir" (s. 37-38).

Pratiğin, sosyalist kuruluş içinde birikmiş bulunan deneyin önemi, kitap boyunca vurgulanmaktadır.

Marx ile Engels, "komünist toplumun, gelişmesi içinde, birincisi sosyalizm, ve ikincisi de sosyalizm tarafından kurulmuş temelden doğan komünizm olmak üzere, iki evreden geçmesi gerektiğini bilimsel olarak tanıtlayabilmişlerdir. Bununla birlikte, Marksizmin klasikleri, sosyalist devrimden çok önce yaşamışlar, ve bu nedenle, komünist toplumun temel özelliklerini ancak genel biçimleri içinde saptayabilmişlerdir. Komünizm, halk yığınlarının canlı yapıtıdır. Böyle olduğu için, bu toplumun iktisadal ve siyasal örgütlenmesinin en uygun biçimlerinin hazırlanmasını, ve sosyalizm ve komünizmin kurulması için izlenecek yolun seçilmesini sağlayan verileri ancak yeni toplumu kuran yığınların deneyi verebilir." (s. 231-232.)

Bu kitap, yalnızca geçiş dönemi ve sosyalist üretim biçimi sorunlarına ilişkin olarak değil, ama bütünüyle, işte bu deneyin ürünü. Lenin, bu deneyin daha başlangıcında, şöyle yazıyordu:

"Sosyalizmin kapitalizmden, uzun, az çok güç; ve biçimleri büyük ölçüde küçük ya da büyük mülkiyetin, küçük ya da büyük tarımın üstünlüğüne bağlı olacak olan proletarya diktatorası geçiş dönemi ile ayrıldığı yolundaki o apaçık doğruyu bilmeyen bir tek sosyalist yoktur."[3]

"Kapitalizm ile komünizm arasındaki devrimci dönüşüm dönemi"nin, gerçeklikte kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi olduğu yolundaki "o apaçık doğru"-yu, Sovyetler Birliği deneyi, bugün apaçık bir olgu durumuna getirdi.

Bu kitabın özelliklerinden biri de, Sovyetler Birliği ve öbür Avrupa sosyalist ülkelerinde, 1960'ların ortalarında girişilen iktisadal reformların, bu ülkelerin gelişme süreçleri içindeki yerini, zorunluluğunu, anlam ve içeriğini açıklamaya girişmesi. Okur, kitapta, son yıllarda sözü çok edilen, ama söylenenlerin çoğundan, hele uzman da değilse, konu üzerine açık bir anlayışa varması olanaksız gibi görünen bu sorun konusunda da, ünlü deyişle, "so-

[3] V. Lénine, Œuvres, c. 26, s. 482. Halk Komiserleri Konseyinin Etkinliği Üzerine, 11 (24) Ocak 1918 günü, Rusya İşçi, Asker ve Köylü Vekilleri Sovyetleri Üçüncü Kongresine Lenin'in sunduğu Rapor.

mut durumunun somut çözümlemesi"ne dayanan bir açıklama bulabilecek.

Uzman olmayan, yani meslekten iktisatçı olmayan geniş bir okur yığını için yazılmış bulunan bu kitapta, sosyalizm konusundaki "olumlu" ya da "olumsuz" önyargılardan, özellikle küçük-burjuva önyargılardan büsbütün arınamamış meslekten iktisatçılar için bile, kimilerinin ömrü bir yarım yüzyılı bulan ilginç "yenilikler" de yok değil!

14 Aralık 1978

KENAN SOMER

AVRUPA'DA SEÇİMLER VE KAPİTALİZMİN YENİ ARAYIŞLARI

Mayıs ve haziran ayları, batıda seçim aylarıydı. Britanya, Kanada, İtalya ve Lüksemburg'da genel seçimler; Avrupa Ekonomik Topluluğu üyesi dokuz ülkedeyse, çokuluslu ilk parlamento olan Avrupa Parlamentosu için birden fazla ulusal topluluğun oy verdiği ilk seçimler yapıldı.

Bu seçimlerin ortak niteliği, bir yandan batı demokrasilerinin, burjuva partileri arasında oynanan bir oyun olduğunu bir kez daha kanıtlamasıydı; bir yandan da dünya kapitalizmindeki çağdaş gelişmelerin Avrupa kapitalizmini bütünleşmeye zorlamasına karşın, Avrupa burjuvazisinin henüz kendi ulusal topluluğunu iç pazarı olarak koruma düşüncesine kıskançlık ölçüsünde bağlı olduğunun en son örneğiydi. Andığımız dört ülkedeki genel seçimler, —işçi sınıfı partileri burjuva parlamentoculuğunu iktidar yolu olarak ne ölçüde benimserlerse benimsesinler— gerçekte batıdaki burjuva demokrasilerinin, devrimci işçi sınıfı partilerine yer tanımayan ve ancak burjuvazinin partileri arasında oynanan bir oyun olduğunu gösterdi. Avrupa Ekonomik Topluluğuna bağlı dokuz ülkenin temsilcilerinden oluşacak ilk uluslararası parlamentoyu kurmayı amaçlayan uluslararası ilk seçimler ise, ulusal kapitalist burjuvazilerin —kendi aralarında çokuluslu şirketler oluşturmalarına karşın— henüz ulusal sınırları korumaya büyük özen gösterdiklerini ortaya koydu.

Adını andığımız ulusal dört genel seçimden üçü, Britanya Kanada ve Lüksemburg genel seçimleri, muhafazakar partilerin utkusuyla sonuçlandı. Britanya'da James Callaghan'ın İşçi Hükümeti düştü, onun yerini bayan Margaret Thatcher'ın önderliğindeki Muhafazakar Parti aldı. Kanada'daki seçimler Liberal Parti önderi P. Trudeau'nun onbir yıllık kesintisiz yönetimine son verdi, onun yerini 39 yaşındaki Joe Clark'ın İlerletici Muhafa-

zakar Parti (Progressive Conservative Party) hükümeti aldı. Lüksemburg'da Gastorn Thorn'un önderliğindeki Liberal—Sosyal-Demokrat karma hükümeti düştü, Hıristiyan Demokratlar seçimin kazançlısı parti olarak belirdi.

İtalya'da ise Hıristiyan Demokrat Parti önemsenemeyecek bir oy yitiğiyle eski yerini korurken, İtalya "Komünist" Partisi yüzde 4 gibi ciddî bir oy yitiğiyle yüzyüze geldi.

İngiltere, Kanada ve Lüksemburg'da genel seçimi muhafazakar partilerin kazanması, geleneksel ve yüzeysel "batı sağa kayıyor" yargısının bir kez daha pişirilip, kotarılıp ortaya sürülmesine yolaçtı. İtalya'da "Komünist" Partisinin karşılaştığı büyük oy yitiği de bu yargının daha güvenle vurgulanmasını kolaylaştırdı. "Batı sağa kayıyor" yargısı, seçimi yitiren partilerin *sol* olduğu (hatta İngiltere'de iddia edildiği gibi *sosyalist* olduğu) varsayımına dayanıyordu. Oysa ne Britanya'da seçimi yitiren İşçi Hükümeti, ne Kanada'da yenik düşen Trudeau'nun Liberal Hükümeti, ne Lüksemburg'da görevden çekilmek zorunda kalan Gaston Thorn'un Liberal—Sosyal-Demokrat karması soldaydı, ne de İtalya'da proletaryanın sınıfsal egemenliği düşüncesinden kopmuş olan İtalya "Komünist" Partisi, ılımlı bir sosyal-demokrat parti olmanın ötesindeydi. İtalya "Komünist" Partisini gene de ayrı tutarsak, Britanya, Kanada ve Lüksemburg'da seçimi yitiren "*sol*" ya da "*sosyalist*" partilerle, kazanan muhafazakar ya da hıristiyan demokrat partiler arasında pek fazla fark yoktu. Seçimi kazanan ve yitiren partiler arasındaki başlıca fark, toplumun sınıfsal yapısını değiştirip değiştirmemekte değil, sadece bugünkü sınıfsal yapıyı sürdürürken izlenen yöntemdeydi. Kazanan da yitiren de *sağdı*.

YAKIN TARİHİN YARATTIĞI YÖNTEM DEĞİŞİKLİĞİ

Bu noktayı tarihsel açıdan biraz daha ayrıntılı olarak açıklayabilmek için, daha çok Britanya üzerine eğilmek gerekiyor. Britanya'da seçmenin neyi reddettiğini araştırma, "batı sola kayıyor" yargısının ne kadar kof olduğunu bir çırpıda gösteriverecektir. Aslında Britanya'da seçmenin yaptığı şey Muhafazakar Partinin önerdiği çözümleri benimsemekten çok, "*sol*" İşçi Hükümetinin bugüne dek uyguladığı yöntemleri reddetmek oldu. Britanyalı seçmen, oyunu, Muhafazakar Partinin, çağını doldurmuş serbest rekabetçi kapitalizm anlayışını ya da pek benimsenmiş bir deyimle "bir ülkede kapitalizm" anlayışını desteklemek için değil, fakat belki de adını bile bilmediği, ama sonuçlarını yaşadığı Keynes'ci burjuva ekonomi yöntemlerini reddetmek için kullanmıştı. Batıdaki son seçimler, bir zamanlar, dönemsel kapitalist bunalımları ortadan kaldırdığı, marksist kuramların yanlışlığını

"refah toplumu"nu, "tüketici toplumu" yarattığı öne sürülen, ama kapitalizmin temel yapısal sorununa deva olmadığı, 1970'lerde açıkça anlaşılan Keynes'ci ekonomi yöntemlerinin sonucu ilân ediyor.

Bunun nedenini iyice kavrayabilmek için, yakın geçmişe dönmekte yarar var. Günümüzde, dünya kapitalizminin üç başlı bir görünüm kazandığı bir dönem yaşıyoruz. Bir yanda Amerikan kapitalizmi ve onun çokuluslu kolları, bir yanda doğu pazarlarını olduğu kadar batı pazarlarını da egemenlik alanı içine alma eğilimi gün geçtikçe açığa çıkan Japon kapitalizmi, bir yanda da bu iki kapitalist odak karşısında Avrupa Ekonomik Topluluğu aracıyla bütünleşmeyi amaçlayan, ancak henüz dağınık, Avrupa kapitalizmi var. Çağın başlarında dünya pazarlarına egemen olan, Avrupa kapitalizmiydi ya da daha doğru bir deyişle Avrupa'daki kapitalist bloklardı. Özellikle emperyalist Birinci Dünya Savaşından sonra Amerikan kapitalizmi Avrupa'nın kapitalist blokları karşısında üstün gelmeye başladı; ama tam egemenliğini kurması, ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında ve ondan sonra oldu. Bugün bütünleşmeye ve üçüncü kapitalist odak noktasını oluşturmaya yönelmenin eşiğinde olan Avrupa kapitalizmi, bu çağ boyunca iki kez, dünyayı yeniden bölüşmek amacıyla, kendi içinde savaşa tutuştu. Birinci Dünya Savaşı, Almanya-Avusturya kapitalist blokuyla, Britanya-Fransa-Rusya kapitalist blokunun giriştiği, dünya kaynaklarını ve sömürgeleri yeniden bölüşmeyi amaçlamış emperyalist bir savaştı. Gerçi savaşın görünürdeki utkun devletleri Britanya'yla Fransa'ydı ama, savaşın asıl kazançlı çıkardığı ülke Birleşik Amerika oldu. Emperyalist Birinci Dünya Savaşı, Avrupa kapitalist bloklarının, Birleşik Amerika kapitalizmi karşısında gerilemeye başladığının ilk işaretini verdi.

Emperyalist nitelikteki İkinci Dünya Savaşının temel nedeni ise, başlangıçta, Alman emperyalist finans kapitalinin Amerikan kapitalizmine teslim olmak istemeyişinin ürünüdür. Savaş, daha sonra Sovyetler Birliği'nin katılmasıyla anti-faşist bir nitelik kazanmışsa da, özünde Japonya ve İtalya kapitalizmiyle birleşip Mihver'i oluşturan Alman kapitalizminin, öteki kapitalist blok karşısında, dünya kaynaklarını yeniden paylaşma denemesinden başka bir şey değildir. Bu savaşta Avrupa kapitalizmi, Amerikan kapitalizmi karşısında daha da gerilemiştir. Görünüşte, Avrupa kapitalizminin bir kanadı da (Britanya ve Fransa kapitalizmi) utkun kampta yer alıyordu. Gerçekteyse savaşın, kapitalist kamptaki tek kazançlısı Birleşik Amerika'ydı. Savaş, kazananıyla yitireniyle Avrupa kapitalist bloklarını bitkin düşürmüştü.

Bu iki emperyalist savaşın, Avrupa kapitalist bloklarında yolaçtığı yıkıma, bir de o iki savaş arasında yaşanan 1929-1932 dünya kapitalist bunalımının ortaya çıkardığı güçlükleri eklemek gerek. 1929 bunalımı, özünde, birinci savaş nedeniyle ertelenmiş kapitalist dönemsel bunalımdan başka bir şey değildi; ama bunalımın ortaya çıkışında ve uzama-

sında, Amerikan kapitalizminin Avrupa kapitalizmiyle hesaplaşma isteğinin de payı büyük oldu.*

Ayrıntıya girmeksizin, temel çizgileriyle belirtmek gerekirse, bu yüzyılın önemlice bir kesiminde bati ülkelerine egemen olan iktisat anlayışı, ekonomiyi *parasal* yöntemlerle yönetmekti. İki büyük savaşın ve 1929-1932 dünya kapitalist bunalımının yarattığı yeni ortamda ise batılı hükümetler, Keynes'ci anlayıştan esinlenen *bütçe* siyasetine önem vermeye başladılar. Avrupa kapitalizminin, Amerikan kapitalizmi karşısında, başını su yüzünde tutabilmesinin tek yolu *bütçe* siyaseti yoluyla hükümetlerin ekonomiye müdahalesiydi. Bunun önemli tek istisnası, federal yapısı dolayısiyle Batı Almanya'dır. Ancak batılı ülkelerin çoğu, Keynes'ci *bütçe* ve *istihdam* siyasetini, zayıf düşen özel kapitalizmin eksikliklerini giderebilecek başlıca ekonomi yöntemi olarak benimsemiş ve günümüze dek uygulayagelmiştir. Bu yöntemler, bir yandan Amerikan kapitalizminin dev, tekelci boyutlara ulaşmasının, bir yandan da Batı Avrupa'da gerek iki büyük savaşın, gerek 1929 iktisadî bunalımının getirdiği yıkımın ve üretici kaynakları amacından saptırıp kısırlaştırmasının kaçınılmaz sonucudur. Bir başka deyişle, genel olarak dünya kapitalizminin, özel olarak Amerikan kapitalizminin üretimde dev boyutlara ulaşmış olması, üretimin anası olan enerjinin de dev boyutlarda yaratılmasını gerektiriyordu. Gerek enerji üretimi yatırımları, gerek enerji teknolojisindeki gelişmeler (özellikle otomasyon), bu sanayi dalında engin parasal kaynakları gerektirmeye başlamıştı. Bunun yanısıra iki büyük savaş üretimin öğelerini, insanın gereksinmelerini karşılayacak üretim alanlarından, savaş gereçleri üretimi alanına kaydırmış, savaşın bitiminde de özellikle üretimin insan öğesi —Amerika hariç— birdenbire boşta kalmıştı. Gerek savaş sanayiinden barış sanayiine geçiş, gerek savaştan dönen askerlere iş bulunması, Avrupa ülkelerinin başlıca sorunuydu. Kısa süre içinde istihdam yaratmak gerekiyordu. Bütün bunlara, bugün dünya nüfusunun üçte-birinden çoğunu kapsayan sosyalist toplumların doğuşunu ve çığ gibi büyüyen kurtuluş savaşlarını, bir başka deyişle bu iki gelişmenin kapitalist batı ülkelerine pazar daralması açısından verdiği zararları ekleyelim.

İşte bütün bu gelişmelerin yarattığı güçlükler için salık verilen yol, İngiliz iktisatçısı Keynes'in reçetesi oldu. Kapitalist Avrupa ülkelerinde üretimin artarak sürdürülebilmesi reçetesinden başka bir şey olmayan Keynes'ci ekonomi anlayışı, kaba hatlarıyla söylemek gerekirse, devletin açık bütçe harcamaları yoluyla iktisadî girişimlerde bulunmasını öngörüyordu. Bir bakıma Keynes'ci anlayış, yüzeyde, üretimle tüketimin birliği temeline dayanmaktaydı. Ama kapitalizmin temel çelişkisini çö-

* Bu konuda daha arıntılı bilgi için, *ÜLKE*'nin 4. sayısında çıkan "Avrupa Komünizmi" başlıklı yazımıza (s. 10-22) bakınız.

zümlemediği, çözümleyemeyeceği için, getirdiği başarı geçiciydi. Keynes'ci reçete, 1950'lerde üretimi artan biçimde sürdürmeyi, tam istihdama yaklaşan ölçüde iş olanakları yaratmayı başarmıştı ama, kapitalist düzeni koruma çabasından başka bir şey olmadığı için, sonunda başarısızlığa mahkûmdu. Batılı ülkeler, özellikle 1950'lerde, kapitalizmin yapısal hastalığına, yani üretimin toplumsal bir iş olmasıyla ürünlerin kişisel mülk edinilmesi arasındaki çelişkiye, Keynes'ci reçeteyle çare bulduklarını sandılar. Kapitalizmin anarşik, aşırı üretimine ülke içinde tüketim kapısı bulma ve tüketim gücü yapay olarak genişletilmiş ücret olanakları yaratma düşüncesiyle, devlet yatırımlarını genişletme, üstelik bunu, açık harcamalar yoluyla yapma anlayışı, batı ülkelerine egemen oldu. "Refah toplumu" ya da "tüketim toplumu" efsanesi, "beyaz yakalı işçiler" efsanesi, bu yöntemin ürünüdür. Yöntem, 1970'lerin başına kadar —ufak tefek kapitalist bunalımlar dikkate alınmazsa— başarılı olarak işledi; ama kapitalizmin anarşik üretim yasasını işlerlikten alıkoyamadığı için günümüzde tam bir çöküntüyle yüzyüze geldi. Üretim yeniden ve genişletilmiş boyutlarda sürdürülecekse işçilerin, tükettiklerinden daha fazla üretmeleri ve bu fazlanın kapitalistin özel mülkü olması, bunun yanısıra makinelerin, ortalama istihdam kapasitesini aştığı için, yedek işsizler ordusu haline dönüşen bir işsizler topluluğu yaratacak ölçüde yetkinleşmesi sonucu bir kez daha kendini ortaya koyan kapitalist bozukluklar, Keynes'ci reçeteyi çaresiz bıraktı. Dış piyasalar petrol bunalımının etkisiyle daralmaya başladı; petrol bunalımına kadar, ulusal gelirinin dış alıma giden payını, batılılardan aldığı tüketim mallarına yatıran az gelişmiş ülkeler, petrol bunalımından sonra, kaynaklarını, giderek artan akaryakıt tüketimi ithali için kullanmak zorunda kaldılar. Batılı ülkelerde iç piyasanın gelişmesi, üretimin gelişmesiyle birlikte yürüyemediği için de batılı ülkeler 1970'lerin ikinci yarısında bir kez daha anarşik üretimin sonuçlarıyla karşıkarşıya geldiler.*

Ne var ki, batılı ülkeler de sosyal-demokrat burjuva hükümetler, 1970'lerde bir kez daha tanık olunan kapitalist bunalımları, kapitalizmin temel çelişkisi yerine, petrol sorunuyla açıklamakta direndiler; bu nedenle de Keynes'ci ekonomi yöntemlerine, özellikle tam istihdamı sürdürme çabalarına dört elle sarılmaya devam ettiler. Ama o yöntemler, çeşitli nedenlerle artık geri tepiyordu. Yetkinleşen makinelerin yarattığı ürünlere, yukarda açıkladığımız iç ve dış piyasa daralmaları nedeniyle tüketim kapısı bulunamadığı için, üretim yavaşlatılmaya, işçilere yol verilmeye başlandı. İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Örgütü OECD'nin üyesi gelişkin batı ülkelerinde toplam işsiz sayısı 16 milyonun kapısını

* Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, *ÜLKE*'nin 6. sayısında çıkan "Türk Kalkınma Planları ve Sosyalist Planlı Gelişme" yazımıza (s. 108-115) bakınız.

çalıyordu. Kendini tam istihdama adamış sosyal-demokrat burjuva hükümetlerinin bu durumda başvurduğu yol, açık bütçe harcamalarına daha da ağırlık vererek, işsizler ordusuna üretici olmayan kamu hizmet kesimlerinde iş sağlamak oldu. Bu yapay yol, doğal ki bir yandan işsizliği önleyemiyordu, bir yandan da açık harcamalar, aşırı enflasyona neden oluyordu. Açık harcamaları daraltmak, büyük toplumsal patlamalara neden olabilirdi. Bu nedenle göze alınamıyordu. Onun yerine, vergileri artırarak, harcamaların bir bölüğünü, gerçek kaynaklardan karşılama yolu seçildi. Ancak bu yöntem de maddî üretimde çalışmayan daha çok sayıda kişiyi, maddî üretimde çalışan daha az sayıdaki işçinin sırtından beslemeye varıyordu sonunda. İşte tüm bu nedenlerle, sosyal-demokrat hükümetler, bir zamanlar Keynes'ci ekonomi yöntemleri sayesinde elde ettikleri saygınlığı, gene o yöntemlerde ısrar edişleri yüzünden yitirmeye başladılar. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, birçok batı ülkesinde sosyal-demokrat hükümetlerin yerini, muhafazakar hükümetlerin almasının temelinde bu neden yatıyor.

Keynes bir burjuva iktisatçısıydı. Onun yöntemlerini uygulayan sosyal-demokrat partiler, temel olarak burjuva partileridir. Bu nedenle sosyal-demokrat partilerin seçimi yitirmesi, yerlerine muhafazakar hükümetlerin gelmesi, sosyalizm karşısında, batıda kapitalizmin utkunluk sağlaması şeklinde görülemez. Batı ülkelerinde, seçim sonuçlarına "sol geriliyor" damgasını vuranlar, bunu ya bilgisizlikten ötürü böyle söylüyor ve görüyorlar, ya kasıtlıdırlar.

Gerçekte, batıda artık geçerliğini yitiren burjuva Keynes'ci yöntemlerde direnen sosyal-demokrat partilerin seçimlerde yerlerini, kendilerinden daha da sağdaki muhafazakar hükümetlere bırakmaları, sağa yönelişin belirtisi değil, burjuva demokrasisinin garip bir cilvesidir. Tekelci devlet kapitalizmine ağırlık vermiş bazı sosyal-demokrat burjuva hükümetlerinin son seçimlerde gitmesi, onların yerine (üstelik daha gerici) muhafazakar hükümetlerin gelmesi, seçmenin, seçeneği olmasının değil, olmamasının ürünüdür. Çünkü batıdaki burjuva demokrasileri, seçmene özgür bir seçenek sağlayan değil, tam tersine seçenek yollarını tıkayan sistemlerdir. İşçi sınıfı partilerinin, bu sistemle bütünleşmeleri halinde görünümün değişmediğinin canlı örneği ise İtalya'dır. Burjuva hükümetlerin, kapitalist hastalıkları çözmekte aciz kaldığı İtalya'da, yıllar yılı gücünü artıran İtalya "Komünist" Partisi, burjuvazinin partisiyle aynı hükümet içinde birleşme isteğini açıktan ortaya sürecek kadar ileri giderek, burjuva demokratik sistemin ayrılmaz bir parçası haline dönüştükten sonra, gücünü (ve dolayısıyla oylarını) yitirmeye başlamıştır. Son seçimlerde yüzde 4 oranında oy yitirmesi, seçmenin artık İtalya "Komünist" Partisini de, öteki partilerle aynı potaya koyduğunun kanıtıdır. Batıda akılevvel bazı yazarlara göre, eğer bugün "Avrupa Komünizmi" kampında yer alan, oportünizme

ve revizyonizme kapılanmış "komünist" partileri, devrimci yolda direnseler, proletarya diktatoryasını savunsalardı, şimdi aldıkları oyu bile sağlayamayacaklardı. Bu yargı, bir partinin hem proletarya diktatörlüğüne bağlı kalacağı, hem de toplumun sınıfsal yapısını değiştirmeye giden yolu, devrimde değil, seçimde göreceği varsayımına dayanıyor. Bu varsayım saçma olduğu için, sonuç da yanlış doğal ki. Üstelik bu yargı, İtalya "Komünist" Partisinin neden oy yitirdiğini de açıklamıyor. Avrupa "Komünist" partilerinin, son seçimlerde başarılı olamayışları, hatta Britanya'da tanıklık edildiği üzere, hiçbir varlık gösteremeyişleri, seçmenin sağa kayışının değil, o partilerin sağa kaymasının ve çözümü devrimde değil, seçimde aramasının sonucu.

İLK AVRUPA PARLAMENTOSU VE "BİR ÜLKEDE KAPİTALİZM"

Dört batı ülkesindeki genel seçimleri çok kısa bir aralıkta izleyen ilk Avrupa Parlamentosu seçimleriyle, marksist pratiğin "bir ülkede sosyalizm" anlayışından esinlenen "bir ülkede kapitalizm" tartışmalarının aynı zamana denk gelmesi, salt bir raslantı sayılmamalı. Bu tartışmalar, batı ülkelerindeki genel seçimler sırasında kampanyaya egemen olan tekelci devlet kapitalizmi mi, serbest rekabetçi kapitalizm mi tartışmalarının, uluslararası parlamento seçimlerine yansımış bir uzantısından başka bir şey değil. Belli bazı kapitalist ulusların ortak yasama organının çekirdeğini oluşturacak ilk uluslararası parlamento seçimleriyle "bir ülkede kapitalizm" tartışmalarının aynı zamana denk gelmesi çelişkin görünüyor. Gerçekten de daha geniş temelli kapitalist bir siyasal kurumun yaratılması, daha geniş temelde kapitalist bir •bütünleşmenin sonucu olmak gerekirdi. Oysa bugünün Ekonomik Topluluğunda görülen şey bunun tersidir: Kapitalist bütünleşmenin gerçekleşmesi, ortak burjuva siyasal kurumların yaratılmasına bağlanmıştır. Bu nedenle de girişim ölü doğmuştur. Seçim kampanyası sırasındaki tartışmalar da bunu gösterdi. Gerek ulusal genel seçim kampanyası sırasında, gerek Avrupa Parlamentosu seçimi kampanyasında, siyasal partiler, birbirlerini, Avrupa Topluluğu içinde ulusal çıkarları yeterince korumamakla suçladılar. Bu, Avrupa kapitalist blokunun parçalarım oluşturan ulusal kapitalist burjuvazilerin, henüz ulusal pazarları kendilerine özgü tutma düşüncesine kıskançlıkla bağlı olduklarını gösteriyor.

Marksist çözümlerin yansıtılmadığı seçim kampanyası sırasında kapitalist burjuvazinin temsilcisi sosyal-demokrat ve muhafazakar partilerin, öne sürdüğü, geleceğin ekonomik yapısına ilişkin tartışmalar, gerçekte tam bir kör döğüşünü andırıyordu. Tarafların görüş birliğinde oldukları tek nokta, kapitalist batı toplumlarının, tam bir iktisadi çö-

küntü eşiğinde olduğuydu. Çözüm yolları ise bu yazının başında belirttiğimiz gibi, kapitalizmi korumakta birleşmekle birlikte, yöntemde ayrılıyordu. Sosyal-demokrat partiler, çökmüş Keynes'ci yöntemlerde direnirken, muhafazakarlar sınaî bir rönesanstan sözediyorlardı. Örneğin Britanya Muhafazakar Partisinin iktisadî konular sözcüsü Sir Keith Joseph'e göre, bu sınaî rönesansın özünü, yatırımcılık ruhunu yeniden harekete geçirmek oluşturacaktı. Sosyal-demokratlarsa, 20. yüzyıl devletinin iktisadî alanlara el atmasını, pazar ekonomisinin ortaya çıkardığı kötülüklerin kaçınılmaz sonucu görüyorlardı; "kapitalist karma sosyal refah devleti", bir raslantı sonucu değil, pazar ekonomisinin işlemezliğinin ürünüydü. Sosyal-demokratlara göre, kapitalist ekonomi 1970'lerde bir kez daha bunalıma düşmüştü; bir yanda kullanılmayan kaynaklar, bir yanda karşılanmayan gereksinmeler vardı. Bunu önlemenin yolu, devletin müdahaleciliğini daha da artırmak, kapitalizmin kuralları içinde kalmakla birlikte, pazar ekonomisinin anarşi yasalarını bu müdahaleci yolla, işlerlikten alıkoymaktı. Muhafazakarlar ise tam tersi yöntemleri savunuyorlar. Onlara göre bugünkü bunalımın nedeni *"sosyalist"* (!) yöntemlerde aranmalıdır. Çok yüksek devlet harcamaları, çok ağır vergiler, çok fazla eşitlikçilik, geniş çaplı devletleştirmeler, siyasal yanı ağır basan işçi birliği hareketi ve özel yatırımlara karşı olma kültürü, muhafazakarlara göre hep sosyalist şer yöntemleridir. Muhafazakarlar, kamu giderlerini kısarak, vergileri azaltarak, devlet kuruluşlarını özel kişilere satarak ve doğal ki işçi birliklerine hadlerini bildirerek özel yatırımcılık *ruhunu* yeniden canlandırmayı ve "bir ülkede kapitalizm"i gerçekleştirmeyi düşlüyorlar. Başka bir deyişle dünya kapitalizminin, Amerikan ve Japon kapitalizmi gibi iki büyük odakta belirdiği günümüzde Avrupa kapitalizmini oluşturan parçaların kaynaşması kaçınılmaz bir zorunluk haline geldiği halde, özellikle Britanya'nın muhafazakarları, dünyayı küçük bir kasaba şeklinde görmeye çalışıyorlar.*

Özetlersek, batı Avrupa ülkelerinde, Keynes-öncesi *para* siyasetine ve serbest rekabetçi ulusal kapitalizm anlayışına dönülmeye çalışılıyor. Birincisi, tekelci devlet kapitalizminin bir gerçeklik olarak yaşamı tüm etkisi altına aldığı bir ortamda ve iktisadî bunalımın süregeldiği günümüzde gerçekçi değildir; üstelik geçici bir süre için başarılı olsa bile, kapitalizmin temel çelişkisini çözemeyecektir. Serbest rekabetçi ulusal kapitalizm anlayışına dönme çabaları ise, kapitalizmin emperyalist gelişmesiyle çelişkindir.

YURDAKUL FİNCANCI

* Peter Jenkis, *Sir Keith Talks About Capitalism In One Country*. *Guardian* gazetesi, 23.5.1979, s. 15.

KAHRAMANMARAŞ FAŞİST KATLİAMINDAN BAZI ÇİZGİLER YA DA GÜNEŞ NE ZAMAN DOĞACAK

Bir MHP yanlısı gazetenin manşeti: "Komünistler kardeş savaşını başlattı."

AP lideri: "Bana sağcılar ve milliyetçiler cinayet işliyor dedirtemezsiniz."

MHP lideri: "Hükümet defolup gitmelidir."

MHP sözcüsü: "Komünist katliamı, bir mezhep mensupları katlediliyormuş gibi gösteriliyor."

Bir CHP milletvekili: "Maraş katliamı alevi-sünni çatışması değil, örgütlü ve planlı bir faşist saldırıdır."

O günün içişleri bakanı: "Tahrik iki taraflıdır.", "Çiçek sinemasına bomba atan bir solcudur."

Kahramanmaraş faşist katliamı devam ederken söylenen ve yazılan bu sözleri bugün yinelemekte yarar var, bugün ve yarın yinelemekte yarar olacaktır.

Kahramanmaraş'ta katliamı komünistler mi başlattı? Kahramanmaraş katliamı bir komünist katliam mıdır, bir komünist katliamı mıdır? Kahramanmaraş katliamının yakın başlangıcı Çiçek sineması olayı solcular tarafından mı çıkartılmıştır? Kahramanmaraş'ta "sağcı" ve "milliyetçiler" cinayet işlemedi mi? Yoksa Kahramanmaraş örgütlü ve planlı bir faşist katliam mıdır? İşin özü buradadır. Eğer Kahramanmaraş katliamı, komünistler tarafından başlatılmış bir iç savaş ise, olaylara bu açıdan bakmak gerekir. Eğer Kahramanmaraş katliamı, komünist katliam ise, olaylara bu açıdan bakmak, bu örgütü planlarıyla birlikte ortaya çıkarmak gerekir. Yoksa, daha önceki bir yazımızda, Kahramanmaraş olayları devam ederken yazılmış bir yazımızda belirttiğimiz gibi, Kahramanmaraş olaylarında da, eğer, "siyasal amaçlı suçlar adi suçlar olarak ele alınacak, ve eğer Türkiye ölçeğindeki bir bütünün parçaları olan bu olaylar, bütünleştirilemeyerek, tek tek olaylar olarak ele alınacak olursa, ve tahkikatın sınırları, tetiği çekenle biterse, tetiği çektiren ile bunu siyasal arenada tertipleyenler aynı genel planın unsurları olarak ele alınmazsa, Türkiye'de, demokrasi esenliğe çıkartılamaz." ("Faşizm ve Türkiye/1978", *Ülke*, n° 6, s. 80.)

Biz, Kahramanmaraş olaylarına, burada, şu üç açıdan bakmak istiyoruz: (1) cinayetleri kimler işledi; (2) iki taraflı tahrik mi var, yoksa faşist tertip mi var; (3) bu, kendiliğinden bir katliam mıdır, yoksa katliam örgütlü ve planlı mıdır? (Bu soruların yanıtını ararken, olayı açıklayabilmek açısından elverdiği sürece, kişi adlarını anmamaya özen göstereceğiz.)

CİNAYETLERİ "SAĞCI" VE "MİLLİYETÇİLER" İŞLEMEDİ DE KİM İŞLEDİ?

Katliamdan tablolar aktaralım:

Karısı ve dört çocuğu gözleri önünde kurşunlanan, kesilen ve yakılan İbrahim Bilmez, bir gazeteciye şunları anlatıyor:

"Evi sardılar. Teslim olun dediler. Sardılar evi. Teslim olmadık. Bombanın biri geliy, biri gediy. Bombanın biri geliy, biri gediy. Taak! Aman şeyttikce... 'İbrahim sen sıkar, bunları öldürürsen, bizim hepimizi keserler' bizim hanım deyiydi. 'Oyyy, gel sıkma' deyiydim. Dayanamadım. Baktım kurtuluş yok. Saat ikiyi geçti. Lan dedim, erkekçe beni öldürün lan dedim. Üçüncü kattan aşağı gendi gendimi attım. Beş-on dakka sonra, tabi ev yaniy, duman oliyi bütün. Evin içine sü goyuklar yavrular. Yavrular dışarı çıkamıy. Gümbür gümbür yüzleri yaniy. Heme bomba, heme dinamit, heme ataşa verdiler. Körolaydım yavrularım. O zamana kadar, durun dedim, beni öldürsünler, dedim. 'Erkekler çıksın. Erkekleri öldüriyik, gadınlara ilişmiyik' deyiler. Lan beni öldürün o zaman dedim, öyleyse. Erkekçe gelin beni öldürün. Atladım üçüncü kattan pencereden. Orda bana iki tane sıktılar. Orda düştüm, yıkıldım. İki bacağıma, koluma dokuzlu fişek vurmuş. Küçük yavrum Sertaç atıldı üstüme. Alikopter üstte döniy. Yav, devlet yaptı, kimse yapmadı. Kimse öldürmedi bizi, onlar öldürttü. Sekiz saat, on saat alikopter üstte döner de, elli bin kişinin üstüne, demez mi ki, bunlar neye öldürülüyor, bir asker göndermez mi? Oyy yavrum, yarvum, yavrum...

"O zamana kadar, ayilem dama çıkmış, baktım. Dumandan duramamış. Büyük oğlum Ali balkona atılır atılmaz, kafasından vurmuşlar. Olduğu gibi düşmüş. O zamana kadar, öleyidim gayri, sana duracak zaman kalmadı. Kafamı kaldırdım. Tee!! Te, ben öleyidim yavrum. Te, ben öleyidim kuzum. Ondan sonra gayri yavaş yavaş başladılar. Her taraf yaniyi cayır cayır. Dayanamadı bizim avrat. Bi daha atılgan etti. 'Ne istiyisiz, hepisini öldürdünüz, daha ne istiyisiz?' dedi. Çocuklar enemiyi ki, her tarafı ataşa verdiler. Bi taraftan merdiven kodular. 'Nasıl öldürek sizi' deye, dilik dilik dildiler. Oyyy... Oyy! Avradım sarıldı. Onu aşağı attılar. Tutup yirmi kurşun sıktılar. Tee... Gapının ağzına düştü. 'Bunları öldürdük, esas babaları burda' deyi yanıma vardılar. Yapan ev sahabım. Ev sahabımın çocukları. (...) Oyyy... Daha garşıda bi tane var. Sakallı Hoca mı deyiler... Caminin damından ataş ediyler. Müslüman caminin damından ateş mi ider?

"Ondan sonra gettim. Surun birine sürünü sürünü gettim. Aşşağı indim. Bir çaput buldum. Gan oluk gibim eniyi. Çaputun bir katını sardım. Zaptolmiyi gan. Üçüncü katını sardım. Elime bir ip geçti. Çeke çeke oturtturdum. Küçük yavrum yanımda. Benim golum dutmiyi. Ne gadar çeksem de zaptedemiyim. Küçük yavrum da çeke çeke sardı. Dedim, yavrum Sertaç ümit galmadı. Gel

seni şu surdan aşağı atım. Yok ben gediyim dedim. Ben gediyim Sertaç, yalağız sen şurda korkmaya dur, dedim. 'Korkmam baba' dedi. Ben baktım ki, surdan tırmandım, üçüncü surdan. Geçeceğim zaman 'Dur baba, seni öldürmesinler, beni öldürsünler' dedi. Sertaç üçüncü surdan atladı düze. Sertaç'ı tutmuşlar. 'Kimin oğlusun?' demişler. 'Ben ta aşağıda etfayinin dibinde oturuyorum' demiş. 'Babam beni dövdü, kaçtım buraya geldim' demiş. Sertaç'ı kendilerinden bellemişler. Öldürmemişler. Sertaç varmış karakola, demiş 'Bize asker verin, babamı vurdular. Yaralı. Filan yerde. Abimi öldürdüler. Çoluk çocuk bütün yakıyıler.' Alay kumandanı elleşmiy, ne de karakol? Bakmış valiye get deyimiş. Orduya get. Sokağın ortasında çocuk on yaşında. Emniyet deyimiş, 'Şuna get'. Neytmişseler, gayrı kurtuluş kalmamış. Yavruyu bindirmişler bir şiye. Biraz asker vermişler. Te, beş-on dakka daha yavrularıma erken yetişselerdi. Yavrularım ölmezlerdi.

"Askerin geldiği yere gittim, sürünü sürünü. Yakarıyorum, alın beni diyi. Kumandana git söyle, diyi. Biz seni alamıyık diyi. Yaralıyım, sürüniyim. Sürünü sürünü yüz ikiyüz metre kumandanın yanına gittim. Orada bir sivil vardı. Ya polisti, ya neyidi, bilmiyim. O dedi 'Yav bunu alsanıza' dedi. Yavrular için diyim şurdalar diyim. Belki canlılar. Alın da gelin diyim. Getirmedi, ordu. Getirmedi asker. Gideydiler. Belki onlar canlıydı. Ölmezdiler. Oyyy. Oy yavrularım oy! Oy avradım oy! Ben öleydim, sizin acılarınızı görmiyeydim yavrularım. Öldüğünüzü görmiyeydim. Gavur desen gavur yapmaz. Vicdan adalet mi var? Yavrularım, yavrularım. Oy! Aldıramadım yavrularımı. Körpelerimi oy... Onları nere götürdüklerini görmedim. Beni tedaviye aldılar. İçişleri Bakanı geldi.

"Te, benim yavrularım filan yerde yatiyi dedim. Ölülerini de getiremez min? Ölülerini getiremez min? Ben niye ölmedim? İmdat gönderin, yavrularımı getirin dedim. Avradımı getirin dedim. Avradımı getirin dedim. Getirmediler. Sabahlan gider getiririz dediler. Sabaha gadar yaşar mı bunlar? Yaşar mı? Sabaha kalır mı? Amman oy yavrularım, ben öleydim. Mezarınızı görmeyeydim. Ben ölüm diye ben beni damdam attım. Sizi belki öldürmezler dedim. Avrat dediydim, ev yaniyi, mal yaniyi. Ben beni atiyim. Elli üç bin lira da para varıdı. Al bunu koy belki size bir şey yapmazlar. Çoluğa çocuğa belki ilişmezler dedim.

"Te! Cebimi yokladım. İki-üç kat para galmış. Hepisini verdim. Oyy. Ondan sonra duydum. Te! Talan oliy. Galanı da talan talan götürdüler. Bir tek bir mahluk galmadı. Heçbir elbisem. Heçbir evimden bir eşya. On kat yatak. Üç halı. Çamaşır makinesi, buzdolabı. Soba, koltuklar, televizyon, radyo, teyp, hepsi bir galan üzerine götürdüler. Yağmacılığımış, ölüm deelmiş, yağmaya gelmiş, yaktı Türkeş yaktı Türkeş."

Bir şikâyet dilekçesinden:

"Sabah saat 7,30'da mahallemizi korumak için gelen piyade

taburu başındaki Binbaşı (...) ve Yüzbaşı (...), bize siz içeri girin sizin emniyetiniz sağlanmıştır diyerek biz mahalle sakinlerini evlerimize tıkadıktan sonra, Yzb. (...) askeri arabaya bindirerek yamaç dağdaki toplanmış kalabalığın yanına gidip kalabalığın yanındaki sivil araçtan indirilen malzemelerin dağıtılmasına nezaret etti.

"Tekrar mahalleye geldiğinde kışlayı aleviler bastı kışlayı kurtarın diye bir yaygara koparıp taburun kışlaya çekilmesini sağladı. Biz aleviler vatandaş değil miyiz, bizleri ezmeye niçin teşebbüste iftiralarla bizleri eziyorlar. Çocuklarımızı kadınlarımızı kesiyorlar, diri diri mahalledeki çam ağaçlarına çiviliyorlar."

Yörükselimliler anlatır:

"İki-üç bin kişi vardılar. Hep ellerinde Alman tüfeği, mavzer, makinalı. ... Kadınlarımızın memeleri kesildi. Altı aylık çocuğumuza kurşun sıkıldı. Kolları, bacakları kesildi, kafaları dövüldü [ezildi]. Kadınlarımızın hem ölüsüne hakaret ettiler, hem dirisine. Kocasının yanında yaptılar bunları. Kocası dedi, "Allahtan korkun", kocasını çektiler öldürdüler. Ardından kadını öldürdüler. 20 yaşında bir babayı, oğluyla birlikte öldürdüler. ... Gözlerine şiş soktular insanların..." "Sergentepe'de Kaşanlı Mevlüt'ün karısının ırzına geçip, kurşuna dizdiler. Daha sonra kilotunu çıkarıp sokağa attılar. Kalaycı Şah İsmail'in baltayla vurup, beynini çıkardılar."

İddianameden: Saldırganlar, yaşlı bir kadını evinden dışarı çıkarırlar. Yaşlı kadının bir gözü kör. Saldırganların biri cebinden bir tornavida çıkararak ihtiyar kadının sağlam gözünü oyar. Sonra ateş eder öldürür. Kadının sağ kalçası üzerinde demir parçası ile açılmış bir yara, başında saçma yaraları vardır.

İddianameden: Bir yurttaş, saldırganlar tarafından yakalanır, ve bir eve götürülerek öldürülür; öldürüldükten sonra kol ve bacakları kesilerek büyük bir kara kazana konur ve yanan bir evin bodrumuna atılır.

İddianameden: Bir grup saldırgan, alevi bir yurttaşın evine önce dışardan ateş ederek evin camını kırar, sonra getirdikleri yanıcı maddeleri evden içeri atarak yakmaya başlarlar. Evin yanması üzerine, evin sahibi, evin beton damına çıkar. Saldırganlardan biri ev sahibine ateş eder, ev sahibi merdivenlerden yuvarlanarak yanan evin içersine düşer ve yanar. Saldırganlar, kapıları kırarak içerde bulunan evin kadınını, oğlu ve yanlarında kalan birini, misafir bulunan bir öğretmeni sürükleyerek dışarı çıkarırlar. Bunlardan birine saldırganlar balta ile saldırır ve bir başka saldırgan alnının ortasına kurşun sıkar. Kadın, çocuk ve öğretmeni, sopalarla döverler, ve üç kişiye de topluca ateş edilir ve öldürürler. Saldırganlar, ellerindeki benzin bidonu ve paçavralarla evin damına çıkarak bacadan içeri tutuşturdukları paçavraları atar, evi yakarlar.

İddianameden: "Alahını seven alevileri öldürsün" diyenlerin başı çektiği bir grup, bir alevi yurttaşın evinin kapısını kırarak içeri giriyor. Saldırganlardan biri elindeki et satırıyla evin erkeğinin kafasına vurup yere yı-

kıyor. Karısı ve kızı, "öldürmeyin" diye yalvarıyorlar. Yere yıkılan erkeğe, "hangi mezheptensin" diye soruyorlar. Yanıt vermeyince, sürüyerek dışarı çıkarıyor, dolaştırıyor, yeniden eve getiriyorlar. Saldırganlardan biri, bir balta ile vuruyor. Yerde can veren babasının üzerine, kızı atılıyor. Başka biri, elindeki tüfekle, babasının üzerine atılan kızına ateş ediyor ve öldürüyor.

İddianameden: Saldırganların ilk hedef olarak seçtikleri, "alevi ve sol eğilimli" olarak tanınan bir öğretmenin evidir. Saldırganlar, evin alt katının pencere camlarını kırıyor, evin içine dinamit, gaza batırılmış bez atıyor, ve evin içini silahla yaylım ateşe tutuyorlar. Saldırgan gruptan bazı kişiler, pencere demirlerini kırmaya çalışıyor; öğretmenin karnından yaralanmasından yararlanan saldırganlar, mutfak penceresinin demirlerini kırarak içeriye giriyor, sopa ve tahtalarla vurarak ve ateş ederek öğretmeni "hunharca katlediyorlar" Olay, öğretmenin karısı ve üç kız çocuğunun gözleri önünde geçmektedir ve onların yalvarmalarıyla "alayeden bu vahşi ve gözü dönmüş saldırgan grup", öğretmenin ölüsünü ateşe atmalarına engel olmaya çalışan karısı ve kızını yaralıyorlar. Saldırgan gruptan bir kısmı, öğretmenin üç genç kızını sürükleyerek mahalle aralarında dolaştırıyorlar, dövüyorlar, dolaştırılırken kızların pijama pantolonlarını aşağıya sıyırıyorlar. Kocasının ölüsü ile uğraşan eşinin üzerine gaz dökülüp yakılmak isteniyor, av tüfeği ile başından vurularak, sol gözünden ve başından yaralanıyor.

İddianameden: Öğretmenin evine yapılan saldırıdan sonra, bu evin üstündeki eve, saldırganlar, silahla ateş açıyor, dinamit ve yanıcı maddeler atıyor. İçerden silahla direnildiğini gören grup, biraz sonra 800-1000 kişi kadar oluyor, ve eve yeniden saldırıya geçiyorlar. Evde bulunan bir erkek göğsünden vurularak ölüyor, bir kadın alnından vurularak ölüyor. İçerde bulunan evin erkeği, biri 14 ve biri 23 yaşlarındaki kızları ile 16 yaşındaki bir erkek çocuğu teslim oluyoruz diye dışarı çıkıyor; saldırganlar yoğun ateş açarak, iki kızı ve erkek çocuğunu öldürüyor Saldırganlar eve giriyor, ve eve sığınan beş kişiyi dışarı çıkarıyor, ve silah ve sopa ile saldırıyorlar. İki erkek ölüyor. Birini öldü diye bırakıyorlar. Ev yakılıyor ve kıymetli eşyalar yağma ediliyor.

İddianameden: Bu gruptan ayrılan bir başka grup, birkaç ailenin yanlarına sığındığını öğrendikleri bir eve saldırıyorlar. Evde kiracı olarak oturulmaktadır. Ev sahipleri, "dışarı çıkın sizi dışarda öldürsünler" diyor. Evde kiracı olarak oturanlar ve yanlarına sığınanlar dışarı çıkmıyorlar. Saldırganlar, evin altındaki odunlara gaz döküp ateşe veriyor. İçeriye silahla ateş açılıyor, dinamit atılıyor, gaza batırılarak tutuşturulmuş bez parçaları atılıyor. Açılan ateşle, kiracı olan ev sahibi yaralanıyor, evde bulunanları kurtarmak amacıyla kendini pencereden dışarı atıyor. Saldırganlar eve giriyor. Gözleri iyi görmeyen birisi dama çıkartılıyor, damda vurulup öldürülüyor. Evin bacasından kaçmak isteyen

birini damda yakalayıp öldürüyorlar ve ölüsünü aşağı atıyorlar. Evde bulunan başka birini önce silahla yaralıyorlar, daha sonra balta ile vuruyor, sustalı bıçakla yüzünü parçalayıp öldürüyorlar. Silah tehdidi ile dışarıya, eve dayalı merdivenden indirdikleri evin kadını ile oğlunu merdivenden aşağıya çekerek silah, tahta ve sopalarla hunharca öldürüyorlar. Kocasının ölüsünü aşağıda görüp sarılmak isteyen bir kadın öldürülmek isteniyor. Eve sığınan ailelere ait 11 adet genç kız ve çocuk rehin tutacağız denilerek, bir başka eve götürülür. Olay yerine gelen askerî birlikler genç kız ve çocukları kurtarıyor.

Küçük bir kesit bu Kahramanmaraş katliamından. Kimler kimi öldürüyor? İşte yanıtı:

İddianameden: "Komünist aleviler dışarıya çıkın sonunuz geldi, Maraş ovası bozkurt yuvası." "Yetişin ey ümmeti müslümin, gün bugündür, komünistlere, kâfirlere ölüm, müslümanları durdurmayın.", "Komünistler ulucamiyi yıkıyor, din elden gidiyor, komünistleri öldürelim", "Müslüman Türkiye, Komünistler Moskova'ya" "Elinde silahı olan, bıçağı baltası olanlar gidelim, bu kızılbaş kâfirleri vuralım", "Vurun komünistlere, ateş edin, alevileri öldürün şahit kalmasın", "Müslüman kardeşler, kâfirleri yaşatmayalım, öldürelim.", "Gavurların evlerini yakın, öldürün". "Vurun şu kızıl komünistlere, öldürün", "Komünistler, aleviler dışarıya çıkın, hepinizi öldüreceğiz", "Sinkaf ettiğimin alevisi, burası Türkeşçi yatağı" diyenler öldürdüler.

İddianamedeki ifadelerle aktaralım: "...saldırganların başında elindeki eğri şarjörlü otomatik tüfeği bir taraftan ateş ederek, diğer taraftan da 'ne duruyorsunuz, bomba atın, dinamit atın, elinize ne geçerse atın'"; "Solcuları vurun, sizi polis durdurursa, dönün polisi vurun, asker durdurursa dönün onu da vurun" diyerek saldırganları tahrik ve teşvik edenler, alevilerin, CHP'lilerin, ilerici ve devrimcilerin evlerini yakan, çocukları, kadınları balta ile doğrayan, yaşlı kadınların gözlerini oyan, ölülerin kollarını, bacaklarını kesen, "sağ görüşlü saldırganlar"dır, "bazı sünni sağ görüşlü saldırganlar"dır. Yakanlar, öldürenler, yağma edenler, Demirel'in "sağcı" ve "milliyetçi" dediği faşistlerdir; yakılanlar, öldürülenler, yağma edilenler, alevi, CHP'li sünni, solcu ve devrimcilerdir. AP lideri, kendisinin "sağcı" ve "milliyetçi" dediği, bizim "sağcı"dan da "milliyetçi"den de kalın bir çizgiyle ayırdığımız faşistlerin işledikleri bu cinayetler karşısında, "sağcı" ve "milliyetçiler" cinayet işledi *diyecek midir, demeyecek midir?* Yolsuzluğu Türk siyaset yaşamında saygın bir kurum haline getirenler, yolsuzluk kovalayıcısı maskesi arkasına saklanarak, bir yandan siyasal iktidarı işlenen cinayetlerin sayısı ile eleştirirken, bir yandan cinayet işleyen bu "sağcı" ve "milliyetçiler"i, bu kendisine omuz verdiği cinayet örgütlerini koruması ve yeniden iktidar olmak, için korumak istemesi, halkın gözünden kaçmıyor ve kaçmayacak. Ve kendisi tarihten kaçsa da, tarih onu yakalayacak ve bu sözlerini

yargılayacak.

Hitler faşizmi, "yahudi" maskesi altında, tüm demokrat ve devrimcileri toplama kamplarında fırınlara attı; faşizmin klasik yöntemidir bu. Türkiye'de, faşizm, alevi katliamı adı altında, tüm ülkeyi, demokrat ve devrimcilerin katledildiği bir alan haline getirmek istemektedir ve bu Kahramanmaraş'ta başlamış, ama bitmemiştir. Kahramanmaraş'ta doruğa çıkartılan tertip, ya burada boğulacak, ezilecektir, ya da Türkiye bu tertibin yaygınlaştırılmış yenilerine hazır olmalıdır.

İKİ TARAFLI TAHRİK YOKTUR, FAŞİZMİN TERTİBİ VARDIR

CHP ağırlıklı hükümetin o zaman ki İçişleri Bakanı, CHP'li bakan, Kahramanmaraş faşist katliamını, faşizmin oyununa gelerek, çarpıtmakta, önemli bir rol oynadı ve bir yandan tertibin arkasında olanların tepkisini üzerinden aşırırken, bir yandan da katliamın acısını yüreğinde taşıyan anaların, babaların, çocukların acısı ile bilmeyerek de olsa alay etmiş oldu ve bir yandan da faşizmi, faşizmin örgütlü ve planlı tertibini dolaylı da olsa gizlemeye hizmet etmiş oldu. Başından beri, faşizmi, bir sağ-sol çatışması biçiminde göstermeye özen göstererek, faşizmin demokrasiye, ve kendi içinde bulunduğu hükümete karşı bir saldırı içersinde olduğunu gözardı etti. Sağ-sol çatışması demek, hükümetin dışında, sağcılar ile solcular birbirleriyle çatışıyor, bu hareket, bize, bizim hükümetimize, ve bundan da önemli demokrasiye yönelik değil demektir. Sonra vereceği demeçler, bu eski içişleri bakanının bu anlayışını değiştirmez. Çünkü, Mecliste yaptığı konuşmada, olayların tahrik noktasının Çiçek sineması olayı olduğunu söylüyor ve bunun solcular tarafından yapıldığını belirtebiliyordu. Oysa, o gün sağduyusu olan herkes, Çiçek sineması olayının, Kahramanmaraş katliamı tertibinin bir parçası olduğunu biliyor ve yazıyordu. Şimdi, bu tarihsel yanılgıyı sergilemek için, olayları özetleyelim:

Kahramanmaraş Ülkücü Gençlik Derneği, "Güneş Ne Zaman Doğacak" adlı bir filmin Kahramanmaraş'a getirilmesi ve Çiçek sinemasında oynatılması için aracılık yapar. Sözde Rusya'dan Türkiye'ye kaçan iki kişinin serüveni olan bu gerici filme Ülkücü Gençlik Derneği sahip çıkmıştır. Kapıda faşist dergiler satılmakta; sinema kapısında özel olarak görevlendirdikleri kişiler, sinemaya giren paketli, çantalı'ya da kendi dikkatlerini çeken müşterilerini aramakta, film oynanırken, içerde görevlendirilmiş bazı gruplar, "Başbuğ Türkeş", "Komünistler Moskova'ya", "Katil İktidar", "Müslüman Türkiye" diye sloganlar atarak seyirci halkın tansiyonunu yükseltmektedir.

Filmin oynamaya başlamasından üç gün sonra, gece, filme ara verildiği sırada, salonun ön sıralarında, "parça tesiri olmayan, basınç tesirli ve etkinlik gücünün az olduğu" uzmanlarca saptanan bir patlayıcı madde atılır. Patlamadan birkaç kişi hafif yaralanır.

O gün köyden kente alışve-

rişe gelmiş ve her ne sebeptense solcu bir gazetede fotoğrafı çıkmış bir genç, bir bakkal tarafından, sürekli olarak sinemaya götürülmeye ikna edilmiştir. Balkonun arka sıralarında bulunan bu genç, filme ara verildiğinde diğer seyirciler gibi ayaktadır, ve basınç gücü yüksek patlamanın etkisiyle, herkes gibi kaçışır; kaçışma sırasında, arkasından patlayıcı maddeyi attı diye bağrıldığı için de paniğe kapılır. Belediye zabıta memurları gencin arkasından koşarlar, yakalayarak orada bulunan PTT binasına sokarlar. Görevlendirilmiş bir grup, kitleyi tahrik ederek, CHP binasına yürütür, CHP binasına dinamit atılır, taşlanır ve aynı sırada PTT binası da taşlanır. Haberler her yandan akar: Kahramanmaraş'ta sağ görüşü yansıtan bir film oynatılırken, sinemaya bomba atıldı. Çok sayıda kişi yaralandı. Bombayı atan sol görüşlü kişi yakalandı. Bir de oniki yaşında bir çocuğa tutanak tutturulur: bu genci, bombayı atarken gördüm diye. Oysa, patlama sırasında, tanıklık yapan çocuk yaralanmış ve bayılmıştır, dosyada doktor raporu vardır. Patlama ile birlikte, sinemanın çıkış kapısına 800'e yakın seyirci saldırmıştır. O sırada yaralı ve baygın olan bu çocuk, bombayı attığı öne sürülen gencin, tek başına merdivenleri indiğini, üzerinde parka, bacağında siyah pantolon ve ayağında kırmızı bot olduğunu söylemektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü polis laboratuvarları daire başkanlığı uzmanlarınca yapılan incelemede ise, bomba attığı öne sürülen gencin, oturduğu koltuk numarasının bulunduğu yerden, salona eli ile, böyle bir madde atmasının olanaksız olduğu saptanacaktır.

CHP ağırlıklı hükümetin CHP'li eski içişleri bakanı, bu tertibi, Kahramanmaraş olaylarını içinde yaşadığı halde, görememekte, kavrayamamakta, ve CHP binasına bomba atılmasının, solcuların tahrikinden doğduğunu, Kahramanmaraş olaylarının solcuların tahriki ile başladığını düşünebilmektedir. Bunu, faşist katliamın taze ölüleri daha toprağa verilmeden, Mecliste söyleyebilecek, faşizmin oyununa gelerek, sorunu özünden saptırmaya hizmet etmiş olacaktır. Sorunları, bir sağ-sol çatışması olarak niteleyeceklerin düşmekten kendilerini kurtaramayacakları bir yanılgıdır bu.

Olayların içyüzünü iddianameden olduğu gibi aktaralım. (burada, konumuz açısından kişiler değil, olay esas olduğu için anlaşılır olan yerlerde adları, anlaşılmayan yerlerde soyadları çıkararak veriyorum):

"Filmin oynadığı ilk üç gece dergi sattırmak, sinema önünde kontrol görevi yaptırmak ve seyircilere kendi görüşlerinde slogan attırmak suretiyle yoğun bir propaganda ve taraftar toplamak kampanyası yürüten Kahramanmaraş ÜGD'nin yönetici, üye ve sempatizanları bunu yeterli görmemiş; sanık Ökkeş'in ifadesinde açıkça belirttiği üzere Kahramanmaraş ÜGD Şubesi Başkanı ve İkinci Başkanının görüşmeleri sonunda, bu iki şahısça halkı sol çevrelerin aleyhine kışkırtmak için solcuların attığı süsü verilerek; tahrip gücü az bir dinamiti sinema salonuna atıp patlatma

kararı alınmış ve bu işin icrası Ökkeş'e verilerek ilerde olayın ortaya çıkması halinde kendilerinin Kahramanmaraş'ta bulunmadıklarını iddia edip mekan tanıkları ile doğrulamak üzere patlamanın yapılacağı gece Birinci Başkan da Küçüknacar köyünde bulunacak şekilde Kahramanmaraş'tan ayrılmışlardır.

"Dernek İkinci Başkanı, Kahramanmaraş'tan ayrılmadan önce sanık Ökkeş ve dernek muhasebecisi sanık Mustafa'ya yapacakları işin planını ve dinamitleri nereden alacaklarını ayrıntıları ile anlattıktan sonra bu işi 19.12.1978 gecesi bitirmeleri gerektiği emrini vermiştir.

"18.12.1978 Pazartesi günü aldıkları emir ve talimat uyarınca Ökkeş ve Mustafa saat 15.00 sıralarında Şekerli Camiine giderek önceden [ikinci] Mustafa tarafından Camiin tuvaletine koydurulan gazeteye sarılmış torba içindeki dinamit lokumlarını ve 10 cm. uzunluğundaki siyah dinamit fitilini almışlar, aynı günü akşamı sanık Ökkeş (ETKO Esir Türkleri Kurtarma Ordusu davası sanıklarından halen bu dava nedeni ile tutuklu Ülkücü Muhittin'in kardeşi olan) önceleri de görüşlerini yokladığı, bu eylem için kendilerine yardımcı olacağına kanaat getirdiği, sanık Yunus'u evinden aramış evde bulamayınca Yunus'un küçük kardeşine, 'ağabeyin Yunus, Kümbet çay bahçesine gelsin' diye haber bırakmıştır. Akşam eve gelişinde Ökkeş'in bıraktığı haberi alan Yunus, Ökkeş'in beklediği Kümbet çay bahçesine giderek kendisi ile buluşmuştur. Bu buluşmada Ökkeş, Çiçek sinemasına patlayıcı madde atacaklarını bu patlamadan hemen sonra da sinemanın damına dinamit atma görevinin Yunus'a verildiğini, bu görevi nasıl yapacağı hususundaki ayrıntıları kendisine anlatmış ve fitili çok kısa yarım dinamit lokumunu olay sırasında ateşleyip atması için Yunus'a vermiştir.

"Ertesi gün yani 19.12.1978 Salı günü Ankara ÜGD merkezine ait olduğu saptanan 29 43 51 numaraya Ökkeş Kahramanmaraş PTT'sinden şehirlerarası yıldırım telefon açmış, saat 20,40-20,43 arasında üç dakikalık bir konuşma yapmıştır. Ancak, bu konuşmanın mahiyeti saptanamamış, sanık Ökkeş'in Kahramanmaraş ÜGD Başkanı olup o tarihte Ankara'da bulunan Mehmet'i mi yoksa bu derneğin Ankara'daki daha üst düzeyde bir yöneticisini mi aradığı hususu açıklığa kavuşturulamamıştır.

"Filmin oynatıldığı Çiçek sinemasına çok yakın olan PTT binasını terkedip Çiçek sinemasına giden sanık Ökkeş ve Mustafa sinemanın balkon kısmına çıkarak makine dairesinin hemen altında ayakta yerlerini almışlar ve filmin ara vermesi ile birlikte saat 20,50 sıralarında yarım dinamit lokumu Ökkeş tarafından sinema salonunun ön tarafına fırlatılarak patlatılmıştır. Patlamadan hemen sonra; o sırada dışarda bulunan Yunus da aldığı talimat uyarınca ikinci parça dinamiti sinemanın damına doğru fırlatmış ancak tam tutuşturulmadığından bu dinamit patlamamıştır. Patlama sırasında balkonda bulunan [bir üçüncü] Mustafa daha önce aldığı talima-

ta uygun olarak Türkoğlundan o gece sinemaya getirdiği 20-25 kişilik arkadaşlarına ve dolayısıyla sinema müşterilerinin bir kısmına 'Müslüman Türkiye, Kanımız aksa da zafer İslamın vb.' sloganlar attırmaya başlamış, aynı eylem [bir dördüncü] Mustafa tarafından salonda bulunan yandaşları vasıtasıyla bu kısımdaki seyircilere de yaptırılmış, Ökkeş, Mustafa, [üçüncü] Mustafa, ve [dördüncü] Mustafanın teşvik ve tahrikleriyle tansiyonları iyice yükseltilen 200, 300 kişilik halk grubu sinemaya yakın mahalde bulunan CHP il binasını taşlayıp tahrip etmişler, bilahare de PTT binasını taşlamışlardır.

"Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine sanık Ökkeş aynı gece yine Ankara 29 43 51 numaraya yıldırım telefon açıp saat 22,27-22,33 arasında 6 dakikalık bir telefon konuşması daha yapmış, Kahramanmaraş ÜGD'nin Başkanına veya aynı derneğin Ankara'da bulunan daha üst düzeydeki yöneticilerinden birine durumu rapor etmiş, *görevin yapıldığını duyurmuş*, olay ve olayda yaralananlar hakkında bilgi verdikten sonra yardım talebinde bulunmuştur. Ancak Ökkeş'in telefonla bu şekilde yardım talebinde bulunmasının amacı saptanamamıştır.

"Sanık Yunus'un: 'Ökkeş bana hitaben yapacağın görevde korkacak bir şey yok, esas ana görevi biz yapacağız, seninki taş atmak gibi bir şey olacak, yarın akşam Çiçek sinemasına patlayıcı madde atacağız dedi. Ve parkasının cebinden kırmızı üzeri çiçekli küçük bir beze sarılı yarım dinamit lokumu çıkarıp verdi. Fitili yarım parmak dışarda gözüküyordu. Sen bu dinamiti al ve yarın akşam sinema başladıktan sonra kaleye çıkan yolun üzerinde dolaş, bir yarım dinamit de bende var diyerek çıkarıp gene beze sarılı bir yarım dinamiti göstererek 'Ben ve arkadaşım sinemanın içinde olacağız ve yan salondan sahne kısmına geçerek oradan atacağız, daha doğrusu bizim yapacağımız işe sen bakma, sen içerdeki patlamayı duyduktan sonra elindeki dinamiti sigara ile ateşle ve sinemanın dam kısmına at' dedi. Ben de dinamiti aldım onun dediği şekilde hareket ettim. Ertesi akşam sinemada patlama olduktan sonra ben de elimdeki dinamiti ateşleyerek sinemanın damına doğru fırlattım. Ancak dinamit patlamadı...'

"Sanık Ökkeş'in: 'Yunus isimli arkadaş geldi tuvalette dinamiti Yunus'a verdik. Mustafa ve ben dinamiti ön sıralara atmayı söyledik, çünkü ön sıralarda az kimse vardı, saat 20,45 sıralarında patlama oldu. Ben o sıralarda balkonda idim."

"Mehmet Fuat: 'Yolda yürürken, ben [ikinci] Mustafa'ya sinema işini kim ayarladı diye sordum. Onu da Ökkeş ayarladı dedi...' şeklinde ifadeleri karşısında; Çiçek sinemasına bomba attırılmasını tertip ve düzenleyicisinin Kahramanmaraş ÜGD'nin 1'inci başkanı ve 2'inci başkanı olduğu, bu olayların asli faillerinin ise Ökkeş, Mustafa ve Yunus olduğu anlaşılmaktadır."

Tertip açığa çıktıktan sonra, tertibin adını koymak doğaldır.

Ne var ki, faşizmin tertibi karşısında uyanık olmak, bu oyuna gelmemek, demokrasiden sorumlu her insanın tarihsel görevidir. Yanılgının kökeninde, faşizmi faşizm olarak tanımaya eğilmeyen bir anlayış vardır. Bu anlayış, sorunu, sağ-sol çatışması olarak gören anlayıştır, ve yakın olayların aydınlığa çıkan yüzü, bu anlayışı mahkûm etmiştir. Ama, kaç olayın içyüzü böyle aydınlanabilir, ve faşizmin işlediği ve "sol"a yüklediği kaç cinayet, ya başlangıçtaki yanlış değerlendirme sonucu çözülemeden kalmıştır, ya da kaç cinayetin faili yeni cinayetler işlemeye devam ederken, sanık sandalyesine oturtulmuş kaç masum insan, kendileri için verilecek mahkûmiyet kararlarını beklemektedir? Biz, faşizmin önemini vurgularken, anarşizmi gözardı etmiyoruz. Ama, devrimcilerin varlıklarını korumak için başvurmak zorunda kaldıkları direniş ile bir sistem olarak "anarşizm"in birbirine karıştırılmasının yanlış ve o ölçüde tehlikeli olduğunu vurguluyoruz. Biz, bugün ülkede demokrasiyi tehdit eden ve ülke ölçeğinde örgütlü faşizm ile birkaç kentte silahlı gruplar oluşturan anarşizmin, aynı değerde ve ölçüde birbirine *eşit* gösterilmesinin tehlikeli bir davranış olduğunu vurguluyoruz. Türkiye'de faşist ilerleyişi bir sağ-sol çatışması biçimine indirgemek, faşizme, faşist olarak hizmet etmiş olmaktan çok daha tehlikelidir, bu "aptallar gemisi"nin kahramanları derekesine düşmektir ve faşizm, daha çok bunların sırtına basarak ilerlemiştir.

KATLİAM ÖRGÜTLÜ VE PLANLIDIR

Bir CHP milletvekili, şöyle söylüyor, "Kahramanmaraş katliamı alevi-sünni çatışması değil, planlı ve örgütlü bir faşist saldırıdır". CHP ağırlıklı siyasal iktidarın yeni içişleri bakanı, "suç örgütler"inden sözediyor, ve "suç örgütleri"nin kaynağına inileceğini söylüyor. Nasıl iniliyor kaynağına? Faşist örgütlerin hangisinin kaynağına inilmiştir ve hangi örgüt, "örgüt" olarak yargıç önüne getirilmiştir? Hiç biri.

Hepsi örgütlü suçlardır ve yargıç önüne hepsi "bireysel" suçlar olarak getirilmiştir ve hepsi siyasal amaçlı suçlardır, hepsi "adi" suçlu olarak yargılanmaktadır. Siyasal iktidarı yıkmayı amaçlayan, demokratik kuruluşların işleyişine, demokratik hak ve özgürlüklerin varlığına, yasa-dışı örgütler aracılığıyla, silahlı zor kullanarak son vermek isteyen, Türkiye ölçeğinde faaliyet gösteren hangi örgüt, yargıç önüne, örgütlü ve siyasal amaçlı bir "suç örgütü" olarak çıkarılmıştır? Hiç biri. Bu, siyasal iktidarın siyasası sorunudur, ve siyasal iktidar, bu doğrultuda hiç bir kımıldanma göstermemekte, "faşizmi", silahlı-zor kullanmayan siyasal bir hareket olarak budayacağını sanmaktadır. Silahlı-zora başvurmayan bir "faşizm" olamaz, ve bu anlamda, faşizmin ikiyüzlülüğüne kanmış bir siyasal iktidar, faşizme karşı ciddî bir savaşım verdiğini ileri süremez. Kahramanmaraş faşist katliamı bu bakımdan elve-

rişli bir örnek oluşturur. Öyle ki, katliam, planlı olduğu gibi, örgütlüdür, ama bu örgüt "gözardı" edilmektedir. Olaylara bakalım.

19 Aralık 1978. Çiçek sinemasında "bomba" patlatılması ile birlikte, "bomba" patlatmayı planlayanlar, "bomba"yı patlatanlarla birlikte, gece, kalabalığı, belirli bir yöne, ilkin CHP binasına yöneltirler. CHP'yi tahrip ederler. Hesaplanan kalabalık oluşturulamadan, polis engeli ile karşılaşılır ve "bomba" atma işini düzenleyen kişi, ÜGD Ankara merkezine telefon ederek, "Olaylar bastırıldı, bize yardım yollayın" der.

20 Aralık 1978. Daha çok alevilerin oturduğu ve daha önce ETKO militanları tarafından otomatik silahlarla taranan kahve bombalanır. Raslantı sonucu ölen yoktur, bir yaralı vardır.

21 Aralık 1978. TÖB-DER üyesi iki öğretmen okuldan dönerken kurşunlanır. Öğretmenlerden biri olay yerinde, öteki kaldırıldığı hastanede gece yarısı ölür.

22 Aralık 1978. Cuma günüdür. Öldürülen iki devrimci öğretmenin cenazesi kaldırılacaktır. AP'li Belediye Başkanı ve bir MHP yöneticisi, kent içersine ve köylere adamlar yayarak, ölen öğretmenlerin, dinsiz olduğunu, Tanrıyı ve peygamberi inkâr ettiklerini söyleterek şöyle devam ederler: "Dinine sadık bir müslüman çocuğu bu komünistleri öldürmüş. Yarın dinsiz alevi komünistler Ulucamiyi yakacaklarmış. Ey müslümanlar, duracak gün değil, Ulucamide toplanalım, Allah için savaşalım." Cenazelerin hastaneden verilmesi geciktirilmiştir. Saat 16'ya doğru, demokrat, ilerici ve devrimcilerden oluşan cenaze topluluğu cenaze namazının kılınacağı camiye ilerlemektedir. Ulucaminin çevresi, evlerin çatıları, yollar, bayrak açmış sağcı gruplar tarafından doldurulmuştur. Faşist gruplar, "Hükümet istifa", "Katil Ecevit", "Başbuğ Türkeş", "Müslüman Türkiye" sloganlarını atmaktadırlar. AP'li Belediye Başkanı, "sağlığında camiye gelmeyenlerin ölüsünü bu mübarek yere sokmayacağız" diyor. Bir başkası, solcuların, faşistlere "Muhammed'in piçleri" dediğini hızla yayıyor. Bir ayakkabı boyacısı, sağ grubun bulunduğu topluluğa "Komünistler ulucamiyi yakıyorlar, din elden gidiyor, komünistleri öldürelim" diyerek, tahrikleri yineliyor. Saat 17'ye doğru, cenaze topluluğu, faşistler ve etkisine aldıkları halk tarafından tam bir çember içersine alınmıştır. Taşlar ve sopalarla saldırıya uğrayan solcular, kaçışıyor. Jandarmanın saldırganları dağıtma girişimine, faşistler silahla yanıt verirler. Bunun üzerine jandarma silah kullanır ve faşistler kaçışır. Katliam tertibi bu kez de boşa çıkmıştır. Kümeler halinde sokak içlerine dağılan sağcılar, iki polis arabasını yakar, CHP binasını yeniden tahrip eder, olayları yer yer sürdürürler. Sağcılar içinde üç de ölü vardır.

Aynı günün gecesi: Olayların teşvik ve tahrikçisinden 20-30 kişilik bir grup, *İddianame*'de yeri belirtilen bir evde toplanır. *İddianame*'den sanık adlarını çıkartarak iletelim: Toplantıda 23.12.1978 cumartesi günü ya-

pacakları eylem konusunda karar alınır, mahallede bulunan ve alevi olarak tanınan kişilerin evleri saptanır, silah, dinamit, gazyağı, sopa gibi silahların nasıl ve kimler tarafından temin edilip hangi evlerde muhafaza edileceği, olay sırasında bunların nasıl dağıtılacağı hususları kararlaştırılır, aynı gece alınan karar uyarınca, bir kişiye ait kamyon, bir kişiye ait otomobil ile silah, dinamit, gazyağı getirilir, ve gene iki kişinin evinde bu silahlar, dinamitler ve gazyağı saklanır. (Cumartesi sabahı, alınan *karar uyarınca,* ilk baskın yukarda olay özetini sunduğumuz Maraş İlköğretim Müdürlüğü müfettişlerinden bir öğretmenin evine yapılacak, öğretmen öldürülecek, eşi ve bir kızı yaralanacak üç kızı sokaklarda pantolon pijamaları aşağı sıyrılarak dolaştıracaktır.)

(Kahramanmaraş olaylarının irdelemesine, iktisadi, toplumsal ve siyasal bir tahliline, yazımızın amacı ve türü bakımından girmiyoruz; ama hemen burada şunları belirtelim ki) ETKO (Esir Türkleri Kurtarma Ordusu) adlı yasa-dışı örgütün önemli elemanları ilkin Kahramanmaraş'ta yakalanmış, MHP olayla yakından ilgilenmiş, ve Türkeş, Kahramanmaraş'ta halkın galeyan halinde olduğunu, tam bu sıralarda söylemiştir. Kahramanmaraş Emniyeti 1. Şube Müdürlüğü, Pişkinler İplik Fabrikasındaki işçilerin MİSK'ten DİSK'e geçmeleri karşısında, fabrikaya yeni sağcı grupların işçi olarak yerleştirildiği, ayrıca MİSK'e bağlı bir sendikada, fabrika işçiliği ile ilgili olmayan çevre köylerden getirilmiş kişilerin barındırıldığı belirtilen 25.9.1978 günkü bir raporda, şu ifadeler yer almaktadır: "AP, MHP'nin ileri gelenleri bu eylemlerini çevre köylerden getirmiş oldukları şahıslara ülkücü gençliği de katarak bu eylemlerine bir yandan fabrika işçilerini baskı altında tutup, bir yandan alevi-sünni çatışmasını körükleyerek devam etmektedirler. Ayrıca dikkati işçi hareketine çekip, şehir içerisinde civar illerde son günlerde görülen anarşik faaliyetlerin benzerinin yaratılması düşüncesiyle TARAFIMIZDAN TANINMAYAN ŞAHISLARIN şehir içinde gruplar halinde, yanlarında tanınmış aşırı MHP'li militanlar bulunduğu halde dolaştıkları görülmüştür." Kahramanmaraş, diğer iller gibi, sürekli olarak dışardan getirilen faşist militanların, gerek saklandığı, gerek toplandığı bir üs, ve gerek içerde olayları gerçekleştirecek vurucu gruplar oluşturduğu bir il durumundadır. Çiçek sineması olayının ardından saldırının önlenmiş olması üzerine, "bize yardım gönderin" denmesinin nedeni de, dışardan faşist militan istenmesinden başka anlama gelemez. Nitekim, 21 Aralık 1978 perşembe günü, 50 militan ülkücünün kente getirildiği valiye ihbar edildikten birkaç saat sonra, devrimci iki öğretmen vurularak öldürülmekteydi.

23 Aralık 1978, cumartesi. CHP milletvekili Hüseyin Doğan'ın konuşmasından: 23 Aralık cumartesi günü geceden köylere ve tutucu mahallelere faşist katliamın hazırlayıcılarınca arabalı ekipler gönderilir, halk, "Allah için cihada" çağrılır. Ma-

halle içlerinde, köylerde aynı yalanlar yinelenir: "Komünistler, aleviler, Ulucamiyi yaktılar. Kadınlarımızın memelerini kestiler, ağaçlara çivilediler. Allah için cihad başına." Aynı günün sabahı belediye hoparlöründen sürekli olarak "Kızıllar tarafından iki kardeşimiz şehit edildi, Allah için cihad başına." diye yayın yapılmaktadır. Ulucami önünde geceden halk toplanmaya başlamıştır. *Minareden*: "Kızıl komünistler din kardeşimiz filancayı şehit ettiler", "Kızıl komünistler din kardeşimiz falancayı şehit ettiler. cenaze namazı için toplanalım." *Belediye hoparlöründen:* "Komünistler tarafından üç din kardeşimiz şehit edilmiştir. Bütün müslümanların cenazeyi almak için hastane civarına toplanmasını rica ederim." *Cenaze için toplanan kalabalığa*: "Aleviler yukardaki camileri yaktı." *Yukardaki cami yanında olanlara*: "Kızıl aleviler Ulucamiyi yaktı." *Köylerde*: "Komünistler Ulucamiyi yakmışlar." *Belediyeye ait bir pikap kent içinde hoparlörlerle yayın yapıyor*: "Alevi komünistler suya zehir kattı." *Belediye hoparlöründen*: "Alevi kâfirler üç din kardeşimizi şehit ettiler. Alevi kâfirler Yörükselim'de birçok kardeşimizi şehit ediyorlar. Allahını seven bütün müslümanlar hazır olsunlar," *Bir camide hoca vaaz veriyor*: "Hükümet komünist bir hükümettir. Geçmişte Halk Partili komünistler camilerimizi kapatıp kitaplarımızı yaktırdı. Şimdi de komünistlere yardım edip Ulucamiyi yaktırdı. Müslüman din kardeşlerimizi öldürdüler. Allahını seven müslüman olarak cenk meydanında hazırlansın.." *Bir köy muhtarı*: "Aleviler Ulucamiyi bombaladılar. Kızların başına çöktüler. Karılarımızın memelerini kestiler." *Bir cami imamı*: "Burada kılınan namaz caiz değildir, memleketimizi ebucahiller ve imansızlar işgal ettiler. Cuma günü Ulucamiyi yaktılar. Başımızda komünist ve imansız bir hükümet var. Bütün din kardeşlerimiz hükümete ve komünistlere, dinsizlere karşı ayaklanmalıdır. Çevremizde bulunan alevi ve CHP'li sünni imansızları temizleyeceğiz." *Bir muhtar*: bir elinde bayrak, bir elinde otomatik silah, "Vurun Sütçü İmamın* aşkına vurun, din elden gidiyor." *Bir köy muhtarı*: "Milliyetçiler ne duruyorsunuz, şehirde belediye başkanı silah dağıtıyor, bıçağınızı, baltanızı alın gelin..".

Her yönü ile açıktır ki, katliam, örgütlü ve planlıdır. Halkın dinsel duygularını olumsuz yönde etkileyerek, onların bu katliama "kendiliğinden" katılmış olmaları, bütün mahallelerde ve köylerde, geceden alınan karar uyarınca, gerçek olmayan bir söylentinin yayılması, hareketin planlandığı ve örgütlü olarak gerçekleştirildiği, bunun, iç savaş öncesi yoğunlaştırılan psikolojik savaşın ta kendisi olduğu açıktır. Gelişigüzel terör eylemleri, bilinçli olarak seçilmiş terör eylemleri, psikolojik savaş ve iç savaş. Yaratılan olayların birbirleriyle içiçe geçmiş üç ana amacı

* Sütçü İmam, Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinde, minareden Fransıza ilk kurşun atandır.

vardır. Biri, faşizmin siyasal iktidar desteğinde ve koruyuculuğunda gelişmesinin koşullarını ortadan kaldırmış olan ve faşist yasa-dışı faaliyetleri "faşist" olarak olmasa bile, "yasa-dışı" faaliyetler olarak kovuşturmakta olan mevcut siyasal iktidarı devirmenin ortamını yaratmak. İkincisi, bu olaylar, tertip zincirinin bir halkasıdır. Türkiye'de aynı konuda duyarlı bölgeleri, iç savaşa çekmek, katliamı yaygınlaştırmak ve hükümetin üzerinden, katliam doğrultusunda, bir askerî müdahale olanağının ortamını yaratmak. Üçüncüsü, demokratik hareketi silah yoluyla geriletmektir. Yeni açılan fabrikalar, ilkin faşist, ardından devrimci sendikaların kentte varlık göstermesinin nedeni olmuştur. Demokratik hareket, işçi, köylü, zanaatçı, öğretmen, öğrenci ile bir kenetlenme ve güçlenme içersindedir. Bu hareketi silahlı zorbalarla ezmek, geriletmek.

Bu üç amacı da içiçe geçmiş, birbirinin yerine geçmek üzere düzenlenmiş, planlanmış ve uygulamaya koymak üzere örgütlenmiştir.

Der ki yeni İçişleri Bakanı, "suç örgütleri" vardır, suçlar, bu örgütlerce işletilmektedir, bu örgütler üzerine gideceğiz. Der ki Başbakan, tetiği çekenlerden çok onları bu yola sürükleyenlerle uğraşacağız. Peki hani, nerede? Sinemaya bomba atılmasını planlayan bir örgüttür, bu *İddianame*'de açıklığa kavuşturulmuştur, ama *örgüt* değil, *kişiler* yargılanmaktadır. Katliamdan önce toplantı yapılmış, ve katliamın yöntemi, araçları, malzemeleri kararlaştırılmıştır, ama bu bile, bir *örgütlü* faaliyet değil, *kişisel* faaliyetler olarak ele alınmaktadır. Faaliyetlerin kast açısından, amaç açısından ele alınması zorunluluğu vardır. Belirli bir siyasal inançta olan insanlar, tanımadıkları insanları, bebekleri bile katletmektedir. Katliamın amacı *siyasaldır*, ve bunlar *adi* suçlar olarak ele alınmamak gerekir. *Kasıt* esastır. Ölüm bir raslantı sonucu çıkan yangından da olabilir. Ölüm, bir kasıt ile çıkarılan yangından da olabilir. Ve ölüm olayı, yasal açıdan, bu yangını çıkarma *kastından* soyutlanamaz. Katliam siyasal amaçlıdır. Siyasal iktidarı, zor kullanarak yıkmak —bu, namlusunu Meclise çeviren bir darbeden özünde farksızdır— ve anayasal demokratik hak ve özgürlükleri işlemez hale getirmek amacından ve kastından soyutlanmayacak katliamların, adi birer cinayet olayı gibi ele alınması yeterli sayılamaz.

Siyasal iktidara söyleyeceğimiz şu: dökülen kanların arkasında siz yoksunuz, bunu biliyoruz; bu kanların dökülmesini de istemiyorsunuz, bunu da biliyoruz. Ama şunu da biliyoruz ki, bu kanların dökülmemesi için, faşizme karşı siyasal iktidar olarak yapmanız gerekeni yapmıyorsunuz. Yasaları işletmiyorsunuz, ve cinayetlerin arkasındaki örgütleri, demokrasinin azgın düşmanlarını, "demokrasi"nin gereği kuruluşlar olarak niteliyor ve demokrasi düşmanlarının yeniden ve yeniden güçlenmesine dolaylı da olsa yardımcı oluyorsunuz. Siz, yasaları işletmezseniz, Hükümet Başkanının ünlü sözüyle, "doğa yasaları"nın işlemesinin olanaklarını beslemiş olur-

sunuz. Anarşizm, bir yönüyle, buradan beslenir. Bireysel suçlara verilecek cezaları artırma yasalarıyla toplumu boşuna oyalıyorsunuz. Çünkü bu suçlar, örgütlü suçlardır, örgüt olarak üzerine gidilmedikçe, tahkikat bu yönde yürütülmedikçe, sizi, tarih, sözde faşizme karşı ve ama pratikte faşizmi besleyen bir hükümet olarak yargılayacaktır.

Şimdi siyasal iktidardan sorabiliriz: *Güneş ne zaman doğacak.*

M. E.

HALİT ÇELENK

İDAM GECESİ ANILARI VE KARARLAR

GEZMİŞ-ARSLAN-İNAN

İKİNCİ BASKI

50 lira

ÜLKE YAYINLARI ● P.K. 512 KIZILAY-ANKARA

YENİ ÜLKE
İKİNCİ CİLT
YAZARLAR DİZİNİ

(N° 5: EKİM KASIM ARALIK 1978; N° 6: OCAK SUBAT MART 1979; N° 7: NİSAN MAYIS HAZİRAN 1979; N° 8: TEMMUZ AĞUSTOS EYLÜL 1979)

BATSİYEVA, SVETLANA, *İbni Haldun ve Toplumsal Ortamı*, n° 8, s. 220-231.
—, *İbni Haldun'un İktisadi Fikirleri*, n° 8, s. 231-239.

BİLGİ, ALAATTİN, Kapital'de *Geliştirilen Temel Kavramlar Kategoriler ve Tanımlar*, n° 6, s. 195-240.
—, *Rosenbergler Olayı ve Amerikan Faşizmi*, n° 7, s. 245-281.

BÖRTÜCENE, İCEN, *Vergi Tasarısının Düşündürdükleri, Devletin Niteliği, Gelir Dengesizliği, İzlenen Vergi Politikası ve Son Tasarı*, n° 5, s. 78-112.
—, *CHP İktidarının İzlediği Ekonomi-Politika Üzerine Düşünceler*, n° 5, s. 213-225.
—, *Dördüncü Beş Yıllık Plan Çalışmalarında Demokratik Katılım*, n° 5, s. 225-230.
—, *Ekonomik Önlemler Üzerine Bazı Düşünceler*, n° 7, s. 11-40.

ÇELENK, HALİT, *"Terörü Önleme" Yasa Tasarıları*, n° 6, s. 85-105.

EMRE, GÜLTEKİN, *"En Büyük Tehlike" Broşürü Üzerine Açılan Kampanya*, n° 5, s. 175-212.

ERDOĞDU, SEYHAN, *Kontak Kapama ve Pinochet Özlemleri*, n° 7, s. 296-301.

ERDOĞDU, VAHAP, *Şili Deneyimi Üzerine Bir Değerlendirme*, n° 5, s. 113-164.
—, *"Uzun Yürüyüş"ten Vietnam Saldırısına*, n° 7, s. 211-244.
—, *Türkiye Kapitalizminin Ağırlaşan Toplumsal-Ekonomik Sorunları*, n° 8, s. 17-40.

ERDOST, MUZAFFER, *Lenin'in Yadsınması ya da Aybar Marksizmi Çarpıtıyor*, n° 5, s. 7-77.
—, *Faşizm ve Türkiye/1978*, n° 6, s. 8-84.
—, *Türkiye'de Küçük Köylülüğün Sermaye Tarafından Sömürülmesi Üzerine*, n° 7, s. 41-142.
—, *Faşizm Konusunda Bazı Açıklamalar*, n° 8, s. 41-117.
—, *Halk Oyunları Üzerine Bazı Taslaklar*, n° 8, s. 204-215.
—, *Kahramanmaraş Faşist Katliamından Bazı Çizgiler ya da Güneş Ne Zaman Doğacak*, n° 8, s. 252-260.

FİNCANCI, YURDAKUL, *Türk Kalkınma Planları ve Sosyalist Planlı Gelişme*, n° 6, s. 106-133.
—, *Avrupa'da Seçimler ve Kapitalizmin Yeni Arayışları*, n° 8, s. 244-251.

GELENCİK, RAGIP, *Darwin Ne Yaptı?* n° 5, s. 231-238.
—, *Lenin ve Dil*, n° 6, s. 241-252.
—, *Doğanın Diyalektiği*, n° 7, s. 282-288.
—, *Bilim Tarihinde Bir Köşe Taşı: Einstein*, n° 8, s. 187-203.

GÜVENÇ, KAYA, *Demokrasi Yolundaki İran*, n° 6, s. 174-194.
—, *İran'daki Gelişmeler Üzerine Birkaç Not*, n° 7, s. 301-304.
—, *Afganistan'da Demokratik Devrim*, n° 8, s. 173-186.

GÜVENÇ, SERPİL, *Irak Üzerine*, n° 5, s. 165-174.

—, *Suriye ve Arap Dünyasında Birlik Konusunda Yeni Adımlar*, n° 8, s. 139-172.

KAYA, TOSUN, *Köylü Sosyalizminden Sosyalizm Esnaflığına*, n° 7, s. 288-290.

SOMER, KENAN, *Devlet ve İhtilâl'i Okurken Geçiş Dönemine İlişkin Sorunlar Üzerine Notlar*, n° 6, s. 253-261.

—, *Anti-Dühring: Bir Marksizm Ansiklopedisi*, n° 6, s. 262-264.

—, *Gene Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine*, n° 7, s. 143-210.

—, *İşçi ve Sınıfı*, n° 8, s. 118-138.

—, *Sosyalizmin Ekonomi Politiği*, n° 8, s. 240-244.

YENİ ÜLKE, *Proleter Devrimci Parti ile İşçi Sendikaları, Demokratik Meslek Örgütleri ve Sosyal-Demokrat Parti Arası İlişkiler İlkesi Üzerine*, n° 5, s. 1-6.

—, *Faşizme Karşı Demokratik Birlik Oluşturma Zorunluluğu*, n° 8, s. 1-7.

—, *Faşizm, Proleter Devrimci Hareketi Anarşi İçersine Çekmeye Çalışıyor ve Anarşizm Faşizme Omuz Veriyor*, n° 7, s. 1-10.

—, *İdeolojik Birlik ve Anti-Faşist ve Anti-Emperyalist Dayanışma Üzerine* n° 8, s. 1-16.

DÜZELTME

YENİ ÜLKE'nin geçen sayısında yayınlanan Kenan Somer'in "Gene Leninist Diktatora Sorunsalı Üzerine" adlı yazısında, dizgi ve baskıdan ileri gelen yanlışların, aşağıdaki gibi düzeltilmesini dileriz.

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
144	22-23	herkese yeteneklerine göre	herkese gereksinmelerine göre
146	22	tarafından sömürü	tarafından tüm sömürü
148	13	"arı" demokrasi, gerçeklikte	"arı" demokrasi, bunların hepsi gerçeklikte
150	9	olmayan *bilimsel* tezi	olmayan bu *bilimsel* tezi
161	33-34	Lenin'in burjuva devlete tam	Lenin'in burjuva devletle tam
165	9	proleter devlete diktatora	proleter devlete *kendi başına* diktatora
177	20	durumunda özgül olan şey	durumunda eskimiş, *ama teorik değerini yitir-*
185	10	["burjuva demokrasisi" anlayalım -K.S.]	["devlet biçimlerinden biri" anlayalım -K.S.]
185	15	burjuva demokrasiyle	her devlet biçimi anlamındaki demokrasiyle
203	37	devrimden geçinen	devrimden geçiren
204	4	burjuva aygıtının	burjuva devlet aygıtının
210	25	ciddiyet kanıtı	kanıt ciddiyeti

yeni ÜLKE

5

PROLETER DEVRİMCİ PARTİ İLE İŞÇİ SENDİKALARI, DEMOKRATİK MESLEK ÖRGÜTLERİ VE SOSYAL-DEMOKRAT PARTİ ARASI İLİŞKİLER İLKESİ ÜZERİNE
YENİ ÜLKE

LENİN'İN YADSINMASI
YA DA
AYBAR, MARKSİZMİ ÇARPITIYOR
MUZAFFER ERDOST

VERGİ TASARISININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ
DEVLETİN NİTELİĞİ, GELİR DENGESİZLİĞİ, İZLENEN VERGİ POLİTİKASI VE SON TASARI
İCEN BÖRTÜCENE

ŞİLİ DENEYİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
VAHAP ERDOĞDU

IRAK ÜZERİNE
SERPİL GÜVENÇ

"EN BÜYÜK TEHLİKE" BROŞÜRÜ ÜZERİNE AÇILAN KAMPANYA

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELER YANITLAR

CHP İKTİDARININ İZLEDİĞİ EKONOMİ-POLİTİKA ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
İ. BÖRTÜCENE

DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK PLAN ÇALIŞMALARINDA DEMOKRATİK KATILIM
İ. B.

DARWİN NE YAPTI?
RAGIP GELENCİK

OKURUNDAN *ÜLKE*'YE
MURAT YASAR

yeni ÜLKE

6

FAŞİZME KARŞI DEMOKRATİK BİRLİK OLUŞTURMA ZORUNLULUĞU
YENİ ÜLKE

FAŞİZM VE TÜRKİYE/1978
MUZAFFER ERDOST

"TERÖRÜ ÖNLEME" YASA TASARILARI
HALİT ÇELENK

TÜRK KALKINMA PLANLARI VE SOSYALİST PLANLI GELİŞME
YURDAKUL FİNCANCI

DEMOKRASİ YOLUNDAKİ İRAN
KAYA GÜVENÇ

KAPİTAL'DE GELİŞTİRİLEN TEMEL KAVRAMLAR KATEGORİLER VE TANIMLAR
ALAATTİN BİLGİ

LENİN VE DİL
RAGIP GELENCİK

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELER YANITLAR

DEVLET VE İHTİLÂL'İ OKURKEN GEÇİŞ DÖNEMİNE İLİŞKİN SORUNLAR ÜZERİNE NOTLAR
KENAN SOMER

ANTİ-DÜHRİNG: BİR MARKSİZM ANSİKLOPEDİSİ
K. S.

OKURUNDAN *ÜLKE*'YE
NURULLAH GİRAY, CENGİZ KALFE

yeni ÜLKE

7

FAŞİZM, PROLETER DEVRİMCİ HAREKETİ ANARŞİ İÇERSİNE ÇEKMEYE ÇALIŞIYOR VE ANARŞİZM, FAŞİZME OMUZ VERİYOR
YENİ ÜLKE

EKONOMİK ÖNLEMLER ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER
İCEN BÖRTÜCENE

TÜRKİYE'DE KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN SERMAYE TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ ÜZERİNE
MUZAFFER ERDOST

GENE LENİNİST DİKTATORA SORUNSALI ÜZERİNE
KENAN SOMER

"UZUN YÜRÜYÜŞ"TEN VİETNAM SALDIRISINA
VAHAP ERDOĞDU

ROSENBERGLER OLAYI VE AMERİKAN FAŞİZMİ
ALAATTİN BİLGİ

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELER YANITLAR

DOĞANIN DİYALEKTİĞİ
RAGIP GELENCİK

KÖYLÜ SOSYALİZMİNDEN SOSYALİZM ESNAFLIĞINA
TOSUN KAYA

KONTAK KAPAMA VE PİNOCHET ÖZLEMLERİ
SEYHAN ERDOĞDU

İRAN'DAKİ GELİŞMELER ÜZERİNE BİRKAÇ NOT
KAYA GÜVENÇ

yeni
ÜLKE
ÜÇ AYLIK SİYASAL DERGİ

Sahibi: *Vahap Erdoğdu;* Yazıişleri Müdürü: *Ali İhsan Torun*; Yönetim Yeri: Bağlar Caddesi, Seyran Sokak 13/a. Ankara; Yıllık Abone: 250 TL. (Yurtdışı aboneler, ayrıca 100 TL. posta gideri eklemelidir); Basıldığı Yer: *İlkyaz Basımevi*, Ankara; Yazışma ve Havale Adresi: ÜLKE, P.K. 512, Kızılay-Ankara.